

MEZI MLÝNSKÝMI KAMENY ANEB KNIHOVNA PO VÝCHODOČESKU

Svobodová Eva, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

V roce 2007 se v České republice ve stavebnictví proinvestovalo 511 miliard korun¹. Úctyhodná částka. Kolik z toho bylo určeno na objekty pro kulturu, jsem se nedopátrala, zřejmě jen nepatrný zlomek. Snad právě proto poutá každý stavební počín pro kulturní účely takovou pozornost. Mediální zájem o knihovnu v Hradci Králové je značný, byť ve většině případů jen na lokální úrovni. Stavba svým pojetím, svou fasádou (ona vlastně žádnou nemá) a délkou stavebních prací provokuje jak místní obyvatele, novináře, regionální politiky, tak i architekty. Otázkou zůstává, zda je skutečně tak velkým architektonickým zásahem do Gočárova a Kotěrova města, nebo je reakce lidí pouze odmítáním nového, zvláštního a provokujícího. Převážně negativní emoce se nesou internetem i tiskem. V Hradci je nová budova knihovny vděčným tématem rozhovorů v místní dopravě, v kadeřnictví, restauracích i obchodech. Možná je to i proto, že stavbu od samého počátku provázejí problémy s financováním, nevyjasněnost majetkových vztahů a vyhocený vztah s architekty.

Všechno začalo v roce 1994. Usnesením vlády č. 138/1994 a č. 280/1994 bylo schváleno převedení budovy bývalé synagogy z majetku SVK do majetku pražské židovské obce. V příloze posledně zmíněného dokumentu je uvedeno: „*Pokud by měl být předmětem převodu vlastnictví nemovitý majetek, který převádějící organizace ke své činnosti potřebuje, je zapotřebí uvažovat především o poskytnutí náhradní nemovitosti z vlastnictví státu*“. V našem případě se žádná odpovídající náhradní nemovitost nenaskytla, a proto začalo vedení knihovny jednat s Ministerstvem kultury ČR o poskytnutí finančních prostředků na výstavbu nové knihovny. První investiční záměr byl vypracován a odeslán na ministerstvo kultury 23. 11. 1998. Ještě v tomtéž roce byla firmou S.projekt plus, a.s. Zlín vypracována zastavovací studie. V této době také probíhala jednání s Úřadem města Hradec Králové o poskytnutí vhodného pozemku. Závažným dokumentem, který ovlivnil celou další přípravu, bylo Usnesení č. 1324 Poslanecké sněmovny z 29. schůze z 5. 12. 2000, kde bylo schváleno v rámci pozměňovacích návrhů

---

¹ <http://www.sps.cz/statistika/statistika.asp>

8,5 mil. Kč na výstavbu nové SVK v Hradci Králové. Dne 2. 5. 2001 jsme v zasedací místnosti SVK uspořádali pracovní setkání k podpoře výstavby nové budovy knihovny. Zúčastnili se jej čelní představitelé kraje, města a vysokých škol, kteří podepsali společné prohlášení o tom, že nová knihovna v Hradci je více než žádoucí. 31. 7. 2001 byl vydán Registrační list projektu s názvem „Knihovnicko-informační centrum U Přívozu“ (jedná se skutečně jen o název projektu, nikoliv o název budovy, či knihovny) s celkovým rozpočtem 394, 5 mil. Kč.

Díky výše uvedeným usnesením a vydáním registračního listu byla na sedm následujících let rozehrána partie pro jednu knihovnici, Ministerstvo kultury, Královéhradecký kraj, architektky a stavební firmu. Investorem stavby se stala SVK, tehdy ještě zastoupená ředitelem Josefem Vlčkem, který po půl roce odešel do penze.

Ministerstvo kultury jako poskytovatel dotace schvalovalo veřejné zakázky, smlouvy s dodavateli a dávalo povolení k proplácení faktur. Samotný koloběh dokladů mezi Hradcem Králové a Prahou průběh prací podstatně zdržoval, bez příslušného razítka však banka žádnou fakturu neproplatila. Pozdě uvolňované peníze, jejich přesuny z roku na rok a „půjčky“ jiným kulturním institucím byly nedílnou součástí finanční reality. Nakonec ministerstvo kultury rozhodlo z důvodu nedostatku financí o prodloužení celé akce o jeden rok.

Prvního července 2001 vstoupil do hry Královéhradecký kraj jako zřizovatel SVK, který v její zřizovací listině stanovil, že „organizace je oprávněna nabývat majetek a věci pouze do vlastnictví kraje“. Přesto fakt, že získá prostřednictvím SVK budovu v hodnotě 394,5 mil. Kč, vyvolal na začátku roku 2008 u krajských politiků rozpaky a knihovna ještě 15. července, kdy píše tento článek, stojí majetkově nezařazena. Nikdo jí nechce a stavební úřad „neví“, na koho má vypsát kolaudační rozhodnutí.

Stavbu jako takovou provázely i další nepříznivé okolnosti. V roce 2004 došlo ke změně DPH z pěti na devatenáct procent a toto zvýšení nebylo ve státní dotaci nijak kompenzováno, jednalo se asi o 40 mil. Kč. Úspornými opatřeními a především včasným zásahem při zpracování dokumentace pro územní rozhodnutí, kdy došlo ke zmenšení stavby, se podařilo udržet rozpočet v přijatelných mezích. V současnosti nám chybí pouhých 15 mil. Kč. Ani ministerstvo kultury ani kraj nechtějí zbývající prostředky poskytnout.

Nepochopitelní a neuchopitelní pro mě byli a zůstávají architekti a generální projektant. Celou dobu projektování a stavby jsem s nimi nenašla společnou řeč. Obavy, že anonymní architektonickou soutěž mohou vyhrát mladí a nezkušení architekti, se potvrdily. Vítězný tým už sice měl na svém kontě první cenu za architektonický návrh nové budovy Státní technické

knihovny, nicméně tím se jen jeho členové utvrdili ve své výjimečnosti a neomylnosti. Naše knihovna byla jejich první velkou stavbou, a protože jim opravdu chyběly zkušenosti, objevilo se v projektu několik nerealizovatelných prvků (membránové světlíky, nedělené velkoformátové prosklené stěny, venkovní látkové žaluzie a kruhová okna s jedním pantem), které byly reklamovány jako vady projektu a nakonec vyřešeny správcem stavby po konzultaci s generálním dodavatelem. Kapitolou samou o sobě byla technologie probarveného betonu. Zjistilo se, že žádná betonárka v Česku nezaručí i při precizním dodržování stanovené technologie stejný odstín jednotlivých dodávek betonové směsi. Náhradní variantou bylo opatřit pohledový beton červeno-oranžovým nátěrem. Barevnost lazury se zkoušela tři měsíce na k tomu speciálně postavené stěně, která se pak ještě využila k odzkoušení ostění kruhových oken. Spíš než na stavbě jsem si chvílemi připadala jako ve stavebním vývojovém středisku. Nakonec komise renomovaných architektů usoudila, že kvalita venkovního pohledového betonu je velmi vysoká a zaslouží si, aby ji kolemjdoucí obdivovali v její šedé přirozenosti. Ještě dnes se drtivá většina hradeckých občanů domnívá, že se ke knihovně dostaví četa natěračů, kteří se o barvu budovy postarají. Nikoliv, zůstane šedá. Budova je opatřena bezbarvou lazurou a do určité výše opatřena velmi drahým antigrafiti nátěrem. Přestože se konfliktům snažím většinou vyhnout, s architekty jsme došli tak daleko, že jsem s nimi odmítla uzavřít smlouvu na autorský dozor na interiérové vybavení. Nechtěli vzít v potaz účelnost a praktičnost nábytku. Neshody vyústily ve stížnosti, které opakovaně posílali na ministerstvo kultury, hejtmanovi, primátorovi, hlavnímu architektovi města a na stavební úřad. Ještě že jsou na těchto místech po této stránce rozumní lidé.

Stavební společnost VCES v touze získat prestižní zakázku ve svém domovském regionu podcenila hodnotu stavebních prací. Bohudíky smlouva mluví jasně, a tak se stále pohybujeme v rámci sjednaného finančního objemu. Na stavbě se třikrát kompletně vystřídal management, který se znovu a znovu zaučoval. Museli jsme si zvykat na nové lidi a seznamovat je s komplikovaným vztahem k projektantům a architektům.

Jediným styčným důstojníkem, který držel všechny nitky této stavby pohromadě, byl koordinátor projektu, technický dozor investora a správce stavby. Firma LIVING převzala odpovědnost za přípravu a realizaci stavby v roce 2003 a už tehdy bylo pozdě. Měla jsem ji najmout nejméně o jeden rok dříve. V době, kdy začala vykonávat svou činnost, jsme za sebou měli architektonickou soutěž a „nepovedenou“ soutěž na projektanta. Nemít Ing. Libuši Vortelovou též jako svého osobního poradce, těžko bych se ve spleti zákonů a stavebních postupů orientovala.

K těm kamenům, které mě obrušovaly, patří i naši zaměstnanci. S blížícím se termínem stěhování roste nervozita, po knihovně se šíří zaručené informace vyvolávající nepodložené obavy. Volný výběr knih je jeden velký otazník, nejradši by se všichni vrátili k půjčování přes pult s knihami ve skladech. Několika pracovnícím se dokonce nové pracoviště nelíbí a stěžují si na nevyhovující pracovní prostředí.

Výstavba knihovny je od prvního záměru až po zprovoznění proces, jehož průběh s blížícím se koncem akceleruje, vtahuje do sebe zdánlivě nesusouvisející aktivity a nakonec zjistíte, že zastavit jej bez katastrofálních následků nejde. Veřejný investor má nezáviděníhodné postavení. Z každé vydané koruny se musí zpovídat v našem případě správci programu na ministerstvu kultury a následně finančním kontrolorům. Na druhé straně je architektky a projektanty chápán jako někdo, kdo jim brání v realizaci jejich díla, k němuž mají nezpochybnitelná autorská práva. A stavební firma zná způsoby, jak vám dokázat, že dům skutečně za vysoutěženou cenu postavit nelze. Hrozili zastavením prací i soudním procesem. Stále mi byl podsouván názor, že to vlastně nejsou moje peníze, které investuji, tak proč by jich projektanti i stavební firma nemohli dostat více, než mají ve smlouvách. Kdo nemá pevné nervy, zaručeně si je stavbou z veřejných peněz zocelí. Bohužel zkušenosti přicházejí postupně a většinou jich nelze využít znova. Se současnými znalostmi bych některé problémy určitě řešila jinak, naopak rozhodnutí, za která jsem byla kritizovaná, se ve finále stala přínosem. Naučila jsem se pracovat s projekty a vizemi, které se jen velmi pozvolna zhmotňovaly denní stavební realitou. To jediné, co architektům závidím, je lehkost s jakou vidí celý dům, aniž by byl položen v našem případě byť jen jediný betonový blok. Pronikla jsem do světa, kam bych se jinak vůbec nedostala. Ztratila jsem však zbytek iluzí, které jsem o naší společnosti přes své stáří ještě měla. Stavět knihovnu je pro knihovnici náročné, ale zkušenost je to vskutku jedinečná.

Základní údaje nové budovy Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové

Uživatel	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové
Zřizovatel	Královéhradecký kraj
Investor	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové
Zdroje financování	Státní rozpočet
Dotace	394,5 mil. Kč

Architekti	Projektíl architekti s.r.o. Praha (Roman Brychta, Adam Halíř, Petr Lešek)
Projektant stavby	Sdružení PRO KIC (Deltaplan, Praha + Projektíl architekti Praha)

Projektant interiéru Projektil architekti s.r.o. Praha
Koordinátor projektu a správce stavby
Ing. Libuše Vortelová LIVING Hradec Králové
Zhotovitel stavby VCES, a.s., Praha
Zhotovitel interiéru PFD Praha, spol. s r.o

Odborný pracovní tým pro výstavbu knihovny:

Martina Adametzová – volný výběr a sklady
Ludmila Černovská – provoz budovy
Ivan Červený – informační technologie
František Geier – do 30.6.2003 – ekonomika, manažer týmu
Václav Horák – ekonomika
Lenka Málková – služby
Miroslava Paulovičová do 28.2.2006 – služby
Dana Novotná – zpracování dokumentů, fondy
Daniela Ridlová – služby
Eva Svobodová – manažer týmu
Jaroslava Štěpánová – administrativa
Josef Vlček do 31.12.2001 – manažer týmu

Základní data

1994–2001	Prosazování stavby, tvorba investičních záměrů a stavebních programů
1998	Zpracování zastavovací studie
31.7.2001	Registrace projektu na Ministerstvu kultury ČR
28.1.2002	Podepsána smlouva o pronájmu pozemku
24.10.2002	Vyhlášen vítěz architektonické soutěže
2003 – červen 2004	Projekční práce
16.9.2004	Zahájení stavby
26.10.2004	Položení základního kamene stavby
15.7.2008	Kolaudace stavby
Září 2008	Zahájení provozu

Parametry

Zastavěná plocha	2 920 m ²
Obestavěný prostor	57 303 m ³
Podlahová plocha objektu	13 233 m ²
Podlahová plocha prostorů pro veřejnost	6 214 m ²
Podlahová plocha skladů	2 433 m ²
Podlahová plocha administrativy	1 573 m ²

Kapacity

Skladovací kapacita knižního fondu	20 500 bm
Volný výběr	120 tis. k.j.
Studovny	20 tis. k.j.
Sklady v nové budově	700 tis. k.j.
Depozitář Pouchov	800 tis. k.j.
Počet studijních míst	440
Počet počítačů	224
Uživatelé	1 000 denně
Zaměstnanci	80

Porovnání vybraných parametrů roku 2007 a 2008

Parametry	2007	2008
Počet registrovaných uživatelů	6 600	10 000
Počet návštěvníků / den	500	1 000
knihovních jednotek	1 233 730	1 247 730
Roční přírůstek	13 800	14 000
Počet studijních míst	100	440
Počet PC	133	224
Z toho PC pro čtenáře	42	124
Počet zaměstnanců	75	80
Prostory pro veřejnost v m ²	597	6 214
- z toho plocha studoven v m ²	168	1 033
- z toho plocha volného výběru v m ²	0	1 618
Plocha skladu v budově knihovny v m ²	619	2 433
Plocha skladu v depozitáři na Pouchově	3 143	3 143
Parkoviště, počet stání	0	101

ČERNÁ KOSTKA PRO MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ

Lea Prchalová, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě

Potřebnost příjemné a kapacitně vyhovující budovy pro krajskou knihovnu jistě není nutné zvláště zdůvodňovat. Nejen v Moravskoslezském kraji je známo, že umístění vznikající Státní studijní knihovny v Ostravě do budovy Nové radnice v roce 1951 bylo provizorní se záměrem postarat se o vhodné prostory nejpозději do 10 let. Z uvedeného vyplývá, že „provizorní“ znamená mnohem déle než „dočasný“¹

Postupem času sice došlo k několika změnám k lepšímu, zásadní prostorový problém se však táhne do dnešních dnů. Neexistující volný výběr, studovna pouze se 40 místy, přetížená elektrická síť, v níž každý přidávaný počítač hrozí kolapsem celého systému, miniaturní šatna bez šancí umístit současně svrchníky a batohy, jedno společné sociální zařízení pro návštěvníky i zaměstnance, přeplněné sklady, v nichž se daří lépe odvlhčovačům než knihám atd. atd.

Řešení hledaly již minulé manažerské generace. V šedesátých letech 20. století vznikla nedochovaná studie a model vědecké knihovny a v sedmdesátých letech se uvažovalo o přístavbě radnice s garážemi a knihovnou. Později přicházely v úvahu staré objekty, např. výstavní pavilón na Černé louce, budova dnešní Janáčkovy konzervatoře či prodejna nábytku na ul. Sokolská, které však vyžadovaly rozsáhlé rekonstrukce a přitom nebyly dimenzovány pro tak velkou knihovnu. Naděje svitla knihovně také v roce 1999, kdy byla zpracována studie přestavby nedokončeného objektu (původně určeného pro krajský výbor KSČ) na administrativní, společenské a kulturní centrum Ostravy s knihovnou. Akce se však z finančních důvodů nezrealizovala. Ve srovnání s připravovanou novostavbou se na tehdy oplákanou situaci dnes díváme pozitivně. Knihovna získá samostatnou moderní budovu.

O novostavbě rozhodlo krajské zastupitelstvo necelý rok poté, co se zřizovatelem knihovny stal Moravskoslezský kraj. Ve stejném roce 2002 byla vybrána lokalita, a to na ul. 28. října proti Domu kultury města Ostravy. Vlastník převážné části parcel Ostrava vyšlo knihovně vstříc a po-

---

¹ Sovětská okupace trvala od srpna 1968 do června 1991. Po invazi nazvali Sověti svůj pobyt jako „dočasný“.

zemky zapůjčilo s příslibem jejich budoucího darování. Zvolené místo krajské knihovně velmi vyhovuje, neboť se nachází mimo zátopovou oblast, pár minut chůze od obchodního centra Karolina a budoucí Nové Karoliny (dle projektu arch. R. Koolhaase). Lokalita nedaleko středu města se vyznačuje výbornou dopravní obslužností jak městskou hromadnou dopravou, tak autobusovými či vlakovými spoji. Další výhodou je poloha na trase studentů mezi Ekonomickou fakultou VŠB-TUO a kolejemi. Rovněž hladina spodních vod, která leckde v Ostravě komplikuje výstavbu, umožňuje bez mimořádných konstrukčních zásahů existenci dvou podzemních podlaží.

Členěním budovy do pater se sice tým pracovníků knihovny specifikujících požadavky na novou budovu příliš nezabýval, vždy jsme však uvažovali o dvou podzemních podlažích pro sklad knihovního fondu. (V našich představách figurovala pětipodlažní budova.) Stavební program pochopitelně vyplýval z funkcí krajské vědecké knihovny, ze složení uživatelů a dále z pokynu zřizovatele zajistit „pouze“ knihovnicko-informační činnosti.

Stručný výčet funkcí Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě lze shrnout následovně:

- garant za trvalé uchovávání, bibliografické zpracovávání a zpřístupňování dokumentů publikovaných v Moravskoslezském kraji,
- centrum Moravskoslezského kraje pro zpracovávání, uchovávání a zpřístupňování české odborné literatury i beletrie, veškerých českých periodik, tuzemských norem a patentových spisů, zahraniční odborné literatury – zejména s environmentální problematikou a dalších typů dokumentů včetně zvukových, audiovizuálních a elektronických dokumentů,
- místo veřejného přístupu k internetu, a tudíž k českým i zahraničním vzdáleným elektronickým informačním zdrojům,
- krajský partner knihoven při meziknihovních výpůjčních a reprografických službách,
- organizátor regionálních funkcí knihoven v kraji,
- poskytovatel vzdělávacích akcí pro pracovníky knihoven a informačních pracovišť,
- organizátor kulturních a vzdělávacích akcí pro veřejnost, partnerská knihovna Goethe-Institutu v Praze,
- správce Digitální knihovny Moravskoslezského kraje.

Některé funkce mají přímý dopad na prostorovou náročnost, jiné, prostorově nenáročné, vyžadují speciální technologické či interiérové vybavení. Volný výběr je dimenzován pro cca 150 000 nejnovějších publikací. Uzavřené sklady jsou předurčeny konzervační povinností příjemce regionálního povinného výtisku monografií a celostátního povinného výtisku periodik i existencí dokumentů nevhodných do volného výběru. Pro studovny

byla požadována maximální flexibilita prostoru, která je však naplněna pouze částečně. Prostor sice není rozdělen příčkami, ze statických důvodů však není možno měnit ustavení regálů.

Stavební program určil trasy publikací, návštěvníků knihovny a zaměstnanců, stanovil kontrolní bod z hlediska ochrany fondů i přístupu veřejnosti. Velká diskuse se týkala míry chránění prostoru, přesněji zda zpřístupňovat knihovnu bez registrace či nikoliv. Převážily obavy nad zneužíváním prostoru, a tak návrh počítá s kompromisem. Bez registrace zůstává recepce s informační službou, konferenční sál, školící místnost, kavárna, veřejný internet (místa k stáně), centrální vracírna a výstavní prostor. Volný výběr, půjčovna a studovny, tj. 2.–6. podlaží předpokládají zpoplatněnou registraci, ať již jednorázovou nebo dlouhodobou. Sklady knihovního fondu v 1. a 2. podzemním podlaží a pracoviště v 7. a 8. nadzemním podlaží nejsou pochopitelně vůbec určena pro návštěvníky. Fond bude chráněn elektromagnetickými páskami a detekční branky budou umístěny u obou vstupů do budovy – hlavního i zásobovacího.

Druhou kontroverzní oblastí při sestavování zadání nové knihovny byla míra nasazení automatizace, zejména automatů k vracení publikací, které většinou neumí odhalit poškození dokumentu. Vzhledem k tomu, že krajská vědecká knihovna není knihovnou ryze univerzitní (vysokoškoláci představují polovinu uživatelů) ani parlamentní, a tudíž nepředpokládáme nepřetržitý provoz, zvítězilo používání externích automatů. Zajištění trvalého přístupu k internetu z informačních kiosků a vracení publikací automatem umístěným na plášti budovy. Knihovní fond je již dva roky čipován se záměrem dokončit toto značení do otevření novostavby, aby bylo mj. možno nasadit výpůjční automaty, automaty k vracení, automatizovat revize fondu i kontroly ve volném výběru.

Další vášně mezi knihovníky propukaly nad poměrem kompaktních regálů ku klasickým a umístěním běžného ročníku všech periodik do volného výběru. Opakované krádeže (přes instalaci 4 kamer) nás dnes totiž nutí půjčovat mnoho titulů jen adresně. Uspořádání studoven bude určitě znovu diskutováno před dokončením stavby. Rozmístění kanceláří proběhlo v naprostém klidu a konsensu s provozními potřebami knihovny. Horší situace nastala při projekci vybavení kanceláří. Vnímání pracovního prostředí je vždy subjektivní, takže se střetly názory již v přípravném týmu. Bohužel se také doposud velmi liší představa vedení knihovny o barevném ladění nábytku a jeho uspořádání od představy architekta. Další dramatická jednání jsou ještě před námi.

Celkem bylo do stavebního programu zahrnuto přes 60 místností, přičemž pouze plocha šesti z nich – dvou suterénních skladů 5260 m², volného výběru 1300 m², vestibulu 400 m², výstavního prostoru 65 m² a půjčovny

dokumentů 120 m² včetně OPAC – se stala závazným ukazatelem stavebního programu. Kapacita budovy byla vymezena především očekávanou denní návštěvností 1000 osobami, 400 studijními místy, 100 zaměstnanci, úložitostí 2 mil. publikací, tj. dvojnásobku současného stavu knihovního fondu a celkovou plochou cca 15 000 m².

V roce 2004 proběhla soutěž na zpracování návrhu urbanistického, architektonického, technického a provozního řešení novostavby². O podklady se přihlásilo 83 zájemců z České republiky i zahraničí, např. z Irska, Nizozemí a Velké Británie, cizinci však nakonec nesoutěžili. K 15. 9. 2004, kdy bylo přijímání návrhů uzavřeno, se sešlo 43 soutěžních návrhů, z nichž však bohužel 12 nevyhovělo z důvodů porušení anonymity nebo nedodržení závazných ukazatelů stavebního programu. Zvítězila studie Černé kostky akad. arch. L. Kuby, Ing. M.A. T. Pilaře a spoluautorů L. Lachmanové a J. Kratochvíla. Architekti zvolili koncepci solitérního hranolu mírně pootočeného v porovnání s okolní ortogonální zástavbou. Lehce vyvýšená Černá kostka – pevná schránka vědění symbolizuje svou průhledností otevřenost veřejnosti. Hranol obklopený vodní plochou má současně působit monumentálně a přinášet pocit nadčasovosti a solidnosti. V komentářích návštěvníků výstavy soutěžních návrhů v ostravském Domě umění občas zazněly úvahy o souvislosti Černé kostky s černým antracitem, který byl v ostravsko-karvinském revíru po desetiletí dobýván. Architekti však prý o této podobnosti nikdy neuvažovali.

Vybrané parametry budovy:

- užitná plocha: 15 743 m² (z toho suterén 8.690 m²)
  - obestavěný prostor: 90 011 m³
- 2 podzemní a 8 nadzemních podlaží
- knihovní fond: 2 000 000 svazků
  - denní návštěvnost: 1 000 osob
  - studijní místa: 400
  - konferenční sál: 100 osob
  - školicí místnost: 30 osob

Atraktivita místa vyvolala problém nedostatku parkovacích míst – knihovna bude stát na ploše, kde se dlouhodobě toleruje parkování návštěvníků kulturních akcí, Finančního ředitelství v Ostravě i obyvatel, a tak později uzrálo rozhodnutí o současné výstavbě podzemního parkovacího objektu s kapacitou 346 míst, z nichž necelá polovina je plánována pro knihovnu. Ačkoliv je parkovací dům koncipován jako samostatně provozovatelný ob-

---

² Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě : Soutěž o návrh na zpracování urbanistického, architektonického, technického a provozního řešení novostavby. ISBN 80-7054-107-5.

jekt, jeho vjezd je shodný s vjezdem pro služební auta a zásobování knihovny a parkoviště navazují na suterénní prostory knihovny. Bylo proto nutné upravit projekt knihovny, který počítal s nadzemním stáním a se skutečností, že navazující suterénní prostor bude vyplněn.

Zpracování projektové dokumentace ateliérem Kuba, Pilař architekti probíhalo v letech 2005–2006, stavební povolení k výstavbě knihovny nabylo právní moci 27. 7. 2006. Jelikož se výše investice do novostavby knihovny vyšplhala v průběhu projekčních prací na 1,2 mld. Kč, prožili jsme rok 2007 ve znamení analýz modelů „ufinancovatelnosti“ obou projektů a intenzivního zajišťování finančních prostředků. Došlo také k drobným zlevňujícím projekčním změnám. Investorem knihovny i integrovaného parkovacího objektu je Moravskoslezský kraj, který se rozhodl pro financování výstavby ze tří zdrojů – ze strukturálních fondů Evropské unie, státního rozpočtu a krajského rozpočtu, přičemž parkovací dům bude hrazen pouze z rozpočtu Moravskoslezského kraje (300 mil. Kč). Složitost financování ze tří zdrojů při respektování tří různých pravidel asi není třeba komentovat. Je to však cesta, jak konečně postavit v Ostravě samostatnou budovu vědecké knihovny.

Za zlomový moment po řadě jednání hejtmana MSK Ing. E. Tošenovského s vládními představiteli lze považovat usnesení vlády ze dne 26. 3. 2008, v němž vláda schválila výstavbu Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě a zahrnula ji do programu Ministerstva kultury, konkrétně do podprogramu 234 212 Podpora reprodukce a obnovy materiálně technické základny regionálních kulturních zařízení. Schválila také podíl účasti státního rozpočtu ve výši maximálně 490 mil. Kč, tj. 32,67 % celkových plánovaných nákladů stavby.

Financování do výše 600 mil. Kč se předpokládá z Regionálního operačního programu NUTS II Moravskoslezsko. Prioritní osa 2 – Podpora prosperity regionu. Oblast podpory 2.1 – Infrastruktura veřejných služeb. Dílčí oblast 2.1.4 – Podpora rozvoje veřejných informačních služeb poskytovaných knihovnami. Vzhledem k výši investice převyšující 50 mil. EUR je nutno, aby žádost schválila Evropská komise.

V době přípravy tohoto sborníku je vyhlášeno výběrové řízení na dodavatele stavby a žádost o podporu novostavby knihovny čeká v Bruselu na posouzení. Doufejme, že výsledek bude v obou směrech pozitivní a na podzim bude výstavba knihovny zahájena. Její dokončení je plánováno na rok 2010.

KDYŽ SE CHCE, TAK TO JDE

Ivanka Horáková, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

Poměrně provokativní název ve Vás nemá vyvolat podezření, že právě vy jste při investiční akci neudělali něco dobře, a proto to nejde. Ba možná naopak, udělali jste víc než bylo potřeba, a přesto se nedostavuje uspokojivý výsledek. Snad jsme měli při zvažování poměrně velkorysého záměru výstavby našich depozitářů štěstí (a to určitě), snad krůček po krůčku téměř plíživě se rozrostly tři velké projekty a upřímně řečeno nešlo je zastavit. Ale možná jsme jen byli v pravý čas na pravém místě.

Jen krátký exkurs do historie – v lednu roku 1990 byla plzeňská budova kláštera již 18 let obehnána lešením, dožívala stará kotelna, která svým výkonem knihovnicím nabízela v průběhu roku jen teplé ponožky a doma štrykované vesty. Klenby rozbité osazenými zářivkami skýtaly neutěšený pohled. Knihovní fond byl uložen na šesti místech, počínaje starou farou a konče lehce navlhlými kryty CO. Prvním krokem tehdejšího nového vedení bylo jednání s MK ČR o dokončení letité rekonstrukce. Stavbu zajišťoval Stavební podnik Plzeň-jih, poté přejmenovaný na Stavební podnik Klatovy.

V roce 1995 byla v provozu nová plynová kotelna, provedena výměna střešních a vybudován půdní depozitář. V části odborných oddělení pak v následujících dvou letech renovován interiér a znovu otevřena všeobecná studovna. V témže roce měla knihovna prvních 32 počítačů a začala provozovat AKS KIMS.

Upřímně řečeno, byli jsme jako v Jiříkově vidění. Jistě mi dáte za pravdu, že vstup počítačů do našeho oboru byl razantní, modernizace prostředí knihoven nezadržitelná.

Vše vypadalo, jako by knihovna mohla být již spokojená, ale opak byl pravdou. V těchto letech se výrazně rozběhly restituce a nás potkalo, jako mnoho dalších, nezadržitelné stěhování. S vozovým parkem v podobě dvou set banánových krabic jsme putovali Plzní. Bylo jasné, že naším cílem musí být výstavba samostatného moderního depozitáře alespoň na půl milionu svazků.

Šťastná náhoda a tehdejší setkání s primátorem města Plzně při jednání o zřízení zahraničních knihoven v tzv. Evropském domě na náměstí nám přinesla informaci o uvolnění budov v bývalých kasárnách BORY a možné rekonstrukci některého objektu. Musím říci, že nezpochybnitelnou úlohu zde sehrála osobnost ing. Pavla Kabelky, který mimo vynikající economic-

ké schopnosti měl jedno úžasné plus – byl akreditovaným stavebním dozorem a velmi dobře odhadoval stav objektů a možné úpravy. To nám ušetřilo při pozdějším jednání mnoho času. V roce 1997 jsme vlastnili již užívací právo ke dvěma budovám – velké garáži pro motorizovaná vozidla a dvou-podlažnímu výstrojnmu skladu. Zdevastovaný vzhled budov v nás vzbudil jásot, neboť konečně bylo něco naše. K jednání na MK ČR jsme pak z Plzně vyjžděli se všemi potřebnými dokumenty, povoleními, výpisy z katastrů, souhlasy majitelů kousíčků pozemků, které na okrajích parcel protínaly náš areál.

Určité plus bylo, že jsme vše mohli vyřídit v Plzni a skutečně pak zřizovateli předat fascikl dokladů a vyžádat si povolení k zahájení výběrových řízení.

Zpětně se mi zdá, že když byl dán jednou souhlas s rekonstrukcí, neměli jsme v následujících 5 letech výstavby problémy s financováním. Snad proto, že centrální instituce vidí věci řádově spíše v milionech než statisících, možná to bylo i tehdejší personálním složením úřadu – MK ČR. Objekty vidíte v prezentaci a mnozí z Vás je znají ve skutečné podobě.

Těsně před převodem organizace na nového zřizovatele, jímž se stal Plzeňský kraj, začala rekonstrukce střechy barokního památkového objektu záměčku Bušovice, která se rozrostla do komplexní opravy střechy. Zde byl na naší straně významným bojovníkem starosta obce, neboť záměček je přirozenou ozdobou návsi a část finančních prostředků poskytlo jeho příčiněním Ministerstvo pro místní rozvoj.

Musím říci, že v polovině roku 2001 jsme měli velké obavy, jak bude vidět rozvoj zázemí knihovny nový zřizovatel Plzeňský kraj. Knihovna měla velkou rozestavěnost, ale po prvním jednání nebylo znát nějaké omezení stavby nebo dokonce impuls k pozastavení. Ke konci roku 2002 byla akce Bory ukončena. Dvě depozita na celkem 500 tisíc svazků, konferenční místnost, reprografická dílna, knihařská dílna, garáž, byt správce a zázemí pro knihovníka-správce fondu se stalo neuvěřitelnou realitou. Obě budovy projektoval stejný tým a dodavatelem byla stejná firma.

Na dalším jednání s novým zřizovatelem o plánované investiční činnosti v letech 2003–2010 jsme naznačili neřešenou otázku uložení vzácných tisků a odmítli návrh převést celek do borských depozit. Zde bych ráda vyzdvihla naprosto pozitivní postoj vedoucí odboru kultury a památkové péče, která sama „pocházejíc z muzejních oblastí“ podpořila náš názor o nutnosti špičkového zabezpečení cenných fondů. Nahrála nám i náhoda, republikou se převalila vlna povodňová i vlna krádeží z muzeí a kostelů, a tak návrhu klimatizovaného boxu pro několik tisíc tisků najednou nestálo nic v cestě. Klášterní budova stále disponovala odpovídající statikou a tým projektantů vytvořil na bázi komplexní tepelné izolace depozitní místnosti vestavěný systém mikroklimatizace. Depozitář je vybaven perforovanými kompaktní-

mi regály, odpovídající protipožární opatření a zabezpečení prostor bylo prakticky nejtěžším oříškem stavby. Celkově je zde možné uložit v obvyklém formátu 61 tisíc svazků, náklady činily 6,2 milionu.

V roce 2004 nás zaradovala ještě jedna zpráva. Poblíž našich dvou depozitářů na Borech zůstala nevyužita jedna budova – ubikace mužstva a po dlouhém jednání s armádou a dalšími subjekty jsme se stali majiteli dalšího torza kasárenské budovy.

Ve vazbě na rozhodnutí vybudovat v hlavní budově volný výběr byla jasná představa o kompozici prostor v našem třetím depozitáři.

- Přízemí bez oken, kompaktní regály, zázemí pro údržbu.
- První patro – dílny konzervátora, mrazící prostory, depozitní prostory.
- Nástavba – oddělení akvizice – doplňování fondů a souběžně na stejném patře oddělení zpracování – tedy katalogizace.

Bonus objektu – 4 malé ubytovací kapacity abychom nemuseli využívat hotelů pro případné krátkodobé práce odborníků.

Dvě velké garsoniéry budou k pronájmu případným zájemcům z řad zaměstnanců.

Areál je před dokončením – otevřen by měl být 10.10. 2008 a v plném provozu do konce letošního roku. Stěhování odborných oddělení plánujeme na přelom října a listopadu.

Po patnácti letech stavební činnosti je knihovna před závěrem investičních prací – zbývá dobudovat kavárnu, zónu volného studia a volný výběr v hlavní budově.

Stejně tak jako vy jsme se setkali s mnohými obtížemi a často se i dívím, že se zásadní věci (jako byla nepřítomnost správného úředníka se správným razítkem, na správném úřadě) podařilo překonat. Objektivně musím však říci, že po velmi smutném začátku letošního roku byla na straně zřizovatele zřetelná snaha věci pomoci, urychlit práce, financovat rychle požadavky a vícepráce, které vznikaly mimo projektem plánované postupy. Stejně se chová i stavební firma a stavební dozor.

My naopak využíváme každé příležitosti postupně seznamovat veřejnost s výsledky stavební činnosti, s financováním i plány pro nejbližší období. Ze strany čtenářů je vidět velký zájem o věc. Krátké uzavírky nezbytné pro stavebníky zatím neohrožily ani statistické výsledky knihovny.

Pokud bych měla předčasně bilancovat – naše „prostavenost“ bude někde v horizontu 170 milionů. V roce 2010, kdy knihovna oslaví 60 let své existence, budou práce ukončeny a veřejnost okusí vstup do celého klášterního objektu. Doufám, že nové interiéry i možnosti výběru z našich fondů představí knihovnu v duchu moderního knihovnictví.

Ke splnění našich snů nám zbývá malý kousek.

Tak nám přejte, ať se ve zdraví dotkneme cílové pásky.

ENRICH – PROJEKT EVROPSKÉ INTEGRACE RUKOPISŮ

Zdeněk Uhlíř, Národní knihovna ČR Praha

V loňském roce jsem na patnáctém ročníku konference Knihovny současnosti podal informaci o Manuscriptoriu a jeho snaze být evropskou digitální knihovnou rukopisů.¹ V témže roce jsem na šestnáctém ročníku konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska referoval o systematickém zařazování plných textů do Manuscriptoria.² A konečně jsem na přelomu jara a léta tohoto roku pro litevský odborný knihovnický časopis Knygotyra připravil stručný výklad o tzv. české digitalizační škole a jejím postupu při zpracování rukopisů dalších historických dokumentů.³ Na letošní konferenci Knihovny současnosti mohou být tedy poměrně stručný, poněvadž všechny podstatné věci – některé dokonce vícekrát – již zazněly. Ostatně můj příspěvek je tentokrát zcela konkrétní, zaměřuje se na evropský projekt, který Národní knihovna České republiky, resp. tým Manuscriptoria koordinuje.

Národní knihovna České republiky získala v rámci programu eContent-Plus evropský grantový projekt ENRICH (*European Networking Resources and Information Concerning Cultural Heritage*), jehož cílem je vybudovat evropskou digitální knihovnu rukopisů.⁴ Je to projekt poměrně rozsáhlý, účastní se ho celkem osmnáct řádných partnerů (*full partners*) z deseti evropských zemí (Česko: Národní knihovna České republiky⁵ – AiP Beroun,

---

¹ Viz Uhlíř, Zdeněk: Manuscriptorium na cestě k evropské digitální knihovně. In: Knihovny současnosti 2007. Brno: SDRUK, 2007, s. 136-144. ISBN 978-80-86249-44-5. Prezentace dostupná na URL: <http://www.sdruk.cz/sec/2007/sbornik/0-08.pdf> (8.8.2008).

² Viz Uhlíř, Zdeněk: Manuscriptorium: evropská digitální knihovna rukopisů s plnými texty. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy Slezska 2007. Olomouc: VKOL-SDRUK, 2008, s. 103-108. ISBN 978-80-7053-276-8, 978-80-86249-47-6.

³ Viz Uhlíř, Zdeněk: Digitization is not only Making Images. In: Knygotyra (v tisku). ISSN 0204.2061. Srv. <http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/knygotyra/> (8.8.2008).

⁴ Viz ENRICH: European Networking Resources and Information concerning Cultural Heritage. Dostupné z URL <http://enrich.manuscriptorium.com/> (8.8.2008).

⁵ Viz <http://nkp.cz/> (8.8.2008).

s.r.o.⁶ – Crocc Czech, a.s., Praha;⁷ Velká Británie: Oxford University Computing Services;⁸ Francie: SYSTRAN, S.A., Paris;⁹ Španělsko: Biblioteca nacional de España, Madrid;¹⁰ Itálie: Biblioteca nazionale centrale di Firenze¹¹ – Centro per la comunicazione e l'integrazione dei media, Firenze;¹² Rakousko: Diözesanarchiv St. Pölten;¹³ Německo: Die Historisch Kulturwissenschaftliche Informationsverarbeitung, Universität zu Köln;¹⁴ Maďarsko: Budapesti Múszaki és Gazdaságtudományi Egyetem;¹⁵ Polsko: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu¹⁶ – Poznańskie Centrum Superkomputerowo Sieciowe;¹⁷ Litva: Vilniaus universiteto biblioteka¹⁸ – Matematikos ir informatikos institutas, Vilnius;¹⁹ Dánsko: Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet;²⁰ Island: Stornuj Árna Magnússonar, Reykjavík²¹ – Landsbókasafn Íslands-Háskólabókasafn, Reykjavík²²). Vedle toho se k projektu řadí i přidružení partneri (*associated partners*), kteří oficiálně vyjádřili zájem podílet se na uskutečňování cílů projektu na vlastní náklady; značná část přidružených partnerů chápe svou účast spíše platonicky a zatím nevyvíjí žádnou činnost, jsou však i takoví, kteří by mohli být příkladem pro partnery řádné, zejména Universitätsbibliothek Heidelberg²³ a Biblioteca Nationala României, București.²⁴

Cílem projektu ENRICH je integrovat do digitální knihovny Národní knihovny České republiky Manuscriptorium co nejvíce co nejbohatších dalších zdrojů týkajících se evropského písemného a zejména rukopisného kulturního dědictví. Nyní digitální knihovna Manuscriptorium obsahuje více než 3 000 plně digitalizovaných dokumentů, tj. asi 1 100 000 digitálních ob-

---

⁶ Viz <http://www.aipberoun.cz/> (8.8.2008).

⁷ Viz <http://crossczech.cz/> (8.8.2008).

⁸ Viz <http://www.oucs.ox.ac.uk/> (8.8.2008).

⁹ Viz <http://www.systran.fr/> (8.8.2008).

¹⁰ Viz <http://www.bne.es/> (8.8.2008).

¹¹ Viz <http://www.bncf.firenze.sbn.it/> (8.8.2008).

¹² Viz <http://lci.det.unifi.it/> (8.8.2008).

¹³ Viz <http://www.dsp.at/dasp/> (8.8.2008).

¹⁴ Viz <http://www.hki.uni-koeln.de/> (8.8.2008).

¹⁵ Viz <http://portal.bme.hu/default.aspx> (8.8.2008).

¹⁶ Viz <http://www.bu.uni.wroc.pl/> (8.8.2008).

¹⁷ Viz <http://www.man.poznan.pl/pcss/public/main/index.html> (8.8.2008).

¹⁸ Viz <http://www.mb.vu.lt/> (8.8.2008).

¹⁹ Viz <http://www.mii.lt/> (8.8.2008).

²⁰ Viz <http://nfi.ku.dk/> (8.8.2008).

²¹ Viz <http://www.arnastofnun.is/> (8.8.2008).

²² Viz <http://www.bok.hi.is/> (8.8.2008).

²³ Viz <http://www.ub.uni-heidelberg.de/> (8.8.2008).

²⁴ Viz <http://www.bibnat.ro/> (8.8.2008).

razů, každý v pěti různých kvalitách (galerie, náhled, nižší, vyšší, černo-bílá optimalizace). V době ukončení projektu ENRICH předpokládáme, že tento počet se zhruba zpětinasobí, tzn. že Manuscriptorium jakožto zdroj bude obsahovat asi 5 000 000 digitálních obrazů. Tyto obrazy ovšem nebudou centralizovány v databázi Manuscriptoria. Centralizována budou jenom metadata (zejména popisná a strukturální, avšak také technická) a obrazy budou distribuovány v síťovém prostoru (*cyberspace*), řečeno jinak zůstanou u svých tvůrců, resp. vlastníků. Jak už jsem se zmínil, nespokojujeme se s konsorciem řádných partnerů, ale intenzivně se snažíme vyhledávat i partnery přidružené a s tím počítáme po skončení projektu ENRICH. K tomu je určena osmá pracovní oblast (*workpackage*), kterou je propagace a získávání dalších činných partnerů mimo základní okruh partnerů řádných (*dissemination*). Propagace a rozšiřování je ovšem typickou, ba povinnou součástí všech evropských projektů, právě tak jako oblast organizace a managementu (v případě projektu ENRICH *workpackage number 1*), bez které se přirozeně neobejde žádná týmová a v jistém smyslu ostatně ani individuální práce.

Specifické pro projekt ENRICH jsou pracovní oblasti mezi organizací a managementem na jedné a propagací a získáváním partnerů na druhé straně. Takže je tu pracovní oblast druhá (*workpackage number 2*), tj. příprava pro implementaci systému a obohacení obsahu (*preparation for system implementation and content enhancement*), třetí (*workpackage number 3*), standardizace shromážděných metadat tj. (*standardization of shared metadata*), čtvrtá (*workpackage number 4*), tj. personalizace pro koncové uživatele (*user personalization*), pátá (*workpackage number 5*), tj. personalizace pro přispěvatele (*personalization for contributors*), šestá (*workpackage number 6*), tj. mnohojazyčné a výkonné uživatelsky vřidné zpřístupnění (*multilingual an user friendly sophisticated access*) a sedmá (*workpackage number 7*), tj. hodnocení, testování a ověřování (*evaluation, testing and validation*).

Oblast přípravy pro implementaci systému a obohacení obsahu spočívá zejména za prvé v průzkumu kvantity a kvality dat poskytovaných jednotlivými partnery, jehož výstupem je zpráva podávající přehled výsledků a jejich interpretaci (*Survey results and their interpretation*), a za druhé v konkrétním popisu materiálu poskytovaného partnery a jeho výstupem je zpráva spočívající v popisu standardů užívaných jednotlivými partnery, určení principů spolupráce, jakož i datových a metadatových standardů (*Description of the standards used by the partners, definition of collaboration principles, data and metadata standards*). Cílem této skupiny činností je připravit všechny potřebné podklady pro reálnou integraci dat a pro jejich efektivní zpřístupnění v jediném uživatelsky vřidném rozhraní.

Oblast standardizace shromážděných metadat spočívá zejména v koordinaci se standardem TEI,²⁵ přičemž výstupem je zpráva podávající specifikaci standardu TEI P5 (*Revised TEI conformant specification*), v přípravě prakticky použitelných materiálů pro přispěvatele, kde je výstupem zpráva v podobě dokumentace a cvičných materiálů (*Documentation and training materials for use with specification*), v podpoře konverzí dat, resp. metadat jednotlivých partnerů, kde je výstupem zpráva o konvertorech a podobných nástrojích (*Report on development and validation of migration tools*) a konečně v důrazu na interoperabilitu, kde je výstupem zpráva o souvztažnosti standardů METS²⁶ na jedné a TEI na druhé straně, jakož i o využívání kódování v UNICODE i jiného než UNICODE (*Report on METS/TEI interoperability, best practice with respect to handling of Unicode and non-Unicode data in Manuscriptorium and P5 conversion techniques*). Cílem této skupiny činností je podpora hladkých konverzí a transformací dat, resp. metadat a bezproblémové systémové interoperability.

Oblast personalizace pro koncové uživatele spočívá zejména v přípravě podkladů pro vytváření virtuálních kolekcí a virtuálních dokumentů, kde je výstupem zpráva definující požadavky na vytváření personálních digitálních knihoven (*Definition of requirements for the creation of personalised virtual digital libraries*), v průzkumu chování uživatelů Manuscriptoria při vyhledávání, kde je výstupem shrnující zpráva o uživatelských zvyklostech (*Report on search behaviour of Manuscriptorium users*), v hodnocení vytvořených nástrojů pro koncové uživatele, kde je výstupem zpráva o jejich pilotní implementaci (*Report on pilot implementation of tools for creation of virtual documents by researchers*) a konečně ve zkoumání typických modelových způsobů vyhledávání, kde je výstupem zpráva definující tyto modely (*Report on definition of typical model searches and their implementation*). Cílem této skupiny činností je podpora věnovaná vytvoření vlivného a zároveň účinného prostředí pro koncové uživatele.

Oblast personalizace pro přispěvatele spočívá zejména v praktickém určení postupu při integraci dat, resp. metadat, kde výstupem je zpráva definující základní podmínky pro integraci hromadných dat v Manuscriptoriu (*Definition of basic conditions for sharing of large data sets in the frame of Manuscriptorium*), v pilotním zařazení prvních partnerských zdrojů, kde výstupem je zpráva o plné integraci a konečném zpřístupnění dat vybraných partnerů v Manuscriptoriu (*Report on pilot full integration and publication of selected partner's metadata in Manuscriptorium*) a v zařazení dokumentů těch partnerů, kteří poskytují data externě, tzn. ze vzdáleného serveru, kde

---

²⁵ Viz <http://www.tei-c.org/> (8.8.2008).

²⁶ Viz <http://www.loc.gov/standards/mets/> (8.8.2008).

výstupem je zpráva o plné integraci a konečném zpřístupnění v Manuscriptoriu metadat vybraných partnerů a externě uložených dat (*Report on pilot full integration and publication of selected partner's metadata and externally stored data in Manuscriptorium*). Cíl této skupiny činností je pro projekt ENRICH a pro Manuscriptorium jakožto evropskou digitální knihovnu rukopisů zcela zásadní, protože právě zde jsou jak výsledek veškerých činností souvisejících s integrací, tak obsah sám, tj. data a metadata všech řádných i přidružených partnerů, zpřístupněny koncovému uživateli.

Oblast mnohojazyčného a výkonného uživatelsky vlídného zpřístupnění spočívá v průzkumu metadat poskytovaných jednotlivými řádnými partnery projektu ENRICH z hlediska multilingualismu, kde výstupem je analýza korpusu (*ENRICH Corpus Analysis report*), v implementaci multilingválního překladového stroje, kde výstupem je zpráva o personalizovaném překladovém rozhraní (*Personalised Translation Interface delivery report*), v určení elementů ve struktuře metadat, které mají být automaticky zařazeny k překladu, kde výstupem je zpráva popisující schematicky tyto elementy (*ENRICH Translation Stylesheet delivery report*), a konečně v pilotní implementaci a testování vyhledávání na základě ontologií, kde výstupem je zpráva o implementaci systému ontologií vycházejících z dřívějšího evropského projektu VICODI²⁷ (*Vicodi Ontologies implementation report*). Cílem této skupiny činností je využití multilingualismu nejenom v běžném významu různojazyčných lokalizací uživatelského rozhraní, ale také v hlubším významu rozšíření vyhledávacích funkcí informačního systému.

Oblast hodnocení testování a ověřování spočívá zvláště v přehledu dostupných metodologií pro testování a ověřování nástrojů, kde výstupem je zpráva definující principy hodnocení technických aplikací vzniklých v rámci projektu (*Methodology for Testing and Validation of e-Applications*), a v praktickém hodnocení výsledků a výstupů projektu, kde výstupem je zpráva hodnotící základní technické nástroje, které jsou výstupem projektu (*The Evaluation Report*). Cílem této skupiny činností je důsledné hodnocení výsledků a výstupů projektu ENRICH jak v ohledu obsahu, tj. kvality dat a metadat, která podléhají integraci, tak v ohledu informačního systému jako takového, resp. jeho jednotlivých nástrojů vzniklých v průběhu projektů, aby pro Manuscriptorium jakožto zdroj byla zajištěna nejenom velká kvantita integrovaných dat a metadat, ale také jejich vysoká kvalita.

Vyvoření základní infrastruktury pro zpřístupnění evropského rukopisného kulturního dědictví je jistě velký úkol. A jestliže v něm konsorcium projektu ENRICH uspěje, bude to jistě významný příspěvek k budování di-

---

²⁷ Viz <http://www.vicodi.org/> (8.8.2008).

gitální Evropy všeobecně. Nicméně vytvoření této základní infrastruktury je jen jedna stránka věci. Druhou stránkou je vytvoření opravdového uživatelského prostředí, virtuálního badatelského prostředí pro práci s historickými fondy, které by sdružilo jak svět paměťových institucí (knihoven, archivů, muzeí apod.), tak svět univerzitní a akademických institutů, tak také svět všech více či méně kultivovaných individuálních uživatelů a všechny tyto dílčí světy společně vybavilo co nejrozmanitějšími nástroji pro využívání historických dokumentů, jejich kolekcí nebo naopak částí v tom či onom směru. To je konečným cílem Národní knihovny České republiky a týmu Manuscriptoria. Proto se také Národní knihovna České republiky zapojila do konsorcia připravujícího evropský grantový projekt ANCHISAE.²⁸ Ale to je zatím jen budoucnost.

---

²⁸ Viz Edmond, Jennifer: The Anchisae Project. Dostupné z URL: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/ict/docs/e-infrastructure/20080418-infoday-edmond_en.pdf (8.8.2008).

PROJEKT HISPRA – ZÁCHRANA HISTORICKÝCH PRAGENSIÍ Z FONDU MĚSTSKÉ KNIHOVNY V PRAZE (MKP) (PROJEKT DIGITALIZACE PODPOŘENÝ TZV. „NORSKÝMI FONDY“)

Eva Měřínská – Kateřina Vojířová, Městská knihovna v Praze

Digitalizace v MKP před projektem HISPRA

V MKP existuje značné množství zajímavých dokumentů, které jsou svým charakterem unikátní a žádané. Jedná se především o obsáhlý a dnes cíleně budovaný fond pragensií, dále o dokumenty divadelní nebo hudební povahy, nemluvě o vzácných tiscích a bibliofilích. Čtenáři jsou tyto specializované fondy poměrně žádané. Bohužel jejich fyzický stav není většinou dobrý. Není to pouze důsledkem častých výpůjček, ale především kvůli nekvalitnímu kyselému papíru, který je charakteristický pro dokumenty 19. století a jeho degradace je prakticky nezadržitelná.

MKP v minulosti úspěšně žádala o dotace MK ČR (VISK 7) na záchranu některých dokumentů prostřednictvím digitalizace. Tím se povedlo do elektronické podoby převést např. Pražskou bibli z roku 1488 (poničenou povodněmi v roce 2002) a další tři dokumenty. Ovšem bilance čtyř digitalizovaných dokumentů za 5 let (2001–2005) nás příliš neuspokojovala. Bylo jasné, že budeme hledat i jiné formy získávání finančních prostředků na digitalizaci (a tím záchranu a zpřístupnění) našich ohrožených dokumentů.

Norské fondy a projekt HISPRA

V roce 2005 se naskytla možnost zpracovat projekt do programu Finančních mechanismů Evropského hospodářského prostoru a Norska (FM EHP/N; „Norské fondy“: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/fm_norska.html) v prioritní oblasti „Záchrana evropského kulturního dědictví“.

Projekt HISPRA (záchrana historických pragensijních a dalších vzácných dokumentů z fondu MKP) vznikl takřka dva roky. Byl zpracován rozpočet, přesný časový harmonogram prací, seznam vytipovaných titulů k digitalizaci, plán publicity a další dokumenty. Musela být charakterizována rizika a přislíbena minimální desetiletá udržitelnost projektu po skončení dotování z „Norských fondů“. Proces schvalování projektu byl zdoluhavý, doprovázený mnoha žádostmi o doplnění informací. Projekt postupně putoval od kontaktního místa FM EHP/N (pro MKP Magistrát hlavního města Prahy),

přes Monitorovací výbor MF ČR, Kancelář finančních mechanismů až k Výboru FM EHP/N, který rozhodl o udělení dotace.

Oznámení o schválení grantu obdržela MKP na podzim roku 2006. Rozpočet projektu je vyčíslen na 504 440 Eur, z toho 403 552 Eur, tj. 80 % tvoří dotace z „Norských fondů“.

Projekt HISPRA byl vystavěn na 4 hlavních cílech:

1. vybudovat vlastní digitalizační pracoviště;
2. pořídit digitální kopie vytipovaných dokumentů („záchrana“);
3. vytvořit online digitální knihovnu („zpřístupnění“);
4. rozšířit povědomí o těchto dokumentech a jejich využití („medializace“).

Financování z Norských fondů

Schválený rozpočet projektu je rozdělen do jednotlivých aktivit („budget headings“), u projektu HISPRA to jsou: „Project Management“, „Support of Sub-projects“ a „Services“. Náklady se vykazují čtvrtletně v „Project Interim Report“ a propláceny jsou zpětně na základě těchto zpráv. Přesuny financí mezi jednotlivými kapitolami jsou možné (max. do 15 % hodnoty každé položky), ale nejsou žádoucí a jsou těžko obhajitelné. Projekt HISPRA byl schválen v Eurech v době, kdy 1 Euro bylo 30,50 Kč, nyní je 1 Euro 25 Kč. Peníze tedy ubývají, aniž by byly čerpány. Po skončení projektu HISPRA je přislíbena financování digitalizačního pracoviště MKP od zřizovatele – Magistrátu hlavního města Prahy (MHMP).

Rozpočet projektu HISPRA

Celkové náklady projektu byly schváleny na 504 440 Euro s dotací 403 552 Eur. Finance začaly být čerpány od druhého čtvrtletí roku 2007, poslední účtovací období je druhé čtvrtletí roku 2010.

Budget heading „Project Management“ je propočten na 65 500 Eur. Z této sumy jsou financovány veškeré služby spojené s pronájmem a provozem pracoviště a administrativou projektu a dále náklady na propagaci a publicitu projektu. Tato položka byla z naší strany bohužel podhodnocena, především proto, že pracoviště vzniklo nakonec v jiných (větších a detašovaných) prostorech, než bylo plánováno.

Budget heading „Support of Sub-projects“ zahrnuje aktivity spojené s vybudováním pracoviště, tato kapitola byla uzavřena v prvním čtvrtletí roku 2008. Přestavba a vybavení prostor, nákup HW, serverů, SW a skenerů stál celkem 215 471 Eur. Nevyčerpáno bylo 12 329 Eur. Tyto finance nebylo povoleno přesunout do jiné aktivity projektu.

Poslední aktivita „Support“ zahrnuje veškeré personální náklady spojené s projektem. Je propočítána na 211 140 Euro.

Zrození pracoviště

Projekt HISPRA původně počítal s umístěním pracoviště v hlavní budově MKP na Mariánském náměstí v Praze. Postupně se ukázalo, že tato myšlenka je nereálná z hlediska dispoziční náročnosti pracoviště ve vztahu k prostorovým možnostem samotné budovy. Po nelehkém hledání nabídl MHMP knihovně jedny ze svých bývalých kanceláří v Provaznické ul. v blízkosti Můstku. Prostory bylo nutné kompletně zrekonstruovat od nové elektroinstalace, pokládky podlah, výmalby až po zavedení vzduchotechniky. Rekonstrukce probíhala v období červenec až září 2007. Během října 2007 bylo pracoviště vybaveno serverem (10 TB), sedmi PC a dvěma „face up“ skenery. Jedná se o skener značky Minolta (PS 5000 C, skenovaný formát do velikosti A3, plnobarevný, 600 dpi) a skener značky Zeutschel (OS 5500 TT, skenovaný formát do velikosti A2, škály šedi, 200–600 dpi dle předlohy). Zpracování naskenovaných obrázků probíhá v programu Sirius od firmy Elsyst Engineering, zpřístupnění dat přes, v českých knihovnách obvyklý, open source SW Kramerius. IT vybavení je doplněno o další dva servery (každý 10 TB) umístěné v budově ústřední knihovny, jeden z toho slouží výhradně jako datové úložiště.

Personální zajištění projektu

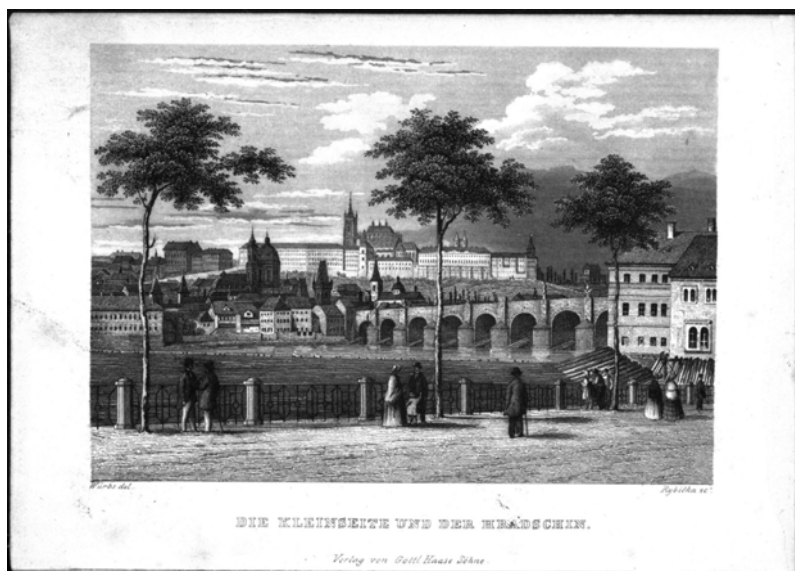
Za plnění projektu a vedení Oddělení digitalizace je zodpovědná jedna osoba. V rámci oddělení dále pracuje 10 zaměstnanců (2 na celý a 8 na poloviční úvazek), kteří se věnují samotnému procesu digitalizace. Projekt je dále podpořen 5 pracovníky, kteří se mu věnují v rámci dohody o činnosti. Jejich starostí je ekonomické řízení projektu, IT problematika a výběr a příprava fondu k digitalizaci. Za rekonstrukci a vybavení pracoviště byli zodpovědní dva pracovníci, celkem v rozsahu půl úvazku v časovém rozmezí realizace příslušných prací.

Medializace projektu

U grantů udělených evropskými institucemi je důležitá propagace projektů i donátora. Zavázali jsme se projekt HISPRA a Norské fondy propagovat formou informačního plakátu, brožury, CD nebo DVD a uspořádáním mezinárodní konference, která proběhne v roce 2010. V lednu 2008 byl slavnostně zahájen provoz pracoviště za přítomnosti velvyslance Norského království, zástupců MHMP, ministerstva kultury i financí a dalších institucí. Událost byla poměrně dobře mediálně pokryta jak v tisku, tak v rozhlase a televizi. (viz přehled: http://www.mlp.cz/dokumenty/pdf/tzp/TZ_Hispra_ohlasy.pdf)

Na cestě k digitalizaci

Dokumenty nutné k digitalizaci jsou po pečlivém výběru odbornými knihovníky ze Studovny pragensií Ústřední knihovny MKP předány do Oddělení digitalizace. Vybírány jsou přednostně, jak již bylo řečeno, historické pragensií tisky nejvíce poškozené degradací nekvalitního papíru. Digitalizace se prozatím týká monografií, posléze přijdou na řadu i periodika. Výběr titulů je koordinován se seznamy poskytovanými NK ČR, které obsahují tituly určené k digitalizaci NK ČR nebo jinými knihovnami. Podmínkou poskytnutí dotací Norských fondů je totiž jedinečnost zpracovávaných předloh – nemohou se tedy zpracovávat dokumenty, které již byly digitalizovány jinou institucí. Jako způsob digitalizace byla v případě MKP vybrána přímá metoda, bez mikrofilmování. Všechna data jsou ukládána na třech místech, na různě lokalizovaných serverech – tím je docíleno jejich vysoké zabezpečení. Ve chvíli, kdy bude v NK ČR vybudováno národní datové úložiště pro potřeby paměťových institucí ČR, bychom chtěli svá data ukládat i tam.

Ukázka skenu z knihy KLUTSCHAK, Franz. *Der Führer durch Prag*. Praha, 1843.

Proces digitalizace

Na rozdíl od jiných pracovišť, jakými jsou NK ČR či Knihovna AV ČR se na zpracování jednoho určitého exempláře podílí v Oddělení digitalizace MKP vždy jeden operátor, který je za proces korektní digitalizace zodpovědný od počátku do konce. Tento postup se jeví jako optimální pro dané

pracoviště, kde se střídá 10 různých operátorů, a proto je nutné mít přehled o jednotlivých exemplářích. Tímto opatřením se také předchází určitému rutinnímu způsobu zpracování, a tím chybovosti při stabilním vykonávání jedné činnosti.

Skenování

Samotný proces digitalizace začíná skenováním, které je realizováno na dvou přístrojích – Minolta PS 5000C a Zeuschel OS5000 TT, které byly vybrány podle zvolených kritérií ve výběrovém řízení.

Práce se skenerem Minolta, foto: Sylva Hanzalová

Minolta skenuje plnobarevně, do velikosti formátu A3, a proto bývá využívána především pro práci s barevnými předlohami obsahujícími ilustrace. Zpočátku byla více využívána díky své všestrannosti a snazšímu způsobu ovládní. V průběhu skenování se ovšem objevily problémy s kvalitou skenovaných obrázků – především s obrysovou ostrotí. Čas od času se objevují také skeny, u kterých dochází k rozmazání částí stránek a vzniká tzv. rozsypaný obraz (jedná se o chybu při skládání jednotlivých částí obrázku při jeho ukládání).

Druhý skener Zeuschel umožňuje skenovat ve škálách šedi předlohy do velikosti A2, takže je používán především na velkoformátové knihy a mapy. Má také velmi dobře vyřešenou kolébku na knihy, díky níž lze skenovat také dokumenty s problémovou vazbou, případně objemnější svazky. Tento skener je možno ovládat automaticky pomocí nožních pedálů.

Předlohy se skenují ve formátu JPG v rozlišení 600 dpi a výstupy se ukládají ve stejném formátu.

Pracoviště digitalizace MKP, foto: Václav Jiroušek

Ořez, metadata, OCR, XML

Po naskenování jsou obrázky načteny do programu Sirius od firmy Elsynt Engineering, kde probíhá jejich úprava a zpracování. Bibliografické údaje se importují přímo z AKS Městské knihovny – z Koniáše. Sirius automaticky analyzuje okraje stránky, ty jsou ručně zkontrolovány a případně upraveny. Princip analýzy spočívá v ponechávání 2–3 mm okrajů kolem naskenované stránky, aby měl uživatel jasnou představu o tom, že při zpracování nedošlo ke ztrátě cenných informací. Pokud je třeba, dochází ještě k vyrovnání textu. Následuje ořez dokumentů, jehož výsledkem jsou jednotlivé stránky, které se ručně indexují – vkládají se čísla stránek, typy stránek. Po zpracování celého dokumentu je provedeno optické rozeznání textu. Na závěr procesu je vygenerován XML soubor, který je doplněn v programu ADM Creator o technická metadata. Poté již probíhá import dat do SW Kramerius, jehož prostřednictvím jsou dokumenty zpřístupňovány na www. Dále bude ke kontrole a následné opravě XML kódu používán SW XMetaL.

Zpřístupňování

Výsledky práce budou zpřístupněny ve formátu JPG v open source softwaru Kramerius, který pro zpřístupňování digitalizovaných dokumentů užívají i další knihovny včetně NK ČR. Nyní se digitální knihovna MKP postupně zaplňuje již zpracovanými dokumenty. Dokumenty, které již nejsou chráně-

ny autorským zákonem, budou pravděpodobně zpřístupněny bez omezení na internetu, takže si je bude moci kdokoli a odkudkoli prohlédnout (v SW Kramerius je také možnost si z maximálně 20 stránek vytvořit soubor ve formátu pdf). Dokumenty chráněné autorským zákonem budou přístupné pouze v rámci počítačové sítě MKP. V digitální knihovně je dostupná možnost textového vyhledávání využitím textových souborů vytvořených metodou OCR.

Následná ochrana dokumentů

Poté, co jsou dokumenty naskenovány a zpracovány, s nimi práce zdaleka nekončí. Součástí celého procesu digitalizace je také následná péče o dokumenty. Poškozené exempláře putují do restaurátorské nebo knihařské dílny, kde jsou opraveny a je na ně zhotoven ochranný obal z nekyselého lepenky archivní kvality. Tyto dokumenty se vrací zpět do knihovny a jsou opět k dispozici uživatelům. Dokumenty, které jsou velmi poškozené, se do studovny pragensií již nevrátí a budou uchovávány v úseku vzácných tisků, kde jim bude poskytnuta následná ochrana v klimatizovaném depozitáři.

Digitální knihovna MKP

Během příprav projektu bylo vytipováno okolo 20 tis. dokumentů vhodných k převodu do elektronických kopií. V rámci tříletého projektu bude z časové náročnosti zdigitalizována pouze část těchto svazků. Odhadujeme, že během hodiny bude při dokonalém zvládnutí procesu digitalizace převedeno do elektronické podoby (včetně metadat a OCR) okolo 20 stran jedním operátorem. Pracoviště bude ve své práci samozřejmě pokračovat i v následujících letech tak, aby byla postupně zdigitalizována potřebná část fondu MKP. Uvažujeme rovněž o nabízení digitalizace dokumentů v rámci služeb jiným institucím. Během projektu toto není povoleno.

Veřejnosti bude naše digitální knihovna pragensií přístupná přes webové stránky MKP. První výsledky budou dostupné na podzim roku 2008.

Závěr

MKP se vydala na složitou ale neodkladnou cestu digitalizace vzácných a historických dokumentů. Digitalizace umožní nejen záchranu jedinečného fondu, ale také jeho mnohonásobně lepší, širší a kvalitnější využití. Čtenářům a uživatelům naší knihovny tak nabídneme novou službu – vzdálený přístup do Digitální knihovny MKP a možnost studia jedinečných dokumentů z pohodlí svého domova.

MANUSCRIPTORIUM ŠKOLÁM – UNIKÁTNÍ ZDROJ PRO VÝUKU

Miroslava Hejnová, Národní knihovna ČR Praha

Historie už nemusí být jen souborem zprostředkovaných informací, ale může se stát dobrodružstvím vlastního objevování a poznávání. Digitální knihovna **Manuscriptorium**, v Evropě unikátní elektronický zdroj informací, poskytuje k tomuto bádání bohatý materiál a jde dokonce ještě dál. K vybraným historickým dokumentům přináší metodické popisy a nabídky jak s obrazy a texty při vyučování pracovat. Vychází při tom z cílů vzdělávání uvedených v Rámcovém vzdělávacím programu MŠMT. To znamená, že podněcuje žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a řešení problémů. Pro učitele může být taková nabídka zajímavou inspirací nebo i přímým návodem, studenti pak mají šanci stát se na okamžik skutečnými vědci, pracovat s autentickými prameny, objevovat v nich střípky historie a skládat si je do mozaiky. Není třeba připomínat, že tento styl výuky vede nejen k výraznějšímu zapamatování si informací, ale i k jejich pochopení a propojení do celku.

Ti, kteří Manuscriptorium již delší dobu používají, vědí, že se skládá ze čtyř hlavních prvků:

- **otevřeného katalogu** historických fondů (zprístupňuje rukopisy, inkunábule, staré tisky, staré mapy)
- **digitální knihovny** obrazových kopií vybraných rukopisů a starých tisků
- **elektronické knihovny** plných textů
- **virtuálního badatelského prostředí**

Multilicenci umožňující přístup do Manuscriptoria využívají všechny typy škol již druhým školním rokem. Poprvé vstoupily školy do Manuscriptoria ve školním roce 2006/2007 a MŠMT zakoupilo školám licenci i na rok 2007/2008.

V souvislosti se zpřístupněním Manuscriptoria školám je třeba si uvědomit, že zavádění elektronických zdrojů tohoto typu do praxe je dlouhodobou záležitostí. Daleko podstatnější než okamžitý velký počet uživatelů je **setrvalá vzestupná tendence jejich využívání**, což je v případě Manuscriptoria pro školy naplněno (101 připojených škol v červenci 2007, 299 v prosinci 2007, 373 v květnu 2008, tj. během necelého roku vzrůst připojených škol na 369 %).

Problematika zpřístupnění Manuscriptoria školám byla složitější v tom smyslu, že základní Manuscriptorium bylo budováno s cílem sloužit odbor-

né veřejnosti, jejíž požadavky a nároky na jeho užívání se od škol diametrálně liší. Hned zpočátku jsme si uvědomovali, že při zpřístupňování Manuscriptoria školám bude nutné vstoupit do úzkého kontaktu s pedagogy a přizpůsobit Manuscriptorium podmínkám výuky. Díky jejich pochopení a nadšení jednotlivců z jejich řad jsme vytvořili pro školy samostatnou sekci, která se postupně stala **samostatným portálem** – alternativní branou vedoucí k celému obsahu Manuscriptoria.

Secce školám má tedy vlastní přístupovou stránku, která svým členěním nabízí pedagogům různé možnosti. Najdeme na ní tématicky řazený seznam dokumentů vhodný pro výuku, který průběžně aktualizujeme. Seznam obsahuje *historiografické prameny, texty k dějinám české literatury, rukopisy významné z hlediska dějin kultury a knižní malby a ilustrační iluminace*. K nejvýznamnějším a nejzajímavějším rukopisům a tiskům vznikají přípravy pro výuku, které jsou určeny přímo pedagogům a které obsahují návodné postupy, jak dané dokumenty konkrétně využít. Tyto přípravy vytvářejí sami pedagogové a výsledky jejich práce, včetně potřebných doplňkových podkladů, jsou v sekci „Školám“ umístěny k volnému stažení. Mohou být využity přímo nebo posloužit jako volná inspirace.

Na základě postupně získaných zkušeností, dostatečného množství příprav pro výuku a rozšiřování okruhu spolupracovníků začalo narůstat nejen kvantitativní využívání Manuscriptoria, ale i kvalitativní využívání tohoto zdroje při výuce.

Secce *Manuscriptorium školám* se stala:

- laboratoří pro pedagogy
- moderním výukovým prostředím
- zdrojem informací pro studenty

Díky tomu mají všechny typy škol možnost volného přístupu do Manuscriptoria i ve školním roce 2007/2008. V současné době využívá Manuscriptorium téměř 400 škol z celé republiky.

Jak se k Manuscriptoriu připojit?

Stačí zavítat na stránku <http://www.manuscriptorium.com/> nebo <http://www.nkp.cz/> zvolit si českou jazykovou verzi a vybrat záložku **Školám**. V této sekci je připraven výběr obzvláště zajímavých dokumentů, které je možné využít v rámci výuky českého jazyka, dějepisu, výtvarné výchovy apod. Jedním kliknutím lze otevřít ukázkový dokument, který si vyberete, a pak jím podle potřeby listovat, vkládat záložky či zvětšovat detaily.

Aby bylo možné prohlížet velké obrazy z cca 3 300 rukopisů, tisků či map, je nutné stát se registrovaným uživatelem. Bez registrace jsou totiž dostupné jen menší náhledy a ty zdaleka nepostačují k tomu, abyste si mohli tyto památky detailně prohlédnout. Informace o tom, jak se konkrétní škola může stát registrovaným uživatelem, jsou uvedeny na stránkách <http://skoly.manuscriptorium.com>.

Manuscriptorium pro školy je rozvíjeno na základě spolupráce zejména s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, firmou AiP Beroun, pedagogy ze všech typů škol a dalšími partnery. Informace o projektu MSS jsme také publikovali v odborných pedagogických časopisech (Učitelství noviny, Společenskovědní předměty, bulletin ASUD). Manuscriptorium školám bylo představeno i na mezinárodní konferenci Inforum 2007 – 13. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích. Z celé řady jeho pozitivních stránek stojí za to vyzdvihnout **variabilitu a interdisciplinárnost**. Využití elektronického prostředí k výuce umožňuje pedagogům držet krok s moderními trendy ve světě, kde obohacování výuky tímto směrem bývá již tradičně velmi kladně hodnoceno. Manuscriptorium není uzavřený a dokončený projekt. Je to projekt, který se neustále rozvíjí, zdokonaluje a rozšiřuje, a to hlavně na základě spolupráce s dalšími zainteresovanými stranami. Vzájemná spolupráce s pedagogy přinesla již řadu nových poznatků a **pokračování v této vzájemné spolupráci zůstává jedním z nejdůležitějších bodů celého projektu, neboť Projekt Manuscriptorium školám koresponduje s:**

- principy školské reformy
- hlavními principy Rámcového vzdělávacího programu
- principy multidisciplinárních projektů
- novými možnostmi virtuálního prostředí
- novými trendy výuky v českém i evropském prostředí

Manuscriptorium umožňuje zcela **moderní přístup k informacím z hlediska jejich snadné dostupnosti, rychlosti a okamžitého využití**. Ročně se rozroste cca o 250 dokumentů, a to nejen z českých knihoven, archivů a muzeí, ale i ze zahraničních institucí (nyní zpřístupňuje cca 3 300 plně digitalizovaných dokumentů).

Prostřednictvím Manuscriptoria dochází jednak k prolínání jednotlivých školních předmětů, jednak ke sbližování institucí zabývajících se vzděláváním a kulturním dědictvím (školy, knihovny, archivy, muzea atd.). Díky němu se také zpřístupňují nejaktuálnější informace o dění v oblasti vzdělání a kultury, kterých lze vhodně využít při výuce (např. koupě pařížského zlomku Dalimilovy kroniky, její okamžitá digitalizace a zpřístupnění nebo výstava Codexu gigantu neboli Dáblovy bible a jeho digitalizace a zpřístupnění).

Závěrem lze shrnout, že nad Manuscriptoriem – jednou z největších digitálních knihoven zpřístupňujících kulturní dědictví se podařilo vybudovat v Evropě **unikátní zdroj pro výuku**, který postihuje moderní trendy a odpovídá potřebám mladé generace, která je již *digital native* čili narozena do rozvinutého digitálního prostředí a jejíž vnímání a práce s informacemi se od starších generací dosti výrazně odlišuje.

ZKUŠENOSTI S PŘÍPRAVOU A REALIZACÍ PROJEKTŮ V KRAJSKÉ KNIHOVNĚ V KARLOVÝCH VARECH

Michaela Kožíšková, Krajská knihovna Karlovy Vary

Knihovny, významné kulturní a vzdělávací instituce, čelí v současné době silné konkurenci z okolního prostředí. Díky prudkému vývoji v oblasti informačních technologií a růstu dostupnosti internetu, klesá zájem o využívání klasických služeb knihoven. Mění se životní styl obyvatelstva má zásadní vliv nejen na návštěvnost knihoven, ale i na druhy a formy služeb, které knihovny poskytují. Pokud chtějí knihovny „přežít“, musí se současnému vývoji přizpůsobit a reagovat na požadavky doby a svých uživatelů. Je nutno nabídnout veřejnosti knihovnu, která bude atraktivní, moderní a bude poskytovat kvalitní služby, o které je skutečný zájem. Krajská knihovna v Karlových Varech již cca 10 let úspěšně připravuje projekty, díky kterým zrealizovala řadu zajímavých aktivit a významným způsobem rozšířila služby, které svým uživatelům poskytuje s cílem připravit pro ně atraktivní místo trávení volného času. Knihovna sídlí od prosince 2005 v nové budově (bývalá vojenská jídelna). Nová krajská knihovna byla vybudována díky projektu, jehož realizátorem byl Karlovarský kraj a finance byly získány ze Společného regionálního operačního programu (SROP). Celkové náklady na rekonstrukci dosáhly téměř 90 mil. Kč.

Proč a na co potřebují knihovny peníze??

V knihovnách je nutné zajistit především kvalitní lidské zdroje. Z výzkumů vyplývá, že řada knihovníků nemá potřebné vzdělání, současně je též nutné neustále vzdělávat i knihovníky kvalifikované. Důležitá je především znalost knihovnického oboru, jazykové dovednosti, počítačová gramotnost a schopnost komunikace se všemi typy uživatelů. Dále knihovny musí dle nutnosti obnovovat a modernizovat své technické vybavení a zařízení, aby byly schopny nabízet kvalitní služby. Peněz je též třeba na nezbytné opravy budov knihoven či na výstavbu knihoven zcela nových. Neméně důležité je neustálé doplňování knihovního fondu, jehož kvalita a obsah je vizitkou každé knihovny. Dále knihovny potřebují finance na kulturní a vzdělávací aktivity pro veřejnost, což vyplývá z hlavní funkce a smyslu jejich činnosti. Knihovny již dávno nejsou místy, kde se jen půjčují knihy, jsou důležitými informačními a komunitními centry obcí, měst a regionů plnící významnou

vzdělávací, kulturní či poradenskou funkci. Na všechny výše uvedené aktivity a potřeby je nutno sehnat peníze. Pokud knihovna neobdrží finance od svého zřizovatele, může využít tzv. grantových peněz, tzn. sledovat nabídku výzev ministerstev ČR, různých nadací či fondů v rámci ČR, či zkusit žádat o podporu z evropských fondů.

Projektový manažer – příprava a realizace projektů

V krajské knihovně byla vytvořena pozice projektového manažera. Monitoring a vyhledávání finančních zdrojů, příprava projektů (projektových žádostí), realizace projektů – to vše je velmi časově náročné. Není možné, aby tuto pozici vykonával knihovník ke svému stávajícímu úvazku. Je vhodné, aby byl projektový manažer řádně vyškolen v oblasti projektů, ideální je ekonomické vzdělání, výhodou je též školení pro hodnotitele projektů. V rámci přípravy projektu je nutné nastudovat všechny dostupné informace (dokumenty, příručky), manažer by měl též zvládnout zpracování rozpočtu projektu (ve spolupráci s ekonomickým oddělením). Pokud bude projekt schválen a realizován, čeká manažera též vedení týmu v rámci projektu. Důležité jsou též manažerské dovednosti, spolehlivost a samostatnost, často odolnost vůči stresu.

Z čeho vycházet?

Každá firma či organizace (vč. knihovny) by měla mít zpracovanou koncepci rozvoje, měla by mít představu o krátkodobých či dlouhodobých plánech a vizích a postupně je naplňovat. Důležitá je též analýza okolního prostředí, která zmapuje aktivity organizací v regionu, aby nedocházelo k duplicitnímu nabízení služeb cílovým skupinám, což je zbytečné. Dobré je zpracovat SWOT analýzu knihovny (slabé a silné stránky, příležitosti a hrozby). V zájmu knihoven by tak bylo dobré posílit slabé stránky, využít silných stránek a příležitostí a odvrátit hrozby. SWOT analýza je výborným výchozím dokumentem, který lze použít k plánování budoucí činnosti knihovny (a souvisejících projektů).

Co je nutné k úspěšné přípravě a realizaci projektu?

Knihovny by rády realizovaly projekty, ale... Je nutné si předem zodpovědět několik zásadních otázek a to především: kdo napíše projektovou žádost, kdo bude projekt realizovat (vést), má knihovna dostatečné technické vybavení (např. PC, tiskárny, internet, vhodné prostory), zda je napojena na cílovou skupinu plánovaného projektu, má zkušenosti a síly projekt realizovat, zná vhodného partnera atd.? Žádost může připravit dodavatelsky specializovaná firma, ale zpracování projektu, je v tom případě o dost nákladnější. Externí firma navíc nikdy nemá dostatek informací pro přípravu kvalit-

ního projektu, většinou mu knihovna stejně musí všechny důležité skutečnosti a informace připravit a předat. Velmi důležitý je potvrzený zájem cílové skupiny o účast v projektu. Pokud nedojde k naplnění cílů projektu (výstupů), hrozí finanční sankce za nedodržení podmínek poskytnuté dotace. V případě strukturálních fondů může jít až o statisíce korun. Je též nutné zjistit, zda není plánovaný podobný projekt již v okolí realizován (např. vzdělávání pro nezaměstnané, pro matky na MD, zdravotně handicapované), hrozí totiž, že žadatel nezíská cílovou skupinu k účasti na projektu, což bude velký problém. Ještě před samotnou přípravou projektové žádosti je dobré si promyslet základní části projektu a to: jaký problém bude projekt řešit (výchozí situace, změna, kterou projekt přinese), jaká bude cílová skupina projektu (vč. přínosu pro cílovou skupinu), jaké budou cíle projektu (co bude výsledkem projektu – měřitelné výstupy, čeho chceme dosáhnout), jakým způsobem projekt zrealizujeme (jaké budou aktivity, postupy a metody, kterými cílů dosáhneme) atd. Tyto důležité otázky si management knihovny musí dopředu ujasnit či vyřešit, teprve poté bude knihovna schopna připravit kvalitní projektovou žádost a projekt dle plánu úspěšně zrealizovat.

Informace o finančních zdrojích

Mezi kvalitní dotační portály patří www.edotace.cz, mapující výzvy v rámci ČR. Vhodné je též sledovat měsíčník Dotace, který je zaměřen především na problematiku a možnosti čerpání financí ze strukturálních fondů. Potenciální žadatel zde nalezne řadu rad a informací týkajících se operačních programů v ČR, dále doporučení jak správně připravit žádost či rady, jak se vyvarovat chyb při následné realizaci projektu. Nechybí databáze grantových výzev – právě běžící či připravované. Časopis lze objednat na e-mailu predplatne@economia.cz. Informace o vyhlášených programech lze získat též na webu společnosti ECONNECT (www.econnect.cz), který nabízí zdarma pravidelné týdenní zaslání grantových novinek e-mailem (Databáze grantů). Tato zajímavá služba ušetří projektovému manažerovi spoustu času spojeného především s vyhledáváním vyhlášených či připravovaných výzev. Výzvy k předkládání projektů jsou uveřejňovány též v denním tisku. Kompletní informace o možnostech čerpání financí ze strukturálních fondů lze nalézt na webových stránkách www.strukturalni-fondy.cz, popř. na www.esfcr.cz (informace o Evropském sociálním fondu). Webovou žádost (tzv. Benefit7), kterou je nutno v novém období 2007–2013 v rámci operačních programů vyplnit, lze nalézt na adrese www.eu-zadost.cz či www.eu-zadost.eu. Příručka k vyplnění této žádosti je k dispozici např. na www.esfcr.cz (příručky – příručky platné pro období 2007–13, Desatero OP LZZ).

Zajímavé projekty Krajské knihovny Karlovy Vary – výběr (2006-2008)

Knihovny mohou využít programy, které nabízí Ministerstvo kultury ČR (www.mkcr.cz), především dotační tituly v rámci **Odboru umění a knihoven** (Knihovna 21. století, VISK, Projekt Česká knihovna atd.). Další možností čerpání z MK ČR je v rámci Odboru regionální a národnostní kultury (ORNK). Z programu na podporu kulturních aktivit zdravotně postižených občanů byl v krajské knihovně zrealizován v roce 2006 Kurz českého znakového jazyka pro knihovníky. Kurz navštěvovalo 10 knihovníků a naučilo se komunikovat s neslyšícími. Kurz vedl lektor – rodilý neslyšící (od narození hluchoněmý). Knihovna již řadu let aktivně spolupracuje s Karlovarským klubem neslyšících a hluchoněmých lidí, organizuje pro veřejnost kurzy českého znakového jazyka, o které je velký zájem. Knihovna několikrát využila v rámci ORNK i programu na podporu regionálních kulturních tradic.

Krajská knihovna Karlovy Vary byla 2x úspěšná při žádosti o finance z Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových (www.nadaceklausovych.cz), který realizuje od roku 2007 projekt s názvem „Senioři komunikují“. Cílem projektu nadace je zvýšit počítačovou gramotnost seniorů v rámci celé ČR, díky této podpoře bylo v roce 2007 vyškoleno 20 seniorů, v letošním roce to bude celkem 30 seniorů (celkem 5 počítačových kurzů).

Významným partnerem v oblasti dotací se krajské knihovně stala společnost ČEZ, resp. její nadace (www.nadacecez.cz). Nadace ČEZ podpořila v minulých letech již 5 projektů (celkem přes 2 mil. Kč). Finance byly použity např. na pořízení knihovního fondu (950 000 Kč), dále na pořízení počítačů pro veřejnost do nové budovy a nákup her do dětského oddělení (750 000 Kč), poté byl zakoupen bibliobox Herbie (automat na vracení knih, box je umístěn v centru města, 250 000 Kč). Díky další dotaci byl pořízen fond českých DVD (filmy, 50 000 Kč). Ve spolupráci s Karlovarským krajem bude v těsné blízkosti knihovny letos vybudováno dětské hřiště (400 000 Kč – žadatel Karlovarský kraj, majitel pozemku).

V roce 2007 se zástupkyně ředitelky krajské knihovny díky podpoře z programu Grundtvig (www.naep.cz) zúčastnila v Londýně tzv. přípravného setkání se vzdělávacími organizacemi z Anglie, Itálie, Belgie a Švédska, aby naplánovaly společný projekt, který bude řešit celoživotní vzdělávání dospělých – resp. ohrožených skupin. Bylo navázáno zajímavé partnerství v rámci Evropy s možností další spolupráce v budoucnosti.

Krajská knihovna využila dalších nadací, např. Nadací na ochranu zvířat – podpora osvětových činností v oblasti ochrany zvířat (www.nadacezvirat.cz), Nadační fond J&T – podpora humanitárních aktivit (www.nadacni.fondjt.cz). Na jaře letošního roku knihovna připravila žádost do Nadace Naše dítě (www.nasedite.cz). Knihovna by ráda organizovala na dětském oddělení diskusní klub (Klub 4 U), který povede zkušená psychoterapeutka a bude s dětmi probírat témata jako je šikana ve školách, násilí páchané v rodinách a další sociálně patologické situace, se kterými se mohou děti setkat. Cílem projektu bude informovat děti o těchto nepříjemnostech života a poradit jim, jak tyto situace řešit. Knihovna by ráda navázala aktivní spolupráci s Nadací Naše dítě a v podobných společných projektech pokračovala i nadále. Výsledky řízení budou známy na konci června.

Ne ve všech vyhlášených programech mohou žádat příspěvkové organizace, některé výzvy jsou jen pro občanská sdružení a jim podobné organizace. Nabízí se zde řešení navázat aktivní spolupráci s neziskovým sektorem regionu a projekt připravit ve spolupráci s NNO. Knihovna zrealizovala např. v loňském roce projekt spolu s ZO ČSOP Berkut (ochránci přírody z Teplé), díky kterému byly po celý rok organizovány v knihovně různé soutěže, regionální přednášky a další akce (podpořeno Nadací Lesy ČR, www.lesy-cr.cz). Dalším finančním zdrojem, který knihovna využila, je Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové (www.vdv.cz), který podporuje mimo jiné i aktivity pro seniory. Knihovna navázala aktivní partnerství se Svazem důchodců v K. Varech (žadatel) a připravila pro seniory kurz IT (2007) a volnočasové vzdělávací kurzy (2008). Senioři se aktivit účastní s nadšením.

Spolupráce s občanským sdružením lze též využít při oslovení Nadace O₂ (www.nadaceo2.cz), která podporuje především sociálně a zdravotně znevýhodněné děti a mládež. Krajská knihovna spolupracuje s občanským sdružením „Nejste sami“ (<http://zirafa.czechian.net/novinky.php>). Toto sdružení připravilo projekt, který pokud bude podpořen, zajistí provoz tohoto centra a dále nabídne v roce 2009 zdarma počítačové vzdělávání pro osoby, které se celodenně starají o postižené děti (IT kurzy zajistí knihovna, vč. ECDL START testů). Tito rodiče nemají většinou finanční prostředky na drahá počítačová školení, problém je i časový. Během vzdělávání budou děti hlídány v denním centru Žirafa, které toto sdružení provozuje. Rodiče si významným způsobem zvýší počítačovou gramotnost, mohou poté např. pracovat doma na PC. Výsledky grantového řízení Nadace O₂ budou známy na podzim 2008.

A co evropské fondy?

„Vzdělávání knihovníků Karlovarského kraje“ (Evropský sociální fond)

Krajská knihovna Karlovy Vary ukončila v dubnu 2008 zajímavý a přínosný projekt, který řešil komplexním způsobem vzdělávání knihovníků Karlovarského kraje. Partnery projektu byly Městské knihovny v Sokolově a v Chebu, dalším partnerem – odborným garantem a významným poradcem při realizaci se stala Národní knihovna ČR. Během dvou let, kdy byl projekt realizován, byly knihovníkům nabídnuty tyto vzdělávací aktivity: kurz odborného knihovnického vzdělávání (celkem 14 celodenních seminářů, které byly zajištěny kvalifikovanými lektory především z Národní knihovny ČR), 2 kurzy komunikačních dovedností (zajištěno dodavatelsky zkušenými psychoterapeuty, realizováno především interaktivním způsobem), jazykové kurzy němčiny a angličtiny (kurzy probíhaly v knihovnách v K. Varech, Sokolově a v Chebu) a IT kurzy (Základy práce s PC, Word, Excel, Internet) vč. testů ECDL START (mezinárodně uznávaný certifikát počítačové gramotnosti). Projektu se zúčastnilo celkem 27 knihoven Karlovarského kraje. Celkový počet účastníků vzdělávacích aktivit byl 209, z toho 169 absolventů (kurzy dokončili). Významným výstupem z projektu je počet úspěšných absolventů IT kurzů – všech 40 účastníků složilo závěrečné testy a obdrželi certifikáty ECDL START. Knihovníci si prostřednictvím projektu doplnili, rozšířili a zvýšili odbornou kvalifikaci, která je v knihovnách nezbytná.

Z evropských peněz krajská knihovna též zrealizovala projekt, díky kterému byla pořízena potřebná technika pro připojení na internet pro 46 knihoven Karlovarského kraje (financováno ze SRP, 2005–2006).

Jako vhodné finanční zdroje se pro knihovny v rámci strukturálních fondů jeví např. Regionální operační programy (ROPy), ve kterých lze žádat většinou o peníze na rekonstrukci budov knihoven, či jejich modernizaci. V rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost bude dle předběžných informací možno finance využít na vzdělávání zaměstnanců (knihovníků). Integrovaný operační program „slibuje“ podporu na vytvoření digitalizačních pracovišť v knihovnách. U všech uvedených programů je ale nutné počkat na konkrétní výzvy, které přesně uvedou, zda budou knihovny oprávněnými žadateli a jejich plánované aktivity budou v souladu s cíli jednotlivých programů. Již nyní jsou sice k dispozici dokumenty k nastudování (prováděcí dokumenty jednotlivých operačních programů, příručky atd.), výzva uvede konkrétní informace i s kontakty, kde bude možno v případě nejasností projektové záměry konzultovat.

Jaké má krajská knihovna v Karlových Varech plány do budoucna?

Knihovna by ráda získala finanční podporu z evropských fondů na vybudování digitalizačního pracoviště. Své služby by též chtěla rozšířit o vzdělávání pro sociálně ohrožené skupiny (např. matky s dětmi, cizince, menšiny, zdravotně handicapované atd.). Pro knihovníky kraje připravuje pokračující vzdělávací program. Informace o všech projektech Krajské knihovny lze nalézt na webových stránkách www.knihovna.kvary.cz (o knihovně – projekty).

Jak připravit projektovou žádost a projekt realizovat?

Ráda bych ostatním knihovnám předala zkušenosti s přípravou a realizací projektů, které jsem získala na pozici projektové manažerky, kterou v krajské knihovně, vykonávám již 5 let.

Výzva k podávání projektů

Informace o vyhlášených výzvách nalezne zájemce především na webových stránkách vyhlášovatelů (např. ministerstev ČR, krajů, měst, nadací, fondů atd.), či na webových portálech, které kompletně sledují výzvy v rámci ČR (www.edotace.cz, www.ecn.cz, www.strukturalni-fondy.cz), výzvy bývají též uveřejněny jako inzerát v tisku. Výzva obsahuje většinou tyto informace: kdo vyhláší výzvu, cíl vyhlášeného dotačního programu (cíl projektu), cílová skupina, doporučené aktivity, informace o oprávněných žadatelích, o výši dotace (min. a max. výše v Kč či EUR), délka projektu, informace o případném partnerství, popř. nutná finanční spoluúčast žadatele, termín odevzdání žádosti atd. Součástí výzvy je odkaz na formulář žádosti, který je nutno vyplnit, vč. seznamu příloh k projektu, které se musí k žádosti přiložit. Je velmi důležité, aby si žadatel výzvu pečlivě prostudoval, přehlédnutí jakéhokoliv detailu může mít vliv na následné vyloučení projektu z hodnocení (např. z důvodu nedoložení povinné přílohy či uvedení neoprávněných nákladů v rozpočtu). Pokud má žadatel nějaké dotazy či nejasnosti, je vhodné je konzultovat s vyhlášovatelem ještě před finálním zpracováním žádosti. Včasné vyjasnění může předejít zbytečným chybám v projektu.

Forma psaní projektové žádosti:

Aby měl projekt při hodnocení úspěch, je nutné dodržet následující pravidla: Projektová žádost by měla být napsána pokud možno stručně, jasně a výstižně. Zbytečné jsou prázdné texty, nic neříkající dlouhé věty a souvětí, cizí slova, nevysvětlené zkratky atd. Může se stát, že projekt dostane k hodnocení osoba, která o knihovně nic neví. Budou jí cizí všechny odborné pojmy, nepochopí základní cíle projektu. Snažte se tedy o spíše jednodušší jasný text, který se bude dobře číst. Tvořte v textu často odstavce, text

vypadá lépe, dobře se studuje a chápe. Velmi důležité je konkrétně vyplnit jednotlivé části žádosti. Není možné napsat nějaké neurčité plány, ale přesně definovat především aktivity a cíle projektu, cílovou skupinu a výsledky projektu. Bez uvedení těchto základních údajů nemá projekt šanci na úspěch. Rada zní – raději vytvořte jednodušší projekt, který budete schopni zrealizovat, než náročný, složitý a ambiciózní projekt, ve kterém se velice brzy „utopíte“. Následující text popíše základní body, které se většinou v žádostech objevují a je nutno je co nejlépe popsat. Jak vypadá např. žádost do operačních programů v rámci ČR (čerpání ze strukturálních fondů v ČR) lze zjistit na www.eu-zadost.eu, nebo na www.eu-zadost.cz.

Projektová žádost – obvyklý obsah:

Název projektu

Název projektu by měl vystihnout pokud možno obsah projektu. Měl by být krátký, měl by zaujmout na první pohled, měl by mít nápad. Už jen samotný název projektu může v hodnotiteli sympatie (či antipatie) a částečně ovlivnit výsledek hodnocení.

Potřeba a zdůvodnění projektu

Tato část projektové žádosti je velmi důležitá – je nutné zdůvodnit především potřebu projektu. Pokud není projekt potřebný (nutný!), není důvod, aby byl podpořen. Popište zde nevyhovující (vážnou, kritickou, bezvýchodnou) výchozí situaci, která bude řešena právě vaším projektem, tzn. váš projekt tuto situaci (vy)řeší. Hodnotitelé ví, že musí být projekty „naléhavé“ a v projektech tuto skutečnost hledají. V některých případech je nutno k projektové žádosti přiložit zpracovanou analýzu, která popisuje a rozebírá problém, který projekt řeší.

Cíl projektu

Je nutné, aby byl cíl projektu v souladu se zaměřením vyhlášeného programu (výzvy). Pokud nebude projekt splňovat cíle vyhlášené výzvy, bude z hodnocení vyloučen. Při psaní projektové žádosti se dívejte na projekt očima cílové skupiny projektu, tzn. co projekt přinese cílové skupině projektu (např. nabídka, zkvalitnění či rozšíření služeb pro cílovou skupinu). Je chyba, pokud je projekt postaven na bázi – knihovna si vybaví počítačovou učebnu, doplní knihovní fond, vybaví kanceláře atd. Všechny výsledky projektu musí sloužit cílové skupině projektu (uživatelům knihovny). Projekt by měl současně naplňovat krátkodobé či dlouhodobé vize a plány (strategie) organizace.

Vazba na strategické dokumenty

V této části žádosti je nutné uvést strategické dokumenty v rámci ČR (vč. regionálních), kde je popsána problematika, kterou řeší váš projekt. Tzn. uvést konkrétně, v jakých nařízeních, zákonech, vyhláškách, koncepcích či doporučeních se nachází téma, které je obsahem vašeho projektu. Váš projekt vlastně „naplňuje“ cíle či řeší problémy, které jsou v těchto dokumentech popsány. V žádosti lze uvést i konkrétní větu či odstavec, popř. odkázat na stranu v dokumentu.

Cílová skupina

Při přípravě projektové žádosti je nutné mít na mysli, že úspěšný a přínosný projekt musí vycházet z definovaných a ověřených potřeb cílových skupin (informace lze získat např. dotazníkem). Vhodné je dostatečně popsat cílovou skupinu a uvést její velikost.

Aktivity projektu

Aktivity jsou ucelené logické celky projektu (možno též etapy), které jsou naplánovány buď za sebou (např. rekonstrukce budovy), nebo mohou být realizovány souběžně (např. vzdělávací kurzy). Jasná definice aktivit v projektové žádosti je důležitá. Jednotlivé projektové činnosti jsou podrobně „rozebrány“ a „naceneny“ (rozpočet projektu). Žadatel by měl též reálně nastavit harmonogram projektu. Pokud jde např. o projekt financovaný z evropských fondů, je vhodné před samotnou realizací projektu naplánovat tak 3 měsíce, které lze pracovně nazvat „start projektu“ – čili samotná příprava realizace „skutečných“ aktivit projektu. Nikdo nezačne realizovat projekt hned po podpisu smlouvy o obdržení dotace, je nutné jednotlivé aktivity připravit, nasmlouvat s dodavatelem či oslovit a komunikovat s cílovou skupinou projektu atd.

Partnerství v projektu

V některých projektech (evropské fondy) bývá povinnost spolupráce s partnery. Jako vhodní se jeví např. knihovny v regionu, úřady práce, neziskové organizace, popř. další organizace v daném kraji atd. Nezbytné je, aby měl partner v projektu skutečnou úlohu, tzn. podílel se již na přípravě projektu a poté na jeho realizaci. Mezi žadatelem a partnerem bývá většinou uzavřena smlouva o partnerství, která obsahuje konkrétní popis všech povinností a práv smluvních stran v rámci daného projektu. Není možné, aby byl partner současně dodavatelem. Partner nemůže v rámci projektu fakturovat žadateli za služby.

Rozpočet projektu

Rozpočet je především odhadem nákladů, musí korespondovat s aktivitami projektu. Měl by být reálný a přiměřený. Zkušený hodnotitel z rozpočtu pozná, kdy se chce žadatel díky projektu „vybavit“. Projekty v rámci evropských fondů mají navíc procentuální omezení čerpání v jednotlivých kapitolách, tyto závazné limity je nutno dodržet, jinak nebude projekt schválen. Informace nalezne žadatel v příručkách a dalších dokumentech, které doporučuje daná výzva. Při sestavování rozpočtu je důležité na nic nezapomenout, např. na náklady na publicitu, stavební dozor, či audit – je-li povinný. Uznatelné náklady jsou v některých případech též bankovní poplatky. Pokud opomenete nějakou povinnou položku do rozpočtu zakomponovat, musíte ji zaplatit ze svého. Může jít o desetitisíce korun.

Publicita projektu

Publicitu je nutné dodržet především při čerpání ze strukturálních fondů EU. Evropská unie pohlíží na publicitu velmi přísně, existuje manuál publicity, který přesně definuje formy, jak má publicita vypadat a jakým způsobem ji musí realizátor projektu zajistit. Nedodržení správnosti povinné publicity způsobí to, že nebude např. proplacena faktura za placený inzerát o projektu v novinách (jsou-li špatně uvedena loga), ale hrozí další finanční postihy, např. krácení dotace atd. Je proto nutné celý manuál publicity dopředu důkladně prostudovat a požadované formy publicity při realizaci projektu důsledně dodržovat. Publicita je též předmětem kontrol ze strany poskytovatele financí. Doporučení: před zadáním jakékoliv zakázky (propagační materiály, inzeráty, informační tabule atd.) zašlete poskytovateli dotace elektronický náhled od dodavatelské firmy ke schválení (potvrzení o správnosti uschovejte) a teprve poté zadejte vybrané firmě jeho výrobu. Vyvarujete se tak nepříjemným problémům, které mohou znamenat finanční postihy pro vaši organizaci.

Výstupy z projektu

Je velmi důležité, co projekt přinese. Záleží na žadateli, jaké výstupy si sám stanoví, především na jeho správném odhadu výsledků projektu. Výstupy je nutno přesně popsat do projektové žádosti, většinou v číslech. Např. vzdělávání knihovníků – počet zrealizovaných kurzů, počet absolventů, počet účastníků, počet podpořených organizací atd. Výstupy je nutné dodržet. V případě nenaplnění nadefinovaných výsledků hrozí opět finanční sankce. Z tohoto důvodu je nutné reálně nastavit cíle již v projektové žádosti.

Další části žádosti, které je většinou nutno vyplnit, jsou např.: inovativnost projektu (co nového projekt přinese, v čem je nový, inovativní), informace

o realizačním týmu projektu (výčet a popis jednotlivých funkcí projektového týmu), rizika projektu (definice rizik projektu vč. návrhu řešení) atd.

Realizace projektu:

Informace o schválené dotaci určitě v organizaci způsobí velké nadšení. Ovšem nyní přichází většinou 2–3 roky (projekty v rámci strukturálních fondů), kdy bude projekt realizován. Projektový tým čeká opravdu hodně práce – realizace aktivit, plánované či neplánované kontroly, monitorovací zprávy (vč. připomínek, které je nutno vyřešit), zajištění publicity projektu atd. Pokud bude tým aktivně spolupracovat a projekt je optimálně nastaven (rozpočet, harmonogram, výstupy projektu atd.), je zcela jisté, že bude projekt úspěšně zrealizován a plánované výstupy budou naplněny. Jelikož musí být dodržována publicita na všech písemných dokumentech (objednávky, dopisy, smlouvy, prezenční listiny, programy akcí atd.), je dobré si vytvořit hlavičkový papír se všemi povinnými logy a hláškami (vč. názvu projektu a kontaktu na projektového manažera), který lze používat po celou dobu realizace projektu.

Je dobré si též vést deník – termínovník projektu, tzn. všechny akce v rámci projektu – např. semináře, porady týmu, kontroly atd. je dobré evidovat v jednom dokumentu. Dva až tři roky jsou opravdu dlouhá doba, termínovník ušetří všem čas a usnadní orientaci v termínech. Při realizaci projektu je velmi nezbytná komunikace mezi realizátorem (žadatelem) a partnery projektu, dále mezi poskytovatelem dotace a realizátorem. Všechny nejasnosti je nutné pokud možno předem konzultovat, aby se předešlo případným pozdějším problémům. Poskytovatel dotace by měl být též informován o veškerých akcích v rámci projektu, měly by mu být zasílány všechny pozvánky na akce, též na tiskové konference, které se v rámci projektu konají (např. na začátku a na konci projektu). Důležitá je vzájemná informovanost o všech změnách, které se týkají projektu. Čerpání rozpočtu by mělo odpovídat realizovaným aktivitám. Je dobré si čerpání pokud možno dopředu naplánovat, např. publicitu doporučuji realizovat hned od začátku projektu, čerpání na konci projektu může znamenat neuznání těchto nákladů, pokud nebudou dostatečně zdůvodněny.

SOUČASNÉ TRENDY V DIGITALIZACI NOVODOBÝCH DOKUMENTŮ

Jiří Polišenský, Národní knihovna ČR Praha

1. VISK 7 - Národní program Kramerius

Národní program Kramerius začal sloužit knihovnám v České republice již v roce 1992, kdy se jeho hlavním cílem stalo obnovení mikrografických pracovišť v ČR, optimalizace ochranného mikrofilmování podle norem ISO a vybudování pracoviště digitalizace pro skenování mikrofilmů. Finanční zdroje poskytl jednak projekt CASLIN a jednak program Výzkumu a vývoje MK ČR, v rámci kterého se podařilo realizovat dva rozsáhlé projekty. Od roku 2001 je ochranné reformátování financováno díky programu VISK 7, který umožnil zachránit touto metodou ohrožené dokumenty i knihovnám, které neměly svá vlastní pracoviště. Za tu dobu se podařilo mikrofilmovat a digitalizovat téměř 300 titulů ohrožených bohemikálních periodik a řadu monografií 35 institucí. Toto množství spolu s produkcí pracoviště NK ČR představuje cca 3,5 mil. stran či obrazových souborů, které jsou čtenářům dostupné prostřednictvím aplikace Kramerius nebo DVD médií.

Veřejné knihovny, které se ucházejí o financování svého projektu z programu VISK 7, musí splnit některé podmínky týkající se standardů procesu mikrofilmování a digitalizace a zavázat se ke spolupráci v rámci národního programu. Cílem je maximálně chránit ohrožené dokumenty ve všech zúčastněných institucích využíváním mikrofilmových a digitálních kopií. Při tom je třeba pohybovat se v rámci zákonných podmínek daných současnou legislativou.

Národnímu programu slouží infrastruktura budovaná a spravovaná Národní knihovnou ČR, jednotlivá pracoviště reformátování a soukromé firmy, které zajišťují dané služby. V Centrálním depozitáři NK ČR v Hostivaři jsou uchovávány archivní a matriční kopie mikrofilmů těch knihoven, které nemají vlastní sklad se speciálními mikroklimatickými podmínkami, a prostřednictvím centrálního datového repozitáře se uchovávají zdrojové digitální soubory dokumentů digitalizovaných v rámci programu VISK 7. Pro potřeby digitalizace a zpřístupňování digitálních dokumentů byly vyvinuty speciální programové nástroje (Systém Kramerius, Sírius, Relief), které se dále zdokonalují zejména díky realizaci projektů Výzkumu a vývoje a projektů financovaných z účelových dotací.

Vybudování takového systému a infrastruktury nebylo jednoduché. Po celou dobu jsme se potýkali s různými problémy. Krátká životnost prostředků informačních technologií a jejich rychlé zastarávání s sebou přináší neustálé obnovování technické základny včetně shánění finančních prostředků na nákup různých přístrojů a jejich upgradů apod. Rozvoj digitalizace a změny ve standardizaci neustále podmiňují zavádění nových procesů do technologie reformátování (image processing, konverze OCR, technická a administrativní metadata) a vyžadují nejen úpravy již používaných programových nástrojů, které je třeba rozšiřovat o novou funkcionalitu, ale také je třeba se neustále vracet k digitálním datům vytvořeným v předchozím období a nově je zpracovat či doplnit. To samozřejmě vyžaduje spoustu vývojové práce a dodatečně získání finančních prostředků.

Kromě technických problémů bylo nutné řešit velmi omezenou základnu pro vlastní vývoj v této oblasti, jehož tíže ležela na několika pracovnících Národní knihovny ČR a vybraných firmách. Teprve v posledních letech se situace zlepšila tím, že do tohoto procesu se velmi významně zapojila Knihovna Akademie věd a „probouzejí“ se i další instituce. Přesto zůstává vývojová základna velmi omezena. Dalším problémem byl nedostatek finančních prostředků, jak na vlastní reformátování (viz tabulka), tak na další rozvoj technické základny.

VISK 7 – financování v letech 2001–2007

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Požadováno Kč	4 522 370	3 079 507	2 498 060	4 896 204	4 881 205	5 004 000	8 061 353
Přiděleno Kč	2 919 000	1 400 000	415 000	2 482 000	2 116 000	2 200 000	7 351 000
%	64,55	45,46	16,61*	50,69	43,35	43,96	91,19

* v roce 2003 byla část projektů hrazena z jiného programu účelového financování

S výjimkou roku 2007, kdy se podstatně navýšily prostředky na realizaci projektů VISK 7, byly částky na jednotlivé roky minimální, umožňovaly realizovat zhruba 50 % požadavků. Celkově bylo na projekty v letech 2001 až 2007 vynaloženo 18 883 000 Kč, což je zhruba polovina částky na projekt *Záchrany neperiodických bohemikálních dokumentů ...* realizovaný v rámci Finančního mechanismu Norska.

2. Projekt záchrany bohemikálních monografií 19. stol.

Rozvoj technických prostředků, pokrok ve standardizaci procesu digitalizace, ale i připravenost spolupracujících firem umožnily aspirovat na větší projekt s významnějším dopadem pro uživatele. Příležitost se naskytla při vyhlášení první výzvy na projekty financované z Finančních mechanismů

EHP a Norska. V konkurenci několika desítek projektů uspěly v rámci Ministerstva kultury pouze dva, a to projekt Valašského muzea v přírodě a Národní knihovny ČR zaměřený na záchranu neperiodických bohemikálních dokumentů 19. stol., ohrožených degradací kyselého papíru¹. I když byl projekt podáván v roce 2005 a byl plánován na 4 roky, jeho schvalování trvalo až do konce roku 2006. Jeho realizace mohla být zahájena podle přepracovaného harmonogramu v polovině roku 2007, a to přípravou dokumentů pro mikrofilmování a digitalizaci. Vzhledem k dlouhému schvalovacímu období byla plánovaná doba realizace zkrácena na 28 měsíců.

Cílem projektu tzv. „Norských fondů“, jak se tyto projekty obecně označují, je do konce roku 2009 reformátovat a v digitálním formátu zpřístupnit 6 500 svazků monografií 19. stol., což mělo představovat 2,4 milionu stran. Brzy se však ukázalo, že tento odhad nebyl úplně přesný a pro to, abychom naplnily druhý závazný indikátor, bude nutné reformátovat přibližně 16 000 svazků.

Pro reformátování v rámci projektu byla navržena hybridní metoda využívající obě technologie, které jsou v České republice k dispozici, a to skenování mikrofilmů a hybridní snímkování. Pomocí první technologie se reformátují dokumenty menšího formátu, které nemají barevné přílohy nebo grafickou výzdobu a je u nich zachován poměrně dobrý kontrast. Hybridní kamera se využívá pro dokumenty větších formátů, příp. dokumenty, kde je barva nositelem významu, a pro publikace s hodnotnou grafickou výzdobou. V mnoha případech, u velmi degradovaných knih, je hybridní snímkování jedinou technologií, která může zajistit dostatečnou čitelnost.

Vzhledem k nedostatečné kapacitě pracovišť NK ČR pro tak ambiciózní projekt bylo pro realizaci projektu nutno využít služeb dodavatelských firem. V první polovině roku 2007 byla realizována náročná výběrová řízení, ve kterých uspěly firmy Ampaco pro mikrofilmování, kopírování mikrofilmů a skenování mikrofilmů, firma Microna pro hybridní snímkování a firma Elsyst Engineering pro zpracování dat (imageprocessing, OCR, tvorba metadat). Všechny firmy pro tento úkol posílily stav svých zaměstnanců a doplnily svá technická vybavení.

V současné době (na konci července 2007) bylo pro projekt připraveno 12 000 publikací a více než 3 500 bylo kompletně reformátováno a zpřístupněno v Systému Kramerius Národní knihovny ČR. Na realizaci projektu se podílí několik oddělení Odboru správy a ochrany fondů. Oddělení revize je odpovědné za výběr dokumentů a zpracování úvodního seznamu, který již obsahuje některé popisné údaje využívané dále v rámci mikrofilmování

---

¹ Záchrana neperiodických bohemikálních dokumentů 19. století ohrožených degradací papíru.

a digitalizace. Oddělení digitalizace provádí vstupní kontrolu a připravuje dávky dokumentů pro dodavatele, včetně předávacích protokolů, přejímá zhotovené zakázky a provádí namátkovou kontrolu zpracování před importem dat do Systému Kramerius a do Centrálního datového repozitáře. Oddělení mikrografie přebírá zhotovené mikrofilmy, provádí jejich evidenční zpracování a kontrolu kvality. Při výběru dokumentů přihlížíme i k požadavkům dalších knihoven a zařazujeme jejich relevantní návrhy do programu reformátování. Seznam vybraných dokumentů je dostupný na webové stránce NK ČR.²

Při realizaci projektu jsme museli řešit řadu problémů. Zpočátku firmy Ampaco a Microna měly problémy dodržet smlouvenou kapacitu. To jsme řešili pomocí vlastních pracovišť mikrofilmování a skenování, která pokryla chybějící produkci, aby tak mohla být dostatečně zásobována firma Elsys, která byla na tento projekt nejlépe kapacitně připravena. Největší komplikací však byly technické problémy s novým datovým repozitářem, pro které jsme nebyli schopni archivovat a zpřístupnit zhotovené digitální dokumenty během části roku 2007. K dalším problémům patří nejrůznější chyby ve zpracování, ale i chybné, nebo nepřesné údaje, přebírané z katalogu NK ČR.

3. Aplikace RELIEF a koordinace digitalizačních projektů

Velkou zátěží během realizace projektu, jak se ukázalo, je značný podíl „ruční práce“, zejména v úvodní části projektu při výběru dokumentů a přípravě a předávání dávek dokumentů dodavatelským firmám ke zpracování. To bude z větší části řešit aplikace RELIEF, jejíž součástí bude i centrální registr digitalizovaných dokumentů, která by měla být využívána pro řízení a evidenci pracovních procesů během celé realizace. Zejména se musí vytvořit funkční vazby mezi katalogy (NKC a SKC) tak, aby mohla být plynule a v dostatečném rozsahu předávána potřebná data využívaná k digitalizaci, zvláště při tvorbě bibliografických metadat. Aplikace by měla umožnit rychlé informování uživatelů o tom, které dokumenty byly vybrány pro reformátování a v jakém stavu realizace se nacházejí, jednak prostřednictvím vlastního webového rozhraní, jednak ve spojení s uvedenými katalogy, a také předat do NKC a jeho prostřednictvím i do SKC údaje umožňující propojení katalogizačního záznamu a digitalizovaného dokumentu v Systému Kramerius.

Aplikace předpokládá ještě další vývoj, který zvýší míru automatizace některých procesů a ve spojení s konverzním nástrojem umožní transformací katalogizačního záznamu vytvářet bibliografická metadata. V současné době je aplikace provozována na HW a SW prostředcích firmy INCAD, kte-

---

² http://www.nkp.cz/files/norske_fondy.xls

ré má NK ČR v pronájmu. Podrobnější informace o aplikaci jsou k dispozici ve specializovaném příspěvku zabývajícím se touto problematikou.³ V současné době je aplikace využívána v NK ČR a dodavatelskými firmami. V další fázi bude zpřístupněno webové rozhraní ostatním institucím, které potřebují mít k dispozici informace o digitalizovaných dokumentech, a konečně jako cílový stav by měla aplikace sloužit všem institucím, které budou provozovat digitalizační pracoviště, nebo dodavatelsky realizovat digitalizační projekt. Těm umožní zaevidovat vlastní dokumenty vybrané pro digitalizaci, získat základní jedinečné identifikátory, stáhnout si záznam z katalogu NK ČR a provést transformaci do bibliografických metadat podle platného DTD, včetně ověření duplicit. V případě dodavatelského reformátování pak sledovat průběh prací. S ohledem na plánované finanční prostředky předpokládáme plnou funkčnost aplikace nejdříve koncem roku 2009. Vývoj aplikace zajišťuje Národní knihovna ČR (NK ČR) a Knihovna AV ČR (KNAV) ve spolupráci s firmou INCAD.

4. Tvorba fulltextu pro vyhledávání a problematika OCR

Významnou součástí procesu digitalizace je tvorba fulltextu konverzí obrazových souborů pomocí OCR, umožňujícího fulltextové vyhledávání nejen v metadatech, ale přímo v dokumentech. V této oblasti se setkáváme s několika druhy problémů. Zejména to jsou zastaralé typy písma a stupeň degradace, kdy vybledlý tisk a zahnědlý papír snižují výrazně kontrast dokumentu, a tím i úspěšnost rozpoznávání. Zvláště u starších novin jsou výsledky velmi nerovnoměrné.

Snahy o zvýšení úspěšnosti rozpoznávání cestou zvyšování optické kvality obrazových souborů nepřinesly uspokojivé výsledky a opravy textů nejsou v tak obrovských objemech reálné vzhledem k finančním objemům, které jsou k dispozici. Zbyla tak jediná cesta, a to budování znalostníchází starších jazykových vrstev rozdělených podle tematických skupin. Tomu se věnuje programový projekt VaV, na jehož řešení se podílí NK ČR, KNAV a firma ELSYST. Projekt se realizuje již od roku 2006, ale v prvním roce byl projekt zaměřen na jiné téma, implementaci formátu METS do Systému Kramerius. Problematice OCR se věnuje teprve od roku 2007.

V první fázi bylo ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český AV ČR navrženo pět časových vrstev odpovídajících vývojovým etapám češtiny 19. a 20. stol. Dále bylo navrženo 12 tematických skupin, které zahrnují veškeré oblasti lidské činnosti daných období. Firma ELSYST vytvořila programo-

---

³ P. Kocourek: RD.CZ : Evidence digitalizovaných dokumentů a sledování procesu zpracování

vé nástroje, které umožní budování dílčíchází podle časových etap a tematických skupin a centrálníází. Pracovníci obou knihoven a najatí externisté opravují vybrané digitalizované a rozpoznané texty a ukládají je do dílčíchází. Firma Elsyst zajišťuje jejich import do centrálníází a vývoj nástroje pro vylepšené zónové rozpoznávání názvů dílčíchází digitalizovaných dokumentů. Programy, které v rámci realizace projektu vzniknou, budou dostupné i ostatním institucím jako open source.

Pro vyhledávání byl v Systému Kramerius k dispozici vyhledávač umožňující vyhledávání pouze v metadatech. Některé instituce (NK ČR a KNAV) využívaly pro vyhledávání v dokumentech externí nástroj CONVERA. Knihovna AV ČR však již v roce 2006 rozšířila vyhledávací možnosti Systému Kramerius instalací výkonného nástroje LUCENE, který je k dispozici také zdarma jako součást systému. V důsledku změny vlastnictví firmy se transformoval vyhledávač CONVERA a samozřejmě se změnila i licenční politika diktovaná novým majitelem. NK ČR nyní stojí před rozhodnutím, zda přejít na nový externí nástroj, poskytující větší komfort a rozsáhlejší funkcionalitu uživatelům, nebo se spokojit s jediným vyhledávačem.

Problematické konverzí OCR se věnuje i evropský projekt TEL+, na jehož realizaci se podílí i Národní knihovna ČR. V rámci projektu NK ČR získává část finančních prostředků na konverzi cca 3,5 mil. souborů zhotovovaných v l. 2007 až 2009 a zejména na konverzi starších dokumentů, digitalizovaných na počátku našich aktivit, kdy technologie OCR ještě nebyla součástí výrobní linky.

5. Národní digitální knihovna a národní kulturní dědictví

V současné době NK ČR a Moravská zemská knihovna (MZK) připravují rozsáhlý projekt Národní digitální knihovny, která by měla uchovávat v digitální podobě národní kulturní dědictví, resp. tu jeho část, kterou představují publikované dokumenty. Projekt by měl být financován z evropských zdrojů v rámci Integrovaného operačního programu. V rámci projektu by měl vzniknout spolehlivý repozitář (trusted repository), který by měl být schopen garantovat dlouhodobé uchování digitálních objektů. V souvislosti s tím vyvstává otázka, co bude obsahem národního kulturního dědictví, či jaká bude jeho definice.

Vzhledem k tomu, že Národní digitální knihovna by měla uchovávat digitalizované dokumenty i dalších institucí, zejména těch, které provozují vlastní digitalizační pracoviště, může mít definice důležitý praktický dopad na výběr dokumentů k digitalizaci i na možnosti digitalizované dokumenty uchovávat, protože ostatní instituce asi nebudou moci vybudovat vlastní

spolehlivý repozitář a již nyní doufají, že spolehlivý repozitář Národní digitální knihovny tento jejich problém vyřeší.

Některé zásady jsem již navrhl v příspěvku na minulém ročníku, a protože jsou stále aktuální, nezbývá, než je znovu zopakovat. V cílovém stavu by samozřejmě bylo žádoucí, aby Národní digitální knihovna obsahovala digitalizované historické dokumenty, dokumenty zveřejněné v elektronické podobě a veškeré knižní dokumenty publikované na našem území. To však z praktického hlediska není možné a zejména v počátku, kdy rozsah technických prostředků pro archivaci bude limitován, bude nutné stanovit priority a metodu prekoordinace, která umožní plánovat výběr titulů pro digitalizaci.

Do Národní digitální knihovny by měly být zařazovány následující dokumenty:

- obecně dokumenty v okamžiku, kdy nejsou k dispozici na knižním trhu
- starší vrstvy novodobých dokumentů (např. 19. stol.) v relativní úplnosti bez ohledu na tematické členění
- starší vědecká literatura z oblasti společenských a přírodních věd (před rokem 1989, novější by měla být předmětem archivace oborových repozitářů)
- starší literatura z oblasti technických oborů
- dokumenty z oblasti literatury, poezie a umění
- dokumenty z různých zájmových a zábavních oblastí, zpravodajství a publicistiky
- významné starší regionální dokumenty (nejnovější regionální dokumenty by měly být archivovány prostřednictvím lokálních repozitářů)
- další dokumenty z různých oblastí, jejichž význam je dán individuálními rysy.

Národní digitální knihovna nebude uchovávat současné učebnice včetně vysokoškolských, současné kvalifikační vysokoškolské práce, sborníky z vědeckých a odborných seminářů a konferencí, účelové publikace ústavů, úřadů, obcí, škol, firem apod. Pokud budou tyto typy dokumentů do Národní digitální knihovny zařazovány, tak pouze výběrově a s delším časovým zpožděním.

Vzhledem k tomu, že se zprovoznění spolehlivého datového repozitáře plánuje nejdříve v roce 2010, budou do té doby pro tyto knihovny, které obdrží dotaci od MK ČR na realizaci vlastního projektu, platit zásady stanovené v zadávací dokumentaci programu VISK 7. V těch případech zajišťuje NK ČR zálohování digitalizovaných dokumentů na vlastních prostředcích a archivaci mikrofilmů.

6. Replikace digitalizovaných dokumentů

Digitalizace by měla sloužit k ochraně originálních dokumentů ohrožených degradací papíru, a to v co nejširším měřítku, tedy nejen v dané instituci. Snaha o založení konsorcia institucí, v rámci kterého by replikace byly řešeny podle jednotného schématu, se v minulých letech ukázala jako nerealizovatelná. Tento záměr byl opuštěn a v současné době probíhají replikace na základě smluvních vztahů mezi dvěma institucemi. I v tomto případě se však vyskytují některé právní/legislativní problémy. Knihovna, která dokument digitalizovala a poskytuje jej replikaci další instituci, může vystupovat ve dvojí roli. Především je nezpochybnitelné, že knihovna, která digitalizaci hradí z vlastních prostředků (je jedno jestli se jedná o účelovou dotaci, nebo finance z rozpočtu instituce), drží vlastnická práva k digitální kopii a může o jejím používání dále rozhodovat. Pokud souhlasí s tím, že při replikaci pouze zhotovuje kopii pro druhou stranu, tudíž je v roli pouze zhotovitele a nečiní si žádné nároky vůči takto vytvořené kopii, pak druhá strana získává práva s touto kopií volně nakládat, samozřejmě v mezích autorského zákona. Pokud však knihovna s touto rolí nesouhlasí a poskytuje pouze právo takto vzniklou kopii užívat, pak může způsoby užití limitovat, případně si klást další podmínky (např. při komerčním využívání). Role knihovny poskytující dokument replikaci by měla být ve smlouvě jasně deklarována, stejně jako případná omezení.

Oba případy se vyskytují v praxi. První případ by bylo možné uplatnit u dokumentů digitalizovaných v rámci realizace projektů VISK 7, druhý u dokumentů, jejichž digitalizaci financovala pouze daná instituce (např. tím, že se digitalizace uskutečnila na jejím pracovišti ve vlastní režii). Komplikované budou ty případy, kdy bylo nutné kompletovat dokument ze sbírek dvou a více institucí a byly při tom použity finanční prostředky z více zdrojů. Je však otázkou, jak hodnotit případ, pokud by některá knihovna, která získá replikaci zajímavé dokumenty od jiných institucí, je poskytla ve velkém bez vědomí ostatních za úplatu nějakému komerčnímu subjektu k ziskovému využití. Jednoznačně by bylo možné takové jednání považovat za etické selhání, není však jasné, zda by tím bylo porušeno nějaké zákonné ustanovení. Obranou proti takovému jednání je společná dohoda zakotvená ve smlouvě, ve které se smluvní strany dohodnou na způsobu řešení takových situací.

Technická stránka věci byla s pozitivním výsledkem ověřena již realizovanými replikacemi mezi různými institucemi. Věříme, že navržené řešení bude akceptovatelné pro většinu institucí a usnadní získávání digitálních kopií ohrožených dokumentů pro konzervační účely.

7. Technologie robotického skenování

Již několik let se při různých příležitostech diskutuje o možnosti využití robotických skenerů pro hromadnou digitalizaci knihovních sbírek. Slovenská národní knihovna získala na realizaci svého záměru digitalizovat kompletní slovacikální produkci velké finanční prostředky a buduje rozsáhlé pracoviště digitalizace založené na využití této technologie. Další projekty v Evropě i mimo ni, využívající robotické skenery, se již realizují. Na trhu se objevily i nové přístroje využívající různá konstrukční řešení. Presentace čtyř firem uskutečněná ve Státní bavorské knihovně v Mnichově 18. až 20. června t.r. poskytla příležitost pro vhodné srovnání čtyř významných produktů těchto přístrojů.

Nejdále je v tomto směru pravděpodobně švýcarská firma ASSY SA vyrábějící přístroje 4DigitalBooks. Na zařízení je možné skenovat dokumenty až do formátu A2, disponuje maximální rychlostí skenování (až 3 000 stran/hod.) a rozsáhlým SW zajišťujícím zpracování obrazových souborů a vytváření struktury dokumentů. SW poskytuje i výkonné workflow. Pro obracení stran používá kombinaci vakuového přísávání, případně proud vzduchu a mechanické manipulace. Knihy se na pracovní plochu přístroje ukládají ve zcela rozevřené poloze, což může být v případě některých svazků problém.

Další tři přístroje skenují knihy ve speciální kolíbce umožňující rozevření knihy pouze na 60 až 120°. Přístroj Kirtas se vyrábí již několik let a používá se v řadě projektů. Přístroje Treventus a Quidenus jsou nové přístroje, které se podle zkušeností zákazníků ještě optimalizují. Velmi zajímavá je konstrukce přístroje Treventus využívající pro obracení stránek dokumentu pouze vakuové přísávání a proud vzduchu. Přístroj Quidenus řeší obracení mechanickou manipulací. Na internetu je možné získat podrobnější informace o všech uvedených přístrojích⁴.

Často se diskutuje o výkonech jednotlivých přístrojů. Zde nelze úplně spoléhat na údaje dodavatele, většinou se vztahují na momentální výkon přístroje, do kterého se nezapočítává čas potřebný pro nastavení skenovacích parametrů a výměnu knihy, a platí pro nejjednodušší nastavení (nízké dpi, černobílé skenování apod.). Celkový výkon ovlivňuje řada faktorů, takže skutečný výkon se pohybuje cca od 300 stran/hod. výše. Celkově platí, že pokud se budou digitalizovat dokumenty stejné velikosti a charakteru obsahující mnoho stran, bude výkon vyšší. Pokud bude třeba knihy často měnit a přenastavovat parametry skenování, bude výkon výrazně nižší.

---

⁴ 4DigitalBooks: www.4digitalbooks.com

Kirtas: www.kirtaseurope.com

Treventus: www.treventus.com

Quidenus: www.qidenus.com

Velkou pozornost je třeba věnovat dodávanému SW a jeho funkcím. Zde může být řada limitujících faktorů, pokud bude nutné provádět řadu ručních operací, nebo automatizované funkce nebudou přesné apod. Velkým problémem bude samotná příprava pro skenování včetně expedice, přípravy potřebných údajů, předávání dávek dokumentů mezi pracovišti a vrácení dokumentů zpět do skladu. Tyto procesy většinou nejsou zahrnuty ve workflow dodaného programového vybavení a každá instituce si musí tyto operace řešit podle svých možností a podmínek. Pomocí zde by měla být aplikace RELIEF.

Projekt realizovaný v rámci Integrovaného operačního programu předpokládá vytvoření dvou pracovišť hromadné digitalizace v NK ČR a MZK, které by měly využívat robotické i manuální skenery. Pro naše účely by byly nejvhodnější přístroje 4DigitalBooks a Treventus. Konkrétní vybavení však vzejde z výběrového řízení. Obě pracoviště by měla kapacitu více než 15 mil. digitalizovaných stran ročně.

Pokud se podaří uskutečnit všechny záměry spojované s realizací tohoto projektu, pak velké množství digitalizovaných dokumentů může výrazně ovlivnit práci odborníků využívajících naše fondy. Může i proměnit charakter práce knihoven. Zůstává však otázka – jsou na to knihovny a jejich uživatelé připraveni? Bude možné přizpůsobit legislativu nové situaci a zpřístupňovat prostřednictvím sítí i chráněné dokumenty byt' za úplatu? Odpovědi na tyto otázky již přesahují zadání tohoto příspěvku. Bude ale třeba se jimi zabývat.

E-LEARNING V KNIHOVNÁCH – KURZ INFORMAČNÍ VÝCHOVY VUT

Jan Zikuška, Ústřední knihovna VUT Brno

Většina vzdělávacích služeb v knihovnách je orientována na tradiční a osvědčené formy v podobě komunikace s uživatelem face to face (z očí do očí). Jedná se především o různé druhy přednášek, exkurzí, seminářů nebo školení. V tomto jsou knihovníci zkušení a vzdělávací služby mají mnohaleitou tradici.

Tak jako se mění spektrum služeb, které poskytujeme, musíme se přizpůsobit i informačnímu chování našich uživatelů. Již teď je pro velkou část z nich práce s počítačem a internetem běžnou činností. Tato skupina se bude i do budoucna zvětšovat, a proto je třeba se jim přizpůsobit a nabídnout jim adekvátní formu vzdělávacích aktivit, která bude odpovídat jejich zvykům a potřebám. Samozřejmě nelze celou škálu vzdělávacích aktivit převést hromadně do elektronické podoby a každá instituce si musí najít vyvážený poměr s klasickými službami.

Prvním krokem, který může knihovna učinit v rámci modernější podoby informačního vzdělávání, jsou materiály nebo jednoduché kurzy vystavené na vlastních webových stránkách. Tato forma je označována jako Web-Based Training (WBT) a pro menší instituce s omezenými možnostmi je velice přijatelnou variantou. Studující má materiály k dispozici v elektronické podobě, může komunikovat s knihovníkem a případně je k dispozici i zpětná vazba v podobě jednoduchého testovacího rozhraní. Takto poskytovanou službu můžeme označit za jednoduchou formu e-learningu.

1. Tvorba e-kurzů pro uživatele knihoven

Osobně spatřuji velikou budoucnost ve vzdělávání právě za pomoci e-learningu v jeho „pravé podobě“ – metodicky vedených e-learningových kurzech. Ty jsou bezpochyby krokem, který nejen naláká spousty uživatelů, ale také ukáže onu moderní a atraktivnější stránku knihovnických služeb. Mnohem blíže jsou k výuce a k samotnému učebnímu procesu akademické knihovny. Nechci však snižovat možnosti veřejných knihoven, které určitě mají spoustu možností jak využít e-learning ve svých službách – jenom je třeba nalézt správný „produkt“ pro odpovídajícího uživatele.

Velkou výhodou e-learningových kurzů je přizpůsobení se časovým potřebám studujícího – odpadá doprava do vzdělávací instituce a student si sám určí dobu, kdy a jakým tempem bude studovat. Pro učitele můžeme za

pozitiva označit možnost různorodých forem testování, průběžná zpětná vazba potřeb jednotlivých účastníků a větší možnosti jak studujícího zaujmout (multimédia, zábavná forma, různorodé činnosti). Na druhou stranu jsou zde také fakta, která mohou od zavádění e-learningu odradit – počítačnické investice do tvorby kurzů, nedostatečná počítačová gramotnost uživatelů nebo potřeba školení zaměstnanců (budoucích tutorů).

Kurz v elektronické podobě (e-kurz) bych s klidným svědomím nazval jako využití e-learningu v jeho nejefektivnější podobě. Nejedná se pouze o přípravu a publikování elektronických multimediálních materiálů, ale o cílené řízení vzdělávacího procesu doplněné nástroji ke komunikaci, administraci a evaluaci. Pokud se rozhodnete jakýkoliv e-kurz vytvořit a následně i provozovat, budete si muset promyslet a zajistit několik základních bodů.

- *Cíl*

Co, jak a proč chceme dělat je základem každé činnosti, vzdělávací e-kurz nevyjímaje. Důležité je dopředu vědět, co chceme uživatele naučit, jaký bude mít kurz hlavní cíl.

- *Uživatelé a jejich motivaci*

Málokterý kurz je možno vytvořit univerzálně pro každého uživatele. Je třeba znát konkrétní cílovou skupinu, její vstupní znalosti a schopnosti. Čím více informací o budoucích studentech máme, tím lépe se jim dá kurz přizpůsobit na míru.

- *Podpora vedení instituce*

Týká se především akademických knihoven. Ty potřebují svůj kurz začlenit do studijních programů školy a získat pro studenty adekvátní motivaci k jeho absolvování. U veřejných knihoven by se podpora mohla projevit v přijímání a zavádění moderních trendů.

- *Tým lidí – tvůrců*

Odborná literatura popisuje celý autorský tým, kde každý člen má při tvorbě kurzu své specifické úlohy; konkrétně se jedná o odborníka, metodika a grafika, kteří společně tvoří základní studijní texty. Protože si většina knihovna nemůže dovolit angažovat větší počet pracovníků, je v těchto případech třeba sloučit několik funkcí dohromady. Důležité je vyškolit také knihovníka – pedagoga, který kurz bude řídit.

- *Respektovat specifika distančního vzdělávání*

E-learning jako forma distančního vzdělávání má svá specifika, která je nutné respektovat již při tvorbě kurzu. Odlišnosti nalezneme zejména v podobě studijních materiálů. Student s texty pracuje samostatně a je třeba, aby byly maximálně srozumitelné, přehledné, názorné a dostatečně motivující.

Odlíšné je i vedení kurzu, zejména v oblasti komunikace se studenty. Hlavním úkolem tutora není přednášet, ale spíše motivovat a poskytovat studentům dostatečnou podporu při studiu.

- *Systém, ve kterém kurz povedeme*
Významným krokem je zvolit vhodný LMS, ve kterém bude kurz provozován. Zvolit můžeme z oblasti komerčních produktů nebo open-source software. Důležité je zajistit v této oblasti technickou stabilitu systému a jeho případný rozvoj. Většina vysokých škol e-learningový systém provozuje a je výhodné jej využít.
- *Hardware a software, ve kterém kurz vytvoříme*
Pokud budeme chtít vytvořit kvalitní moderní a multimediální kurz, musíme počítat s investicí na další softwarové a hardwarové vybavení – např. na tvorbu multimediálních animací nebo pořádání videokonferencí.

2. Základní informace o e-kurzu na VUT a jeho průběhu

K popisu teorie je vždy nejvhodnější použít konkrétní případ, proto zde ve stručnosti uvedu postup přípravy, vzniku a vedení e-kurzu na VUT v Brně.

I když tato technická vysoká škola a její knihovny mají svá specifika, jistě je možno využít některé praktické zkušenosti i v jiných akademických, případně veřejných knihovnách. Knihovny VUT dříve v oblasti vzdělávání nevystupovaly jednotně a forma a kvalita takto poskytovaných služeb byla, co se obsahové kvality týče, po dlouhou dobu vysoce rozdílná. Některé knihovny se na vzdělávání svých uživatelů vůbec neorientovaly, některé pouze na-

bízely jednoduchou přednáškou na téma knihovna a její služby. Za nejlepší službu můžeme označit povinnou přednášku, kdy knihovník přednáší teoretické základy vyhledávání informací a psaní odborných prací nebo prakticky demonstruje vyhledávání v odborných databázích dostupných na VUT. Nikdy však nešlo o cílené a kvalitní informační vzdělávání vedoucí ke zvýšení informační gramotnosti u studentů. Především stav, kdy v některých knihovnách vzdělávání uživatelů vůbec neexistovalo, bylo třeba z dlouhodobého hlediska napravit. Zatímco v jiných knihovnických oblastech byly služby průběžně zkvalitňovány, vzdělávání uživatelů stálo na pokraji knihovnického zájmu.

E-learningový kurz

Na konci roku 2006 byla za účelem zlepšení vzdělávacích služeb založena pracovní skupina z pracovníků Ústřední knihovny a vybraných knihoven

VUT. Jejím prvním cílem bylo na základě moderních trendů a možností jednotlivých knihoven vytvořit plně e-learningový kurz a začlenit jej do studijních programů jednotlivých fakult. Tato skupina úzce spolupracuje se studijními proděkany nebo garanty předmětů, do kterých je kurz implementován. Velice přínosná je také úzká spolupráce s kolegy z Kabinetu knihovnictví Filosofické fakulty Masarykovy univerzity. V současnosti pracovní skupina pracuje na zkvalitnění pilotního e-kurzu, jeho začlenění do studia na dalších fakultách a na vytvoření dlouhodobé koncepce vzdělávacích služeb na VUT v Brně.

Samotné práce na tvorbě kurzu probíhaly v průběhu roku 2007 a jeho první verze byla začleněna do studia už v září

2007. Výuka je zaměřena na praktické využívání informačních zdrojů, informačních institucí a služeb jimi poskytovaných se zaměřením na konkrétní fakultu. Účelem je naučit studenta pracovat mimo jiné s dostupnými informačními zdroji a s možností jejich praktického využití při studiu či odborné práci. Jako forma byla zvolena plně distanční podoba v e-learningovém systému Moodle. Správu tohoto systému zajišťuje Centrum výpočetních a informačních služeb VUT. Vedením kurzu byli pověřeni vybraní pracovníci příslušné fakultní knihovny – tzv. tutoři. Podporu a jejich metodické vedení zajišťoval odpovědný zaměstnanec Ústřední knihovny.

Etapy vzniku e-learningového kurzu

Prvním krokem ke změně byla snaha samotných knihoven vůbec změnit nedostačující stav. Tato vůle se projevila v založení výše zmíněné pracovní skupiny, která se rozvojem vzdělávacích služeb v knihovnách VUT začala zabývat.

Krok první

Prvním cílem této pracovní skupiny bylo rozhodnutí o tvorbě pilotního kurzu vedeného v elektronické podobě a vytvoření jeho osnovy. Vzhledem k možnostem, které nabízí systém Moodle, bylo rozhodnuto, že kurz bude obsahovat deset tematicky oddělených, ale vzájemně navazujících kapitol s následujícím obsahem:

- kapitola 1 Úvod do IVIG
- kapitola 2 Vysoké učení technické (VUT)
- kapitola 3 Základní pojmy z oboru knihovnictví a zpracování informací
- kapitola 4 Informační zdroje – druhy a formy informačních pramenů, vyhledávání na internetu
- kapitola 5 Informační instituce – knihovny a jejich služby, využití knihovních katalogů

kapitola 6	Elektronické informační zdroje I – rozdíl mezi volně dostupnými a placenými zdroji
kapitola 7	Elektronické informační zdroje II – práce s placenými databázemi ze sítě VUT
kapitola 8	Právní a etické aspekty práce s informacemi
kapitola 9	Základy psaní odborných prací
kapitola 10	Závěrečná kapitola – celkové shrnutí, závěrečný test

Krok druhý

Na základě obsahu byly definovány obsahové a studijní cíle jednotlivých kapitol. K definování studijních cílů jednotlivých kapitol posloužila tzv. Bloomova taxonomie výukových cílů. Vzhledem k odlišné důležitosti jednotlivých témat bylo třeba pro budoucí studijní materiály definovat také studijní časovou náročnost, která celkově odpovídá cca 20 hodinám na semestr.

Samotné studijní texty byly vytvořeny ve spolupráci se studenty knihovnictví na FF MU. Tito studenti dostali přesné zadání a požadavky na budoucí texty a následně vytvořili materiály, které pracovní skupina dopracovala. Důležitá byla úprava tak, aby co nejvíce odpovídaly požadavkům na studijní distanční text.

Krok třetí

Aby obsah celého kurzu nebyl postaven jenom na studijních materiálech, měli studenti k dispozici navíc materiály doplňkové v podobě animací, naskenovaných článků z knížek nebo odkazů na významné a zajímavé zdroje informací. Studium těchto materiálů bylo zcela dobrovolné a rozšiřovalo obsah základních studijních textů.

Krok čtvrtý

Vzhledem k tomu, že kurz byl na všech fakultách, kde probíhal, začleněn do studijního programu, musel obsahovat testovací úkoly, které prověřily nabyté znalosti. Převážně bylo využito testovací rozhraní Moodle – modul test. Systém z předem vytvořené „banky otázek“ vygeneroval každému studentovi test, který musel vypracovat. Pouze ve dvou kapitolách měli studenti za úkol písemnou práci a tu následovně odevzdat (rovněž prostřednictvím Moodle).

Podstatnou složkou distančního vzdělávání je i komunikace. Studenti měli možnost využívat k on-line komunikaci chat. Ke komunikaci s tutorem sloužilo u každé kapitoly především diskusní fórum, kde studenti řešili případné problémy nebo diskutovali nad právě probíraným tématem.

Krok pátý

Velice důležitým krokem, který probíhal v průběhu tvorby samotného kurzu, bylo setkávání se studijním proděkanem nebo garanty předmětů, do kterých měl být kurz zařazen.

V době „lobbingu“ (jaro 2007) ještě nebyl kurz připraven, členové pracovní skupiny museli představovat pouze budoucí podobu kurzu. I přesto bylo toto vyjednávání úspěšné a kurz se podařilo již v prvním roce prosadit do výuky na polovinu fakult. Obecně lze pochválit akademické pracovníky a vedení fakult, kteří na nabídku knihovny reagovali kladně a vznik samotného kurzu uvítali.

Krok šestý

V průběhu příprav studijních materiálů připravovala pracovní skupina také grafickou podobu samotného kurzu v Moodle. Vzhledem k tomu, že systém spravuje celoškolské pracoviště, byl tvůrcům kurzu k dispozici odpovědný pracovník, který pomáhal s technickými

stránkami vytvoření kurzu v tomto LMS. Grafická podoba byla zvolena tak, aby byla pro studenty co nejpřehlednější a zároveň nejjednodušší.

Následným vedením kurzu na jednotlivých fakultách byli pověřeni vybraní knihovníci, kteří prošli dvoudenním školením, které zajišťovala Ústřední knihovna VUT ve spolupráci s Kabinetem knihovnictví MU. Důležité bylo vysvětlení role učitele v distanční podobě vzdělávání (tzv. tutora), jeho funkcí a povinností.

Výsledek

V prvním akademickém roce (2007/2008) byl kurz začleněn do studia na čtyřech fakultách s následujícím počtem účastníků:

The screenshot shows a Moodle course page for 'KAPITOLA 5. Informační instituce'. The page is organized into several sections:

- Průvodce**: A text block explaining the purpose of the course and the role of the library catalog. It includes a small image of a library building.
- Studijní cíle**: A list of learning objectives, such as 'vyvěřit význam informačních institucí a služeb, jimi poskytovaných' and 'odgánit význam knihovních katalogů a demonstrovat možnosti využití'. A 'Čas potřebný ke studiu' (2,5 hodiny) is indicated.
- Studijní materiály**: A section with a red header containing a text block and two links: 'STUDIUM OPORA - Typy informačních institucí, knihovny a služby jimi poskytované' and 'STUDIUM OPORA - Význam knihovních katalogů a možnosti jejich využití'.
- Dopřijíjí materiály**: A section with a yellow header containing a text block and several links: 'ODKAZY - Informační instituce (patřeny a normy)', 'ODKAZY - Informační instituce', 'Manuál - OPAC VUT (PDF)', 'ANIMACE - OPAC VUT (1,8 MB)', and 'CVIČNÝ TEST - Práce s OPACem'.
- Použitá a doporučená LITERATURA**: A section with a light blue header.
- Komunikace**: A section with a light blue header containing a text block and a link: 'OPORUM - Informační instituce'.
- Úkol**: A section with a green header containing a text block and a link: 'TEST - kapitola 5'.

FIT* – 714 účastníků

FCH – 273 účastníků

FP – 228 účastníků

FEKT – 731 účastníků

Forma začlenění byla převážně ve formě součásti jiného předmětu, s povinností tento kurz splnit. V některých případech měl knihovník udělit bodové ohodnocení aktivním studentům, což jim ve výsledku zlepšilo hodnocení celého předmětu. Nejlépe se kurz podařilo začlenit na Fakultě podnikatelské – zde již delší dobu existuje předmět Knihovnické aplikace (nebyl však vyučován knihovníky) a jeho obsah byl plně nahrazen právě naším kurzem.

Ohlasy

V závěrečné kapitole byl studentům k dispozici dobrovolný a anonymní dotazník, kde měli možnost se vyjádřit k průběhu, formě a obsahu kurzu. Tento by měl částečně poskytovat zpětnou vazbu pro další směřování kurzu. Na všech fakultách odpovědělo 536 studentů.

Celkově se v dotazníku objevilo 15 otázek a lze je shrnout následovně. Studijní náročnost studentům vyhovovala, většina využije doplňkové materiály i v dalším studiu, testy byly lehké, písemné úkoly mohly být lehčí, práce tutora a komunikace s ním výborná a velká spokojenost se zvolenou e-formou.

Pozitivní ohlas studentů na přínos kurzu znázorňuje uvedený graf. Více než dvě třetiny spokojených uživatelů jsou určitě velká motivace pro další zkvalitňování kurzu.

---

* FIT – Fakulta informačních technologií

FCH – Fakulta chemická

FP – Fakulta podnikatelská

FEKT – Fakulta elektrotechniky a komunikačních technologií

3. Vyhledky do budoucnosti – co nás čeká

Už po prvním ročníku průběhu kurzu se objevily některé skutečnosti, které bude nutno do budoucna řešit. Mezi nejzávažnější se řadí malá aktivita studentů v oblasti komunikace s tutorem vyplývající z relativně malého zájmu o obsah samotného kurzu. Studenti sice na jednu stranu uvádějí, že je pro ně téma kurzu přínosné, ale zároveň nemají zájem více prohlubovat nabyté informace. Vzhledem k tomu, že výuka probíhá pouze v elektronické podobě a chybí kontakt F2F (face to face), je nezbytné co nejdříve zaujmout samotným obsahem.

Z tohoto důvodu připravuje pracovní skupina pro informační vzdělávání na VUT další verzi kurzu a počítá se s jeho pravidelnou aktualizací a modernizací. Samotná změna bude reflektovat nejen trendy v oblasti elektronického vzdělávání, ale hlavně přání a požadavky samotných studentů.

Nová podoba kurzu pro letošní rok bude stručnější, konkrétnější, praktičtější a „multimediálnější“ – zkrátka pro studenty atraktivnější. Obsah přednášek bude přepracován do podoby interaktivních prezentací se zpětnou vazbou pro samotné studenty v podobě autokorektivních testů. I do budoucna se předpokládá větší zapojení moderních technologií, které současná doba nabízí. Jejich zavedení a využití ve výuce není příliš časově ani finančně náročné a v rozumné míře mohou být velice užitečným prostředkem pro vzdělávání našich uživatelů.

Moderní technologie

Dnes moderní přívlastek 2.0 se nevyhnul ani e-learningu, a proto můžeme mluvit o trendu v této oblasti jako e-learningu 2.0. Určitě nepřekvapím, když budu tvrdit, že se jedná o využití technologií webu 2.0 v kombinaci s moderními pedagogickými přístupy. Nebudu zabíhat do pokusů o definici e-learningu 2.0, ale pouze ve stručnosti naznačím, jak by se mohl tento trend využít ve vzdělávání uživatelů knihoven.

- *WIKI*

Spousta uživatelů si pod pojmem wiki dokáže představit jenom její nejznámější verzi – encyklopedii Wikipedia. Obecně se jedná o webové prostředí, ve které může uživatel přidávat a měnit obsah. Ve vzdělávání jsou wiki nejčastěji využívány na podporu týmové spolupráce a kolaborativního učení. Některé LMS dokonce umožňují práci ve vlastní wiki.

- *Weblogy*

Weblogy nebo zkráceně blogy patří v současnosti mezi nejznámější služby označované jako web 2.0. Možnost využít „webový deníček“ pro vzdělávání se nabízí už jenom z toho důvodu jeho oblíbenosti. Většina blogů disponuje možností reagovat na jednotlivé příspěvky, případně si nechat zasílat aktuální články pomocí RSS ka-

nálů. Ve výuce je můžeme využít jako nástroj pro vytvoření jednoduchého osobního výukového prostředí, podporu skupinových projektů nebo pravidelné informování studentů.

- *Podcast a Vodcast*

Velký potenciál nabízí využití audio a video záznamů v oblasti poskytování studijních materiálů. Odborná literatura uvádí, že si student zapamatuje až 50 % slyšeného a viděného. Součástí studijních materiálů mohou být i přednášky z konferencí, seminářů nebo v případě kombinované formy studia záznamy z prezenční výuky.

- *Virtual Worlds*

Vytvoření virtuální výukového prostředí je velkou výzvou především pro distanční podobu studia. Výuka v takovémto prostředí umožní studentům lepší vzájemnou interakci a učitelům dá možnost větší interakce se studenty. Úzkou souvislost s tímto tématem má i hraní výchovných her – simulace konkrétního problému a přímé zapojení studenta do jeho řešení.

Možností jak využít e-learning ve službách knihovny je spousta. Nejdůležitější je nebát se a začít. Co se týče samotných trendů v oblasti e-learningu, asi stěží budeme při implementaci do našich služeb držet krok s jejich vývojem, ale měli bychom se snažit využít je co nejvíce. Přece jenom stále více našich uživatelů jsou již tradičními uživateli moderních webových služeb v jiné podobě a jejich zapojení do výuky určitě přivítá.

3. A co knihovníci – zamyšlení místo závěru

Spousta knihoven se již snaží e-learning využít ve svých službách, některé úspěšně a kvalitně, jiné méně. Ve vzdělávání se však knihovny nemusí orientovat jenom na svoje uživatele, ale e-learning lze využít i v dalším vzdělávání samotných knihovníků. Osobně bych se nebál tvrdit, že v tomto směru lze e-learningu využít ještě efektivněji, zvláště pokud budeme nabízet vzdělávací aktivity pro více knihoven.

Jako první vlašťovku můžeme nazvat kurz katalogizace připravený a organizovaný Národní knihovnou ČR v Praze, ale není to v roce 2008 trošku málo? Ostatní aktivity na poli vzdělávání zaměstnanců knihoven probíhají i nadále pouze tradiční formou. Netvrdím, že je třeba přesunout všechny své aktivity z tradičního stylu směrem k nejmodernějším trendům, ale využitím vyvážené podoby obou dvou forem vzdělávání (tradiční a elektronická), je možno dosáhnout značné efektivity, kvality, finančních a časových úspor.

PORTÁL ELEKTRONICKÝCH STUDIJNÍCH TEXTŮ

Martin Ledínský, Ústav výpočetní techniky UK Praha

Portál Elektronické studijní texty (viz Obrázek 1; dále jen EST nebo portál) vytváří Ústav informačních studií a knihovnictví (dále jen ÚISK) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (UK). Navazuje na výukový CD-ROM Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I, který byl vydán v roce 2003 jako výsledek projektu Interaktivní modulární výukový systém na podporu informačního a knihovnického vzdělávání z programu VISK 2 [Celbová, 2003]. Cílem portálu je sloužit jako informační zdroj pro podporu celoživotního vzdělávání knihovníků a informačních pracovníků. Portál vznikl díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky (dále jen MK ČR) v programu VISK 2 v roce 2007.

The screenshot shows the homepage of the 'ELEKTRONICKÉ STUDIJNÍ TEXTY' portal. At the top, there is a navigation bar with links for 'MAPA PORTÁLU', 'PŘÍSTUPNOST', and 'KONTAKT'. Below this is a search bar with the text 'vyhledat'. The main header features the text 'Ústav informačních studií a knihovnictví' and 'ELEKTRONICKÉ STUDIJNÍ TEXTY'. A secondary navigation bar includes 'ÚVOD', 'STUDIJNÍ TEXTY', 'ONLINE TESTY', 'FOTOGALERIE', 'DALŠÍ PRAMĚNY', and 'O PROJEKTU'. The main content area is divided into several sections: 'anketa - inf. zdroje' with radio buttons for 'internetové vyhledávače', 'bibliografické databáze', and 'plnotextové databáze'; 'novinky' with two entries from 'Anny Stáckové' dated 16.06.2008; 'Co tady naleznete ...' with a text block and a date 'Neděle 08.06.2008 18:13'; and a large graphic for 'CENA INFORUM' awarding the portal. The graphic includes the text 'Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK za portál Elektronické studijní texty z oboru informační věda a knihovnictví' and a signature.

Obrázek 1 – Portál Elektronické studijní texty

Portál slouží nejen studentům ÚISK, ale zároveň i všem studentům těchto nebo příbuzných oborů na dalších školách, jakož i knihovníkům a informačním profesionálům, a také zájemcům o obor a jeho fanouškům.

Obsah portálu tvoří primárně digitální sbírka studijních textů. V současné době je to 32 materiálů od 21 autorů, převážně pedagogů ÚISK, včetně studentů doktorandského a magisterského studia, absolventů a dalších autorů. Všechny studijní texty jsou ve formátu PDF. Texty jsou opatřeny základními popisnými údaji – autor, název, stručný popis a klíčová slova. Jak všechny popisné údaje, tak samotný obsah jsou plnotextově indexovány, což umožňuje rychlé a přesné vyhledávání. Kromě samotných studijních textů tvoří obsah portálu online studijní testy, fotogalerie a seznam užitečných odkazů.

V březnu 2008 byla potvrzena grantová podpora z programu VISK 2 vyhlášeného MK ČR, který zajistil další rozvoj portálu. Díky tomu bylo přislíbeno další množství kvalitních studijních materiálů od autorů z různých institucí.

V květnu 2008 byl portál Elektronických studijních textů oceněn Cenou Infora¹.

Popis uživatelského rozhraní **Přihlášení do portálu**

Pro přístup k obsahu portálu se musí uživatel nejprve přihlásit. Přímé přihlášení je možné pro studenty a pedagogy UK, neboť EST je napojen na Centrální autentizační služby UK (CAS UK). Ostatní uživatelé mimo UK, pokud jim dříve nebyl zřízen individuální účet, mohou od února 2008 využívat volnou registraci do Jednotné informační brány (JIB). Adresářová služba LDAP JIB v současné době obsahuje více než 2 500 uživatelských účtů. Všichni současní uživatelé JIB a oborových bran, z nichž knihovnici tvoří „tvrdé jádro“, tak mohou využít stejné přihlašovací jméno a heslo pro přihlášení do portálu elektronických textů. Hlavní výhodou a smyslem připojení LDAP JIB je však v umožnění samoobslužné registrace do portálu. Při registraci na adrese http://www.jib.cz/skripty/registrace/user_edit.php?lng=cze stačí vybrat a vyplnit přihlašovací jméno, heslo a e-mailovou adresu.

Úvodní strana, přístupnost a základní orientace

Pro práci s portálem EST stačí webový prohlížeč a připojení k internetu. To je jeden z rozdílů oproti výukovému CD-ROM ÚISK z roku 2003.

---

¹ <http://www.inforum.cz/infoceny/>

Zdrojový kód portálu je validní, a proto čitelný těmi prohlížeči, které podporují platné webové standardy. Portál byl navržen tak, aby byl přístupný podle doporučení Web Content Accessibility Guidelines (WCAG v1.0)². To znamená i možnost usnadnění pro zrakově a jinak znevýhodněné uživatele v podobě podpory změny velikosti písma a použití základních klávesových zkratk (např. pro titulní stranu, mapu portálu ad. – jedná se o užitečnou funkci, např. portál Seznam.cz s velkým ohlasem uvedl tuto funkci 19. března 2008³). Pro nastavení těchto funkcí slouží odkaz Přístupnost nad vyhledávacím políčkem. Stojí za zmínku říci, že portál je vytvořen tak, aby byl „čitelný“ i pro hlasové čtečky (webové prohlížeče s hlasovým výstupem). Portál úspěšně prošel HTML validací konsorcia W3C (platné XHTML 1.0) [W3C, 1994].

Orientaci v portálu usnadňuje obsahová mapa (odkaz Mapa portálu nalevo od odkazu Přístupnost). Novinky portálu jsou přehledně zobrazeny v portletu vlevo pod portletem přihlášení a anketou a jsou opatřeny RSS kanálem.

Portál je jednojazyčný, veškeré materiály jsou v českém jazyce. Výjimkou je informační stránka, dostupná pod odkazem English, kde jsou uvedené základní informace o portálu v anglickém jazyce. Slouží případným zahraničním návštěvníkům pro orientaci. Ovládací prvky portálu jsou vicejazyčné a záleží na uživateli, jaký jazyk mu více vyhovuje a jaký si zvolí. Množství jazyků k nastavení je téměř 150.

Studijní texty

Studijní texty v portálu EST jsou elektronické knihy (označované anglickým termínem e-book), nikoli digitalizované, ale přímo elektronicky vytvořené.

Pro přístup k nim slouží odkaz Studijní texty v navigační liště. Po klepnutí na odkaz se zobrazí navigační portlet se jmény všech autorů textů. Je možné buď klepnout na konkrétního autora, nebo použít první odkaz Celkový výpis, který zobrazí všechny texty v přehledném seznamu.

---

² Směrnice k přístupnosti webového obsahu (Web Content Accessibility Guidelines 1.0 – WCAG v 1.0) jsou nezávazné metodické pokyny vydané konsorciem W3C v květnu 1999. Jejich cílem je přispět k zajištění přístupnosti webových stránek pro znevýhodněné uživatele. V současné době existuje návrh směrnic verze 2.0 (z 11. listopadu 2007).

³ Seznam se stal dostupnější hendikepovaným. *Novinky.cz* [online]. 19. 3. 2008 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.novinky.cz/clanek/135735-seznam-se-stal-dostupnejsi-hendikepovany.html>>.

U každého autora textu je jeho osobní profil, kde uživatel nalezne jeho životopis s fotografií a kde má možnost zaslat autorovi zprávu. Zároveň zde uživatel nalezne souhrnný seznam všech autorových textů. Pod osobním profilem autora je odkaz na studijní text, případně texty. Každý text je opatřen popisem a klíčovými slovy. Text je ke stažení ve formátu PDF, pro který je třeba mít na počítači nainstalovaný program Adobe Reader, případně jiný software, který umí zobrazit standard PDF. Všechny studijní texty mají jednotný styl formátování, jednotné fonty a jsou opatřeny elektronickým obsahem.

Aby uživatel nemusel celý text hned přímo stahovat do svého počítače, může využít jeho náhled, který je přístupný pod ikonkou stránky s lupou. V novém okně se mu zobrazí náhled v prostém textu, který sice postrádá formátování, nicméně dobře poslouží pro základní orientaci. Text je v portálu zároveň opatřen datem vložení.

Výjimkou ve formátu studijních textů je přidáný materiál k textům Mgr. Zdeny Hrazdírové z Katedry tělesné výchovy Filozofické fakulty UK. K praktické příručce Gymnastika u počítače jsou přidána tři videa se soubory cviků, dohromady čítající více než 40 minut. Materiál o zdravotní gymnastice není přidán na portálu EST pro obor knihovnictví a informační vědu v žádném případě omylem – zdravotní problémy způsobené jednostrannou zátěží při sezení u počítače bohužel s naším oborem úzce souvisí.

Na posledním místě v portletu se jmenným rejstříkem autorů je umístěn odkaz Archiv starších textů. Ten vede na seznam téměř padesáti vybraných starších studijních textů (rovněž ve formátu PDF) z výukového CD-ROM Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I, vydaného v roce 2003. Jedná se o starší výukové materiály, které jsou však přesto stále cenným informačním zdrojem. Aby se zamezilo problémům ve vyhledávání v rámci portálu, kdy by uživatel dostával velké množství výsledků ze starých textů na úkor textů nových, byly z vyhledávání staré materiály vyloučeny – nejsou plnotextově indexovány, vyhledávání v nich není možné.

Zpětná vazba a možnosti další práce s texty

Pro autory studijních textů je důležité, aby ke svým pracím získali od uživatelů zpětnou vazbu. Uživatelé mohou autora buď přímo kontaktovat zasláním zprávy, jak bylo zmíněno v předchozím odstavci, nebo mohou zanechat u každého studijního textu svou poznámku. Jedná se v podstatě o funkci diskuse ke každému textu.

U každého textu, stejně jako u každé jiné části portálu EST, má dále uživatel k dispozici tyto funkce:

- Odeslání odkazu na text e-mailem (k odeslání slouží ikona obálky)
- Tisk stránky (výstup je optimalizován – jsou z něj odstraněny všechny prvky, které by komplikovaly tisk; k tisku slouží ikona tiskárny)

- Optimalizace zobrazení – přepnutí do celoobrazovkového režimu (vhodné zejména na monitorech s nízkým rozlišením; k přepnutí slouží ikona zvětšení vedle ikony tiskárny; funkce je aktivní i při dalších přihlášeních do té doby, dokud uživatel nepřepne pomocí ikony zobrazení zpět na původní vzhled, případně dokud uživatel nesmaže v prohlížeči soubory cookies⁴)

Online testy

Oddíl Online testy v současné době zahrnuje pět elektronických testů, které se vztahují k obsahu konkrétních textů. Jejich účelem je dát uživateli možnost procvičit si probranou látku a přispět tak k lepšímu porozumění a zopakování. Každý test obsahuje různé množství otázek (přibližně od deseti do několika desítek) s různým počtem možných odpovědí (obvykle tří). Uživatel prochází testovacími otázkami (viz Obrázek 2) a po odeslání odpovědi na poslední otázku je test vyhodnocen. Podle počtu správných odpovědí je výkon uživatele oznámkován. Je zobrazen počet správných odpovědí a zároveň vygenerován přehled správných odpovědí porovnaných s odpověďmi zadanými uživatelem. Pokud se uživateli test napoprvé nepovede, může ho z této stránky spustit znovu. Očekávaný stav oddílu Online testy je takový, aby byl ke každému textu zároveň dostupný i test.

Obrázek 2 – Ukázka online testu z Informační ekonomiky

⁴ Cookie – malé množství dat, které (při návštěvě webové stránky využívající cookie) internetový prohlížeč ukládá do počítače uživatele. Data jsou pak při každé další návštěvě stránky posílána jejímu webovému serveru pro identifikaci uživatele [HTTP cookie, 2008]. Cookies se používají pro umožnění uchování uživatelských preferencí (např. vyhledávače), pro uložení nákupního košíku v elektronickém obchodě ad. Je užitečné zmínit, že cookie mohou sloužit k narušení soukromí uživatele – umožňují dlouhodobé sledování chování uživatele např. pro cílenou reklamu atp.

Fotogalerie a další prameny

Fotogalerie v portálu EST slouží převážně pro odlehčení a odreagování se po studiu textů a testování znalostí. V současné době jsou v portálu dvě podskupiny fotografií – fotografie exteriérů a interiérů knihoven. Autorkou fotografií je Mgr. Linda Skolková. Možnosti využití fotogalerií v portálu EST jsou širší, v budoucnu budou pravděpodobně rozvinuty.

Další prameny představují jednoduchý odkazový rozcestník na důležité informační zdroje pro studenty UISK a dalších knihovnických škol, jakož i profesionální knihovníky a informační pracovníky. V tomto oddílu je i složka se zajímavými streamovanými⁵ video nahrávkami – např. sestřih debaty o návrhu nové budovy Národní knihovny České republiky Jana Kaplického. Je důležité zmínit, že videa nejsou uložena v portálu, nýbrž na serveru YouTube. I samotné jejich přehrávání je uskutečněno přímo ze serveru YouTube, v portálu EST jsou videa pouze vnořena. Přesto však umožňují přidávání poznámek od uživatelů a samozřejmostí je i jejich popis.

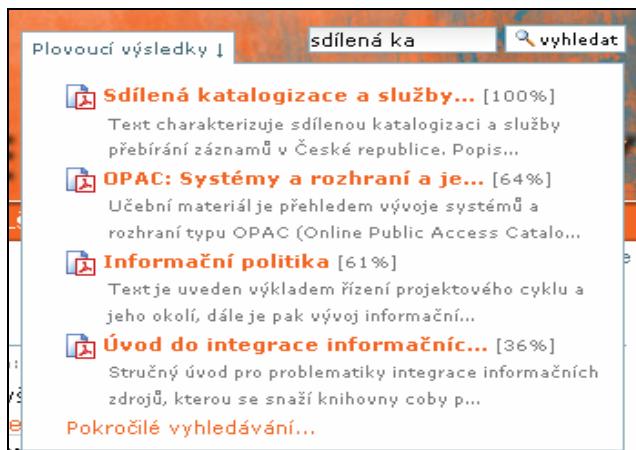
Vyhledávání v portálu

Vyhledávat v portálu je možné dvěma způsoby – pomocí rychlého a pokročilého vyhledávání. Rychlé vyhledávání je umožněno z vyhledávacího pole umístěného v horní části s logem. Je tak pohodlně k dispozici z jakékoli části nebo konkrétní stránky portálu. Pro rychlé vyhledávání je použita technologie s plovoucími výsledky (viz Obrázek 3), které jsou zobrazeny okamžitě poté, kdy dojde ke shodě s uživatelským dotazem. Dotaz není nutné potvrzovat (např. tlačítkem Vyhledej či OK) a výsledky se zobrazují okamžitě v průběhu psaní dotazu – např. již při zadání několika prvních znaků vyhledávacího termínu. Po dopsání termínu jsou v plovoucím okně zobrazeny všechny výsledky, které vyhovují dotazu. Míra relevance je zohledněna pořadím výsledků v okně a zároveň vyjádřena procentuálně. Pokud výsledek uživateli vyhovuje, stačí v okně klepnout na název dokumentu, který je aktivním hypertextovým odkazem. Pokud si chce uživatel výsledek podrobněji projít, použije volbu Zobrazit vše. Vyhledaný seznam se mu tak zobrazí na samostatné stránce, která přináší větší přehlednost. Pro možnost vrátit se k výsledkům později je seznam automaticky opatřen RSS kanálem. V převážně většině případů je dotaz rychle a přesně vyhodnocen přímo v plovoucím okně bez nutnosti zpřesňovat vyhledávání. Pokud je to

---

⁵ Streamování multimédií (na webu – zejména audia a videa) znamená, že datový tok přijímaný ze sítě není přímo ukládán na pevný disk počítače, ale je hned přehráván. Z toho plyne hlavní výhoda, že není nutné čekat, až se video nebo audio soubor celý stáhne (což může u pomalého připojení a velkého souboru trvat dlouhou dobu), ale je k dispozici pro přehrávání v podstatě ihned. Na druhou stranu hlavní nevýhodou streamovaného webového obsahu je nemožnost opakovaného přehrávání souboru v případě nedostupnosti připojení k síti [České vysoké učení..., 2004].

ale potřeba, stačí klepnout na odkaz Pokročilé vyhledávání. Pomocí něho je možno dotaz podrobněji specifikovat, např. podle autora dokumentu, klíčového slova nebo stáří dokumentu. Vyhledávání podle klíčových slov a autora je usnadněno tím, že je v rolovací nabídce nabídnut jejich seznam.

Obrázek 3 – Plovoucí okno výsledků vyhledávání

Je důležité zmínit, že je portál nastaven tak, aby indexoval pouze studijní texty ve formátu PDF, aby se výsledky nezanašely materiály, které uživatel obvykle nechce vyhledávat (např. odkazy, obrázky atp.) [Pokorný, 2008].

Literatura:

- CELBOVÁ, Iva. 2003. Nový elektronický zdroj odborných textů z oboru Informační studia a knihovnictví. *Ikaros* [online]. 2003, roč. 7, č. 2 [cit. 2008-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/1281>>. URN-NBN:cz-ik1281. ISSN 1212-5075.
- České vysoké učení technické v Praze. Výpočetní a informační centrum. Oddělení sítí a správy počítačů. 2004. *Co to je streamování* [online]. [2004] [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.civ.cvut.cz/info/info.php?&did=443>>.
- HTTP cookie. 2008. In *Wikipedie, Otevřená encyklopedie* [online]. 2008, 6. 7. 2008 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/HTTP_cookie>.
- LEDÍNSKÝ, Martin. *Portály v oboru Informační a knihovní vědy (analýza a hodnocení významných systémů doma a ve světě)*. 2008. 73 s. Obhájeno 20. května 2008 na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické

fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí diplomové práce PhDr. Bohdana Stoklasová.

- PDF Tools. 2007. *PDF/A – The Basics* [online]. January 22, 2007 [cit. 2008-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.pdf-tools.com/public/downloads/whitepapers/whitepaper-pdfa.pdf>>.
- POKORNÝ, Jan <jan.pokorny@ruk.cuni.cz>. 2008. Re: odkazy v portálu textu [elektronická pošta]. Martin Ledínský <martin.ledinsky@ruk.cuni.cz>. 18. 2. 2008. [cit. 2008-07-31].
- W3C. 1994. *W3C Markup Validation Service* [online]. c1994-2007 [cit. 2008-02-24]. Dostupný z WWW: <<http://validator.w3.org/>>.

ČESKÁ SHIBBOLETHOVSKÁ FEDERACE A VZDÁLENÝ PŘÍSTUP K ELEKTRONICKÝM ZDROJŮM POMOCÍ SHIBBOLETH

Jiří Pavlík a Petr Novák, ÚVT UK Praha

1. Úvod do problematiky vzdáleného přístupu

S rozšířením dostupnosti online připojení na Internet je běžné, že knihovny nabízejí také vzdálený přístup k nakupovaným databázím a dalším zdrojům. Základní způsob zpřístupnění – tedy ze studovny v knihovně – přestal brzy dostačovat. Uživatelé požadovali připojení ke zdrojům nakupovaným knihovnami z domova. Podobně, jako se proměňovala a rozvíjela nabídka producentů a poskytovatelů informačních zdrojů, měnily se i možnosti jejich vzdáleného zpřístupnění, měnila se i potenciální cílová skupina uživatelů – čtenářů, požadujících elektronické zdroje pomocí vzdáleného přístupu. Cílem knihoven je vzdálený přístup maximálně usnadnit a ulehčit jeho využívání pro situace, kdy není k dispozici okamžitá pomoc knihovníka specialisty. Zásadním požadavkem je pak bezpečnost poskytovaných zdrojů a umožnění přístupu pouze oprávněným registrovaným osobám tak, jak to definují sjednávané smlouvy a licence. Nabízíme lehký nástin minulých i aktuálních možností způsobů připojení s krátkým komentářem:

1.1. Terminálový přístup (telnet, ssh)

Určeno pro informační profesionály, nikoli běžné uživatele. Práce v textovém režimu, nepodporuje grafiku, nevýhodou je nutnost znalosti přesné syntaxe příkazů. Složitě získávání plných textů – nutná navazující služba dodávání dokumentů. Omezení na databáze z aktuálně připojeného databázového centra. Výhody – rychlost, efektivita, práce s více databázemi najednou. Příklad – Dialog – webová verze <http://www.dialogclassic.com/>

1.2. Analogový modem – vytáčené spojení na stanice BBS

Komunita uživatelů Bulletin Board Stations – BBS provozovala veřejně dostupné systémy, k nimž bylo možno se připojit vytáčeným spojením. Počet aktuálně připojených uživatelů byl limitován počtem modemů na dané stanici BBS. Podporována byla základní textová ASCII grafika, modernější systémy umožňovaly připojování pomocí vlastních klientských programů. Bylo možno získávat i umístit plné texty a binární soubory

včetně programů. BBS byly postupně vytlačeny možnostmi Internetu. Příklad – Infima – sloužila k distribuci dat Českého statistického úřadu.

1.3. Specializované klientské aplikace

Jednotlivá databázová centra postupně přecházela na připojení via Internet a protokoly TCP/IP. Pro přístup k informačním zdrojům byly využívány klientské aplikace, různé pro každého poskytovatele. Mezi jejich nevýhody patřily omezené množiny operačních systémů, bezpečnostní rizika vyplývající z uzavřeného kódu, nejasné specifikace protokolů, nemožnost návazných rozšíření. Výhodou byla možnost práce s více databázemi v grafickém prostředí, propojení bibliografických a plnotextových zdrojů, propojení online i lokálně instalovaných zdrojů, pohodlná práce s hesláři, tezaury, třídíky, nenáročnost na nastavení. Příklad: WinSpirs a MacSpirs, aplikace určené pro jednotný přístup původně k obsahu CD-ROM firmy SilverPlatter (odtud akronym SPIRS ze SilverPlatter Information Retrieval System). Dodnes používaná online varianta – WebSpirs.

1.4. Proxy servery a VPN

S rozvojem metody autentikace k informačnímu zdroji pomocí IP adresy bylo možno využít technologie proxy serveru, umožňujícího uživateli využívat IP adresu z rozsahu instituce s povoleným přístupem. Nutností byla konfigurace WWW prohlížeče či jiné aplikace.

VPN (Virtual Private Network) umožňuje tunelování, tedy provoz virtuálního síťového adaptéru instalovaného v systému a využívajícího připojení k Internetu. Provoz mezi virtuálním adaptérem a VPN serverem umístěným v cílové síti instituce je šifrován – tunelován. Toto řešení je robustní a komplexnější, přičemž vyžaduje znalosti protokolu TCP/IP či instalaci specifické klientské aplikace (dle druhu řešení, protokolu a způsobu autentizace).

1.5. Terminálový server

Tento způsob vyžaduje server, instalovaný v instituci, na kterém běží virtuální stroje s příslušnými aplikacemi. Pomocí klientské aplikace instalované na počítači uživatele je možné přistupovat k terminálovému serveru a spouštět jeho aplikace, přičemž dochází k přenosu grafického obrazu směrem k uživateli a vstupu klávesnice a myši směrem k serveru. Zvýšené požadavky na rychlost internetového připojení mohou být řešeny komprimací přenášeného obrazu. Variantou terminálového serveru je z operačního systému Windows známá aplikace Vzdálená plocha. Nevýhodou může být omezený počet přihlášených uživatelů.

1.6. Portálová řešení pro vzdálený přístup k elektronickým informačním zdrojům

Onelog – produkt britské společnosti Info Technology Supply Ltd. a Hidden Automatic Navigator (HAN) – produkt německé společnosti H+H Software GmbH nabízí podobnou množinu funkcionalit pro zpřístupnění elektronických informačních zdrojů. Obě aplikace nabízí širokou škálu nadstavbových funkcí často již integrovaných do stávajících knihovnických systémů v institucích (správa licencí), případně vyžadují implementaci dalších komponent pro vzdálený přístup jak na straně instituce, tak na straně uživatele (Java, plug-in do prohlížeče, Citrix klient). Zároveň nepodporují Shibboleth jako standardní autentikační infrastrukturu.

1.7. Athens

Systém pro správu přístupu Athens¹ je provozován britskou agenturou EduServ, sdružuje více než 2000 akademických institucí a představuje defacto standard v této oblasti ve Spojeném království. Systém je podporován všemi velkými poskytovateli informačních zdrojů a jeho funkcionality byla inspirací pro následný vznik single-sign-on projektů Shibboleth a Shibboleth2.

2 Shibboleth

2.1 Vznik a vývoj technologie, institucionální zabezpečení

Shibboleth je middleware vyvíjený organizací Internet 2 a nabízený jako freeware a open-source. Cílem Shibboleth je zajistit robustní, škálovatelnou, na standardech založenou infrastrukturu pro federativní autentikaci.

2.2 Princip technologie, WAYF/DS, IdP a SP

Principem Shibboleth je federativní autentikace, kdy uživatelé jsou při přístupu ke službám autentikováni v systémech domovských organizací. Na straně organizací, jejichž uživatelé využívají některé ze služeb, je implementována komponenta Identity Provider – IdP. Na straně služeb je implementována komponenta Service Provider – SP.

Organizace a služby jsou typicky zapojeny do tzv. federací. V rámci federace jsou evidovány IdP organizací a SP poskytovatelů služeb poskytovaných uživatelům z organizací zapojených do federace. Ve federaci jsou definována pravidla respektována zapojenými IdP a SP do federace. Pravidla či také politika federace určuje formát a význam informací poskytovaných IdP pro SP a zajišťuje také potřebný právní rámec.

---

¹ <http://www.athensams.net/>

Služba Where Are You From – WAYF, resp. Discovery Service – DS – nahrazující v aktuální verzi Shibboleth 2.0 službu WAYF z předchozích verzí, zajišťuje v rámci federace škálovatelné směrování uživatelů na IdP domovské organizace při požadavku přístupu k SP, k žádané službě. V rámci shibbolethovských IdP je také typicky implementován některý ze Single-Sign-On systémů.

2.3 Aktuální stav vývoje v ČR, česká federace

V České republice je sdružením Cesnet provozována testovací federace czTestFed. Do provozu je připravována ostrá verze federace eduID.

3 EZproxy jako příklad knihovní aplikace využívající Shibboleth

3.1 EZproxy na Univerzitě Karlově

Univerzita Karlova předplácí 100 databází od cca 30 poskytovatelů při rozlišení 25 uživatelských skupin. Systém EZproxy byl vybrán, neboť nejlépe splňuje požadavky, kladené na systém zpřístupňující uživatelům elektronické informační zdroje.

Mezi požadavky patří:

snadná správa aplikace a její pokročilé funkce

- společná konfigurace zdrojů
- jednotná správa uživatelských přístupů integrovaná s celouniverzitními autentizačními službami a využití univerzitních účtů
- respektování uživatelských rolí (student, vyučující, zaměstnanec, uživatel knihovny, absolvent, student s přerušným studiem aj.) v souladu s uzavřenými licenčními smlouvami
- odlišení přístupu k předpláceným zdrojům dle příslušnosti k fakultě či základní součásti (katedra nebo ústav) či jejich kombinace
- aplikační řešení funkční na vícero platformách (Linux, Windows 2003 server)
- nenáročnost na systémové zdroje
- rozšířená podpora nakládání s cookies a session ID
- příznivá cena (absence udržovacích poplatků)
- uživatelská komunita
- záznam uživatelských aktivit umožňuje vyhodnotit využívanost informačních zdrojů
- auditování a další postupy identifikující případné porušování podmínek užívání informačních zdrojů
- podpora neevropských znakových sad pro zdroje zpřístupňující texty v mimoevropských abecedách
- podpora zdrojů užívajících veškeré užívané techniky (JavaScript, Java Server Pages, Java applety, servlety, Flash, AJAX, OpenSearch, ASPX aj.)

- **požadavky na uživatele**
- jednoduché použití bez nutnosti složité konfigurace
- nezávislost na specifickém operačním systému, www prohlížeči, instalaci softwarových doplňků a komponent (pokud jejich instalaci nevyžadují cílové databázové aplikace a informační zdroje)
- komunikace na standardních TCP portech používaných pro http a https komunikaci

Integrace a podpora stávajících aplikačních řešení knihovných aplikací na UK

- Metalib UK
- SFX UK
- DigiTool UK
- ALEPH – CKIS UK
- 360 Search CERGE
- Google Scholar aj.

3.2 Jak EZproxy pracuje

EZproxy dynamicky připojuje k URL poskytovatelů databází svoji adresu, včetně zásahu do zdrojového kódu jednotlivých stahovaných nebo generovaných stránek. Díky konfiguraci lze nastavit rozsah modifikovaných (předkládaných) odkazů, například zdroje dostupné zdarma překládané být nemusí. Původní adresu <http://www.zdroj.com> server předloží uživateli jako <http://www.zdroj.com.ezproxy.univerzita.cz>. Uživatel následně pracuje s takto zpřístupněným zdrojem stejně, jako by pracoval na PC s IP adresou z rozsahu předplácející instituce. EZproxy nabízí také možnost zpřístupnění informačních zdrojů autentizovaných jménem a heslem. Pro tyto případy disponuje skriptem, který uživatele přihlásí vyplněním přihlašovacího formuláře.

3.3 Postup implementace

- Instalace operačního systému
- Zajištění konektivity a zálohování
- Konfigurace DNS serverů
- Instalace EZproxy
- Vyžádání a implementace testovací licence
- Vytvoření pokusných statických uživatelských účtů
- Nastavení testovacích zdrojů, ověření funkcionality
- Žádost o vystavení SSL certifikátů užívaných pro dva účely:
  - o šifrování komunikace mezi centrálním autentizačním serverem (poskytovatelem identity) a EZproxy (poskytovatelem služby)
  - o překlad URL zdrojů dostupných přes protokol https
- Import certifikátu do systému

- Oznámení implementace EZproxy serveru České Shibboleth federaci
- Nastavení federativních metadat
- Aktualizace metadat poskytovatele identity instituce
- Testování přihlašování
- Mapování uživatelských rolí z třídy eduPerson na uživatelské skupiny EZproxy
- Vytvoření uživatelských skupin elektronických informačních zdrojů
- Konfigurace informačních zdrojů autentizovaných přes IP adresu
- Konfigurace informačních zdrojů autentizovaných přes uživatelské jméno a heslo
- Konfigurace dalších knihovních aplikací instituce
- Testování a ladění
- Příprava školicích a propagačních materiálů a nápovědy
- Školení
- Poskytování hotline pro uživatele EZproxy

3.4 Výsledek

EZproxy je na Univerzitě Karlově k dispozici pro nasazení v reálném provozu od akademického roku 2008–2009.

4 Závěr

EZproxy ve spojení se Shibboleth zajišťují pro uživatele pohodlné řešení autentizovaného a autorizovaného přístupu ke službám v prostředí WWW odkudkoli. Na straně uživatelů není potřeba instalace žádného dodatečného SW a podporovány jsou všechny běžné WWW prohlížeče v prostředí Mac OS X, Linux, MS Windows i dalších méně běžných systémech. Podpora pro Shibboleth je implementována či v přípravě u většiny významných poskytovatelů el. zdrojů, u systémů pro digitální repozitáře a u e-learningových systémů. Tam, kde Shibboleth ještě podporován není, Ezproxy zajistí transparentní autentikaci založenou na metodách IP adresa proxy serveru či institucionální jméno a heslo.

5 Zdroje

1. <http://kis.is.cuni.cz/KSISENG-9.html>
2. <https://is.rice.edu/~bribbeck/Projects/NMI/NMI-EDITHAM-TMCCaseStudy.html>
3. <http://shibboleth.internet2.edu/>
4. <http://www.switch.ch/aai/>
5. <http://pez.cuni.cz>
6. <http://www.eduid.cz>

RD.CZ : EVIDENCE DIGITALIZOVANÝCH DOKUMENTŮ A SLEDOVÁNÍ PROCESU ZPRACOVÁNÍ

Pavel Kocourek, Incad Praha

Přestože mnohé knihovny v České republice digitalizují své dokumenty a další se na to chystají, neprobíhá doposud koordinace těchto aktivit. Národní knihovna ve spolupráci s partnery pracuje na Registru digitalizace České republiky označovaného RD.CZ. V současné době (srpen 2008) se na projektu podílí Národní knihovna a Knihovna Akademie věd. Technickou realizaci zastrešuje společnost Incad.

Cíl projektu

Hlavním cílem projektu RD.CZ je vytvořit zázemí pro evidenci kompletního procesu digitalizace. Počínaje výběrem dokumentů určených k digitalizaci, přes předávání jednotek zpracovatelům, mikrofilmování, skenování, úpravu obrázků, tvorbu metadat, importu dat do Krameria a promítnutí výsledného umístění digitálního dokumentu do katalogu „zdrojové“ knihovny a do Souborného katalogu. Účelem systému je podat ucelený obraz o průběhu digitalizace daného dokumentu včetně financování, údajů o postupu dílčích prací, reklamaci apod. Zároveň by měl sloužit k efektivnímu předávání informací mezi jednotlivými účastníky procesu digitalizace.

Vytvořit aplikační prostředí pro:

- evidenci digitalizovaných materiálů
- řízení výroby digitalizace
- evidence zakázek a sledování jejich stavu
- sledování úkolů a postupu prací na zakázkách

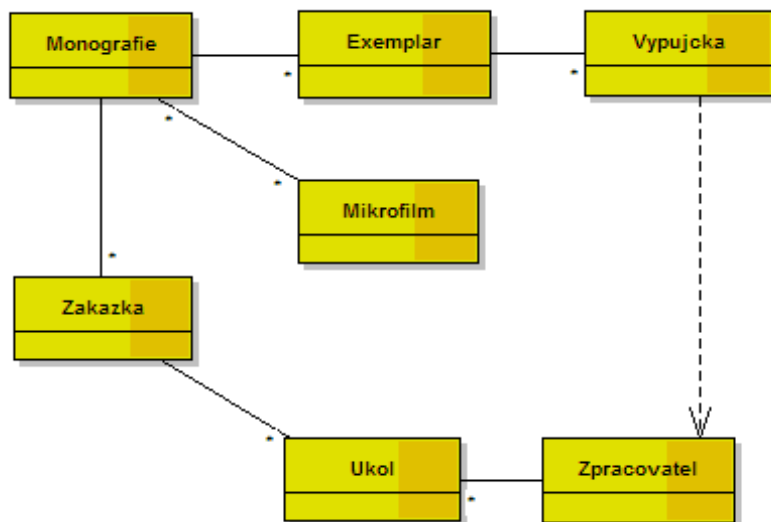
Aplikace bude poskytovat:

- přehled o zpracování a jeho průběhu
- celkový přehled o stavu a realizaci digitalizačních projektů s návazností na Souborný katalog
- zdroj dat údajů pro tvorbu metadat

Struktura evidovaných dat

Při tvorbě systému byl kladen důraz na robustnost a snadnou rozšiřitelnost systému. Snahou bylo zachovat objektový princip návrhu aplikace

a evidované údaje seskupovat na základě objektů vyskytujících se v reálném světě. Výsledkem je sada poměrně malých agend, které mají za cíl evidovat údaje týkající se jednoho typu objektu a s ním souvisejících operací. Mezi záznamy v jednotlivých agendách jsou pak vyvářeny vazby, které spojují všechny údaje v jeden celek. Stručný nástin vazeb mezi objekty je možné vidět na obrázku 1.

Obrázek 1 – Stručný nástin vazeb mezi agendami systému

Monografie + Exemplář

Prvním, co je v evidenci digitalizovaných dokumentů registrováno, je bibliografický záznam dokumentu a informace o jeho jednotkách. Čárový kód digitalizované jednotky je poté v mnoha funkcích považován za unikátní identifikátor dokumentu. Pro potřebu orientace uživatele v systému a některých tiskových výstupů jsou vyextrahovány základní údaje jako název, autoři, rok vydání, čárový kód, signatura apod. Zároveň je v systému uchován kompletní záznam ve formátu MARC-XML rozšířeném o elementy popisující digitalizovanou jednotku.

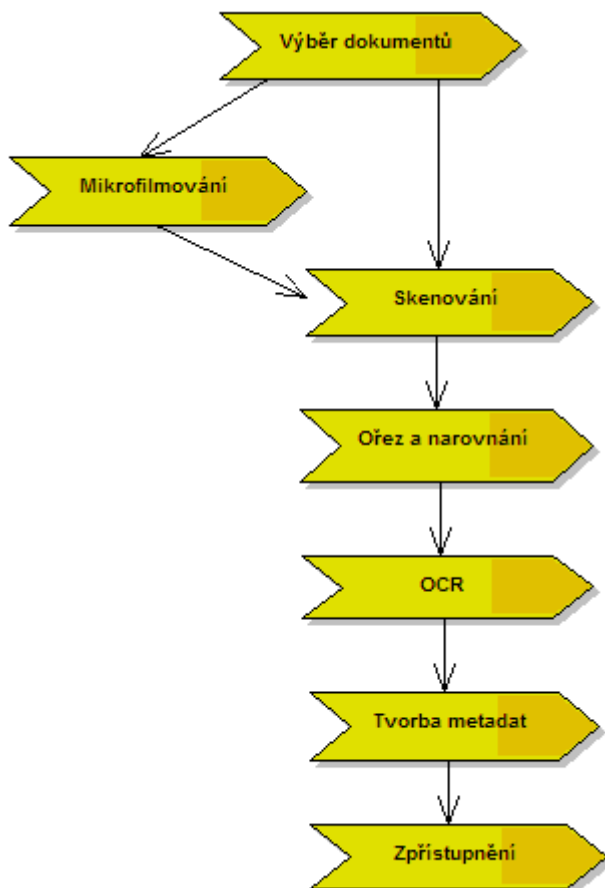
Výpůjčka

V rámci agendy Výpůjčka je evidováno předání dokumentů zpracovatelům a jejich řádné vrácení.

Mikrofilm

Pokud je součástí digitalizace také tvorba mikrofilmu, pak jsou editovány i kompletní informace o mikrofilmu. Záznam obsahuje jedinečný identifikátor mikrofilmu, tj. číslo archivního negativu, kameru, operátora atd. Součástí záznamu je i umístění dokumentů na mikrofilmu včetně unikátního identifikátoru Mf E, jejich pořadí na svitku, počet polí hrubých a čistých, atd. K evidenci mikrofilmu je možno připojit záznam o revizích technických parametrů. Součástí agendy Mikrofilm je i několik tiskových výstupů, např. průvodka mikrofilmu, návěští mikrofilmu apod.

Obrázek 2– Příklad možného workflow

Zakázka + Úkol

Záznam o zakázce je vždy připojen k bibliografickému záznamu dokumentu, který byl předán do procesu digitalizace. Unikátním identifikátorem zakázky je IDD (Identifikátor digitalizovaného dokumentu) nazývaný také zakázkové číslo. IDD je součástí názvů souborů výsledného digitálního dokumentu. Celá zakázka se skládá z dílčích úkolů, jejichž zpracovatelé se mohou navzájem lišit. Struktura úkolů i jejich pořadí se mohou navzájem lišit.

Zpracovatel

Evidence zpracovatelů slouží především jako zdroj pro tvorbu úkolů.

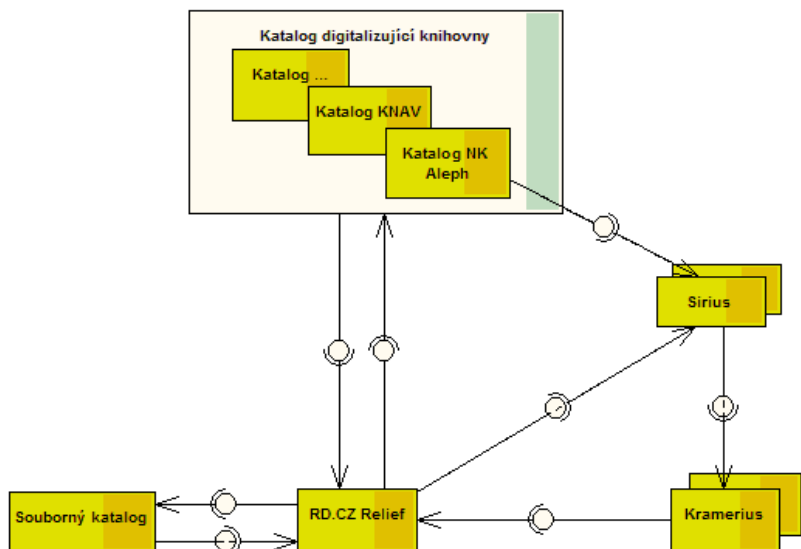
Digitalizační Workflow

Digitalizační workflow se může lišit v závislosti na zvyklostech instituce, která digitalizuje své dokumenty a v rámci jedné instituce i podle typu dokumentu. Nejčastějším rozdílem je použití mikrofilmu jako podkladu pro skenování nebo přímá digitalizace dokumentu. Rozdílná může být i požadovaná podrobnost členění činností, které by měly být sledovány. Z tohoto důvodu byla struktura úkolů vytvořena velice volně, kdy je možné průběžně definovat „typy práce“ a libovolně je kombinovat v rámci zakázky. Je možné definovat i návaznost jednotlivých prací. Na obrázku 2 je příklad jednoduchého stanovení typů prací.

Integrace

Cílem projektu je propojit existující nástroje, které jsou v procesu digitalizace už nyní využívány. Nesnaží se nahradit funkce stávajících nástrojů, ale spíše je vhodně integrovat, aby mohly být jako celek maximálně využity.

1. Import bibliografických dat z katalogu digitalizující knihovny.
2. Předání všech potřebných údajů externím zpracovatelům, v závislosti na druhu práce, která má být provedena. Tj. bibliografické údaje rozšířené o údaje o mikrofilmu, zakázce apod.
3. Pravidelné přebírání údajů z Krameria pomocí OAI-PMH a jejich doplnění do RD.CZ.
4. Předávání URL digitalizovaného dokumentu zpět do katalogu digitalizující knihovny na základě unikátního identifikátoru z jejího katalogu.
5. Předávání údajů o zahájení digitalizace a posléze i URL digitálního dokumentu do Souborného katalogu.

Obrázek 3 – Ná vaznost RD.CZ na ostatní nástroje používané v procesu digitalizace

Popis výchozího stavu

Evidence prací souvisejících s digitalizací dokumentů byla až do nedávna a v některých případech stále ještě je evidována pomocí řady excelových souborů, které si vede každé oddělení zvlášť, a to pouze v rozsahu údajů, které jsou pro danou problematiku nutné. Zkompletovat proto celkový obraz o digitalizaci těchto dílčích dokumentů je velice obtížné, ne-li nemožné. V souborech chybí unikátní identifikátory, pomocí kterých by bylo možné dokumenty identifikovat napříč všemi soubory, a tak dohledat údaje, které jsou o nich vedeny.

Použité technologie

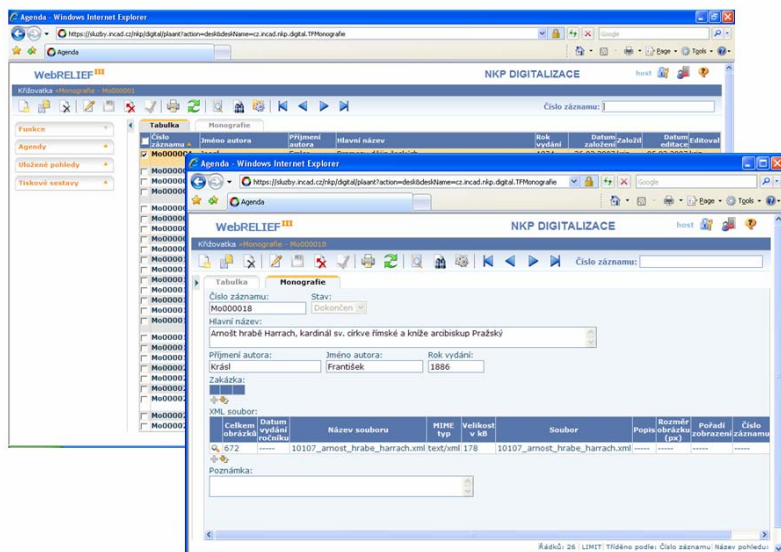
Systém je postaven na aplikačním frameworku RIII (J2EE) a data jsou ukládána do relační databáze Oracle.

Pro zpřístupnění aktuální informace o stavu digitalizace koncovým uživatelům je použit vyhledávací nástroj Fast RW.

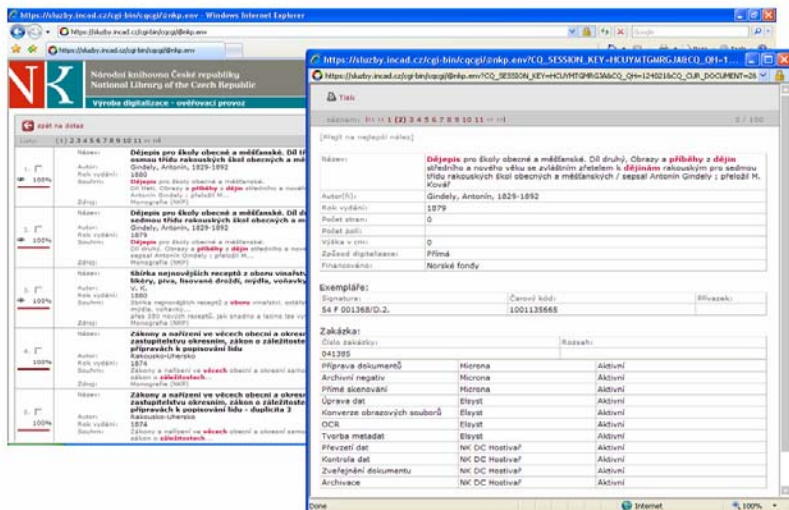
Všechny uživatelské přístupy jsou realizovány prostřednictvím webové aplikace, což neklade žádné nároky na klientská zařízení, kromě existence webového prohlížeče.

V současnosti je systém provozován v ASP modelu ze serverového prostředí dodavatele. V budoucnu se předpokládá samostatné serverové pro-

středí na páteřní síti v jedné z účastnických institucí, pravděpodobně Národní knihovně.

Obrázek 4 – Editaci prostředí RIII RD.CZ

Obrázek 5 – Ukázka vyhledávání

Výhled

Spolu s plánovaným přechodem Národní knihovny na hromadnou digitalizaci pomocí robotických skenerů bude systém rozšířen o podporu automatického sklizení dat vzniklých na těchto zařízeních a jejich následné zpracování a evidenci v aplikaci RD.CZ.

Dle požadavků dalších účastnických institucí bude rozšířen záběr evidovaných dat a procesů. Zároveň by měly být zjednodušeny procesy, které vyžadují uživatelský zásah.

Po zaběhnutí vstupu dat se plánuje rozšíření systému o řadu kontrolních mechanismů a statistik, které umožní organizační náhled na proces digitalizace.

Vyřešeny budou muset být také pravidla sdílení digitalizovaných dokumentů.

KRAMERIUS – VÝVOJ APLIKACE PRO ZPŘÍSTUPNĚNÍ

Ivan Ljubka, Národní knihovna ČR Praha

V průběhu roku 2002 bylo zcela jasné – po zkušenostech z dosavadního vývoje – že musí dojít k oddělení prezentační vrstvy od archivační a výrobní, která do té doby byla zabezpečována jedním nástrojem (AiP safe). Obrazně řečeno: posledním impulzem pro toto oddělení byl „cracking“ našeho systému, jehož výsledkem byla nucená odstávka a zastavení poskytovaných služeb z digitalizovaných periodik.

Pro úplnost výčtu podmínek pro vznik Krameria jako aplikace byly i události zcela nelaskavé, dá se říci, že byly často až tragické. Těmi nešťastnými událostmi byly na sklonku léta roku 2002 rozsáhlé povodně. Na jejich likvidaci byly uvolněny značné prostředky, které umožnily na jedné straně bezprostřední pomoc postiženým subjektům, a na straně druhé napomohly dynamickému vývoji v oblasti digitalizace. Do tohoto výčtu patří

- přechod od starého formátu popisných metadat DOBM/SGML k novému formátu, založenému na standardu XML
- modernizace datového úložiště NK ČR, bez kterého by digitalizace skončila nejpozději v r. 2004
- vývoj aplikace, která umožní digitalizovanou náhradu primárních dokumentů zpřístupnit na webu, později pojmenovanou jako Kramerius. Jedním z hlavních požadavků bylo, aby aplikace byla vyvíjena jako tzv. Open Source (licence GNU GPL)¹.

Ve své přednášce se budu zabývat – jak je patrné již ze samotného názvu mé prezentace – aplikací Kramerius.

V počátcích vývoje a implementace Krameria figurovala Národní knihovna ČR. Zvláště bych chtěl uvést jména dvou kolegů, a to pana Adolfa Knolla jako autora nové specifikace [document type definition – DTD]², a Jiřího Polišínského jako hlavního oponenta prováděných analýz. Záhy se však do vývoje systému zapojily i další instituce a osoby. Jedním z prvních byl M. Lhoták z Knihovny AV ČR, který přispěl k vývoji projektu nejdříve osobní oponenturou a konzultacemi; později se KN AV ČR spolupodílela

---

¹ viz: http://cs.wikipedia.org/wiki/GNU_GPL

² Viz: <http://www.digit.nkp.cz/techstandards.html>

na financování projektu a na jeho rozvoji podáním několika výzkumných záměrů, které dál posunuly možnosti jejího využití. Postupně začaly spolupracovat další významné instituce, jako je MZK Brno (zjm. P. Žabička), SVK Olomouc (zjm. M. Vojnar) a řada dalších institucí a osob.

Základní technologie, které aplikace Kramerius využívá, jsou: JAVA, Linux, Apache, Tomcat, Postgres SQL, Lucene. Tedy technologie, které jsou rovněž zdarma a nepředstavují pro případného zájemce o instalaci žádné dodatečné náklady.

Aplikace má uživatelské rozhraní, o jehož přívětivosti z dnešního pohledu již mohou zaznívat kritické připomínky, ale svou jednoduchostí a klasičtým knihovnickým přístupem je srozumitelná široké obci uživatelů. Dostupnost je bez přihlašovacích hesel a restrikcí. Problémem rovněž zůstává proprietární obrazový formát djvu, který vyžaduje, aby si uživatel při prvním přístupu na svůj počítač nainstaloval Pluginu. Administrátorské rozhraní je srozumitelné a s dostatečnou škálou práv pro různé činnosti.

Současný stav:

- umožňuje ukládat dokumenty za předpokladu dodržení specifikací dle DTD pro periodika a monografie
- provádí importy XML, TXT a obrazových souborů u těchto formátů:
  - DjVu
  - JPG
  - PNG
  - PDF
- se vyznačuje integrací nástroje pro fulltextové vyhledávání (Lucene), který usnadňuje práci s dokumenty
  - současně je ponechána možnost využít propojení na další alternativní vyhledávací systémy – například v NK ČR je to aplikace Convera (dříve známá pod názvem Excalibur)
- umožňuje provádění replikací dat mezi jednotlivými instalacemi velmi jednoduchým způsobem
- od r. 2005 probíhala postupná implementace podpory protokolu The Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH):
  - Aplikace umožňuje zpřístupnit popisná metadata prostřednictvím verze 2.0.
  - Specifikace protokolu je dostupná na <http://www.openarchives.org>.
  - Zprovozněnou instancí aplikace Kramerius je vhodné zaregistrovat [zdarma] jako **poskytovatele dat** na internetových stránkách OAI (<http://www.openarchives.org/data/registerasprovider.html>), kde jsou popsána pravidla registrace, v jejím rámci je ze

strany OAI provedeno automatické testování, zda implementace odpovídá specifikaci. Testování je poté periodicky opakováno.

- Úspěšně otestovaný poskytovatel dat je zařazen do veřejně přístupného seznamu poskytovatelů dat (viz printscreen) na adrese: <http://www.openarchives.org/Register/BrowseSites>. Před registrací musí aplikace obsahovat alespoň jeden záznam přístupný přes OAI-PMH (**viditelný uživatelům**), aby mohla splnit podmínky testů.

Record	Identify	Name	URL	Contact
Record	Identify	National Library of Australia Digital Object Repository	http://www.nla.gov.au/np/oa/oa/identify	nla.gov.au
Record	Identify	National Library of Czech Republic - Digitized documents	http://kramerius.nkp.cz/kramerius/oa/	kramerius.nkp.cz
Record	Identify	Naturalis Publications	http://dare.vri.nl/cgi/oa/oa/naturalis	
Record	Identify	Nature Precedings	http://precedings.nature.com/oa2/	
Record	Identify	NCSA-ROD Teachers Resource Page	http://es2003.nca.usc.edu/oa2.php	es2003.nca.usc.edu
Record	Identify	NDAD - UK National Archive of Datasets	http://ndad.uk.ac.uk/cgi-bin/oa/OAIZ0	ndad.uk.ac.uk
Record	Identify	NECTAR	http://nectar.northampton.ac.uk/cgi/oa2/	nectar.northampton.ac.uk
Record	Identify	NELCO Legal Scholarship Repository	http://ir.nelco.org/cgi/oa2.cgi	nelco.org
Record	Identify	NetMob Units OAI repository	http://www.science.uu.nl/0080netmob/oa2/oa2.php	UUITM Netmob
Record	Identify	New Zealand Electronic Text Centre	http://www.nzetc.org/cgi-bin/gateway/gateway.cgi	www.nzetc.org/oa-igths-0vc.xml

- v roce 2007 byla dokončena implementace podpory formátů METS a MARC21 a začlenění formátu METS do OAI-PMH
- v roce 2007 bylo integrováno fulltextové vyhledávání pomocí Lucene
- perzistentní identifikátor na všech úrovních dokumentu (UUID)
- využití handle systému pro perzistentní URL
- zpřístupnění všech elementů přes OAI-PMH
- podpora hromadných importů a exportů dat. Zejména automatizace prováděných importů nabývá na významu při robotickém skenování, kdy se předpokládá zpracování velkého množství dokumentů (možností nastavení různých úrovní předvoleb pro zpřístupňování dokumentů, jejich spojování-slučování a validace názvů obrazových a textových souborů podle definovaných pravidel)
- kontroluje správnost kódování OCR a v případě korektních údajů ve hlavičce souboru provádí konverzi do UTF-8, v opačném případě nepovolí import nekorektních dat a oznámí tuto skutečnost ve výpisu logů (přehled importů)
- disponuje propojením do nejrůznějších portálů:

- The European Library³
- národní digitální knihovna⁴
- do SK ČR – link z Krameria na základě ISSN, link ze SK ČR na el. dokument
- podpora perzistentních URL umožňuje stabilní prolinkování do knihovního OPACu

Na první pohled by se mohlo zdát, že aplikace toho zvládá hodně, že splňuje požadavky, které na ni byly kladeny. Přesto je z hlediska narůstajících potřeb evidentní, že Kramerius jako systém musí projít zásadní změnou, aby si udržel pozici, jakou má dnes u svých uživatelů. Proto další vývoj musí být nasměrován na:

- využití systému FEDORA jako jádra
  - hlavním důvodem FEDORA je robustní stroj s podporou složených objektů; je vhodný i z hlediska dlouhodobé archivace
- Kramerius pod FEDOROU by měl v první fázi zajistit minimálně stávající funkčnost a měl by podporovat stejné typy dokumentů (monografie a periodika)
- další vývoj zaměřit na využití vlastností FEDORY
- rozšíření administrace
- rozšířená správa uživatelských a přístupových práv
- dávkové operace s digitálními dokumenty
- nové typy dokumentů
- využití vlastností FEDORY pro dlouhodobé uchování dat

Na závěr příspěvku uvádím částečný výčet neaktivnějších institucí, které aplikaci Kramerius využívají:

- Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Státní technická knihovna, Knihovna Akademie věd ČR
- Vědecké knihovny: České Budějovice, Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Olomouc, Ostrava, Zlín
- Muzejní knihovny: UPM Praha, ŽM Praha, DA Praha, MVČ Hradec Králové
- Archivní knihovny: Národní filmový archiv

---

³ viz: <http://www.theeuropeanlibrary.org>

⁴ viz: <http://www.ndk.cz/>

PŘÍNOSY MODELOVACÍCH TECHNIK PRO ANALÝZU A NÁVRH KNIHOVNÍCH APLIKACÍ

Petr Novák, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK Praha

Modelovací techniky jsou v softwarovém inženýrství využívány k **vizualizaci, specifikaci, definici návrhu a dokumentaci** vyvíjených programů a aplikací. Jako nástroj k modelování slouží **modelovací jazyky**, z nichž nejrozšířenější je Unifikovaný modelovací jazyk UML – **Unified Modelling Language**. UML umožňuje prostřednictvím sady různých **typů diagramů** znázornit jak návrh systému včetně prvků jako jsou stavy, aktivity, procesy, systémové funkce, tak realizační komponenty, z nichž se výsledný systém skládá jako jsou příkazy programovacích jazyků, databázová schémata, programové komponenty a definice programových balíčků. UML není jazyk programovací, jedná se o **symbolický jazyk** založený na vizualizaci. UML není metodikou, která by určovala konkrétní postupy „jak to udělat“. UML je nástroj, založený na slovníku pojmů a výrazových prostředků. Kromě využití pro analýzu a návrh softwarových systémů jej lze použít pro stavbu ontologií¹.

Proč hovořit o modelování v souvislosti s vývojem a realizací informačních systémů v knihovnictví? Jaké jsou případné přínosy modelování?

Přínosy modelování

Přínos 1. Odhad potřebných kapacit a kvalifikované vyjádření požadavků

Pokud dnes informační instituce stojí **před úkolem či problémem**, který chce řešit pomocí nového informačního systému či programové aplikace, má **na výběr** z několika možností:

- zvolit **komerčně dostupné řešení**, dodávané na trh některou z tuzemských či zahraničních softwarových společností;
- sáhnout po některém z volně dostupných **produktů s otevřeným kódem** – Open Source;
- realizovat **vlastní vývoj** informačního systému.

Možné jsou i kombinace výše uvedeného. Volbě by mělo předcházet dů-

---

¹ www.users.fsid.cvut.cz/~jura/pis/materialy/prednasky/KDprednaska.doc

kladné **zmapování vlastních potřeb** a možností i představ o budoucím systému. Právě zde je místo pro modelování.

Modelovací techniky umožňují

- **definovat věcné vymezení a rozsah** uvažovaného systému a dekomponovat jej do objektů,
- **stanovit možnosti požadované kooperace** se stávajícími používanými či vyvíjenými řešeními,
- podrobně **připomínkovat vlastnosti systému** napříč institucí i vně,
- výčtem **stanovit kvalifikované požadavky**.

Přínos 2. Odstranění bariér uvnitř

Přestože se v případě modelovacího jazyka UML ve své podstatě jedná o nástroj vytvořený programátory a programátorům určený, díky modularitě UML lze pro některé techniky nalézt **uplatnění i jinde**, zejména mezi systémovými knihovnicí, informačními managery, ale také (třeba i za asistence) u profesí, které budou reálně s danými aplikacemi a systémy pracovat. I řešeršerši, referenční pracovníci, pracovníci služeb mohou přispět svými názory a představami k budování nových systémů. Modelování může nejen v případě přípravy rozsáhlých systémů odstranit **nedostatky v komunikaci**. Cílem a výrazným přínosem může být i usnadnění pochopení komplexnějších aspektů knihovnického oboru i pro technicky orientované partnery z řad SW a IT zaměstnanců firem. Příkladem budiž např. FRBR, RDA, OAI-ORE, SWORD a další nové koncepty a standardy, často reagující na měnící se obsah oboru v digitální éře.

Přínos 3. Nalezení společného jazyka navenek

Často se v knihovnicko-informačním světě mluví o konceptech Web 2.0, Library 2.0, o sociálních sítích, konvergenci paměťových institucí obecně, o nutnosti domluvy mezi knihovnami, archivy, muzei, galeriemi, sférou klasických i internetových médií. Modelovací techniky nabízí prostřednictvím UML možnost, jak tuto **domluvu zprostředkovat** – umožnit ji již při vývoji společných projektů a systémů na základě rozšířeného a respektovaného způsobu sdílení myšlenek a koncepcí. UML zde může představovat **společný jazyk** ve smyslu lingua franca, s důrazem kladeným na ono „language“ ve zkratce UML. Teprve se společným jazykem je možné akcentovat interoperabilitu systémů, které mají využívat koncepcí, postupy či data z různých zdrojů. Se společným modelovacím jazykem je možné přistoupit k tak náročným úkolům, jako je např.

- budování regionálních či oborových katalogů paměťových institucí,
- propojení elektronických služeb institucí zabývajících se šířením informací a krásné literatury (knihovny, knihkupectví, antikvariáty,

- nakladatelství),
- dodávání primárních zdrojů a objednávání digitálních kopií (vč. 3D digitalizace),
- tvoření nových interakcí a vazeb, čímž vznikají systémy s novou kvalitou,
- příprava a realizace analytických nástrojů generujících synteticky původní primární či sekundární zdroje (korpusy, slovníky, ontologie, automatizované překlady, sémantické analýzy, pokročilé aplikované technologie – EBM, bioinformatika aj.).

Přínos 4. Otevření se knihoven a nové obzory pro knihovní systémy a jejich výrobce

Zmapování a popsání běžných i méně běžných aktivit a procesů v knihovnických a informačních institucích pomocí modelovacího jazyka UML může **otevřít cestu dalším** IT subjektům, které se vývojem software a aplikací pro knihovny dosud nezabývaly.

Podobně zvládnutí modelování v současných firmách vyvíjejících a dodávajících software pro knihovny a paměťové instituce obecně umožní **porozhlédnout se** po podnikatelských příležitostech i **jinde** – u více či méně souvisejících oborů.

Příklady modelování

Čtyři předložené modely, popisující činnosti a aktivity z problematiky knihoven, zahrnují malou část z toho, co UML opravdu nabízí. Následuje **přehled diagramů** v UML 2.0 včetně jejich rozčlenění do skupin:

- **diagramy chování:**
  - **diagram aktivit** (activity diagram) – viz ukázky
  - **diagram případů užití** (use case diagram) – viz ukázka
  - **stavový diagram** (state machine diagram) – viz ukázka
- **strukturní diagramy:**
  - **diagram tříd** (class diagram) – zachycuje **statickou strukturu a vztahy** mezi objektovými třídami navrhovaného informačního systému. Za **objektovou třídu** je považován předpis pro tvorbu reálných objektů, který využívá atributů, operací (transformací), relací a dalších prvků
  - **diagram komponent** (component diagram) – znázorňuje **komponenty použité v systému**. Komponenta je **modulární část** systému, která poskytuje souhrn daných služeb prostřednictvím konzistentního rozhraní. Jedná se o spustitelnou část programového kódu, doplněnou o zdrojový kód a popisnou specifikaci
  - **diagram kompozitních struktur** (composite structure dia-

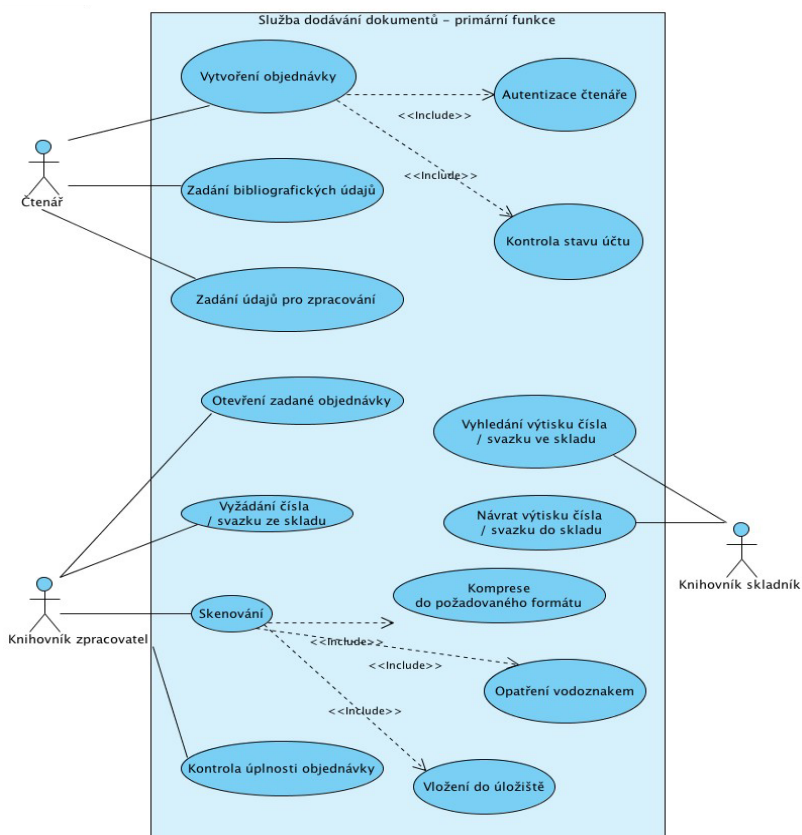
- gram) – integruje prvky diagramu komponent a tříd s cílem znázornění **komplexních cílů systému**
- **diagram nasazení** (deployment diagram) – ukazuje **rozmístění zdrojů** (včetně hardware), **softwarových komponent** těchto zdrojů využívajících (na zdrojích běžících) a jejich **vzájemných vazeb**
  - **diagram balíčků** (package diagram) – znázorňuje **náročnější dekompozice systému**. Využívá **metody seskupování tříd**, vzájemně logicky spolupracujících. Lze jej s výhodou použít při implementaci systému po částech
  - **diagram objektů** (object diagram) – zachycuje objekty v systému v **daném časovém okamžiku**. Používá se v součinnosti s diagramem tříd
- **diagramy interakce:**
- **sekvenční diagram** (sequence diagram) – znázorňuje **spolupráci objektů** v systému z hlediska času (**pořadí probíhání akcí** a vzájemné závislosti a časové souvislosti)
  - **diagram komunikace** (communication diagram) – umožňuje podobně jako sekvenční diagramy popsat **spolupráci mezi objekty**, vhodnější jsou pro zachycení **statického propojení**, kdo s kým komunikuje
  - **diagram časování** (timing diagram) – klade důraz na **zachycení na časové ose** tak, aby jednotlivé změny stavu objektu v čase byly jednoznačně identifikovány
  - **diagram přehledů interakcí** (interaction overview diagram) – kombinuje výše uvedené diagramy interakcí s diagramy aktivit, což přináší možnost **sloučit výhody obou typů** a modelovat tak v „mateřském“ diagramu aktivit interakce jako jednotlivé dynamické prvky

Model 1 – Příklad užití „Služba dodávání dokumentů“

Knihovna s fondem tištěných časopisů plánuje systém pro dodávání elektronických kopií s cílem zpřístupnit články z těchto časopisů. Projekt neřeší otázku katalogu časopisů.

Čtenář – uživatel vytvoří novou objednávku na zpracování a dodání digitální kopie článku z tištěného časopisu. Po ověření existence jeho uživatelského účtu a stavu hotovosti vloží povinné bibliografické údaje (název článku, autorské informace, název časopisu, ISSN, ročník, číslo, stránkování) a nepovinné údaje pro zpracování (formát, kvalita, rychlost dodávky, způsob dodávky).

Knihovník zpracovatel otevře nově přichozí objednávku, vyžádá si příslušné číslo či svazek ze skladu. Knihovník skladník vyhledá číslo či svazek ze skladu. Knihovník zpracovatel článek naskenuje, knihovník skladník číslo či svazek vrátí zpět do skladu. Knihovník zpracovatel naskenovaný obrázek převede do požadovaného formátu, opatří vodoznakem žádajícího čtenáře a vloží jej do úložiště. Provede kontrolu objednávky.

Obr.1 – Příklad užití „Služba dodávání dokumentů“

Modelování **případů užití** (use case modelling) je základní analytická a popisná technika pro zachycení interakcí mezi systémem a aktérem. Cílem je vždy poskytnutí nějaké hodnoty či informace aktérovi. Pojmeme **aktér** označujeme **osobu** (např. čtenář, knihovník), **skupinu osob** (uživatelé, akvi-

zitěři, referenční pracovníci), **organizaci či její část** (oddělení základních služeb, katalogizační linka), **zařízení** (RFID čtečka, třídička), **abstraktní události v čase** (konec výpůjční doby, počátek zpřístupnění licencovaného zdroje). Ve virtuálním světě mohou být aktéry i další **externí informační systémy** a procesy, které přímo ovlivňují činnost systému – například si s ním vyměňují informace (OAI harvester). Diagram případu užití přímo navazuje na textový scénář. Případy užití slouží zejména k definici architektury systému a k výčtu možností systému z uživatelské perspektivy.

Model 2 – Stavový diagram „Funkcionalita čtečky RFID čipů při revizi“

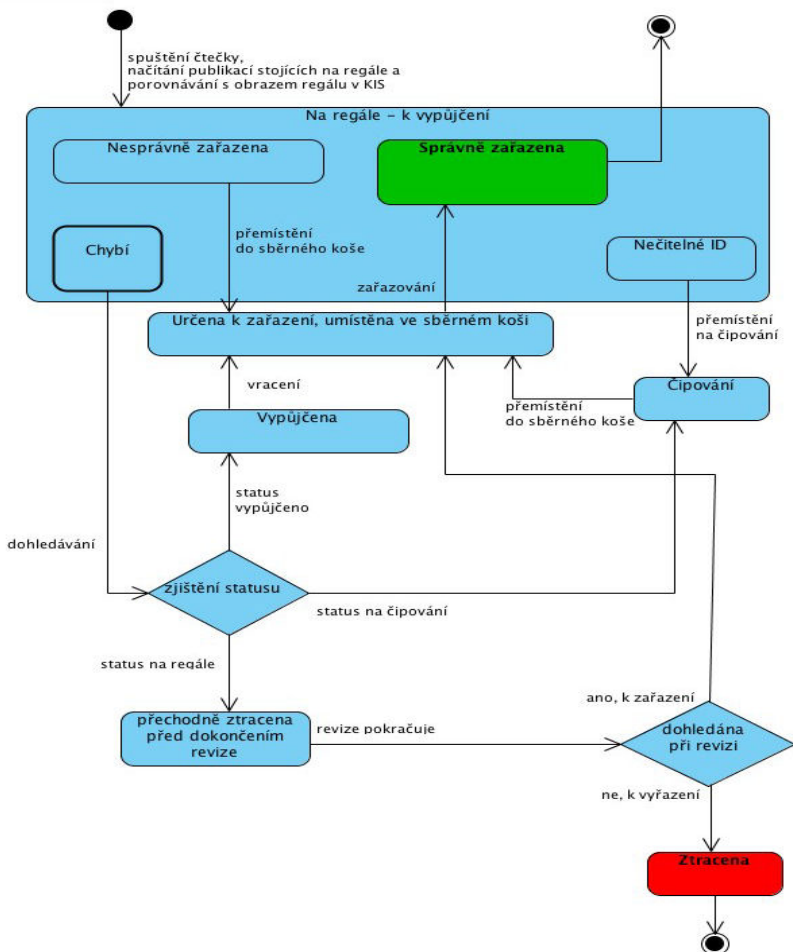
Scénář zachycuje stavy, které nastávají při kontinuální revizi fondu, ve kterém jsou jednotlivé exempláře vybaveny čipem RFID.

Při spuštění načítání RFID čtečkou může dojít k těmto stavům:

- a) publikace je správně zařazena na regále
- b) publikace není správně zařazena na regále
- c) publikace na regále má nečitelné RFID
- d) publikace na regále chybí.

V případě b) dojde k zařazení, v případě c) nápravě situace (přečipování). Neuvažujeme stav, kdy je nutno publikaci vyřadit z fondu pro její neopravitelnost. Pokud nastane případ d) a publikace na regále chybí (sekvence RFID čipů neodpovídá obrazu v knihovním systému), je nutno knihu dohledat. Nejprve čtečka kontroluje výpůjční status. Pokud je kniha vypůjčena, je po vrácení určena k zařazení a zařazena. Pokud je publikace na přečipování, je po dokončení určena k zařazení a zařazena. Pokud není vypůjčena ani na přečipování a má být na regále, je považována za přechodně ztracenou a je dohledávána. Pokud je při revizi dohledána, je zařazena, pokud není dohledána, je navržena k vyřazení.

Diagram pracuje s jedním vstupním stavem – start čtečky a se dvěma výstupními stavy – publikace je správně zařazena a publikace je ztracena.

Obr. 2 – Stavový diagram „Funkcionalita čtečky RFID čipů při revizi“

Stavový diagram zachycuje **chování systému, skládajícího se z objektů**. Objekty mohou nabývat různých **stavů**, přičemž klíčové pro modelování stavů je zachycení akcí a aktivit symbolizujících stavy mezi objekty.

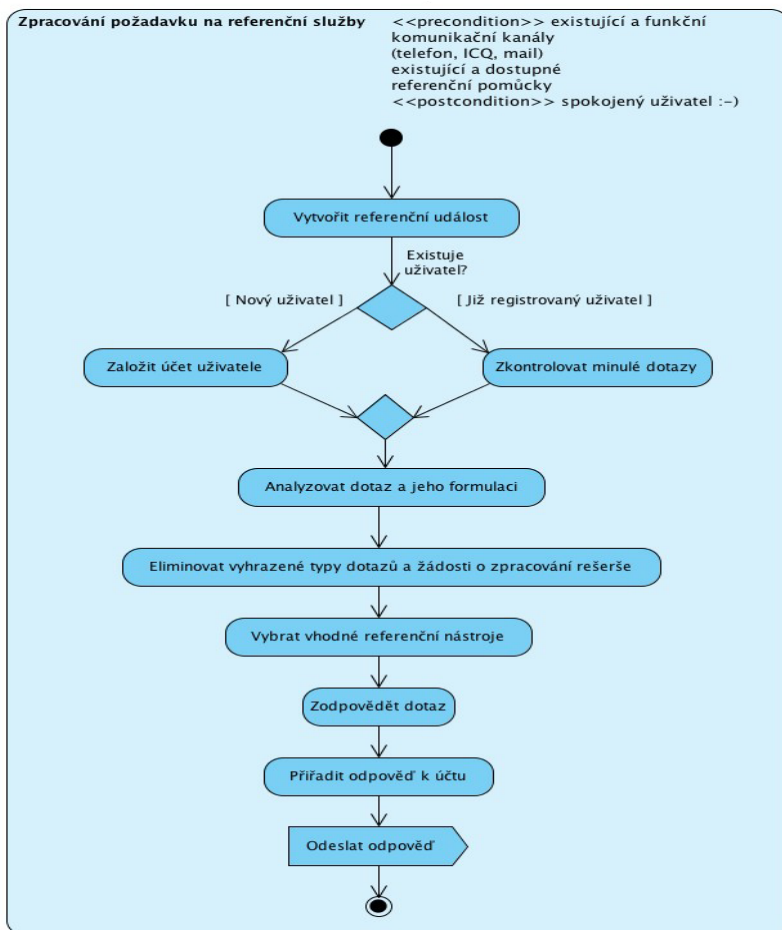
Objekt může zůstat v určitém stavu po určitou dobu. UML metodologie podporuje vnořování stavů, kdy určitý stav je možné rozkreslit opět jako nový stavový diagram (viz ukázka). Přejít ze stavu do stavu je jednorázový a okamžitý, není ho možné dále dělit.

Modelování stavových diagramů lze využít zejména pro **zachycení dynamického vývoje v systému**. Objektem zde může být hmotný i elektronický dokument, sekundární informace (metadata) či celé jejich soubory.

Model 3 – Diagram aktivit „Zpracování požadavku na referenční služby“

Scénář znázorňuje situaci, kdy je referenční službě typu Ptejte se knihovny předán požadavek na zodpovězení otázky. Referenční systém udržuje registraci uživatelů užívajících tuto službu. Následně probíhá lineární proces zodpovídání dotazu.

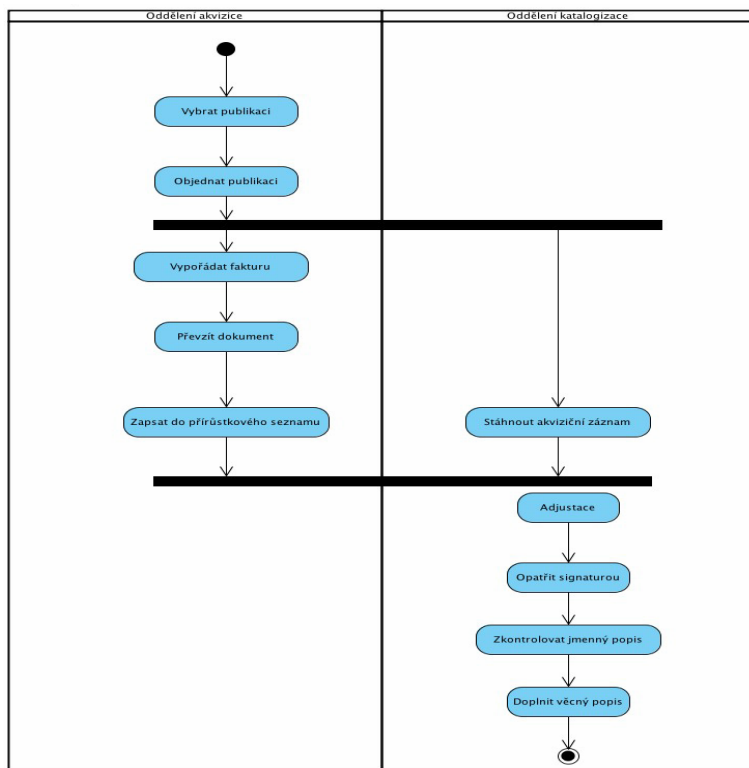

Obr.3 – Diagram aktivit „Zpracování požadavku na referenční služby“

Diagram aktivit je podobný stavovému s tím rozdílem, že je zde kladen důraz na **subprocesy a paralelní zpracování dat**. Podobně jako u stavového diagramu se lze setkat s **podmíněným větvením**. Diagramy aktivit je výhodné použít v případě potřeby paralelního zpracování, které je dále potřeba synchronizovat (např. některé typy autentizačních mechanismů, sledování funkcí služeb a procesů odpovídajících za běh aplikací – monitoring, auditing apod.).

Model 4 – Diagram aktivit „Zpracování nového přírůstku do fondu“

Scénář popisuje základní aktivity oddělení akvizice a katalogizace, které mohou v určité fázi probíhat paralelně vedle sebe. V okamžiku, kdy je publikace v oddělení akvizice objednána, může být v oddělení katalogizace stažen ze souborného katalogu akviziční záznam, se kterým již mohou obě oddělení pracovat.

Obr. 4 – Diagram aktivit „Zpracování nového přírůstku do fondu“

Závěr

Je pravděpodobné, že prezentované modely obsahují chyby, P. T. čtenářstvo se tímto žádá o shovívavost. Nebylo cílem článku prezentovat řešení, ale **nastínit možnosti modelování na konkrétních příkladech**.

Pro specifickou oblast vývoje systémů pro knihovnictví a informační služby je podle mého názoru přínosné **zvážit možnost nasazení modelování prostřednictvím jazyka UML** s tím, že pro běžné základní použití **postačuje modelování případů užití**. Další typy diagramů lze s úspěchem použít v případě návrhu a analýzy komplexních informačních systémů i v případě rozšiřování systémů stávajících. Osvojení si znalostí modelování informačních procesů a systémů umožní plánování a realizaci nové generace knihovních systémů, ve kterých bude informační hodnota ukrytá ve stávajících paměťových institucích maximalizována.

Poznámka: Pro tvorbu diagramů byla využita komunitní verze programu Visual Paradigm for UML (<http://www.visual-paradigm.com/>). Za ceněné připomínky děkuji Petru Steinbauerovi.

Použitá literatura:

KANISOVÁ, Hana, MÜLLER, Miroslav. UML srozumitelně. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2007. 176 s. ISBN 80-251-1083-4.

PAVUS, M. OO, UML, analýza, metodologie [online]. 18.7.2006 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <<http://mpavus.wz.cz/index.php>>.

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Unified Modeling Language [online]. c2008 [citováno 2. 08. 2008]. Dostupný z WWW: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Unified_Modeling_Language&oldid=2792156

STRUKTURÁLNÍ FONDY A JEJICH VYUŽITELNOST PRO KNIHOVNY

Miloslava Váňová, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK Praha

O Strukturálních fondech bylo napsáno již mnoho a existuje také řada webových stránek, článků, prezentací a ostatních příspěvků, které se tomuto tématu věnují. Vzhledem k situaci, kdy Česká republika disponuje 24 operačními programy, se i přes bohaté informační zdroje často nedostává přehledných a konkrétních informací – nebo možná právě proto. V oblasti Strukturálních fondů, ve které existuje značný převis informací všeho druhu (často čítajících několik set stran pro jeden program), je stále těžší odfiltrovat nepotřebné od potřebného, ve směsi formálních pouček v textech jednotlivých programů promyslet a navodit myšlenku a představu konkrétního projektu, který je vlastně jedinou snahou všech účastníků tohoto mechanismu a konečným důvodem pro existenci programů Evropské unie.

Do jednotlivých programů se předkládají „žádosti“, zájemci o realizaci projektů jsou nazýváni „žadateli“. Už tímto pojmoslovím se tito „zájemci“ dostávají do nevýhodných pozic osob žádajících o peníze na nějaký třeba bohubilý a veřejně prospěšný projekt. Mnohem přesnější by však bylo mluvit o „klientech“ či „dodavatelích“, kteří nereagují na „výzvy“, ale na „zakázky“ orgánů veřejné správy, neboť všechny podporované aktivity ve 24 operačních programech nejsou ničím jiným než definovanou potřebou tohoto státu naplňovanou prostřednictvím konkrétních a realizovaných projektů. Pojďme se však podívat na možnosti programů pro projekty knihoven, a to vzhledem k obsahové specifikaci programů a časového harmonogramu předkládání projektů.

Výčet dotačních možností a aktualit uvedený v tomto článku není konečný. Knihovny mohou disponovat – stejně jako ostatní zájemci o dotace z EU – nápady na nejrůznější typy projektů (vzdělávací, sociálně podporující určitou skupinu obyvatel např. prostřednictvím neformálních forem vzdělávání) a ne všechny je zde možné obsáhnout. V článku se tedy budeme zabývat regionálními operačními programy i s přehledy již vyhlášených výzev, Integrovaným operačním programem, OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Operačním programem věda a výzkum pro inovace a OP Lidské zdroje a zaměstnanost.

Na jednání Národní knihovny ze dne 16. ledna 2008 byl definován zájem knihoven o předložení individuálních projektů na vzdělávání knihovní-

ků (manažerské a komunikační dovednosti, IT dovednosti, sociální kompetence a jazykové kurzy) a rovněž zájem na předložení „společného projektu“ na vzdělávání knihovníků celé ČR. Dále byly diskutovány projekty infrastrukturní, např. na výstavbu nové knihovny v Ostravě. Projekty výstavby a rekonstrukce jsou často podporovány či přímo vedeny samotným zřizovatelem knihovny. Setkání ukázalo dobrou informovanost knihoven a rovněž ochotu sdílet své projekty a předávat si kladné i záporné zkušenosti související s realizací projektů. Podnětné by jistě byly pravidelné např. čtvrtletní schůzky pracovníků knihoven jednotlivých regionů NUTS II a alespoň občasné setkání na celorepublikové úrovni. Je nepsanou pravdou, že právě otevřený přístup jednotlivých účastníků (a knihovny jistě nejsou vzájemnými konkurenty) umožní efektivní vyčerpání alokovaných prostředků a v konečném důsledku splnění vysokých a na knihovny kladených nároků v podobě rozšíření a zkvalitnění poskytovaných služeb.

Konkrétní oblasti podpory, které se věnují přímo knihovnám a jejich investičním aktivitám (rozumějme: výstavba, rekonstrukce, nákup ICT technologií nikoli vzdělávací nebo tzv. měkké aktivity) můžeme najít ve většině tzv. Regionálních operačních programů, které sdružují jeden či více krajů, do kterých je směřována podpora ze zdrojů EU prostřednictvím Evropského fondu pro regionální rozvoj podporujícího infrastrukturní projekty.

ROP STŘEDNÍ ČECHY

KONTAKTY: www.ropstrednicechy.cz

Začneme Regionálním operačním programem **Střední Čechy**, jehož územní kompetence je identická s územním vymezením Středočeského kraje. První ze zmíněných operačních programů rozebereme podrobněji než následující, které jsou principiálně velmi příbuzné.

Podpora je jmenovitě směřována pro města: Kladno a Mladá Boleslav, a to výlučně prostřednictvím Integrovaným plánů rozvoje měst v opatření 3.1 – Rozvoj regionálních center. Projekty na území těchto statutárních měst a dalších měst nad 50 000 obyvatel, které nebudou součástí Integrovaného plánu rozvoje měst, bude možno předkládat v oblasti podpory 3.2. Výčet podporovaných oblastí se však neliší, a proto se pojďme blíže podívat na aktivity, které mohou knihovny ve Středočeském kraji díky dotacím z EU zrealizovat. Knihovny jsou v Prováděcím dokumentu v oblasti vzdělávání vyčleněny ze základní podpory (na rozdíl od např. mateřských, základních či středních škol, poraden či různých středisek volného času a institucí poskytujících další vzdělávání) a jsou podpořeny „pouze“ doplňkovým způsobem, což znamená, že způsobilé (nebo také oprávněné či uznatelné) výdaje do infrastruktury těchto zařízení týkající se vzdělávání nesmí překročit 40 % celkových způsobilých výdajů.

Podporované aktivity zaměřené na rozvoj infrastruktury pro vzdělávání jsou tyto: budování infrastruktury (nákup, výstavba), modernizace, obnova a rekonstrukce stávajících objektů; transformace nevyužívaných prostor nebo zařízení sloužících k jiné funkci na využití, které odpovídá lépe poptávce; zavádění moderních technologií a dalších inovací ve výuce; pořízení zařízení a vybavení s ohledem na zvýšení a zajištění kvality výuky; pořízení výpočetní techniky – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková; úpravy infrastruktury s ohledem na integraci marginalizovaných skupin společnosti (např. osoby s handicapem) – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková; terénní úpravy – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková.

Každý projekt musí deklarovat svou inovativnost. Pro účely tohoto Regionálního operačního programu je inovace definována následovně:

Inovace představuje uvedení nového nebo významně zlepšeného produktu (výrobku nebo služby) anebo zavedení nového nebo podstatně zlepšeného technologického procesu, zavedení pokrokových metod řízení. Inovace je výhodná a záměrná změna současného stavu, která musí najít praktické uplatnění a musí být v organizaci (podniku) nová. Inovované produkty jsou tedy buď zcela nové nebo mají významně lepší základní vlastnosti, vyšší technickou kvalitu, zavedený software nebo další nehmotné prvky, širší užití a vedou k vyšší spokojenosti konečného uživatele. Za inovativní není považován prostý nákup výpočetní techniky bez jakékoliv přidané hodnoty.

Přestože je tato oblast podpory primárně směřována do škol a snaží se o zlepšení výukových podmínek žáků a zvyšování kompetence pedagogických pracovníků, je pro knihovny dobře uchopitelná a využitelná. Knihovny mohou rekonstruovat své prostory např. pro následný výukový cyklus zaměřený na podporu multikulturní výchovy či vzdělávání. Mohou také nakoupit a následně inovativně využít ICT technologie ve výuce nebo při styku se čtenářem. Dalším příkladem může být úprava prostor v knihovně včetně příslušného technického zázemí pro následné vzdělávání pracovníků knihoven.

Další možností ve stejné oblasti podpory tj. 3.1 představují volnočasové aktivity, kde jsou podporovány investice pouze v případě, že cílovou skupinou návazných služeb jsou primárně místní obyvatelé. Právě tyto podmínky umožňují knihovnám velkou šanci na modernizování svých prostor za účelem nabídky vyšších a kvalitnějších služeb svým uživatelům. Podporovány totiž budou investice do infrastruktury, které mj. vedou k tomu, že obyvatelé pro dostatek služeb občanského vybavení v obci setrvají – objekty pro kulturní aktivity, kam knihovny bezesporu patří. Důležité je, že případný výtěžek ze vstupného a z pronájmů (předplatného) bude hradit provoz nebo

část provozních nákladů. V této oblasti podpory byli tvůrci Prováděcího dokumentu ke knihovnám vstřícní, neboť tyto instituce tvoří přímou cílovou skupinu možných žadatelů bez dalšího omezení jako tomu bylo v aktivitách předešlých, zaměřených na oblast vzdělávání.

Podporované aktivity zaměřené na rozvoj infrastruktury pro volnočasové aktivity jsou: budování infrastruktury (nákup, výstavba); modernizace, obnova a rekonstrukce stávajících objektů; transformace nevyužívaných prostor nebo zařízení sloužících k jiné funkci na využití, které odpovídá lépe poptávce; pořízení zařízení a vybavení s ohledem na zvýšení a zajištění kvality poskytovaných služeb a technologický rozvoj – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková; úpravy infrastruktury s ohledem na integraci marginalizovaných skupin společnosti (např. osoby s handicapem) – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková; terénní úpravy – tato aktivita bude podporována pouze jako doplňková; výstavba a rekonstrukce parkovacích ploch – tato aktivita bude podporována jako doplňková.

Výše podpory může pro knihovny dosáhnout až 85 % celkových způsobilých výdajů a to formou nevratné přímé dotace z rozpočtu Regionální rady regionu soudružnosti Střední Čechy. Minimální přípustná výše celkových způsobilých výdajů na jeden projekt je 2 mil. Kč. Maximální přípustná výše celkových způsobilých výdajů na jeden projekt není stanovena.

Další v řadě dotačních možností pro knihovny Středočeského kraje je oblast podpory 3.2 – Rozvoj měst – která definuje své územní vymezení do obcí s rozšířenou působností, celkem 26 obcí v kraji mimo statutární města Kladno a Mladou Boleslav, která jsou přijatelná z oblasti 3.1. I v opatření 3.2 jsou definovány aktivity tzv. vzdělávací a volnočasové a stejně jako ve výše uvedené oblasti 3.1 jsou aktivity vzdělávací podpořeny v knihovnách pouze doplňkově, kdy výše investice do celkových způsobilých výdajů na infrastrukturu do vzdělávání nesmí překročit 40 % celkových způsobilých výdajů. Volnočasové aktivity jsou podpořeny bez dalšího omezení.

Oblast podpory 3.3 – Rozvoj venkova – je poslední přímou subvencovanou oblastí pro knihovny ve středoečeském ROPu a směřuje na zvýšení kvality veřejných služeb do venkovských oblastí, tj. všech obcí mimo těch podporovaných v rámci 3.1 a 3.2. Výčet a druh podporovaných aktivit se neliší od výše uvedených informací.

Závěrem uvádím přehled plánovaných výzev se zaměřením na knihovny v ROP Střední Čechy v letošním roce 2008 a výhledově i na rok 2009:

Podzimní blok (výzva od 15. 9. do 15. 11. 2008)

Oblast podpory	Zaměření výzvy	Indikativní alokovaná částka (Kč)
3.1 – Rozvoj regionálních center	všechny aktivity (kontinuální výzva)	1 034 000 000
3.2 – Rozvoj měst	MŠ	97 000 000
	ZŠ	35 000 000
	SŠ a jiné	54 000 000
	sociální integrace	70 000 000
3.3 – Rozvoj venkova	MŠ	125 000 000
	ZŠ	90 000 000
	SŠ a jiné	65 000 000
	sociální integrace	43 000 000

Výhled na rok 2009

Alokace na jednotlivé výzvy budou upřesněny na základě vývoje probíhajících výzev.

Oblast podpory	Zaměření výzvy
Jarní blok (15. 3. – 15. 5. 2009)	
3.2 – Rozvoj měst	revitalizace zdravotnictví volnočasové aktivity
3.3 – Rozvoj venkova	revitalizace zdravotnictví volnočasové aktivity

ROP SEVEROVÝCHOD

KONTAKTY: www.rada-severovycho.cz

V další části příspěvku se zaměříme na kraje Pardubický, Liberecký a Královéhradecký, které sdruženy do regionu soudružnosti NUTS II **Severovýchod** tvoří územní vymezení pro Regionální operační program Severovýchod. Struktura programu resp. jeho obsahová náplň je tematicky téměř shodná s ROP Střední Čechy, alespoň co se týká náplně na rozvoj měst a venkova.

Oblast podpory 2.1 – Rozvoj regionálních center zahrnuje města nad 50 000 obyvatel (Liberec, Hradec Králové, Pardubice) s odkazem na podporu projektů definovaných v jednotlivých Integrovaných plánech rozvoje měst. Oblast podpory 2.2 – Rozvoj měst definuje města či obce nad 5 000 obyvatel jako oprávněné příjemce dotací. Poslední oblast 2.3 – Rozvoj venkova omezuje příjemce na obce s počtem obyvatel 500 až 5 000. Podporované aktivity jsou stejné pro všechny tři výše zmíněné oblasti. Patří sem re-

generace a revitalizace zapsaných historických, kulturních a technických památek v rámci obnovy městského prostředí, výstavba a modernizace infrastruktury pro volnočasové aktivity podmiňující zvyšování nabídky a možnosti pro trávení volného času.

V současné době právě probíhá 8. kolo výzvy pro předkládání žádostí o dotace v rámci oblasti podpory 2.1 Rozvoj regionálních center (pro obce nad 50 000 obyvatel) s ukončením příjmu žádostí do 30.9. 2008. Tato výzva je však pouze pro tvorbu a předložení Integrovaných plánů rozvoje měst. Výzva – vhodná pro knihovny – doposud vyhlášena nebyla.

ROP SEVEROZÁPAD

KONTAKTY: www.nuts2severozapad.cz

Kraje Karlovarský a Ústecký společně koordinují Regionální operační program Severozápad, který rozdělí nejvíce peněz ze všech regionálních operačních programů, což je jistě i velká šance pro knihovny. Na webové prezentaci tohoto programu s logem „Vize přestane být snem“ nalezneme informaci o právě vyhlášených výzvách z oblastí podpory 5.1 a 5.2 a již proběhlých výzvách v sekci Plán výzev. Zmíněné oblasti podpory u právě vyhlášených výzev se týkají tzv. Technické asistence, což znamená víceméně pouze podporu samotným úředníkům a jejich koordinační činnosti nikoli konkrétním projektovým záměrům.

Od 14. 4. do 20. 6. 2008 však byla spuštěna Oblast podpory 2.2 – Investice pro zlepšení fyzické infrastruktury. Pro knihovny lze v této oblasti využít definovanou aktivitu: Infrastruktura pro rozvoj lidských zdrojů umožňující taxativně vymezenou výstavbu, rekonstrukci, modernizaci a vybavení knihoven.

ROP JIHOZÁPAD

KONTAKTY: www.rr-jihozapad.cz

Regionální operační program NUTS II Jihozápad je určen pro kraje Jihočeský a Plzeňský. Tento region se může chlubit již schváleným projektem (!) z knihovnických řad a sice v obci Pluhův Žďár v rámci 2. výzvy, Oblasti podpory 2.3 získal žadatel – obec – téměř 2 mil. Kč na projekt přístavby knihovny a společenské místnosti (viz http://www.rr-jihozapad.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=200047&id_ktg=1056&p1=1456).

Oblast 2.3 – Revitalizace částí měst a obcí ve své výzvě s termínem příjmu žádostí do 14.3. 2008 umožnila oprávněným žadatelům (obcím s počtem obyvatel 500–4 999 a organizacím zřizovaným či zakládaným obcemi) předložit projekty na výstavbu, rekonstrukce a vybavení objektů občanské vybavenosti, objektů pro kulturu, volný čas, komunitní život a veřejný sektor. Nově vyhlášená 3. výzva s termínem příjmu žádostí **do 30. 7. 2008** není

doposud vyhodnocena. Také zde měly knihovny možnost předložit své projekty, a to v Oblastech podpory 2.2 – Rozvojové projekty spádových center s oprávněnými žadateli obcí (a jimi zřizovanými organizacemi) s počtem obyvatel 5 000 až 49 999. Po příkladě knihovny z Pluhova Žďáru mohly knihovny sídlících v obcích s příslušným počtem obyvatel žádat o dotace na projekty na výstavbu, rekonstrukce a vybavení objektů občanské vybavenosti, objektů pro kulturu, volný čas, komunitní život a veřejný sektor. Rovněž již zmíněná oblast 2.3 pro obce do 4 999 obyvatel umožnila knihovnám do konce července tohoto roku předložit své projekty.

ROP Jihozápad se tak jeví z pohledu schválených projektů knihoven jako nejrychlejší.

ROP JIHOVÝCHOD

KONTAKTY: www.jihovychod.cz

Jihomoravský kraj a kraj Vysočina administrují Regionální operační program NUTS II Jihovýchod, kde je pro knihovny adekvátní de facto celá Prioritní osa 3 – Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel, která prostřednictvím jednotlivých Oblastí podpory rozděluje oprávněné žadatele dle počtu obyvatel obcí měst – stejně jako jiné regionální programy. 3.1 – Rozvoj urbanizační center pro města Brno a Jihlavu; 3.2 Rozvoj regionálních středisek pro města Třebíč, Znojmo, Hodonín, Břeclav, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Vyškov, Blansko a Pelhřimov; 3.3 – Rozvoj a stabilizace venkovských sídel pro obce nad 500 obyvatel s výjimkou těch, co mohou čerpat v rámci kategorie 3.1 a 3.2, a konečně výše jmenovaným specializovaná Oblast 3.4 – Veřejné služby regionálního významu, kde mohou žádat jen organizace zřizované nebo zakládáné krajem, tedy krajské knihovny.

V rámci této poslední zmiňované oblasti podpory budou podpořeny zejména projekty zaměřené na výstavbu a technické zhodnocení zařízení pro celoživotní vzdělávání (střední školy, speciální školy, **knihovny** aj.) včetně technického vybavení nezbytného pro výuku a pro zvyšování úrovně vzdělávání.

Aktuálně jsou dále vyhlášeny všechny výše zmíněné oblasti s termínem ukončení příjmu žádostí pro 3.2 a 3.3 do 17. října 2008. Oblast podpory 3.4 vyhlášena dne 5.5. 2008 umožňuje kontinuální příjem žádostí mj. na výstavbu krajské knihovny Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Výzva potrvá až do vyčerpání prostředků – alokováno je 312 mil. Kč – nebo rozhodnutí Rady. Podporovanými aktivitami jsou výstavba a technické zhodnocení zařízení pro celoživotní vzdělávání včetně technického vybavení nezbytného pro výuku a pro zvyšování úrovně vzdělávání.

ROP STŘEDNÍ MORAVA

KONTAKTY: www.nuts2strednimorava.cz

Kraj Olomoucký a Zlínský je sdružen v Regionálním operačním programu NUTS II Střední Morava a v rámci Prioritní osy 2 – Integrovaný rozvoj a obnova regionu definuje 3 oblasti podpory se stejnými typy podporovaných aktivit rozdělených opět dle velikosti obcí dle počtu obyvatel. Oblast podpory 2.1 – Rozvoj regionálních center zajišťuje alokované prostředky pro obce Olomouc a Zlín; 2.2 – Rozvoj měst umožňuje čerpat dotace obcím a jejich organizacím s výjimkou měst Olomouce a Zlína a 2.3 – Rozvoj venkova umožňuje čerpat obcím bez statutu města.

Dne 23. dubna 2008 byla vyhlášena Oblast 2.2, Podoblast 2.2.5 – Infrastruktura pro rozvoj volnočasových aktivit pro města nad 5 000 obyvatel s investicemi na modernizaci, stavební úpravy, příp. výstavbu kulturních a multifunkčních zařízení s cílem aktivního využívání volného času pro místní obyvatele.

ROP MORAVSKOSLEZSKO

KONTAKTY: www.rr-moravskoslezsko.cz

Stejně jako ROP Střední Čechy sdružuje ROP Moravskoslezskou pouze jediný kraj a tím je kraj Moravskoslezský, který v rámci Oblasti podpory 2.1 – Infrastruktura veřejných služeb a dále definovaných podoblastí podporuje hmotné investice do infrastruktury na podporu využívání volného času a na zajištění informačních služeb pro občany prostřednictvím knihoven. Cílem Moravskoslezského kraje je postavit novou vědeckou knihovnu v Ostravě, jejíž výstavba je také v programu a priori zmíněna. V rámci této oblasti však mají velkou šanci i knihovny menšího charakteru, a to zejména díky podoblasti 2.1.1 – Rozvoj infrastruktury pro vzdělávání, kde mohou žádat organizace obcí a obce nad 10 000 obyvatel.

Ze dne 26. 6. 2008 jsou na stránkách Regionální rady zveřejněny výsledky výzev mj. také pro Oblast 2.1.4 – Podpora rozvoje veřejných informačních služeb poskytovaných knihovnami aneb zkráceně Knihovny. Dle očekávání se pod názvem projektu „Novostavba Moravskoslezské vědecké knihovny“ skrývá projekt Moravskoslezského kraje na výstavbu nové budovy vědecké knihovny ve výši 600 mil. Kč přiznané dotace. Vzhledem k tomu, že se dle čl. 39 Nařízení Rady č. 1083/2006 jedná o velký projekt, musí jeho financování schválit ještě Evropské komise. V rámci tohoto opatření mohou také knihovny žádat o projekty na rozvoj knihovnických a informačních služeb s využitím ICT na podporu automatizace knihovnických agend a internetizace knihoven. Podporována je rovněž tvorba elektronických informačních zdrojů ve vztahu k Moravskoslezskému kraji vč. digitalizace a následného zpřístupňování široké veřejnosti.

Výzva na oblast 2.1.1 bude dle plánu výzev vyhlášena na říjen a listopad roku 2008.

Pokusíme-li se o srovnání připravenosti a dosavadní využitelnosti regionálních programů pro knihovny, můžeme už nyní konstatovat, že jednotlivé regiony přejí svým potenciálním klientům různou měrou v ohledu na možnosti realizace obdobných projektových záměrů. Někde nebyly doposud ani vypsané vhodné výzvy, někde tuto možnost zájemci o projekty měli a čekají na evaluaci svých předložených žádostí a jinde mají jistotu úspěchu/neúspěchu a připravují své projekty k realizaci či s úpravami na další kolo výzvy. Následující srovnání vychází z veřejně dostupných informací uvedených na webových prezentacích poskytovatelů podpory a tudíž odráží i míru (i když povinně, přesto někdy se zpožděním) sdělování informací např. v sekci schválené projekty.

Lze shrnout, že všechny regionální operační programy **umožňují** knihovnám předložit projekt na revitalizaci (rekonstrukci, modernizaci, výstavbu) svých prostor a objektů. Regiony Moravskoslezsko, Severozápad, Jihovýchod a Střední Čechy mají pojem „knihovna“ přímo zmíněn v textaci příslušné oblasti podpory – knihovny v těchto regionech tak mají lepší výchozí pozice ve zdůvodňování nutnosti předložení svého projektového záměru oproti ostatním, kteří budou muset soupeřit v blíže neidentifikované skupině rekonstrukce objektů pro využití volného času či kultury pro cílovou skupinu místních obyvatel. Kraj Moravskoslezský se rozhodl z evropských peněz vystavit novou vědeckou knihovnu, kraj Vysočina v rámci regionu Jihovýchod plánuje postavit budovy Krajské knihovny v Havlíčkově Brodě. Také knihovny menšího rozsahu však mají díky tomu vysokou šanci na úspěch. Jihozápad prokázal první průkopnický krok v již schváleném projektu výstavby knihovny v malé obci Pluhův Žďár. Z dostupných informací se region Severovýchod jeví pro knihovny jako nejméně aktivní, neboť doposud žádná vhodná výzva nebyla vyhlášena a o tomto kroku není v blízké době ani uvažováno (respektive není o něm zmínka na oficiální webové prezentaci Regionální rady). Střední Čechy slibují vyhlášení vhodných výzev na konec letošního roku a 1. polovinu roku příštího. Lze shrnout, že díky projektům realizovaným v minulém programovacím období (za všechny uveďme Karlovy Vary) mají knihovny dobré výchozí šance a záleží jen na nich, která z nich dokáže využít ve prospěch svého rozvoje a zdokonalení svých služeb čtenářům a uživatelům.

Integrovaný operační program

KONTAKT: www.strukturalni-fondy.cz nebo www.mmr.cz

Integrovaný operační program se zkratkou IOP se infrastrukturním potřebám knihoven věnuje rovněž. Knihovny specifikované jako „kulturní infrastruktura poskytující veřejné kulturní služby“ jsou vyhodnoceny jako nejlepší z hlediska hustoty přístupových míst na 100 km² v mezinárodním srovnání s EU 27, avšak bohužel s negativním trendem k poklesu počtu veřejných knihoven v ČR (od r. 2002 z 6 057 na 5 662 v r. 2006).

IOP bude podporovat projekty digitalizace (předpokládá se projekt předložený Národní knihovnou, Státní technickou knihovnou v Praze a Moravskou zemskou knihovnou v Brně a projekty krajských knihoven).

Oblast intervence 1.1 – Rozvoj informační společnosti ve veřejné správě zahrnuje aktivity na elektronizaci služeb, elektronizaci procesních postupů, digitalizaci datových zdrojů, jejich zpřístupňování a ochranu, dlouhodobé ukládání vč. podpory vybavení Národní digitální knihovny, Národního datového úložiště a regionálních datových úložišť vzájemně propojených. Podporovány jsou projekty na zpřístupňování archiválií v rámci projektu „Otevřená minulost“ spolu s vytvořením pravidel na poskytování těchto archiválií veřejnosti pomocí prostředků ICT.

5.1 – Národní podpora využití potenciálu kulturního dědictví podporuje vybudování či modernizaci celostátně působících center, poskytujících technologické zázemí při zajišťování distribuce a propagace produktů a služeb v oblastech knihovnických fondů, knižní produkce a distribuce.

Národní digitální knihovna se svou koncepcí trvalého uchování knihovnických sbírek tradičních a elektronických v knihovnách ČR získá výborný start na cestě ke své existenci, neboť s její podporou se počítá z prostředků tohoto operačního programu.

IOP oproti např. ROPům představuje vytváření **celostátních** sítí moderních vybavených multifunkčních center v oblastech knihovnictví. Jako koncepční dokument v knihovnické oblasti je IOP koncepčně ovlivněn Koncepcí rozvoje knihoven v ČR na léta 2004–2010 přijatou usnesením vlády č. 679 ze 7. července 2004.

Oblast 1.1 předpokládá vyhlášení výzvy na podzim letošního roku, výzva bude kontinuální a administrátorem výzvy bude Ministerstvo vnitra. Oblast 5.1 předpokládá výzvu v září 2008 prostřednictvím administrátora, kterým je Ministerstvo kultury. Národní podpora bude směřována na budování a zefektivnění identifikace, dokumentace, uchování a užívání a prezentaci kulturního dědictví.

OPERAČNÍ PROGRAM VĚDA A VÝZKUM PRO INOVACE

KONTAKT: www.msmt.cz

OP Věda a výzkum pro inovace řízený Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy je strategickým dokumentem pro rozvoj infrastruktury ve školách, vědě a výzkumu financovaný z Evropského fondu pro regionální rozvoj. Program je schválen vládou a předložen ke schválení Evropské komise. V současné době právě probíhá proces posouzení vlivů OP VaVpI. na životní prostředí. Doposud vyhlášené výzvy se týkaly pouze technické pomoci a první výzvy pro žadatele se očekávají, dle ministra Ondřeje Lišky, koncem roku 2008.

Program představuje šanci pro realizaci mj. i velkých infrastrukturních projektů na výstavbu univerzitních kampusů včetně knihoven. Tak například nový návrh dostavby kampusu ústecké Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, podpořený vládou, počítá s postupnou realizací z prostředků výše uvedeného programu. Obdobně jsou na tom i přípravy kampusu Technické univerzity Liberec či Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde byla výstavba kampusu dne 2.4. 2008 slavnostně zahájena. Kampus bude obsahovat pavilony filozofické fakulty, rektorátu a univerzitní knihovny! Stavba bude z více než 390 mil. Kč poskytnuta ze zdrojů MŠMT a vlastní zdroje univerzity budou činit více než 20 mil. Kč.

Infrastrukturní projekty se svým rozpočtem nad 50 mil. EUR v rámci OP VaVpI řadí k velkým projektům. Vzhledem ke skutečnosti, že finanční nároky velkých projektů výrazně překračují možnosti operačního programu, přistoupilo Ministerstvo k systému „před-výzvy“, jelikož standardní výzvu zatím není možné vyhlásit (program není schválen Evropskou komisí). Do 30. června byly shromážděny podklady pro sestavení „prioritního seznamu velkých projektů“, který bude následně předložen Radě pro výzkum a vývoje ČR.

Vzdělávací projekty lze předkládat prostřednictvím dvou operačních programů.

OPERAČNÍ PROGRAM VZDĚLÁVÁNÍ PRO KONKURENČNOST

KONTAKT: www.strukturalni-fondy.cz nebo www.msmt.cz

Oblast počátečního vzdělávání určená zejména školám vyhlásila prostřednictvím globálních projektů výzvy v jednotlivých krajích. Vhodnými žadateli jsou však zejména školská zařízení. Pro knihovny jako instituce dalšího vzdělávání je vhodná Oblast podpory 3 – Další vzdělávání, která doposud svou výzvu nevyhlásila.

OPERAČNÍ PROGRAM ROZVOJ LIDSKÝCH ZDROJŮ A ZAMĚSTNANOST

KONTAKT: www.esfcr.cz

V rámci tohoto programu mohou knihovny realizovat své konkrétní projekty na vzdělávání svých pracovníků (knihovnami poptávané manažerské či komunikační dovednosti mohou být předmětem zrealizovaných projektů).

Oblast 1.1 – Zvýšení adaptability zaměstnanců a konkurenceschopnosti podniků vede k podpoře odborných znalostí a dovedností zaměstnanců a zaměstnavatelů. Žádost mohou předkládat knihovny ministerstev.

Oblast 3.4 podporuje rovné příležitosti mužů a žen v pracovním a rodinném životě, kde může knihovna spolu s dalšími partnery vytvořit zázemí pro konání vzdělávacích a podpůrných aktivit k této problematice.

Úspěšně zrealizovaných projektů z řad knihoven je již řada: Krajská knihovna Karlovy Vary, Knihovna manželů Tomanových v Rožmitálu pod Třemšínem, Centrum celoživotního vzdělávání – knihovna Kroměřížska, Masarykova veřejná knihovna ve Vsetíně a další.

Projekty propojuje myšlenka knihovny jako komunitního a vzdělávacího centra regionu s dostatečným zázemím a vybavením moderními ICT technologiemi, vysokorychlostním internetem a automatizovanými knihovnickými procesy. Místa, která slouží pro vzdělávání a také trávení volného času místních obyvatel. Právě podporu volnočasových aktivit tvůrci programů často zmiňují, neboť vzdělání obyvatelé jsou lépe uplatnitelní na trhu práce, konkurenceschopnější a spokojenější s občanskou vybaveností obce, ve které žijí, a zájmem představitelů města kvalitní služby a spokojení občané.

Závěrem nelze než doporučit konzultovat své připravované projekty s představiteli měst, se svým zřizovatelem (který musí s realizací projektu souhlasit a může být rovněž v roli „žadatele“), s příslušnými úředníky – to vše po kvalitně provedené analýze svých potřeb a rozboru finanční náročnosti na realizaci projektu. Vždy je třeba počítat s finanční připraveností a rezervou, která neumožní zpoždění v realizaci projektu.

PROMĚNY KNIŽNÍHO TRHU V SOUČASNOSTI

Anna Stöcklová, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK Praha

Knižní trh tvoří tři složky. **Nakladatelství, knižní distributor (dodavatel, velkoobchod) a knihkupectví.** K nim by měla patřit i tiskárna, ale ta nemá pro akvizici dokumentů význam.

DOMÁCÍ KNIŽNÍ TRH

Český knižní trh patří mezi střední trhy. Jeho velikost se určuje podle počtu obyvatel. Má tedy kolem 10 mil. potenciálních čtenářů. Po roce 1989 se zásadně knižní trh změnil. Proměnila se zejména **nakladatelská sféra** v ČR. Dříve existovalo jen něco málo přes 40 poměrně velkých státních nakladatelství. Nyní je odhadem asi 3 000 firem. Minimálně jednu knížku v loňském roce vydalo jen přibližně 1 350 nakladatelů, třetina z nich se však může pochlubit právě a jen touto jedinou publikací. Takto se postupně dostaneme k číslu kolísajícímu okolo třicítky – jen tolik nakladatelů vydalo za rok sto a více titulů a mohou být tedy nazýváni velkými. A ještě jedno číslo pro zajímavost – více než dvacet titulů vydává okolo sto padesáti subjektů. A právě produkce těchto nakladatelů pokrývá polovinu knižního trhu v České republice. Navíc podíl „velkých hráčů“ na knižním trhu rok od roku roste. Přibližujeme se tak postupně situaci v Evropě běžné. Přesná čísla nelze zjistit, neboť se evidence na Ministerstvu kultury již neprovádí a agentura ISBN neeviduje všechna nakladatelství.

Vychází více titulů, ale v mnohem menším nákladu. **Náklad** se pohybuje v rozmezí 3 500–5 000 výtisků. Před rokem 1989 byl průměrný náklad 18 tis. výtisků. Nejnižší náklad má u nás básnický debut – do 200 výtisků a bestsellerový autor a jeho román 30 000–60 000 výtisků. Po roce 1990 přestali čeští nakladatelé uvádět data o nákladech svých publikací. **Překlady** tvoří asi třetinu produkce. Nejvíce se překládá z angličtiny, němčiny, s velkým odstupem následuje francouzština a v současné době se zvyšuje počet publikací přeložených z ruštiny.

Došlo i ke změnám v **obsahové struktuře** knižní produkce. Zejména jsou vydávány beletrie, literatura faktu, historické a životopisné knihy. Následují společenské vědy, ekonomika, právo, přírodní vědy, matematika.

Výrazně se zvýšila i **cena** knihy. V České republice platily pevné ceny od dvacátých let 20. století do roku 1990. Nyní většina knihkupectví dodržuje

tzv. doporučené slevy stanovené nakladatelem. Průměrná cena knihy je v současné době 200 Kč. Lze však zakoupit se slevou knihy prodávané na akcích (veletrhy, autogramiáda), starší produkce (např. firma Kma vykupuje celé zbytky nákladů a prodává je ve svých prodejnách Levné knihy). Zlevňovat lze knihy i pomocí různých výhod (např. slevy pro studenty, knihovny, důchodce, stálé zákazníky). Také knihy zakoupené v internetových knihkupectvích jsou levnější (Pistorius). Hodnověrné údaje o celkovém obratu, nákladech knih, ziscích a podílech na trhu nejsou k dispozici. Celkový obrat knižního trhu se však odhaduje na 5 miliard Kč. Distribuce si z celé knihy bere od 42 do 45 procent. Ale jsou i distributoři, co chtějí nad padesát procent. Maloobchod a distribuce jsou skutečně nejpracnější a finančně nejnáročnější. Nakladatelství lze přitom dělat doma a lze náklady minimalizovat. Nakladatelé si najímají externí spolupracovníky. Zatímco obchod a distribuce potřebují prostory a stálé zaměstnance.

Zvyšuje se **dovoz i vývoz publikací**. Vstupů zahraničního kapitálu na český knižní trh rozhodně není mnoho. Nejvíce vstupuje tento kapitál do nakladatelské sféry, protože ta je částečně mezinárodní. Kupují se autorská práva pro vícejazyčná vydání, mohou se dělat soutisky různých knih, knihy se mohou tisknout v zahraničí atd. Zatímco u distribuce a maloobchodu je to ryze česká záležitost, neboť 95 procent knih v knihkupectvích jsou knihy v češtině. Zájem zahraničního kapitálu je proto velmi sporadický.

K negativním charakteristikám českého knižního trhu patří v současné době zejména nízká profesionalita nakladatelů, nedostatečná informovanost o produktech nakladatelů.

Nakladatelství

Je instituce, která vydává dokumenty, zajišťuje finanční prostředky a odpovídá za jazykovou, odbornou a výtvarnou úroveň dokumentů. V některých případech nakladatelství dokumenty též distribuují a prodávají. Přesto, že cena knihy je v nakladatelství příznivější, knihovny zde nakupují méně často. Knihovna se svým minimálním počtem odebíraných výtisků není pro nakladatele příliš lukrativním zákazníkem. Také nakladatel předpokládá, že čtenář knihu v knihovně přečte, aniž si ji koupí. V některých případech se však přímý nákup u nakladatele vyplatí. A to nejen knihovnám, ale také nakladatelům.

V případě rozsáhlých **děl, vydávaných na pokračování** s určitým časovým odstupem (většinou se jedná o díla encyklopedická), potřebuje mít nakladatel předem jistotu určitého množství odebraných výtisků. Přijímá proto přímé objednávky na jednotlivé svazky, poskytuje slevu na zakoupení všech svazků, nebo záruku na stálou cenu bez ohledu na inflaci a podobně. Akviziční pracovník si takto zajistí kompletní dílo za výhodných podmínek.

Přímý způsob prodeje praktikuje v tomto případě nakladatel obvykle raději, než prodej prostřednictvím distributora nebo knihkupce.

Nakladatelé, kteří se zabývají vydáváním **úzce zaměřených specializovaných titulů**, nemají pro své produkty rozsáhlý počet odběratelů z řad knihkupců a knižních distributorů. Proto vyhledávají odběratele přímé, včetně knihoven.

Malá nakladatelství nemají širokou distribuci, jejich knihy nejsou běžně k dostání v knihkupectvích. Proto knihovnám leckdy nezbyvá jiný způsob získání titulů než přímo od nakladatele.

Pokud nakladatelství přichází na trh s novým dalším vydáním publikace, přičemž výtisky původního vydání má stále na skladě, snaží se starší výtisky prodat. Stejně tak v případě dokumentů **obsahově zastaralých**. Knihovny pak mohou využít výrazné cenové slevy, které nakladatel na tyto tituly poskytuje. Zde je však potřeba zvážit vhodnost knihy, akviziční pracovník musí mít stále na paměti profil knihovny a potřeby čtenářů.

Při výrobě výtisků v tiskárně může dojít nedopatřením ke vzniku **vadných výtisků** (špatně seřezané a svázané listy, knižní blok obráceně vložený do desek, špatně provedená ořízka, chybějící stránky apod.). K poškození výtisků může dojít také například při převozu nákladu z tiskárny do skladu nakladatelství. Tyto výtisky jsou po obsahové stránce v pořádku, pro běžný prodej jsou však nevhodné. Nabízí se zde opět možnost prodat tyto výtisky se slevou přímo cílovému zákazníkovi, například na knižním veletrhu.

Kde lze najít seznam nakladatelů ne internetu:

K vyhledání nakladatele lze použít portály:

Atlas, <http://search.atlas.cz/?q=nakladatelstv%C3%AD&utf=y>

Centrum, <http://search.centrum.cz/s-5627000-vydavatelstvi-tisk-a-reprograficke-sluzby>

Seznam, <http://www.firmy.cz/Velkoobchod-a-vyroba/Vyrobcipapirovehoa-polygrafickeho-zbozi/Nakladatele-a-vydavatele>

[Klikni.](#)

Nejúplnější seznam českých nakladatelství je v databázích Národní knihovny v Praze a nejobsáhlejší přehled najdete v Almanachu Labyrint. Velice dobře se nakladatelé vyhledávají na portále Svazu českých knihkupců a nakladatelů v databázi České knihy http://www.sckn.cz/ceskeknihy/html/nakladatel_info.php

Knižní distributor

Knižní distributor (nebo také **knižní velkoobchod**) zprostředkovává pohyb knih od nakladatele ke knihkupci, někdy i k cílovému zákazníkovi.

Ve vyspělých zemích jsou **distributoři (dodavatelé)** knih a časopisů důležitou složkou knižního trhu. Svými službami pokrývají buďto určité teritorium, nebo zastupují pouze vybraná nakladatelství či nabízejí dokumenty z určité tématické oblasti (medicína). Distributoři nejen knihy prodávají, ale zejména nabízejí různé služby. Poskytují periodické informace o nových přírůstcích. Online přístup umožňuje nejen vyhledávání, ale i tvorbu objednávků, její odeslání e-mailem. Celý proces akvizice se tímto způsobem zrychlí, ale také zlevní. U distributorů zejména nakupujeme zahraniční literaturu a téměř výhradně periodika. Někteří distributoři vystaví tzv. proforma fakturu, která vás informuje o ceně objednaných dokumentů. Někteří vyžadují zaplatit požadovanou objednávku předem, akviziční pracovník pak musí bedlivě hlídat dodání dokumentu a pokud není včas dodán, požadovat vrácení finančního obnosu. Seznam distribučních firem je na internetu na portále Českého knižního trhu <http://www.sckn.cz/ckt/list.php>.

Distributoři časopisů zveřejňují publikované časopisy s ceníky. Sledují dodávání jednotlivých čísel, zařizují urgence a celní poplatky. Je úkolem knihovny vybrat vhodného dodavatele, který nabízí nejen přijatelné ceny (pozor na skryté náklady), ale také služby (např. hlídání dodávky atd.). V současné době jsou preferovány služby spojené se zpřístupňováním plných textů časopisů na Internetu. Tištěný časopis spolu s jeho plnotextovou formou na Internetu je výhodným zdrojem akvizice, zejména pro knihovny, které slouží komplexu ústavů (ČAV nebo univerzita). Uživatelé pak mají přístup ke svému časopisu ze své pracovny či domova 7 dní v týdnu a 24 hodin denně, bez ohledu na otevírací dobu knihovny. U kmenových časopisů knihovního jádra nespolehneme však pouze na jeho elektronickou podobu, ale z archivních důvodů objednáme ještě tištěnou variantu.

Přehled českých časopisů je na stránkách [Unie vydavatelů](http://www.unievydavatelů.cz/) <http://www.uvdt.cz/>, kde najdete statistické údaje o vydávání periodik a hodnocení prodeje a výsledky ankety Časopis roku.

Výběr dodavatelů zahraniční literatury v ČR (abecedně řazený):

Bohemian Venture, spol s.r.o. (Praha)

Dostupné na: http://www.venturesbooks.com/default_C.htm

Specializace: dovoz příruček pro výuku angličtiny, anglo-americkou beletrii, dětskou literaturu, slovníky, průvodce a umělecké publikace. Též publikace na objednávku. Nabízejí kompletní akvizici pro knihovny.

BONUS (Praha)

Zastupuje v ČR EBSCO Subscription Service (<http://www.ebsco.com/>) Česká sekce nemá adresu na Internetu.

Specializace: dovoz časopisů, přístup k plným textům časopisů.

DEVAR PRAHA s.r.o. (Praha)

Dostupné na: <http://www.devar.cz/>

Specializace: dovoz vybraných typů odborné literatury (slovníky, jazykové učebnice).

INTES Praha

Dostupné na: <http://www.intes.cz>

Specializace: objednávkový dovoz zahraniční literatury pro knihovny, vědecké a odborné instituce, školy, firmy i jednotlivce. Zajišťuje retrospektivní rešerše z báze dat Global Books in Print.

Med Servis (Brno)

Dostupné na: <http://www.med-servis.cz>

Specializace: dovoz odborné literatury ze všech oborů, ale zejména medicína a farmacie.

MEGA BOOKS INTERNATIONAL (Praha)

Dostupné na: <http://www.megabooks.cz>

Specializace: dováží a provozuje i pultový prodej odborné literatury, jazykové učebnice, učební pomůcky, slovníky, beletrii, turistické průvodce. Provozuje internetové knihkupectví: Oxford University Press, http://www.oup.cz/shop_rules.php.

SIGNET I.B.S. (Praha)

Specializace: dovoz zahraniční odborné literatury, antikvární literatury, služby knihovnám <http://www.signet-knihy.cz/?m=1>.

STARMAN BOHEMIA spol. s.r.o (Praha)

Dostupné na: <http://www.starman.net>

Specializace: nabízí zahraniční knihy k přímému výběru ve vlastním knihkupectví, pořádá výstavy novinek na vysokých školách, vše za výhodné ceny.

SUWECO, spol. s.r.o (Praha)

Dostupné na: <http://www.suweco.cz>

Specializace: dovoz periodické i neperiodické literatury ze všech oborů. Dále dováží učebnice, ročenky a odborné publikace. Suweco se specializuje na sjednávání a administraci národních i úzce odborných konsorciálních licencí na přístup do databází elektronických informačních zdrojů.

EUROMEDIA GROUP <http://www.euromedia.cz/>

Společnost Euromedia Group, k.s. působí na knižním trhu v České republice od roku 1993. Vlastníkem společnosti je celosvětový mediální koncern Bertelsmann.

Činnost společnosti Euromedia je postavena na třech hlavních pilířích:

1. Je největším českým vydavatelem knih – značky Ikar, Knižní Klub, Odeon, Universum, v rámci kterých vyšly v poslední době např. knižní bestsellery Zvíře a Universum.
2. Provozuje Knižní klub, který registruje 250 000 členů.
3. Od roku 2002 vlastní knižní velkoobchod Slovanský dům. Distribuce Slovanský dům zásobuje přímo knihkupce a obchodní řetězce v rámci celé ČR.

Knihkupectví

Knihovny obvykle spolupracují se stálým okruhem knihkupců. Na malých městech je to jedna prodejna, která knihovně nabízí novinky, ale také obstarává knihy, které nemá na skladě. Některá knihkupectví poskytují knihovnám slevy. Platí se buďto hotově (na paragon), nebo fakturou (bezhotovostně).

Internetová knihkupectví

V současné době se knihovny začínají obracet se svými požadavky na internetová knihkupectví. Internetové knihkupectví může být provozováno samostatně (výhradně na Internetu) nebo jako doplněk ke kamennému knihkupectví např. Daemon.cz <http://www.daemon.cz/> či k nakladatelství nebo distribuci.

Internetová knihkupectví se mohou odlišovat oborově, nebo mohou nabízet knižní produkci jen některých nakladatelství. Velká internetová knihkupectví jsou zaměřena všeobecně, čili zde zákazník může na jednom místě uspokojit své různorodé kulturní a informační potřeby.

Přednosti a zápory internetových knihkupectví:

Internetová knihkupectví jsou zdrojem akvizice zejména knihoven, v jejichž okolí klasické knihkupectví není. Akvizitér má možnost sledovat informace o nových knihách, zkontrolovat objednávku na duplicitu a jednoduše knihy objednat. Virtuální obchod nezaměstnává velké množství profesionálních knihkupců, ale vesměs pouze skladové pracovníky na balení a odesílání publikací. Neplatí nájem ani drahé vybavení prodejen. Proto se v internetových knihkupectvích publikace prodávají za **nižší cenu**, než za jakou jsou nabízeny v klasickém knihkupectví. Navíc se ale zaplatí poštovné a balné a tak je samozřejmé, že tento způsob nákupu se vyplácí pouze u většího počtu objednaných publikací.

Kvalitní internetová knihkupectví umožňují **vícehlediskové vyhledávání** publikace. Zároveň je však možné pouze celou nabídku prohlížet a číst si podrobné anotace nebo recenze. Obvykle tento text provází kopie obálky publikace. Někteří zákazníci však postrádají při tomto způsobu prodeje **fyzický kontakt s knihou** a zcela jedinečnou atmosféru kamenného knihkupectví.

Je však třeba počítat i se složitějšími postupy při **reklamaci** vadných výtisků a s negativy Internetu samotného – nesolidností nabídek, pomíjivostí stránek a institucí, které je prezentují.

Postup při nákupu v internetovém knihkupectví

Sledujte na Internetu seznamy knihkupectví a zaměřte se na ta, která jsou již zavedena a mají ve svých nabídkách knihy profilu vaší knihovny. Zjistěte si také výhodné ceny, slevy pro knihovny a výši poštovného. Vyhledejte požadovaný dokument, prostudujte informace a umístěte vybraný titul do virtuálního nákupního košíku. Dále budete požádáni o založení zákaznického konta. Pak zbývá zvolit způsob platby a dodání publikace a potvrdit objednávku. Doporučuji, aby se tato objednávka evidovala v knihovních seznamech nebo v modulu akvizice, aby nedošlo k následnému objednáni duplicitního výtisku. Kompletní objednávku vytiskněte a uchovejte, abyste mohli pak kontrolovat úplnost dodávky.

Internetová knihkupectví v České republice

Na českém Internetu začalo svou činnost provozovat velké množství knihkupectví. Knihkupectví drobného rozsahu provozují v rámci svých webových stránek nakladatelé a knihkupci. Obsáhlejší nabídku pak nabízejí elektronická knihkupectví provozovaná českými knižními distributory a specializovanými firmami. V následujícím přehledu je uvedeno v současnosti 6 významných zástupců.

Knihy. cz

URL: <http://www.knihy.cz>

provozovatel: NWT Computer s.r.o.(Hulín)

zaměření: všeobecné

počet nabízených titulů: asi 12 000 titulů knih, dále hudební nosiče, CD-ROM

dodání: Obchodním balíkem, přepravní službou Autopost, poštou, osobní odběr.

Knižní informační servis

URL: <http://www.knihservis.cz/>

Vydává: firma Tisk Morava s.r.o. (Ostrava)

zaměření: všeobecné

dodání: poštou na dobírku (balné se neúčtuje)

Knihservis.cz je server, kde několikrát do týdne vychází seznam nových knížek včetně obálky a anotace. Poskytuje knižní servis knihovnám, knihkupcům prostřednictvím B2B rozhraní.

Kosmas

URL: <http://www.kosmas.cz>

provozovatel: knižní velkoobchod Kosmas, s.r.o

zaměření: kvalitní próza a poezie, historie, filozofie, psychologie a další humanitní obory, náboženství a duchovní nauky, alternativní medicína, esoterická literatura a umění

počet nabízených titulů: 6 000 (od července 2000 též hudební nosiče a CD-ROM)

dodání: balík, pilný balík, kurýrní služba

zvláštní slevy knihovnám: neuvedeno

KNIHY ABZ (Ostrava)

URL: <http://knihy.abz.cz/>

Internetové knihkupectví Knihy.ABZ.cz je zásilková služba nabízející široký výběr knih a publikací.

Studovna:

URL: <http://www.studovna.cz>

provozovatel: nakladatelství Portál, s.r.o. (Praha)

STUDOVNA je internetové knihkupectví zaměřené na odbornou i populární literaturu z oblastí psychologie, psychoterapie, pedagogiky, speciální pedagogiky, filozofie, sociologie, religionistiky, rádců pro rodiče, sebezdokonalování a příbuzných oborů od většiny českých nakladatelství, které se této tématice věnují. Knihkupectví Studovna nabízí jak vysoce odborné publikace, tak i řadu populárních knih. Kromě toho zde najdete ukázky z připravovaných knih, recenze, odkazy na odborné časopisy a internetové stránky.

Vltava:

URL: <http://www.vltava.cz>

provozovatel: Internet Shops (Brno)

zaměření: všeobecné (s důrazem na výpočetní techniku)

nabízené dokumenty: knihy, eBooks, dále hudební nosiče, CD-ROM a další zboží

dodání: poštou, expresní službou, zvláštní ceny knihovnám: neuvedeno

Zdroje informací o vycházejících knižních titulech v České republice

Ediční plány nakladatelů

Ediční plány nakladatelů informují zákazníky (knihkupce, distributory, ale i knihovny) o své vydané či chystané produkci. Přípravované publikace jsou uváděny v dlouhodobé (až roční) perspektivě, proto se na údaje o nich nelze spolehnout.

Ediční plán si můžete nechat pravidelně zasílat (zdarma poštou). Jsou k dispozici v knihkupectvích, ve výstavních stáncích nakladatelství na veletrzích, na propagačních akcích nakladatelství, jako jsou autogramiády nebo křest publikace.

Periodika a internetové stránky zaměřené na oblast knižního trhu

ČESKÉ KNIHY <http://www.sckn.cz/ceskeknihy/> – databáze vydaných titulů

Přehled o vydaných knihách a týdenní produkce vydává Svaz českých knihkupců a nakladatelů, který zde nabízí i velmi užitečnou službu pravidelného informování o novinkách.

Knihy

Jediný týdeník pro orientaci na knižním trhu. Byl založen soukromým podnikatelem V. Sůvou v roce 1991 a je též dostupný na: <http://www.tydenik-knihy.cz/>.

Obsah: inzerce nakladatelů, adresy, informace o knižních titulech, bibliografické údaje a anotace, barevná fotografie obálky, inzerce distribučních firem, upoutávky na autogramiády, besedy atd. Nejprodávanější knihy, rozhovory s knihkupci, nakladateli, spisovateli apod. Záznamy jsou zpracované nakladatelstvími a mají nejednotnou úpravu a nejsou vždy úplné. S týdeníkem na internetu je spojeno i knihkupectví, kde lze knihy nakoupit.

Firma nově otevřela Portál KNIHY, www.portalknihy.cz, kde najdete denně aktualizované zpravodajství z knižní kultury, rozhovory se spisovateli, zprávy ze světa a doplňující informace k článkům a inzerátům v týdeníku KNIHY.

K revue

Knižní měsíčník vydává J. Dlouhá od roku 1999.

Knižní časopis pro čtenáře, knihkupce a knihovny s aktuálními informacemi o knižních novinkách, nakladatelských projektech a výjimečných edičních počinech. Žebříčky prodeje, literární ukázky, rozhovory, soutěže.

O.K.

Ohlášené knihy Národní agentuře ISBN v ČR a Národní agentuře ISMN v ČR. Vycházel od roku 1993 jako čtrnáctidenník v klasické podobě a od roku 2005 je dostupný pouze na Internetu: Ohlášené knihy a hudebniny.

http://sigma.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=nkok.

Účelem publikace je pomáhat knihovnám při akvizici, nakladatelům při sestavování plánů, distributorům při objednávání a nákupu knih. Záznamy jsou řazené podle nakladatelství a uvnitř abecedně podle záhlaví záznamu.

Almanach Labyrint <http://www.almanachlabyrint.cz/>

Ročenka revue Labyrint vychází od roku 1992. Obsahuje informace o českých i slovenských nakladatelstvích a jejich produkci. Informace o dalších složkách knižního trhu – distributoři, knihkupci, antikvariáty, knihovny, literární agentury a profesní organizace. Průvodce českým knižním trhem od roku 1992. Přehled většiny českých nakladatelství včetně profilů, autorizovaný adresář knihkupectví, antikvariátů, distribučních firem, literárních agentur a knihoven. Přehled kulturních periodik. Praktické informatorium – rady pro začínající nakladatele i autory.

Je dostupný na internetu, tištěná podoba v roce 2008 je za 299 Kč.

Knižní veletrhy

Tyto akce jsou výbornou příležitostí ke kontaktování nakladatelů, k získání propagačních materiálů i výhodného nákupu knižních titulů za snížené veletržní ceny. Ku příležitosti knižního veletrhu je vydáván katalog vystavujících subjektů.

Přehled knižních veletrhů v České republice:

Mezinárodní knižní veletrh Svět knihy (květen): Praha–SČKN – Svět knihy s.r.o <http://www.bookworld.cz/cz/menu/uvodni-informace/>

LIBRI – knižní Olomouc (podzim) (<http://www.flora-ol.cz/kalendar08.php>): Výstaviště Flora Olomouc (od roku 1986)

Podzimní knižní veletrh (říjen): Havlíčkův Brod <http://www.hejkal.cz/>

Veletrh dětské knihy Liberec <http://www.veletrhdetskeknihy.cz/2007/2007/index.html>

Polabský knižní veletrh Lysá nad Labem od roku 2006 <http://www.veletrhdetskeknihy.cz/2007/2007/index.html>

ZAHRANIČNÍ KNIŽNÍ TRH

Ročně vychází na světě cca 900 000 titulů. Odhaduje se, že přes polovinu světové produkce je vydáváno v 9–10 zemích.

Pro zahraniční knižní trh je v současné době charakteristický **malý nárůst nakladatelství a dodavatelů, růst cen, pokles počtu výtisků** od jed-

notlivých titulů. Stoupá počet nových médií (CD-ROM) a význačně postoupila **monopolizace a specializace** v oblasti tohoto trhu. Také se rozšiřuje **okruh činností** nakladatelů. Ti, kromě knih, vydávají noviny, stávají se provozovateli televizního vysílání, producenty plnotextových a bibliografických databází, organizují kongresy. Například v Británii si někteří buď velcí, nebo specializovaní distributoři už budují „zásobárnu“ knížek v elektronické podobě a pořizují linky na výrobu POD (Print on demand) a když přijdou objednávky, jednoduše potřebný počet svazků dotisknou.

Náklady novin v USA za posledních sedm let poklesly zhruba o desetinu. Noviny se dnes zmenšují nejvýrazněji v kolébce novodobého novinového tisku ve Velké Británii. Při zmenšení formátu se noviny lépe čtou, např. v dopravních prostředcích, jsou přehlednější. Redukce formátu ale také vede ke snaze zkracovat články, protože čistě textové strany či strany věnované jedinému článku jsou graficky neúnosné a vzhledem k přehlednosti by článek neměl být v jednom výtisku novin rozdělen do více než tří částí (v českých novinách má zřídka více než dvě části).

Nakladatelé

Vytvářejí se nadnárodní nakladatelské společnosti. Bertelsmann patří mezi největší mediální korporace ve světě. Sdružuje 300 firem z 50 zemí. Mezi tyto země již patří i Česká republika. Velká nakladatelství mají několik sídel v různých zemích (např. Springer, Academic Press).

Orientace na knižním trhu je velmi obtížná, neboť existuje velké množství nakladatelů univerzálních i specializovaných. Kromě posouzení kvality vydávaných dokumentů, je třeba zjistit služby, které nakladatel poskytuje zákazníkům.

Seznamy nakladatelů na Internetu – udržuje např. Yahoo http://dir.yahoo.com/Business_and_Economy/Shopping_and_Services/Publishers/?skw=publishers.

Seznam zahraničních nakladatelů, včetně 15 českých je na [portále Publishers`Catalogues](http://www.lights.ca/publisher/) <http://www.lights.ca/publisher/>.

Distributoři

V zemích s rozsáhlým knižním trhem je důležité využívat služeb distributora jako článku, který spojuje knihovnu s nakladatelem. V České republice je výhodné využít českých distributorů (dodavatelů) k nákupu zahraniční literatury. Při výběru dodavatele je nutno nejen přihlídnout k cenám za publikace, ale především zvažovat spolehlivost firmy, dodací lhůty, šíři sortimentu a nabídku služeb. Hlavním důvodem pro využívání služeb dodavatele je úspora administrativy. Akviziční pracovník nekontaktuje více nakladatelství, nevyřizuje celní formality a bankovní poplatky.

Zahraniční dodavatelé vedou vlastní velkosklady distribuované produkce, které umožní vyřízení objednávky během velmi krátké doby. Vytvářejí také bibliografické databáze o skladované produkci, z nichž lze vyřizovat objednávky elektronickou poštou.

Spolupráce nakladatelů a distributorů při prodeji literatury má různé formy a vzhledem k rozvoji informačních technologií se mění. Ve vztahu ke knihovnám nabízejí dodavatelé službu výběru publikací podle tématického plánu knihovny.

Approval Plan (tématická objednávka)

Pokud je knihovna schopna, poskytne dodavatelům detailní plán v písemné podobě a finanční limity. Zpravidla má možnost vrátit 10% literatury bez finanční sankce. Knihovna obdrží knihy a může si je podrobně prohlédnout, uspoří čas a zrychlí proces akvizice.

Blanket Order (generální objednávka)

Tématika se definuje méně podrobně, knihovna určí obory, druh publikací, jazyk, provenienci a finanční limit. Uzavírá se s malými specializovanými firmami. Vracet může pouze málo publikací. Výhodou je velká sleva (30–35 %).

Standing Order (stálá objednávka)

Tento druh objednávky se u nás nazýval kontinuační. Objednávaly se takto knihy z edice nebo díla na pokračování. Publikace není možno vrátit, ale poskytují se velké slevy (30 %). Nakladatelé mají zajištěn odběr.

Ukázkové zásilky

Tento způsob nákupu provádějí především knihkupci, dokonce i v České republice. Publikace jsou bez slevy a mohou se bez omezení vracet. [Vlašáková 1998].

Internetová knihkupectví ve světě

Prvním a dnes největším a nejznámějším internetovým obchodem je **AMAZON** (<http://www.amazon.com>), které zahájilo svůj provoz v červenci 1995, s cílem využít Internet k prodeji knih co nejrychlejší, nejjednodušší a nej příjemnější způsobem. Amazon, jehož mateřská firma sídlí v USA, provozuje dnes samostatné filiálky v Německu a ve Velké Británii (www.amazon.de, www.amazon.co.uk). **Český návod** na nákup na Amazonu je též uveden na internetu.

Dalším známým jménem v oblasti knihkupectví je největší konkurent Amazonu, taktéž se sídlím v USA, knihkupectví **Barnes and Noble** (www.bn.com nebo www.barnesandnoble.de).

V Německu provozuje kvalitní internetové knihkupectví např. **Burzovní spolek německých knihkupců** www.buchhandel.de. Další významné německé internetové knihkupectví má název **Libri** a je provozováno na ad-

rese www.libri.de. Internetová knihkupectví můžeme najít na příslušných národních portálech.

Foyles databáze knih vydaných v angličtině. Obsahuje údaje o nakladatelích a jejich adresy na Internetu.

Zdroje informací o vycházejících knižních titulech ve světě

Nakladatelské katalogy

Vycházejí v nejrůznější úpravě a na různých médiích (tištěné, online, CD-ROM) s různou periodicitou. Tyto katalogy mívají vynikající grafickou úroveň a jsou i obsahově velmi kvalitní. Obvyklé jsou údaje o autorovi, charakteristika doprovodného aparátu, podrobná anotace, obsah publikace, čtenářské určení a obrázek obálky. Též je uvedena cena nebo předpokládaná cena dokumentu. Katalogy a prospekty jsou poskytovány **zdarma**. Stačí, že si jednou objednáte katalog a několik let vám bude pravidelně docházet.

Books in Print

Producent: agentura ISBN v USA – Bowker. Je to americká firma (založená v roce 1872) na poskytování informací knihovnám, nakladatelům a knihkupcům.

Books in Print vydává od roku 1948, od roku 1986 pak Books in Print ON DISC. Své stránky na Internetu má od roku 1999, od podzimu 2000 též na adrese: www.booksinprint.com. Databáze obsahuje 3,2 mil titulů od 165 nakladatelů. Zahrnuje recenze, biografie autorů či ceny, které knihy obdržely. Informace o připravovaných titulech se objevují 6 měsíců předem. U každého záznamu je uveden nakladatel, cena, vazba, ISBN a další údaje. Vstup je na heslo.

Média: tištěná podoba, mikrofiše, CD-ROM, online přístup v databázových centrech DIALOG, OVID, LEXIS-NEXIS, Silver Platter aj. Záznamy lze přebírat a tisknout v 11 formátech.

KNIHOVNY A NAKLADATELÉ VSTUPUJÍ DO DIGITÁLNÍHO SVĚTA

Po roce 2000 mají některé české deníky webové stránky na internetu a jejich obsah se začal lišit vůči tištěnému vydání i novým aktuálním obsahem. Důvodem je mimo jiné fakt, že webové stránky oslovují ve větší míře mladší generaci, která noviny nečte. Vydavatelé vnímají svou webovou stránku jako samostatné médium, jako možnou budoucí podobu novin. Další otázkou je, jak ovlivní trh seriózních i bulvárních novin čtečky e-textů a elektronický papír. Noviny zatím vítězí pohodlnější četbou a rozmanitostí formátů. Kvalita zobrazení informací na displejích se ale zvyšuje, čtečky jsou stále pohodlnější a jednodušší a jejich cena klesá: je otázkou, zda vždy bude

platit, že nějaký text „se lépe čte na papíře než na monitoru“. Zásadními výhodami papírových novin a časopisů zřejmě dlouhodobě zůstanou nezávislost na různých čtecích elektronických formátech a zejména vyšší spolehlivost uložení než na elektronických nosičích. K postupnému vytlačování papírových novin a časopisů ale povede zvyšování jejich ceny, dané vyššími náklady na papír, tisk, energie, pracovní sílu, dopravu apod.

U elektronických knih zůstává největším problémem ochrana autorských práv. Klasická díla, která již nepodléhají autorské ochraně, lze v elektronické podobě – plném textu nalézt např. na stránkách Google Book Search. Já se však nedomnívám, že beletrie bude i v budoucnosti vycházet tak, jak jsme dosud zvyklí. Možnosti výpočetní techniky podnítl vznik nového média. Zřejmě to bude multimediální forma, kde se uplatní jak písmo, tak hudba, obraz a mluvené slovo. V elektronických odborných knihách se lépe vyhledává, jsou uvedeny odkazy na související téma a lze je snadno aktualizovat. Technicky navíc není velkým problémem vyrobit čtečky s větším počtem stran než jednou či dvěma, jako je tomu dnes.

Další možností ve vydávání knih je systém Print On Demand. Na letošním knižním veletrhu se představila česká firma knihovnicka.cz, která nabízí vytvoření knihy během pár hodin, a to již od jednoho kusu. Bude toto budoucnost knižního trhu? A bude dále platit, že nějaký text se lépe čte na papíře než na monitoru?

Použitá literatura:

- 1) CELBOVÁ, Iva. *Zdroje informací o novinkách z produkce českých knižních nakladatelství: příručka pro knihovníky a nakladatele*. Brno, Sdružení knihoven v ČR 2001. 64 s. Informační zdroje, sv.12. ISBN 80-86249-13-1
- 2) VLASÁKOVÁ, Blanka. *Trh informačních pramenů (TIP):syllabus*. Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb 1998. 38 s.
- 3) PISTORIUS, Vladimír: *Jak se dělá kniha : příručka pro nakladatele*. – 2. vyd. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2005. 248 s.

RETROSPEKTIVNÍ DOPLŇOVÁNÍ KNIHOVNÍCH FONDŮ V KRAJSKÝCH KNIHOVNÁCH

Anna Andrllová, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje v Plzni

Doplňování knihovních fondů je proces nebo činnost, při kterém dochází k zjišťování, vybírání a získávání dokumentů do fondu knihovny s ohledem na funkce, zaměření a poslání knihovny, obsahovou strukturu jejího fondu (profil knihovního fondu) a potřeby jejích uživatelů. K získávání fyzických dokumentů do fondu knihovny dochází čtyřmi způsoby: povinný výtisk, nákup, dar, výměna.

Specifickou formou akvizice je retrospektivní doplňování knihovních fondů. Odborné encyklopedie¹ ho charakterizují jako způsob akvizice dokumentů, při kterém dochází k vyhledávání, vybírání a získávání starších dokumentů do fondu knihovny (tj. dokumentů, které již nejsou běžně k dostání na knižním trhu). Opakem retrospektivního doplňování knihovního fondu je průběžné doplňování. Platí stejná východiska jako u průběžného doplňování, vychází z funkce, zaměření a poslání knihovny, obsahového profilu jejího fondu a potřeb jejích uživatelů.

Krajské knihovny tvoří soustavu knihoven, jejíž obecné postavení a úkoly vymezuje zákon č. 257/2001 Sb., který stanovil postavení a úkoly krajské knihovny jako součást systému knihoven (§ 11, odst. 1 a 2)

- Krajská knihovna je knihovnou s univerzálním fondem, doplněným specializovaným fondem
- Krajská knihovna trvale uchovává konzervační regionální fond a historický fond
- Spolupracuje s Národní knihovnou při zpracovávání Národní bibliografie a souborného katalogu
- Je krajským centrem meziknihovních služeb
- Zpracovává a zpřístupňuje regionální informační databáze a zabezpečuje koordinaci krajského bibliografického systému²

---

¹ *Informační věda a knihovnictví*. Praha : Vysoká škola chemicko- technologická, 2006, s. 119.

² Česko. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In *Sb. zákonů*. 2001, částka 98, s. 5685-5686.

Každá krajská knihovna prošla odlišným historickým vývojem, měnila se její funkce a poslání, což ovlivňovalo společně s proměnlivými potřebami uživatelů profil fondu.

Historický a státoprávní vývoj krajských knihoven

Krajské knihovny začaly psát svoji historii hluboko ve středověku. První byly zakládány už v 17. a 18. století, k největšímu rozmachu dochází v 19. a 20. století, kdy se postupně otvíraly veřejnosti. Základem jejich knihovnických fondů se staly dary soukromých osob, osvětových spolků, národnostních spolků, vzdělávacích spolků, muzeí a církevních institucí organizací. Vznikly nejprve fondy převážně odborné, tématicky pestré, ale neucelené. V historické posloupnosti to byly nejdříve knihy, noviny, časopisy, hudebniny.

V padesátých letech byly na základě konfiskačních dekretů církevního a soukromého majetku zahlceny knihovny cennými sbírkami, velmi často bez evidenčních dokladů. Fondy byly obsahově prověřovány, část byla dána do skartace, část zůstala v knihovnách a postupně se zpracovává do elektronických katalogů. Mezery ve fondu způsobily i stranické prověrky v období normalizace. Knihy a časopisy, které nevyhovovaly filosofickému názoru minulého režimu, byly shromážděny v depozitních skladech a uvolněny až počátkem devadesátých let, kdy se zjistilo, že řada z nich byla poškozena. Velmi často to byly odborné monografie a seriály, které patřily k zlatému fondu knihovny. Mají mnohdy i obsahový vztah k regionu, který se historicky vyvíjel. Měnila se soustava krajských knihoven a jejich působnost vlivem několika změn ve státoprávním uspořádání.

Z hlediska poválečného vývoje jsou historicky nejstabilnější fondy krajských knihoven, které vznikaly v letech 1949–1950 jako státní studijní knihovny, později státní vědecké knihovny. Ty už ve svém názvu a skladbou historických fondů deklarovaly vztah k odborným dokumentům a jejich preferenci zvláště tam, kde v místě působila i městská knihovna, která sloužila široké veřejnosti a starala se o styk s veřejnými knihovnami. Pokud krajská knihovna plnila i funkci městské veřejné knihovny, zřizovala odborná oddělení, která se starala o doplňování, zpracování odborných dokumentů, tedy i retrospektivitu v doplňování i zpracování knihovnických fondů.

Změny v soustavě krajských knihoven (řízení a vznik nových krajských knihoven) souvisely vždy také s novým státoprávním uspořádáním. Reorganizace byla provedena po roce 1961, kdy došlo ke sloučení krajů do větších státoprávních celků. Poslední správní reforma byla zavedena v roce 2002, kdy byly ve všech krajích ustaveny krajské správní orgány, jež působí jako zřizovatelé krajských knihoven, tedy i nově vzniklé krajské knihovny v Karlovarském kraji, Libereckém kraji, Pardubickém kraji, Zlínském kraji,

Kraji Vysočina a Olomouckém kraji, které tímto získaly právo povinného výtisku na monografické dokumenty vydané na území regionu a právo celoplošného povinného výtisku na seriály na území celé České republiky, což se sice příznivě odrazilo při scelování fondů seriálů a regionálních monografií, ale zároveň to narušilo vazby desítky let budované v tradičních regionálních centrech.

Právní základ vývoje knižních fondů krajských knihoven

Nejdelší tradici při získávání povinného výtisku dnešní Krajská vědecká knihovna v Olomouci (od roku 1807 do roku 1935)³ a Moravská zemská knihovna v Brně, která získala právo povinného výtisku v roce 1935⁴. Ostatní zúčastněné knihovny uvádějí právo celoplošného povinného výtisku od roku 1947 a později, Středočeská vědecká knihovna v Kladně získala toto právo dokonce až v roce 1969 (regionální povinný výtisk), 1979 (celostátní povinný výtisk na monografické publikace), 1980 (seriály)⁵. V poválečném období bylo vydáno několik zákonů týkajících se povinného výtisku (1963, 1964, 1969, 1991, 1995, 2000, 2002), kterými se měnil počet příjemců i předmět povinného výtisku. Po formální stránce byly tyto právní normy vždy velmi striktní. Ve skutečnosti v této podobě nebyl a dosud není důsledně dodržován vydavateli žádný z těchto zákonů celoplošně, ani regionálně, přestože krajské knihovny vynakládají velké úsilí na osvětu spojenou s jejich uplatňováním, sledují dodávání povinných výtisků a urgují je.

Porevoluční období znamenalo pro krajské knihovny rozříštěný knižní a distribuční trh a omezení příjmu povinného výtisku. V roce 1995 zákonem č. 37/1995 Sb. ztratily krajské knihovny právo povinného výtisku neperiodických publikací vydaných na území České republiky. Paragraf č. 18 citovaného zákona jim ponechává regionální povinný výtisk, kterým se rozumí dokument vydaný institucí sídlící na území regionu nebo mající organizační složku na území regionu. O ostatních monografických publikacích mají být knihovny písemně informovány (nabídková povinnost)⁶. Přes veškerá jednání a snahu se nepodařilo najít odpovídající formu, jak tyto informace sdě-

---

³ Krajská vědecká knihovna Olomouc. *Z historie knihovny – pojednání* [online]. c2000. [cit. 2008-06-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.vkol.cz/histor02.htm>>.

⁴ Moravská zemská knihovna Brno. *Historie knihovny* [online]. c2006, datum poslední aktualizace: 12.4.2006. [cit. 2008-06-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.mzk.cz/knihovne/historie.php>>.

⁵ Středočeská vědecká knihovna v Kladně. *Z historie knihovny* [online]. [2006]. [cit. 2008-06-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.svkkl.cz/index.php?kodstr=historie>>.

⁶ Česko. Zákon č. 37 ze dne 8. února 1995 o neperiodických publikacích. In *Sb. zákonů*. 1995, částka 8, s. 459. Dostupný v přepisu také z WWW: <http://www.nkp.cz/pages/weba_zakonpv_neper.htm>.

lovat a hlavně zákon dodržovat, to znamená podávat informace v předepsaném časovém limitu a v kvalitě (bibliografický záznam s vazbou na dodavatele). Pro knihovny je takovéto sbírání informací složité, často na tuto činnost nejsou ani personálně vybaveny. Tento stav způsobuje špatnou informovanost o vydávaných titulech a mezery ve fondech, často odborných dokumentů, které nejsou komerčně lukrativní.

Dodávání povinných výtisků periodických publikací je ošetřeno zákonem č. 46/2000⁷ Sb. celoplošně a funguje uspokojivě. Zaručuje dodávání všech seriálů české provenience, které vycházejí alespoň 2x ročně v maximální úplnosti.

Závěrem lze říci, že budování fondů tedy i jeho specifický druh retrospektivní doplňování krajských knihoven stále ovlivňuje:

- Historický vývoj a tradice v budování fondů
- Státoprávní uspořádání
- Postavení krajské knihovny v soustavě knihoven
- Postavení krajské knihovny v regionu
- Postavení krajské knihovny v místě
- Omezení instituce povinného výtisku a jeho náhrada rozšířenými informacemi o jeho existenci na trhu
- Finanční možnosti, z nichž vyplývá rozsah doplňovaného knihovního fondu
- Velký obrat fondu a z něho vyplývající ztráty čtenářů

Záleží na krajských knihovnách, jaké mají stanoveny priority ve svých plánech doplňování knihovních fondů, jakými nástroji chtějí pokračovat v dosavadních tradicích budování svých fondů vzhledem ke svému postavení v místě a kraji, i vzhledem k České republice. Pokud se chtějí vyrovnat se všemi úkoly, které jim stanoví zákon, a zúčastňovat se kooperujících projektů s Národní knihovnou a ústředními specializovanými knihovnami.

Krajské knihovny a Moravská zemská knihovna v Brně, které jsou příjemci povinného výtisku by měly budovat fondy:

- české provenience v maximální úplnosti
- všechny krajské knihovny by měly budovat ucelené fondy regionálních dokumentů
- budovat ucelené fondy encyklopedické a odborné literatury nebo alespoň vybraných oborů, podle situace v místě a regionu

---

⁷ Česko. Zákon č. 46 ze dne 22. února 2000 o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon). In *Sb. zákonů*. 2000, částka 17, s. 586–597. Dostupný také z WWW:

<http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=peri_zakonypv.htm#zak46>

K tomu by jim mělo sloužit retrospektivní doplňování knihovních fondů jako soustavná činnost, která je součástí akviziční činnosti každé krajské knihovny. Pokud je retrospektivní doplňování cílené a má stanovená pravidla, může napomoci k výraznému zkvalitnění akviziční činnosti.

Výsledky průzkumu

V červnu roku 2008 byl proveden dotazníkový průzkum, který si kladl za cíl zhodnotit stav retrospektivního doplňování knihovních fondů v krajských knihovnách. Byly osloveny všechny krajské knihovny a Moravská zemská knihovna v Brně. Průzkumu se zúčastnilo celkem 11 knihoven (10 krajských knihoven a MZK v Brně), z nich 7 plní funkci krajské knihovny od počátku padesátých let, ostatní začaly budovat své fondy (ve funkci krajských knihoven) až od roku 2001, přičemž plní i městskou funkci a kulturně-výchovné úkoly, z čehož vyplývá, že upřednostňují aktuální, moderní informační zdroje. Pouze jedna knihovna uvedla, že se zatím nezabývá retrospektivním doplňováním knihovního fondu.

Systematicky sledují klasické (antikvární a aukční katalogy) i elektronické zdroje (antikvární knihkupectví). Odborná pracoviště krajských knihoven (Olomouc, Brno, České Budějovice, Plzeň), která spravují historické fondy, provádí výběr a nákup bohemikálních rukopisů a starých tisků. Nákupy ze zahraničí se vyskytují pouze ojediněle (Olomouc, Brno). Všechny krajské knihovny preferují retrospektivní doplňování regionálních dokumentů historických i novodobých podle svého teritoriálního vymezení. Z novodobých dokumentů jsou upřednostňovány encyklopedie, odborné publikace, beletrie, reprinty historických děl a bibliofilie. Převažují knižní dokumenty, následují hudebniny, mapy a seriály.

Jako způsob získávání dokumentů se uplatňují všechny druhy doplňování. Převažují dary od soukromých osob, organizací a odkazy z pozůstalostí. Nákupy jsou realizovány nejčastěji u antikvariátů v místě, v Praze nebo prostřednictvím antikvárních knihkupectví, zejména pokud se jedná o novodobé dokumenty. Nákupy od soukromých osob a z pozůstalostí jsou méně časté. Jsou realizovány tam, kde má knihovna odborné pracovníky, nejlépe soudní znalce, kteří znají cenový pohyb v antikvariátech a na aukcích a mohou posoudit obsahovou i technickou cenu dokumentu a jeho četnost v knihovnách a na základě toho stanovit ceny kupovaných dokumentů. Nákupy na aukcích jsou pouze výjimečné.

Zvláštní formou retrospektivního nabývání dokumentů, zejména knih je náhrada za ztrátu dokumentu (nejčastěji posledního exempláře) čtenářem. Pokud je adresná, je nahrazena přímo čtenářem. Pokud je původce ztráty neznámý, je zaevidována do deziderát a dodatečně získána prostřednictvím antikvariátu nebo jiné nabídky.

Jako informační zdroje retrospektivního doplňování jsou využívány klasické antikvární a aukční katalogy (Ztichlá klika, Trigon, Ano-Bohemia a Bijou Olomouc), elektronická knihkupectví v Praze (antikvariaty.cz, antik-fryč.cz, ztichlaklika.cz, antik-kant.cz) i v jednotlivých místech. Nabídkové seznamy soukromých osob, organizací a knihoven prověřují všechny knihovny podle profilů svých fondů. Všechny knihovny také průběžně sledují alespoň dva akviziční zdroje a udržují kontakty s antikvariátem v místě. Souborný katalog Národní knihovny a ČNB se jako zdroje pro retrospektivní doplňování příliš nepoužívají. Mezi čtyři nejčastěji získávané typy dokumentů retrospektivním doplňováním fondu uvádějí knihovny knihy, mapy, hudebniny, seriály (zejména regionálního obsahu).

Retrospektivní doplňování knihovních fondů je považováno za součást systematické akviziční činnosti v rovině sledování informačních zdrojů a výběru titulů do deziderát nebo náhrad za ztráty. Vlastní realizace, výběr titulů, nákup se odvíjí od finančních možností knihovny, výsledku posouzení nabídky, od tématického plánu doplňování a pravidel, která mají všechny krajské knihovny stanoveny. Retrospektivní doplňování je omezeno pouze na určitou část speciálních fondů, nejčastěji na fondy historické a regionální.

AKTUALIZACE A ZPRACOVÁNÍ FONDŮ V KNIHOVNĚ S PRÁVEM POVINNÉHO VÝTISKU ZKUŠENOSTI Z VĚDECKÉ KNIHOVNY V OLOMOUCI

Blanka Sedláčková – Libuše Macháčová, Vědecká knihovna v Olomouci

Vědecká knihovna v Olomouci (dále jen VKOL) patří v současnosti ke třem knihovnám v České republice (Národní knihovna v Praze, Moravská zemská v Brně a VKOL), které mají zákonné právo na povinný výtisk literatury. Tuto výsadu získala VKOL již v roce 1807 a od této doby až do roku 1935 dostávala olomoucká knihovna jeden výtisk všech tiskovin vytištěných na Moravě, v určitých obdobích i výtisky ze Slezska. Díky tomuto opatření je dnes ve fondu knihovny nejbohatší sbírka moravik v České republice. Samozřejmě k tomuto právu se váže i povinnost, kdy musíme tento jedinečný fond chránit pro budoucí generace.

Literatura kromě povinného výtisku se také, samozřejmě nakupuje, a to jak česká, tak i zahraniční. Další, menší část přírůstků, tvoří publikace darované a zaslané v rámci mezinárodní výměny.

Náhrady ztrát a odpisy

Zabývat se otázkou aktualizace fondů v knihovně tohoto typu znamená zabývat se hlavně náhradami ztrát a odpisy.

K prvním větším odpisům ve VKOL došlo až koncem 80. let, kdy knihovna začala bojovat s nedostatkem prostoru a tehdejší vedení rozhodlo, že se vyřadí z fondu zahraniční technické časopisy z doby mezi válkami a z 50. let, kdy jejich obsah byl již zastaralý a pro uživatele VKOL i v rámci MVS naprosto nezajímavý. Při této jednorázové akci se odepsalo přes 20 000 knihovních jednotek. Takovýto definitivní odpis proběhl u titulů, které byly již několik let uskladněny mimo knihovnu a vědělo se, že žádný požadavek na výpůjčku na ně nebyl vznesen.

Další reakcí na aktuální dění bylo vyřazování ideologické literatury po listopadu 1989. Skoro všechnu marxistickou literaturu knihovna vlastnila v několika exemplářích (některé tituly i více než 10x). Bral se titul po titulu a rozhodovalo se, zda zůstane pouze exemplář získaný povinným výtiskem,

nebo ještě jeden koupený. Stejně se probíral i zahraniční nákup této literatury a celkem se odepsalo cca 2 000 knihovních jednotek.

V roce 1997 při velkých povodních na Moravě zasáhla voda detašované skladiště a bohužel bylo poškozeno asi 12 000 svazků, z toho 4 500 bylo nutno vyřadit jako nenávratně zničené.

V současnosti se připravuje další fáze aktualizace knihovního fondu, a to redukce vysokoškolských skript z konce 50. let a 60. let, kdy knihovna po domluvě s univerzitou kromě povinného výtisku kupovala tuto literaturu až 10x. Samozřejmě i tento typ učebnic zastarává a není nutno vlastnit tolik exemplářů jednoho titulu. Momentálně se prověřují četnosti výpůjček jednotlivých skript a podle toho se rozhodne, kolik se jich vyřadí.

Toto je výčet větších odepsaných celků, které se prováděly v papírové podobě – v protokolu o odpisech. Následovalo vyřazení všech katalogizačních lístků ze čtenářských i služebních katalogů kromě generálního, kde na záznamu byla poznámka o vyřazení.

Zvláštní kapitolu tvoří ztráty knih našimi uživateli, kde základní činnosti knihoven – akvizice a revize – jdou opět ruku v ruce. Podle Knihovního řádu VKOL v oddílu IV: **Postihy za nedodržení ustanovení Knihovního řádu** musí uživatel ztracený výtisk nahradit stejným titulem a stejným vydáním. Na tomto ustanovení pokud možno trváme, zvláště u bohemikální literatury, aby byla náhrada rovnocenná ztrátě. U starších českých knih, kdy máme ověřeno, že titul nelze získat, přistupujeme k pořizování kopie. Za ztrátu zahraniční knihy vybírá knihovna sankční poplatek. Náhrada, ať to byl originál nebo kopie, dříve získala přírůstkové číslo a signaturu stejnou jako ztracený exemplář. Samozřejmě to nebylo ideální řešení, protože někdy se ztracený výtisk našel a duplicita dělala problémy.

Dnes je situace na tomto poli díky automatizovanému zpracovávání jednodušší a přehlednější. Do bibliografického záznamu se dá do služebního pole údaj o odpisu a v jednotce je stále informace o ztrátě. Pokud se svazek plnohodnotně nahradí, vytvoří se na něj jednotka s novým přírůstkovým číslem, ale stejnou signaturou.

Odpisy v Souborném katalogu

Pro uživatele Souborného katalogu (dále jen SK) je podstatné, aby informace o záznamech, které zde najde, byly aktuální. Například při mezi-knihovní výpůjční službě je informace o tom, která knihovna publikace vlastní, přímo klíčová. Pokud by tedy odpisy proběhly jen na úrovni konkrétní knihovny, bylo by to pracovníkům MVS i ostatním uživatelům SK málo platné.

Druhou fází odpisu z fondu u těch knihoven, které odesílají záznamy do SK, musí být proto nutně i odpis v SK. Tento odpis je možné provádět dvo-

jím způsobem v závislosti na tom, jestli od určitého titulu knihovně zůstane nebo nezůstane další exemplář s jinou signaturou.

První způsob je určen pro ty případy, kdy v SK bude zcela vymazána sigla OLA, protože ve fondu VKOL od příslušného titulu nezůstal žádný exemplář. Postup je následující: pracovník do bibliografického záznamu přidá speciální pole REV s určeným kódem „zr“. Tento kód znamená, že informace o zrušení bude odeslána speciální větví do SK. VKOL odesílá záznamy každý týden a zároveň s odeslanými záznamy odejde do SK i tato informace, na jejímž základě je automaticky v příslušném záznamu zrušena sigla OLA.

Druhým způsobem postupujeme tehdy, pokud máme ve fondu od příslušného titulu více jednotek s různými signaturami. Potom je nutné vstoupit do záznamu v SK on-line a aktualizovat ho. Příklady vidíte na obrázcích 1–3.

SKC - Úplné zobrazení záznamu

/ základním (standardním) zobrazením získáte klepnutím na údaje v poli **Ve fondu** informace o příslušné knihovně, která dokument vlastní. Pokud knihovna poskytla údaje k propojení do okánní bázě, můžete se k jejím záznamům dostat klepnutím na siglu v poli **Lokální záznam** - pro zjištění aktuálního stavu exemplářů/jednotek a možnosti výpůjčky (stejně se **samostatně okná** irobitelce).

Zvolte formát: [Standardní](#) - [Katalogizační záznam](#) - [Stručný záznam](#) - [MARC](#)

Záznam 1 z 1 [◀ Předchozí záznam](#) [Další záznam ▶](#)

Hlavní záhlaví

Název [Poe, Edgar Allan, 1809-1849](#)
Základní údaje - [výbor z díla / Edgar Allan Poe](#) | [\[překlad Vítězslav Nezval](#) | [\[et al.\]](#) | [\[ilustrace Karel Souček\]](#)

Vydání 2. vyd. NV 1. vyd.

Náhl. údaje Praha: Naše vojsko, 1959

Popis (rozsaň) 671 s. : il.

Ve fondu

- [ABAA01](#) [NK ČR Praha] -- prezenční
- [ABD005](#) [PořF UK - Ústřední knihovna Praha]
- [BOA001](#) [Moravská zemská knihovna Brno] -- sign. PK:0023.262
- [CBA001](#) [Jihočeská vltádecká knihovna České Budějovice]
- [HKA001](#) [Státní a vltádecká knihovna Hradec Králové] -- sign. 71 156
- [OLA001](#) [Vltádecká knihovna Olomouc] -- sign. 263.601, X.061
- [UOC001](#) [Městská knihovna Ústí nad Orlicí]

Lokální záznam [ABAA01](#) [ABD005](#) [BOA001](#) [CBA001](#) [HKA001](#) [OLA001](#) [UOC001](#)

Edice Svět ; sv. 29

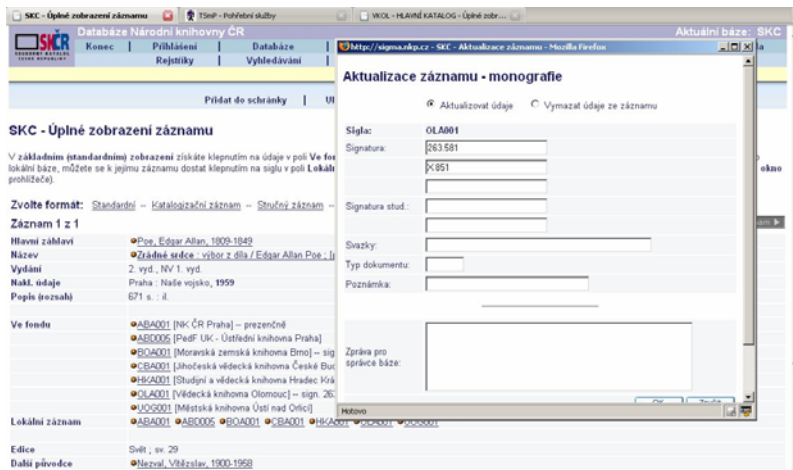
Další původce [Nezval, Vltáoslav, 1900-1959](#)
[Souček, Karel, 1915-1982](#)

Předmět. heslo [Poe, Edgar Allan \(1809-1849\)](#)

Forma a žánr * výbory z díla

Systém. číslo 000585675

Obr. 1 – záznam v Souborném katalogu (SK) před odpisem

Obr. 2 – aktualizace on-line v SK – odpis 2 signatur, přepis jiné signatury

Obr. 3 – záznam v SK po aktualizaci

Knihovna s celostátním povinným výtiskem má jak v doplňování, tak v aktualizaci fondu své speciální poslání a pokud má opravdu fungovat jako „paměť národa“, musí se k této činnosti vždy stavět odpovědně a s citem pro danou problematiku. Získávat knihy v rámci retrospektivní akvizice vyžaduje hodně práce a trpělivosti, ale na druhé straně vždy získaný archivní výtisk uspokojí duši akvizitéra. Opačný proces pracovník doplňování zažívá

u zjištění ztráty titulu české produkce, který lze získat jen s obtížemi. Zde tvoří významný zdroj nabídkové seznamy vyřazovaných knih, zveřejňované v elektronických konferencích „Knihovna“ a „Region“. Nabídkové seznamy knihoven jsou bohužel v rozličných formátech a nabízejí různou kvalitu bibliografických záznamů, chybí např. rok vydání dokumentu nebo pořadí vydání. Pro akvizitory je výhodný excelovský formát dokumentu, umožňující záznamy řadit podle názvů, autorů apod. Velké zlepšení v této oblasti přinesl PhDr. Ivo Brožek z Ústí n.L. zpracováním speciální webové stránky <http://vyrazene.ujep.cz/>, kde soustřeďuje nabídku vyřazených knih včetně zpráv z elektronické konference „Knihovna“.

Další zbraní akvizice je elektronický katalog knihovny a knihovní systém umožňující sledování obrátu výpůjček a poskytující přehled o rezervacích. Uživatelé mohou také podat návrh na zakoupení zajímavého zahraničního titulu, nebo upozornit na český dokument, který ve fondu knihovny chybí (v elektronické podobě formulář pro dezideráta).

Námětů a zdrojů pro akvizici je jistě mnoho. Vedle klasických dokumentů nabývají na významu elektronické zdroje, ale prostor na doplňování fondů v rozpočtu knihoven se spíše zmenšuje. Přispívá k tomu samozřejmě i zvyšování cen knih a změna sazby DPH. O to důležitější je systém akvizice, sledování vyprofilování fondu a koordinace doplňování, eventuální převzetí garance za určitý obor na úrovni krajských a specializovaných knihoven.

Skenování obálek

Viditelným výsledkem snažení akvizitorů a katalogizátorů je elektronický katalog VKOL. Od doby svého vzniku v roce 1990 doznal tento katalog velkých změn. Postupně se objevovaly další funkce, možnosti a vylepšení.

Některé služby se už staly samozřejmostí. Nejnovější službou je *skenování obálek a obsahů*. Na základě dohody mezi Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) a spolupracujícími firmami Computer Press, a.s., Euromedia, k.s., Kanzelsberger, a.s., Kosmas, s. r. o., LIBREX, Pavel Dobrovský – BETA, Knižní velkoobchod Pemic, a. s., Vltava, a.s. je možné přebírat pro vytváření katalogů knihoven naskenované obálky a anotace knih z webových stránek těchto firem. Knihovny, které jsou členy SKIP, mohou tyto obálky a anotace přebírat bezplatně za předpokladu dodržení všech zákonných podmínek. Podrobné podmínky spolupráce mezi Svazem knihovníků a informačních pracovníků a knihkupectvími najdete na adrese: <http://skip.nkp.cz/akcObalky.htm>.

V květnu 2008 byl díky této dohodě ve VKOL zahájen testovací provoz skenování obálek a obsahů. Jedná se o spolupráci mezi knihovnami zapo-

jenými do sdílené katalogizace (NK Praha, MZK Brno a VKOL). Národní knihovna se věnuje skenování obsahů, MZK obsahů i obálek. Ve VKOL jsou zatím skenovány jen obálky, ale brzy (po doplnění potřebného technického vybavení) se přistoupí i ke skenování obsahů. V současnosti se dá říci, že principiálně platí, že obálku naskenuje pracovník té knihovny, který knihu dostane dříve do ruky.

Ve VKOL se skenují pouze ty obálky, které nebylo možné získat prostřednictvím internetových stránek knihkupectví. Na webových stránkách knihkupectví probíhá vyhledávání automaticky podle ISBN nebo obchodního EAN kódu. Pokud však titul ISBN nemá, nelze obálku automaticky nalézt. To, zda lze obálku na internetu nalézt, se ověřuje jak ve fázi akvizice, tak po dokončení jmenné revize. Nelze-li obálku nikde najít, teprve potom se přistoupí k ručnímu skenování. Obvykle jsou tedy skenovány obálky knih bez přiděleného ISBN, knihy z produkce regionálních nakladatelství a publikace z nakladatelského hlediska méně atraktivní – např. sborníky, učebnice, zahraniční nebo starší česká literatura atd.

Program na přesně formulovaný dotaz sám vybere ty zrevidované záznamy, které nemají připojenou naskenovanou obálku. Mezi pořízením kopie obálky a provázáním s bibliografickým záznamem je jednodenní prodleva.

Ve VKOL se vlastní skenování sice týká pracovník věcného popisu, ale přesto se to dotklo celé linky zpracování. Pracovní postupy musely být upraveny tak, aby věcní katalogizátoři požadované knihy dostali do rukou a ani knihy už zpracované v rámci sdílené katalogizace (které normálně linkou zpracování už neprocházely a směřovaly přímo do oddělení ochrany fondů) a označené ke skenování nebyly odevzdány přímo do oddělení ochrany fondů. K ručnímu skenování jsou tedy vybírány knihy jak po akvizičním zpracování (knihy už zpracované v rámci sdílené katalogizace), tak po jmenné revizi. Spolupráce jednotlivých úseků linky zpracování je proto nutná.

První dva obrázky ukazují zobrazení stručného záznamu v elektronickém katalogu VKOL. Pokud je v záznamu jen obálka, zobrazí se ve sloupci vlevo (Obr. 4), pokud obálka i obsah (Obr. 5), obálka je vlevo a obsah vpravo ve sloupci Externí odkaz. V úplném záznamu (Obr. 6) je potom příklad s obálkou i s odkazy na obsahy pro každý ročník.

(maximální počet zobrazených a seřazených titulů je 1000)

#	Název	Autor	Rok	Formát	Signatura Externí odkaz	Jednotky / půjčeno
1	 Čtení o vepřích a kůzlétě / Václav Čtvrtek, ilustrovala Alena Ladová Více informací o titulu	Čtvrtek, Václav, 1911-1976	2008		1-195.091	Běžný fond (1/1) Objednat

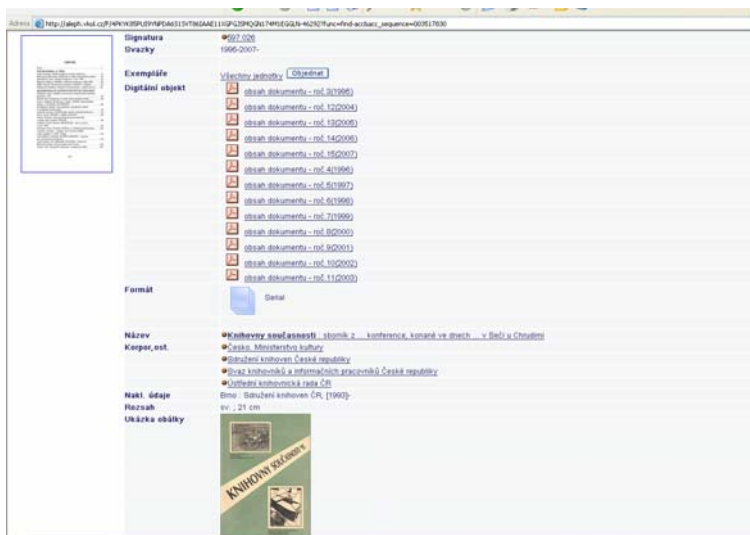
[Předchozí stránka](#)
[Další stránka](#)

Obr. 4 – naskenovaná obálka

(maximální počet zobrazených a seřazených titulů je 1000)

#	Název	Autor	Rok	Formát	Signatura Externí odkaz	Jednotky / půjčeno
1	 Zvířata : otázky a odpovědi / Ján Green... et al. : z německého originálu... přeložila Helena Kholivová Více informací o titlu	Green, Jan,	1995-2008		2-009.446	Běžný fond (1/0) Objednat

Obr. 5 – naskenovaná obálka a obsah

The screenshot shows a library catalog interface. On the left, there is a sidebar with sections: 'Signatura' (007.000), 'Tváry' (1995-2007), 'Exempláře', 'Digitální objekt', 'Formát', 'Název', 'Kategorie, est.', 'Nast. údaje', 'Rozsah', and 'Ukázková obálka'. The main area displays a list of document links under 'Více informací o titlu' and 'Objednat'. Below this, there is a detailed view of a book cover titled 'KNIHOVNY současnosti' with a green and yellow design.

Obr. 6 – odkazy na obsahy jednotlivých ročníků sborníku

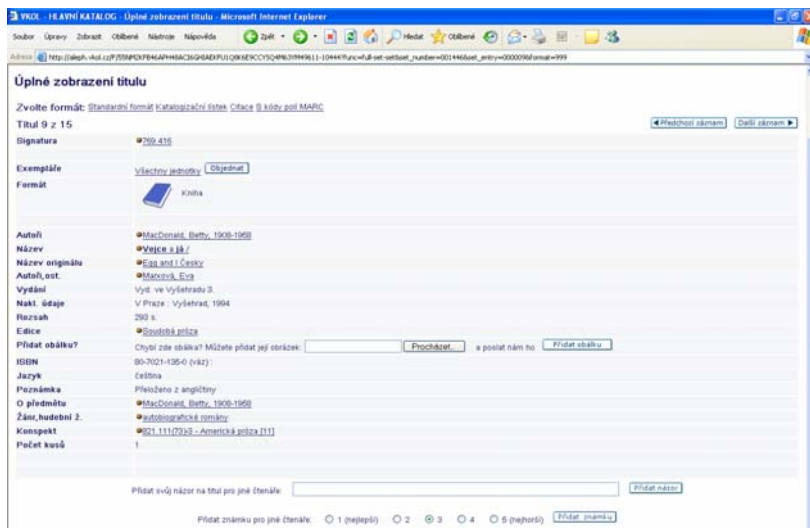
Závěr

Aktualizace fondů přirozeně probíhá i v knihovnách s právem celostátního povinného výtisku. Na rozdíl od jiných knihoven je však v knihovnách tohoto typu daleko větší přírůstek a naopak odepisování publikací z fondů je záležitostí ojedinělou a řídí se přísnými pravidly.

Úkolem akvizitérů a katalogizátorů je poskytovat uživatelům přesný a aktuální obraz o fondu knihovny, a to jak prostřednictvím Jednotné informační brány, tak především aktualizací záznamů v SK.

Další zkvalitňování záznamů v elektronickém katalogu jde nyní cestou nově přidávané hodnoty – skenování obálek a obsahů. Je to možnost, kterou uživatelé velmi oceňují, a navíc – sami mohou přidat naskenovanou obálku,

napsat svůj názor atd. (Obr. 7). Zapojení uživatelů do spolupráce s knihovníky je žádoucím výsledkem naší práce.

Obr. 7

Elektronický katalog VKOL najdete na adrese: <http://kat.vkol.cz/>.

AKVIZICE ODBORNÉ LITERATURY V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO MUZEA

Jarmila Kučerová, Knihovna Národního muzea v Praze

Cílem příspěvku je představit akvizici odborné literatury a její specifika ve velké muzejní knihovně – v Knihovně Národního muzea.

Knihovna Národního muzea (KNM) je druhou největší veřejnou vědeckou knihovnou s historickými fondy v ČR – spravuje celkem 3,6 mil. svazků.

V oblasti současné odborné literatury se KNM zaměřuje na obory pěstované v Národním muzeu – jak přírodovědné, tak historické.

Z přírodních věd jsou to tyto obory: mineralogie, petrologie, paleontologie, mykologie, botanika, entomologie, zoologie, antropologie, chemie ve smyslu konzervátorství a preparátorství.

Z historie obory rovněž spjaté se sbírkovými fondy: prehistorie a protohistorie, archeologie, české a světové dějiny, národopis, numismatika, dějiny divadla, dějiny sportu, archivnictví.

Dále pomocné vědy historické, regionální literatura, dějiny věd, dějiny novinářství, knihovnictví, knihověda (rukopisy, staré tisky, knižní kultura), literární věda, muzeologie.

Z hlediska druhů literatury jde zejména o klasické dokumenty: seriály, knihy (monografie, vědecké sborníky, výroční zprávy institucí, soupisy sbírek, katalogy výstav). Ze speciálních dokumentů jsou to separáty, konferenční materiály, mapy.

Fond odborné literatury se vyznačuje velkým podílem zahraniční literatury – často jde o tituly, které má v ČR pouze naše knihovna, takže záznamy do Souborného katalogu ČR jsou zcela ojedinělé.

Odborná literatura se ukládá jednak v základní knihovně, jednak v knihovnách odborných oddělení, které nejsou pouhými příručními knihovnami, ale představují významné knihovny jednotlivých oborů. Veškerá literatura je k dispozici k prezenčnímu studiu v hlavní studovně.

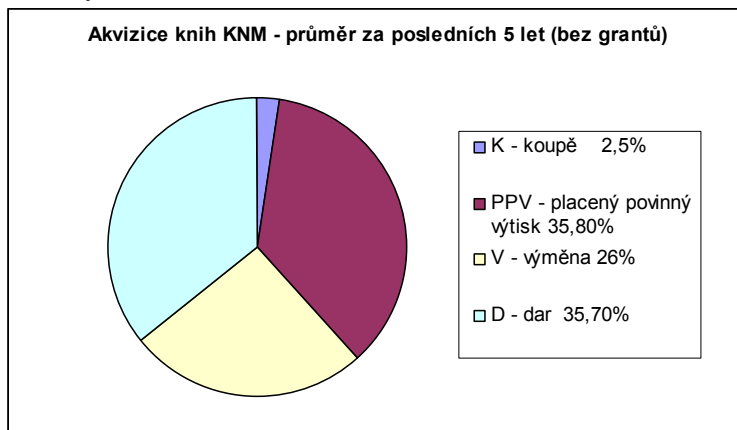
KNM slouží odborné veřejnosti a pracovníkům muzea; dalším poněkud netypickým uživatelem jsou výstavy a trvalé expozice, což vyplývá z povahy instituce. Odborní a vědečtí pracovníci muzea literaturu potřebují při zpracování sbírek, vědecké práci, popularizaci vědy a přípravě zmiňovaných výstav a expozic, přičemž u nich převažuje zájem o úzce specializovanou literaturu a primární informace. Vedle přímých a stálých uživatelů jsou zde samozřejmě též zájemci o kopie článků z odborných periodik a MVS.

Zdroje odborné literatury

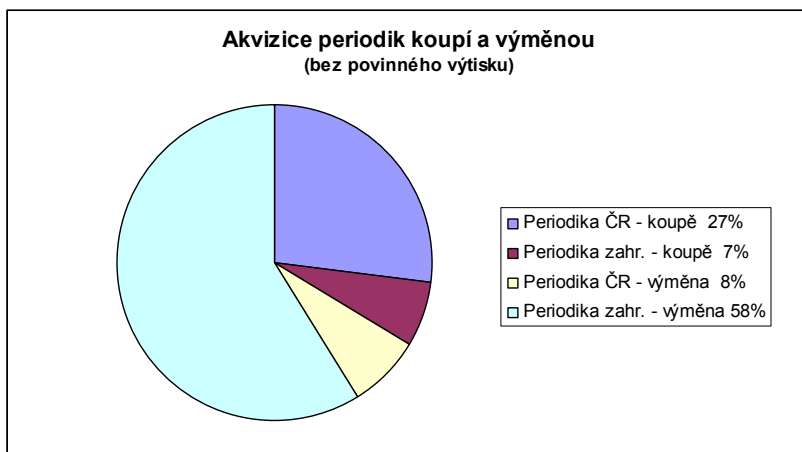
KNM získává odbornou literaturu především výměnou a koupí, dále pak zčásti v rámci akvizice formou povinného výtisku (česká periodika v úplnosti), tzv. placeného povinného výtisku (neperiodická česká literatura včetně beletrie – hrazena z účelové dotace PPV) a v rámci darů. Dalším zdrojem je nákup z jiných zdrojů, nejčastěji z grantových prostředků, příp. rozpočtů oddělení –zde však jde o velmi nepravidelný zdroj s velkými výkyvy v jednotlivých letech. Tento provádějí buď nositelé grantů sami nebo za pomoci KNM, veškerá takto získaná literatura je evidována v katalogu KNM.

Akvizice koupí, výměnou a zčásti i dary je soustředěna v jednom oddělení, což je velkou předností. Akvizitér s rozhodovací pravomocí má možnost zvolit, který způsob je pro vyřízení požadavku vhodnější, v případě obtížně dostupné zahraniční literatury může požádat o pomoc instituce, se kterými má výměnné kontakty. Nezbytností pro akvizitéra je mít přehled ve sledovaných oborech, důkladnou znalost informačních potřeb pracovníků a samozřejmě jazykové vybavení. Kontakt s odbornými pracovníky umožňuje zpětnou vazbu a průběžné upřesňování profilu. Další pracovníci oddělení mají za úkol výkonně akviziční činnosti, prvotní evidence, vstupní zpracování, přidělování signatur, předávání literatury knihovníkům z odborných oddělení aj.

Celkové porovnání zdrojů KNM z hlediska počtu získaných knih dokládá význam výměny publikací a malé možnosti nákupu zahraniční odborné literatury:

Rovněž pro akvizici zahraničních periodik má rozhodující význam výměna publikací:

Koupě

Pro koupí je charakteristický obzvlášť pečlivý výběr vyplývající z finančního omezení. Kupovaná periodika, i přes úsporná opatření a postupně snižovaný počet titulů, spotřebují téměř $\frac{3}{4}$ rozpočtu. Nepravidelné posílení tohoto zdroje představují nákupy z grantů.

Nákup slouží především k získávání zahraniční literatury. Každé objednávce předchází vždy důkladné zvážení, stanovení priorit v požadavcích z daného oboru a v kontextu celé instituce.

U knih je nezbytné ověření dostupnosti v ČR, přehledání v katalogu (odborný pracovník často netuší, že knihu již KNM vlastní), dále zjištění, zda lze žádat od některého výměnného partnera, pokud ne, pak následuje koupě.

Nákup zahraničních periodik je až na několik výjimek soustředěn u jednoho dodavatele, nákup knih probíhá u 2–3 firem on-line. Světová internetová knihkupectví slouží hlavně při vyhledávání a ověřování údajů. Každoročně probíhá aktualizace seznamu odebíraných periodik.

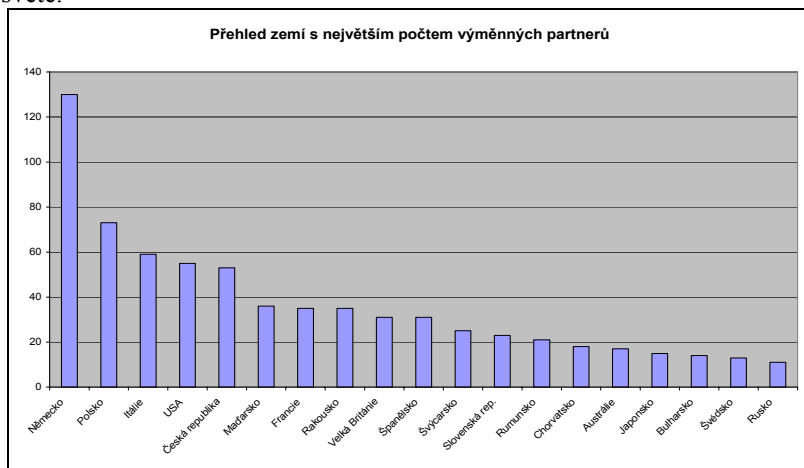
Výměna publikací

Výměna publikací má v Národním muzeu velkou tradici a zůstává nenahraditelným zdrojem zahraniční literatury i dnes. Sloužila vždy nejen k získávání literatury, ale zároveň i k distribuci literatury vydávané muzeem – tedy k prezentaci jeho výsledků.

V Národním muzeu byly výměnné styky se zahraničními institucemi pěstovány již brzy po jeho založení v r. 1818 a zvláště po vzniku muzejního časopisu v r. 1827. Od počátku bylo úkolem výměny doplňování sbírek odborné literatury – zejména přírodovědné a slovanské. K rozvoji výměnných styků přispěl v tomto období především Kašpar Šternberk v oblasti přírodních věd, Josef Dobrovský a Václav Hanka v oblasti slovanské literatury. Vyměňovaly se jednatelské zprávy, muzejní duplikáty, publikace Matice české a Časopis Národního muzea, který tvoří základ výměnného fondu dodnes. Ve 20. stol. přibýly další periodické tituly: Sborník Národního muzea, Numismatické listy, Fontes Archaeologici Pragenses, Muzejní a vlastivědná práce. Dle finančních možností jsou též rozesílány neperiodické publikace: monografie, katalogy sbírek a výstavní katalogy. V menším rozsahu se výměnou publikací kromě KNM zabývá několik dalších oddělení Národního muzea.

I přes určitou pracnost je výměna v naší instituci nezastupitelná – devizové omezení nákupu sice skončilo, ale finanční stále trvá. Neusilujeme o další kvantitativní nárůst, ale o získávání kvalitních přírůstků v souladu s profilem KNM.

Sít výměnných partnerů tvoří v současnosti cca 880 institucí v 64 zemích světa. Pravidelně dostáváme na 1 200 knižních kontinuací a na 500 titulů periodik. Výhodnost výměny pro Národní muzeum dokládá skutečnost, že hodnota získávaných publikací činí zhruba trojnásobek odesílaných publikací; cenné jsou samozřejmě i dobré vztahy s knihovnami muzeí, univerzit, učených společností, akademií věd, včetně národních knihoven po celém světě.

V 90. letech se začal objevovat názor, že výměna je již přežitkem. Souhlasím s tím, že nákup umožňuje získávat publikace velmi cíleně a je vhodnější v institucích, které nemají publikace na výměnu. Je důležité si uvědomit, který typ instituce má k výměně předpoklady. V následující tabulce je porovnání „knihovny muzeí a galerií versus vědecké knihovny“ z několika aspektů:

	Samostatné vědecké knihovny (příp. ústřední knihovny VŠ)	knihovny muzeí a galerií:
publikace	Převážně nemají publikace na výměnu a musejí je kupovat	Mají vlastní publikace vhodné na výměnu, navíc: výměna je vhodný způsob distribuce vzhledem k úzkému zaměření publikací
badatelé	Široké spektrum	Specializace – často velmi úzká
funkce	Aktuální informace, častější obměna fondu	Nejen aktuální informace, také uchování pramenů
názor na výměnu	Často: jde o již překonaný způsob akvizice, nevýhodný	Osvědčený způsob akvizice, výhodný (zejména u hůře dostupné literatury, katalogů výstav, ... – zkušenost nejen naše, ale i našich zahraničních partnerů z Velké Británie, Německa, ...)

Výměna má kromě již zmíněné příležitosti k rozšiřování vlastní literatury ještě řadu dalších výhod: oproti nákupu odpadají starosti s bankovními poplatky, platby zprostředkovatelům, dodávání je plynulé i v případě, že máme „skluz v placení“ – tj. prodlevu v zasílání či vydávání našich publikací (výměnný partner je většinou tolerantní). Svůj význam má nejen mezinárodní výměna, ale i domácí výměna, neboť malé organizace (vědecké společnosti apod.), které vydávají velmi odborné publikace, nejsou často schopné postarat se o prodej svých titulů.

Dary

Dary jsou sice zdrojem převážně nepravidelným, avšak často přispívají k obohacení fondů velmi štedře. Dary organizací i jednotlivců, kteří považují za čest mít své publikace zastoupeny ve fondech Knihovny Národního muzea, svědčí o tom, že Národní muzeum je stále významnou a váženou institucí.

Autoři a nakladatelé posílají především aktuální literaturu, zatímco soukromé osoby poskytují dary spíše starší literatury. Výtisky poskytnuté v rámci smlouvy za reprodukční právo zahrnujeme rovněž do darů.

Vyřazování

S akvizicí bývá spojováno i vyřazování. Pro muzejní knihovny není typické vyřazování neaktuální literatury, ale pečlivý výběr na vstupu.

KNM má konzervační úlohu, i starší odborná literatura je stále žádaná přímo i prostřednictvím MVS – slouží ke studiu dějin vědy. Vyřazuje se proto ve velmi malé míře – publikace poškozené, okrajová literatura z hlediska profilu, duplikáty. Pokud jde o literaturu z knihoven odborných oddělení, vždy se před vyřazením zkoumá, zda je zastoupena v hlavní knihovně. Zásadní je tedy důkladné rozhodování na vstupu – před přijetím do fondu.

Závěr

Akvizice odborné literatury v muzeu, které je zároveň vědeckou institucí, je náročná jak finančně, tak odborně: orientace ve sledovaných oborech, informačních zdrojích, dobrá znalost informačních potřeb odborných pracovníků muzea, jazykové znalosti.

Výhodou a odměnou je zcela adresné poskytování služeb v této oblasti – vedle veřejnosti je zde přímá odezva a zpětná vazba ze strany odborných pracovníků muzea. Diskutuje-li se o tom, zda je akvizice služba, pak zde to platí v plné míře. Knihovník musí umět jednat s odbornými pracovníky, dopátrat se jejich skutečných potřeb. Přitom nezapomínat na kontinuitu při tvorbě fondů.

V Knihovně Národního muzea nadále zůstává nezastupitelným zdrojem odborné literatury mezinárodní výměna publikací.

Literatura:

Kučerová, Jarmila. Akvizice odborné literatury. In : *Knihovna Národního muzea*. – Praha : Národní muzeum Praha, 1999, s. 33-37. ISBN 80-7036-058-5.

Kučerová, Jarmila. Mezinárodní výměna publikací [on-line] : stručný průvodce pro muzejní knihovny. Praha : Národního muzeum, 2005. [cit. 2008-07-24] Dostupný z [www : http://www.nm.cz/old/knm/knm7/Mezivympublik.htm](http://www.nm.cz/old/knm/knm7/Mezivympublik.htm)

Kučerová, Jarmila. Oddělení mezinárodní výměny publikací. In : *Z pokladnice Národního muzea : 1818–1998*. Praha : Národní muzeum, 1998, s. 33. ISBN 80-7036-041-0.

KONCEPČNÍ RYSY V AKVIZICI (ONLINE) E-ZDROJŮ V MĚSTSKÉ KNIHOVNĚ V PRAZE

Klára Sušická, Městská knihovna v Praze

Nač se soustředit při tipování nových elektronických zdrojů v kolekci fondu? Vycházet z autority renomovaných (světových) nakladatelství nebo vsadit na inovativní technologická řešení relativně mladých softwarových gigantů? Jaká je faktická blízkost prorokovaného absolutního přechodu k elektronickému dokumentu na úkor tištěného a jak si tuto blízkost vyložit v kontextu více méně tradiční veřejné knihovny? Odpovídají dnešní ceny cenám reálným, nakolik odrážejí světové trendy či nakolik jsou drženy globálním fenoménem „informační hysterie“? – Záměrně volím extrémní formulace, při rozhodování o volbě e-zdroje nebo jeho zaměření jde s ohledem na předchozí nevyzkoušenost totiž vždycky alespoň částečně o emotivní záležitost, tím spíš, má-li Vaše knihovna ve svém označení přídomek instituce „kulturní“. Následující příspěvek se na příkladu konkrétní knihovny univerzálního typu snaží shrnout možné okruhy otázek tížících akvizitéra v oblasti elektronických zdrojů, jenž z podstaty své práce – nakládání s veřejnými prostředky – musí přeci volat po koncepci, chcete-li strategii. Ty se však z již naznačených příčin vytvářejí velmi obtížně, a není vlastně rozhodující, zda jde o elektronické dokumenty na pevných nosičích nebo tzv. online. Pro názornost se tu však omezíme na druhé jmenované, a to primárně textového charakteru, jakkoli jsme si vědomi rostoucího významu např. audiovizuálních databází.

Nástin kolekce knihovny¹

V současné nabídce e-zdrojů Městské knihovny v Praze lze pozorovat několik systematických akcentů:

1. infozdroje pro každodenní praxi veřejnosti (právní informační systémy²)

---

¹ <http://www.mlp.cz/databaze2.htm> a <http://www.mlp.cz/databaze.htm>

² Ačkoli je provozujeme v offline podobě, uvádím je ve výčtu jako typický příklad dané skupiny – vydavatelé však už nyní nabízejí online připojení (bohužel jen přes heslo nebo za cenu porušení vnitřní ochrany sítě, takže se jedná o pro nás zatím nepoužitelné verze).

2. periodika a zpravodajství (a to v rozsahu od monitoringových databází po fulltextové zdroje akademické úrovně)
3. e-zdroje odborných pracovišť knihovny (hudební, divadelní a filmový, artotéka)
4. externí databáze digitalizovaných dokumentů (v rámci partnerství získáváme plný přístup do národních digitalizačních projektů)

Do první kategorie by mohly dále spadat např. placené zdroje z oblasti turismu (spolehlivé kartografické dokumenty s nadstavbovým softwarovým aparátem). Druhá má velmi široký záběr a otevírá ožehavou otázku budoucnosti tištěných periodik v knihovnách. Třetí skupina se může stát inspirativní především pro knihovny s významně profilovanými částmi fondu (celkově se jedná o jedinou skupinu zdrojů, v níž se v rámci příslušných konsorcií můžeme ucházet o nemalé granty vypisované státem na tzv. oblast vědy a výzkumu). Ve čtvrté skupině se odráží celoevropské úsilí za uchování historického dědictví.

Přestože jsou jmenované okruhy významné a z hlediska blízké nebo daleké budoucnosti knihovny velice slibné, postrádají jasnou a jednoznačnou vazbu na většinu léty budovaného knihovního fondu. Zde lze možná spatřovat jeden z důvodů pro kolísavé statistiky využívanosti – vezmeme-li v úvahu, že návštěvník každé knihovny je navyklý na její tradiční skladbu fondu. Směřuji tedy k otázce, KTERÁ KATEGORIE E-ZDROJŮ MÁ BÝT TĚŽIŠTĚM ZÁJMU VEŘEJNÝCH KNIHOVEN? Osobně se domnívám, že jsou jí (v Městské knihovně v Praze dosud nejslaběji propracované)

5. **popularizační (ale spolehlivé) referenční zdroje (příp. elektronické knihy)** pro tradičně zasoupené obory fondu (literatura, historie, biologie, dokumenty k výuce cizích jazyků apod.)³

Ani zahraniční veřejné knihovny nemají jasno

Lehké pocity chaotičnosti při pohledu na nabídky e-zdrojů v českých veřejných knihovnách můžeme mírnit pohledem do zahraničí (mám na mysli země na druhé straně bývalé Železné opony). Nevyváženost kolekcí leckdy nepromyšleně reflektující novinky na trhu; s ní související nejistota, že za rok bude tatáž knihovna stále předplácet zdroj, na který jsem si již zvykl; nadbytečná kumulace anglosaských referenčních zdrojů v zemích s rozdílnou historickou i metodologickou tradicí aj. Zvyšovat počet elektronických informačních zdrojů za cenu zpoplatnění rozhodně nepovažuji za šťastné řešení, jde-li nám v první řadě o jejich nejširší popularizaci. Na druhé

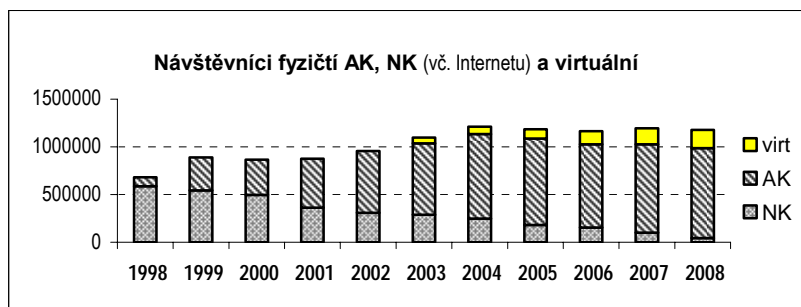
³ K běžné nabídce distribucí dodávám poznámku, že znalost angličtiny stále není u většiny populace spolehlivá, a že zpracovává-li (byť velice podrobně) např. literárně vědná databáze jen angloamerickou produkci, bude zřejmě vlastnosti kompletního oborového e-zdroje postrádat.

straně by nebylo špatné nechat se inspirovat dalšími, v jiných zemích rozvíjenými, tématy – např. provázaná práce s regionálními dokumenty nebo důraz na genealogické databáze.

Jak zahraniční, tak česká zkušenost však potvrzuje, že solidní kolekce elektronických zdrojů patří dnes k fondu každé velké veřejné knihovny, a že se jedná (alespoň na úrovni vyhledávacích programů) ve vztahu k volně dostupným internetovým zdrojům o nadstandardní (a tedy knihovnamí kupované či obdobně získané) produkty.

Osvěta knihovnického personálu a odezva čtenářů

Akvizitér, mající zájem na tom, aby jím vybraný nebo doporučený zdroj přinesl ohlas mezi čtenáři, se nevyhne tomu, aby se dříve nebo později nepodílel na proškolení pracovníků knihovny. Zdůrazňovat je třeba různorodé souvislosti, v nichž mohou knihovníci s databázemi přijít do styku nebo je dál doporučovat. Svůj smysl může mít také pravidelné informování o novinkách, zkušebních přístupech a samozřejmě změnách v nastavení zdrojů, jelikož řadový knihovník mívá cit pro odhad potenciálního zájmu. Obzvláště důležité je nesoustředit pozornost pouze na fyzické, nýbrž i virtuální návštěvy – tyto mohou být velice často spojeny právě s pátráním po vhodném elektronickém zdroji. Smířit se je však třeba s tím, že návštěvník, přihlašující se do veřejné knihovny právě a jen kvůli jejím e-zdrojům, je v současnosti ojedinelou výjimkou.

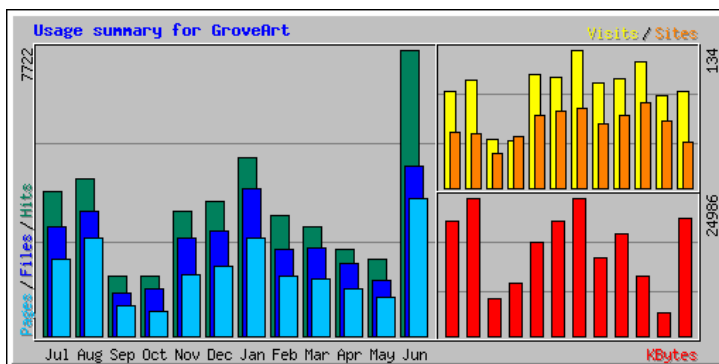

Obr.1 dokládá rostoucí počet tzv. virtuálních návštěvníků Městské knihovny v Praze.

Technická podpora

Elektronické dokumenty, online zvláště, vyžadují průběžnou péči pracovníků IT. Problémy spojené se správou (péče o trvání a obnovování předplatných, korekce titulů v rámci bází, snazší technické nedokonalosti) je schopen řešit knihovník – správce zdroje sám, jinak je tomu se vzdáleným přístupem, evidencí vnitřních souhrnných statistik a příp. s vazbami do

vlastního knihovnického systému. Je jasné, že čilé vztahy s oddělením automatizace akvizici elektronických zdrojů mohou jediné prospívat.

Obr. 2 Interní statistika ilustruje proporciální využívanost uměnovědné databáze v posledním roce po jednotlivých měsících.

Vnější vztahy a propagace

Posledním článkem koncepční akvizice e-zdrojů je jejich účinná propagace, a to i mezi nečtenáři. Z dosavadních pokusů mohu potvrdit, že sebedokonaletější jednorázová kampaň nevyváží sérii navazujících nebo vzájemně propojených upoutávkových akcí. Stále máme rezervy v oslovování školních zařízení, v nichž by se mohli najít zájemci jak mezi žáky, tak pedagogy (součástí mnoha referenčních zdrojů bývají výukové moduly).

Výhled

Cílem tohoto příspěvku bylo přiblížit systémové pozadí v akvizici (online) e-zdrojů Městské knihovny v Praze – v nastoupené snaze o efektivní zprostředkování elektronických dokumentů, jejichž výhod jsme si plně vědomi, hodláme pokračovat. Jedná se o knihovnu s mnoha specifiky, avšak je pravděpodobné, že některé své problémy i řešení sdílí s většinou českých větších veřejných knihoven. Mohlo by být všestranně přínosné začít o nich průběžně diskutovat – namátkou např. motivace distribucí k hledání a nabízení e-zdrojů odpovídajících naší poptávce, tipování výše zmíněných čtenářsky atraktivních oborů, výměna zkušeností s propagací i její vzájemná koordinace. Konečně vytváření konsorcií by se jistě příznivě odrazilo v cenách, dalo by se uplatnit při různých žádostech o grantové finance a opominout bychom neměli ani počínající snahy českých nakladatelů vydávat své dokumenty v elektronické podobě, jimž by naše doporučení a zkušenosti jistě mohly dodat potřebný elán.

NETRADIČNÍ ZDROJE ZJIŠŤOVÁNÍ A ZÍSKÁVÁNÍ REGIONÁLNÍ LITERATURY V SEVEROČESKÉ VĚDECKÉ KNIHOVNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Jana Lichtenbergová, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Význam a poslání fondu regionální literatury není potřeba vysvětlovat, knihovny považují tento fond za své rodinné stříbro a zvláště knihovny s krajskou působností léta systematicky budují fond regionálních publikací a dalších druhů dokumentů včetně regionálního periodického tisku. Po roce 1989 přibývají do fondu knihoven navíc elektronické zdroje a AV média. Období po roce 1989 považuji za pomyslný začátek drtivé většiny netradičních zdrojů, kterými se zabývám ve svém příspěvku.

Severočeská vědecká knihovna v Ústí n.L. začala tuto literaturu systematicky shromažďovat nejdříve od začátku 70. let minulého století v oddělení bibliografie, kde nezaevidované publikace dostávaly interní signaturu tohoto oddělení, a až v průběhu 70. let se začalo postupně s centrální evidencí a katalogizací přes oddělení doplňování a zpracování knihovních fondů. Publikacím byla přidělena lokace BIBL, protože samostatná regionální studovna v té době neexistovala a katalogizační záznamy se tak dostaly do služebních i čtenářských katalogů knihovny. Samozřejmě došlo také k převodu už zaevidované regionální literatury z ústřední půjčovny a jejích skladů do oddělení bibliografie. Samostatná regionální studovna vznikla mnohem později a dokumenty do dnešní doby dostávají lokaci REG.

Literatura se získávala zdarma i koupí, ale skutečné systematické budování na základě právního nároku – získávání povinného výtisku – začalo až s uplatněním zákonů o neperiodických publikacích a prováděcích vyhlášek Ministerstva kultury, jejich legislativní přehled není tématem tohoto příspěvku.

Musím ale uvést, že od 1. 7. 2001, kdy knihovna přešla pod řízení Krajského úřadu Ústeckého kraje, upustila od doplňování regionální literatury z oblastí Liberecka, Jablonecka a Českolipska, zatímco do té doby se zabývala získáváním literatury z celého bývalého Severočeského kraje.

S nástupem počítačů po roce 1989 a s možnostmi, které přináší prudký rozvoj elektronického zpracování a zjišťování informací, se rozšířily nejen akviziční zdroje, ale i druhy dokumentů regionální literatury a způsob zpra-

cování. Jen pro přehled vyjmenuji tradiční zdroje zjišťování a získávání literatury, které jsou funkční i v současné době – vydavatel, regionální i celostátní tisk a další média (rozhlas, TV), osobní návštěva regionálních kulturních památek, výstav a dalších lokalit včetně úřadů na úrovni města, okresu a kraje, knihkupectví, antikvariáty, tištěné bibliografie včetně ČNB, ediční plány, periodikum typu *Nové knihy*, okopírování originálu dokumentu. U těchto tradičních zdrojů došlo po roce 1989 k rozšíření a vylepšení, u úřadů k zániku nebo ke změně názvu i struktury a někde k přechodu na typ netradičních zdrojů, kterými se chci zabývat včetně nových zdrojů, které přináší doba kapitalismu. Kromě oddělení akvizice se na zjišťování a získávání regionální literatury podílejí i pracovníci z jiných oddělení knihovny.

– Vydavatel – právo bezplatného regionálního povinného výtisku bylo zakotveno zákonem už před rokem 1989, po tomto roce došlo k zániku některých starých vydavatelství, ale hlavně k nárůstu nových vydavatelství, institucí, spolků, které produkují i více dokumentů s regionální tematikou, včetně soukromých osob, které vydávají tituly vlastním nákladem.

Bohužel praxe je taková, že stále hodně vydavatelů buď vůbec nezná, nebo vědomě nerespektuje příslušný zákon o neperiodických publikacích a povinné výtisky nezasílá.

V současné době jsou v platnosti zákony č. 37/1995 Sb. a č. 320/2002 Sb. a Vyhláška MK ČR č. 156/2003 Sb. a pro vydavatele jsou totožné informace dostupné elektronicky na webové stránce Národní knihovny ČR.

Urgence povinných výtisků průběžně vydávaných dokumentů je ale úspěšná, ačkoli to knihovnu stojí čas a peníze. Výsledkem urgencye je, že vydavatel doručí fyzický výtisk v krajních případech až těsně před zahájením návrhu na sankční řízení. Bohužel se často nedozvíme odnikud o vyšlých regionálních dokumentech, takže je nemůžeme urgovat a do fondu se nedostanou.

– Ke klasickým knihkupectvím přibyla internetová knihkupectví a síť distribučních firem, kde zjišťuji nebo i v případě nutnosti získávám koupí regionální literaturu.

– Levné knihy – prodejny i vydavatelství totožného názvu se specifickým fondem i cenami, vznik tohoto typu prodejen byl umožněn až po roce 1989 a slouží mi jako další akviziční i nákupní zdroj. V prodejnách lze pořídit i elektronické zdroje (hlavně CD-ROM), popř. AV média s regionální tematikou.

– Antikvariát Ztichlá klika v Praze –pravidelně prověřuji nabídky „historické“ regionální literatury, bohužel nedostatek finančních prostředků mi brání kupovat drahé publikace za několik tisíc korun, takže se snažím vybírat lev-

nější publikace, vztahující se hlavně k územním lokalitám Ústeckého kraje a zvláště k městu Ústí nad Labem.

– Vznik sítě informačních středisek ve městech i obcích Ústeckého kraje, kde pravidelnou návštěvou v Ústí n.L. i nejbližších okolních městech získáváme regionální literaturu.

– Knižní veletrhy celostátního významu, jako je Svět knihy v Praze, LIBRI v Olomouci, Knižní trhy v Havlíčkově Brodě, Knižní veletrh v Brně, Odborná kniha v Hradci Králové a jiné, jsou dalším možným akvizičním zdrojem. Všechny však ročně nenavštívím mimo pravidelné návštěvy Světa knihy v Praze.

– Speciální veletrhy cestovního ruchu GO + REGIONTOUR v Brně a HOLIDAY WORLD v Praze, kterých se s ředitelem ing. Brožkem již několik let za sebou pravidelně účastníme, jsou nejdůležitějším zdrojem pro fyzické bezplatné získávání dokumentů. Každoročně jich dovezeme několik stovek včetně regionálních a také elektronických zdrojů a AV médií a z těchto veletrhů máme i dosti značný počet kartografických dokumentů.

– Výroční zprávy regionálních institucí zahrnují i roční publikační činnost a jsou cenným akvizičním zdrojem. Sleduji publikační činnost Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n.L., Památníku v Terezíně a Dolů Nástup Tušimice v Chomutově – dostáváme pravidelně výroční zprávy.

– K edičním plánům v tištěné podobě přibyla i jejich elektronická verze.

– K tradičnímu a před rokem 1989 jedinému časopisu Nové knihy, které jsou v současnosti jako týdeník bibliografickou přílohou časopisu Literární noviny, přibyla jako nejvýznamnější další tištěné časopisy – Knižní novinky – čtrnáctideník (i elektronická verze bibliografické části) a Knihy – týdeník pro orientaci na knižním trhu.

– Nabídky vyřazených knih v dnešní době v elektronické podobě – z nedostatku času prověřuji jen některé seznamy, u nichž předpokládám možný výskyt regionální literatury, několikrát se mi podařilo získat tuto literaturu z tohoto zdroje.

– Pozůstalosti nebo jiné dary – občas se objeví regionální literatura, která dostane při evidenci lokaci REG, pokud ji nemáme, třebaže si ji vybrala jiná půjčovna do fondu.

– Informace přímo z tiskáren – výjimečně získáme informaci i dokument přímo z tiskárny.

– Osobní návštěva kulturních památek, muzeí, výstav i úřadů s řešením přímo na místě – s vyžádáním regionálního bezplatného povinného výtisku u vydavatele či ředitele instituce po předložení vizitky a znění příslušného zákona a vyhlášky, které nechávám k dispozici na místě, málokdy se setkám s neúspěchem.

– Získávání regionální literatury ve volném čase nebo o dovolené při soukromé návštěvě památek s předložením příslušných dokladů, které nosím stále s sebou.

– Akviziční zdroj z mezinárodní výměny publikací – zahraniční knihovny, s kterými provádíme výměnu, požadují od nás regionální dokumenty, které nemáme výjimečně ve vlastním fondu, protože nevíme o jejich existenci.

– Webové stránky celorepublikových vydavatelství, vysokých škol a univerzit i regionálních kulturních institucí a městských i obecních úřadů v rámci kraje, kde nacházím informace o vydávaných dokumentech.

– Regionální televizní stanice Lyra v Ústí n.L., která vznikla po roce 1989, přináší důležité informace zvláště o elektronických regionálních zdrojích a AV médiích (CD-ROM, DVD, videokazety).

– Elektronické souborné katalogy knihoven včetně vyhledávání v JIB

– Elektronické katalogy jednotlivých knihoven

– Elektronické či tištěné nabídky literatury s regionální tematikou od vydavatele, distribučních firem, protože naše knihovna je mezi těmi, ke kterým má vydavatel ze zákona nabídkovou povinnost a i v případě dodání fyzického regionálního výtisku má tento dokument ještě písemně nabídnout.

– Veřejně dostupné servery vydávaných publikací, v současné době je hlavním serverem www.ceskeknihy.cz

– Tištěné bibliografie – po roce 1989 došlo ke značnému snížení jejich počtu, ale občas se v nich najdou i informace o regionálních publikacích. Česká národní bibliografie, před rokem 1989 myslitelná pouze v tištěné podobě, přešla na elektronickou verzi a je také zdrojem informací o regionální literatuře.

– Spolupráce s městskými knihovnami v rámci Ústeckého kraje – v roce 2007 na žádost těchto knihoven byly v rámci software T-Series vyčleněny přírůstky naší regionální literatury pro jejich informaci, s přechodem na software Clavius tato služba přestala, ale bude se jednat v nejbližší době o její obnovení. Bohužel ani jedna z knihoven nám neposkytla recipročně informace o vyšlé regionální literatuře v jejich regionu nebo i jinde, takže se jedná o jednostrannou informační činnost a tento zdroj je zatím nulový.

– V rámci retrospektivního doplňování, pokud originál potřebného a obsahově kvalitního dokumentu nelze žádným způsobem sehnat, tak přistupujeme k vypůjčení prostřednictvím MVS nebo jiným způsobem a k jeho okopírování a svázání.

Také druhy dokumentů po roce 1989 doznaly změn – kromě běžných publikací, brožur, kartografických dokumentů, letáků, skládaček, výstavních katalogů a pohlednic přibýly elektronické zdroje a AV média: CD-ROM, DVD, videokazety.

Pohlednice s regionální tematikou se začaly evidovat až od roku 2006 v Excelu, celkem máme zachycen popis 128 pohlednic.

Rovněž díky grantu začala digitalizace regionálních periodik a zatím je touto formou zpracováno 13 ročníků periodik u 7 titulů. Další zpracování digitální formou je trend budoucnosti, ale bohužel závisí na dostatečných finančních prostředcích a úspěšných grantech.

V roce 2007 byla dokončena rekatalogizace skladu bibliografií, kde se ještě našla i regionální literatura, samotný fond regionální literatury ve studovně byl elektronicky zpracován už dříve jako jeden z prvních fondů po zahájení retrokonverze. V roce 2005, který byl rokem 60. výročí vzniku knihovny, byla zaevidována několik desítek let na půdě nahromaděná (nikoli zapomenutá) regionální literatura publikovaná v různých obdobích ústeckou knihovnou. V současné době je celý fond regionální literatury včetně svázaných periodik elektronicky zpracován a doplňuje se novinkami i dezideráty v rámci retrospektivního doplňování. Za 1. pololetí 2008 jsme zaevidovali 318 titulů knih a kartografických dokumentů a 58 elektronických zdrojů a AV médií do regionální studovny. Samozřejmě, že duplicitně stavíme některé dokumenty, pokud jsou k sehnání, do dalších půjčoven. Toto číslo ukazuje oproti minulým létům na dvojnásobný nárůst titulů regionální literatury. Celkem máme k 30. 6. 2008 elektronicky zaevidováno 17 602 všech dokumentů s lokací REG (13 118 kn. j. knih a brožur, 3 593 sváz. časopisů, 731 kartografických dokumentů, 138 elektronických zdrojů a 22 AV médií) a všichni si přejeme, abychom do fondu získali další cenné přírůstky tohoto „rodinného stříbra“ naší knihovny.

NAKLADATELSKÁ ČINNOST ČESKÝCH A MORAVSKÝCH KNIHOVEN OČIMA AKVIZITÉRA

Aleš Brožek, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Ten, kdo pravidelně sleduje roční výkazy o neperiodických publikacích sestavované Národní knihovnou ČR pro Český statistický úřad¹, si určitě všiml, že navzdory věku elektronického publikování každoročně přibývá počet vydaných knih a brožur v papírové formě. Jestliže za rok 2005 zaznamenala Národní knihovna ČR 15 350 titulů knih a brožur, v roce 2006 to bylo již 17 019 a loni dokonce 18 029 titulů knih a brožur².

Nejen akvizitéry, ale i ostatní knihovníky by mohlo zajímat, jak si v daném období vedly české a moravské knihovny. Některé mají vydavatelskou činnost uvedenu ve své zřizovací listině, například Městská knihovna v Praze v bodě 6 části III³ a Knihovna Kroměřížska v bodě 13 článku 3⁴, jiné jako například Městská knihovna Antonína Marka v Turnově ji ve zřizovací listině⁵ nezmiňují. Všechny uvedené knihovny však mají něco společného – vydávají zajímavé publikace.

Kolik titulů vydaných nákladem českých a moravských knihoven spatřilo světlo světa v letech 2005 až 2008, se zhruba dozvíme nejlépe hledáním v Souborném katalogu České republiky. Kupodivu počet „knihovnických“ titulů nemá sice stoupající tendenci jako v případě počtu titulů vydaných v ČR bez ohledu na typ nakladatele, ale ani klesající. Souborný katalog ČR totiž vykázal na konci června 2008 219 titulů vydaných knihovnami s vročením 2005, 224 titulů s vročením 2006, 164 titulů s vročením 2007 a zatím 28 titulů s letošním vročením (omezíme-

---

1. http://www.nkp.cz/pages/page.php3?navez=Neperiodicke_publicace&submenu3=26

2. Srovnej komentáře k těmto údajům na <http://www.gasset.cz/cz/index.php?page=novinky/21> či na http://www.institutumeni.cz/index.php?cmd=page&id=49&news_id=4153

3. <http://www.mlp.cz/doc/zrulist.pdf>

4. <http://www.knihkm.cz/cz/knihovna/zrizovaci-listina/5.html>

5. <http://www.knihovna.turnov.cz/zrulist.pdf>

li hledání jen na knihy a brožury). Lze tedy hovořit, že se zhruba na jednom procentu všech publikací vydávaných v České republice podílely české a moravské knihovny. Není to číslo zanedbatelné, bereme-li v úvahu, že vydávání neperiodických i periodických publikací určitě nepatří mezi hlavní činnosti knihoven.

Rozborem údajů ze Souborného katalogu ČR lze stanovit pořadí knihoven podle počtu vydaných publikací. Z **tabulky 1**, jež uvádí 58 knihoven, které zveřejnily od roku 2005 alespoň dvě publikace, vyčteme, že největším nakladatelem je Národní knihovna České republiky před Severočeskou vědeckou knihovnou v Ústí nad Labem (ta však toho dociluje především díky spolupráci se Severočeským klubem spisovatelů než vlastními publikacemi) a Studijní a vědeckou knihovnou Plzeňského kraje, což jsou velké knihovny mající nesrovnatelně větší finanční a personální možnosti než menší knihovny. Proto především 4. až 5. místo příbramské knihovny (a 8. až 10. místo břeclavské a znojemské knihovny) si zaslouží uznání. Za pozornost stojí i fakt, že během sledovaného období 3,5 roku 27 knihoven vydalo jednu publikaci. Jednalo se o knihovny v Berouně, Čáslavi, České Lípě, Holešově, Jaroměřicích nad Rokytnou, Kopřivnici, Kostelci nad Orlicí, Lipníku nad Bečvou, Litvínově, Mostě, Náchodě, Nové Páce, Novém Městě nad Metují, Písku, Plzni (městská knihovna), Poličce, Rokycanech, Rýmařově, Svitavách, Šumperku, Trutnově, Valašském i Velkém Meziříčí, Vrbnu pod Pradědem, Zábřehu na Moravě, Žatci a o Knihovnu Václava Havla. Tudíž by měly figurovat i v Adresáři nakladatelů ČR, tedy v databázi NAK. Ta však uvádí pouze 75 knihoven. Z 85 knihoven, které publikovaly v posledních 42 měsících, v ní nenajdeme z těch, co více publikují, např. knihovnu v Brandýse nad Labem a Českém Těšíně.

Národní knihovna ČR	110
Severočeská vědecká knihovna v Ústí n.L.	46
Studijní a vědecká knihovna v Plzni	41
Knihovna J.Drdy v Příbrami	39
Moravská zemská knihovna	39
Krajská knihovna F. Bartoše ve Zlíně	27
Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	18
Krajská vědecká knihovna v Liberci	15
MěK v Břeclavi	15
MěK ve Znojmě	15
Macanova knihovna v Praze	14
Vědecká knihovna v Olomouci	14
Jihočeská věd. knihovna v Č. Budějovicích	12

MěK v Děčíně	11
Krajská knihovna v Karlových Varech	9
Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě	9
Krajská knihovna Vysočiny v Havl. Brodě	8
Knihovna AV ČR	8
MěK v Rožnově p. Radhoštěm	8
Národní lékařská knihovna v Praze	8
Knihovna BBB v Uh. Hradišti	7
Knihovna K. Dvořáčka ve Vyškově	7
Knihovna Kroměřížska	7
Knihovna města Olomouce	7
Knihovna V. Čtvrтка v Jičíně	6
Krajská knihovna v Pardubicích	6
MěK v Lounech	6
MěK v Rychnově n. Kněžnou	6
MěK v Českém Těšíně	5
MěK v Praze	5
Státní technická knihovna v Praze	5
Geogr. knihovna PřF UK Praha	4
Knihovna J. Mahena v Brně	4
Knihovna M.J.Sychry ve Žďáru n.S.	4
MěK v Havířově	4
MěK v Jaroměři	4
Středočeská vědecká knihovna v Kladně	4
Masarykova veřejná knihovna ve Vsetíně	3
MěK v Holešově	3
MěK v Klatovech	3
MěK v Rakovníku	3
MěK ve Varnsdorfu	3
Knihovna Jablunkov	2
Knihovna Dr.E.Bořického v Milíně	2
Knihovna E. Petišky v Brandýse n.L.	2
Knihovna města Mladá Boleslav	2
Knihovna OHH EÚ AV ČR v Praze	2
MěK A. Marka v Turnově	2
MěK v Hluku	2
MěK v Jihlavě	2
MěK v Prachaticích	2
MěK v Prostějově	2
MěK v Sedlčanech	2

MěK v Semilech	2
MěK ve Velkém Meziříčí	2
Strahovská knihovna v Praze	2
Šmidingerova knihovna ve Strakonících	2
UK Západočeské univerzity v Plzni	2

Tab. 1 Pořadí knihoven podle počtu vydaných publikací

Pokud by všechny knihovny zasílaly povinné výtisky do Národní knihovny ČR, do Moravské zemské knihovny v Brně, do Vědecké knihovny v Olomouci a odevzdávaly příslušný exemplář do krajské knihovny ve svém regionu, měl by se počet titulů v prvních třech knihovnách blížit počtu titulů v Souborném katalogu ČR. Skutečnost je však jiná, jak ukazuje **tabulka 2**, pro niž jsme údaje získali prohledáváním online katalogů českých knihoven, pokud to jednotlivé elektronické katalogy umožňovaly.

Dotaz byl vytvořen tak, že se měly najít záznamy, které v poli „Nakladatel“ obsahovaly slovo knihovna, a do pole „Rok vydání“ se postupně vepisoval údaj 2005, 2006, 2007 a 2008. Aby byly výsledky pokud možno srovnatelné, omezovalo se vyhledávání na druh dokumentu „knihy“. Nalezené záznamy se vizuálně kontrolovaly a výsledek se zpřesňoval např. vyškrtnutím publikací vydaných v jiném roce (v případě hledání v katalogu VK v Olomouci) nebo publikací vydaných univerzitami (v případě hledání v katalogu SVK v Kladně).

Katalog	2005	2006	2007	2008	Součet
Souborný katalog ČR	219	224	164	28	635
Česká národní bibliografie	106	110	83	19	318
Národní knihovna ČR (katalog NKC)	105	106	77	16	304
NK ČR - Knihovnický institut	87	91	109	16	303
SVK v Ústí n.L.	95	92	77	8	272
Vědecká knihovna v Olomouci	96	87	71	17	271
Moravská zemská knihovna	86	79	61	16	242
SVK v Kladně	59	59	48	9	175
KVK v Liberci	65	66	30	7	168
SVK Plzeňského kraje v Plzni	50	56	40	9	155
SVK v Hradci Králové	47	57	36	5	145
KK F. Bartoše ve Zlíně	32	41	27	2	102
Knihovna Národního muzea	44	43	2	0	89

KK v Pardubicích	36	32	14	5	87
JVK v Č. Budějovicích	24	33	21	5	83
KK Vysociny v Havl. Brodě	19	24	24	0	67
Památník národního písemnictví	25	19	19	1	64
MěK v Břeclavi	19	28	12	4	63
Knihovna J. Drdy v Příbrami	20	22	9	0	51
KK v Karlových Varech	6	19	15	0	40
Knihovna města Plzně	9	9	10	0	28
Knihovna J. Mahena v Brně	9	7	5	1	22
Knihovna města Olomouce	6	8	5	0	19
Parlamentní knihovna v Praze	5	3	1	0	9

Tab. 2 **Počet titulů publikací vydaných knihovnami v elektronických katalozích**

I přes uvědomování si reality, že počet titulů v Souborném katalogu ČR bude vždy větší než v katalozích jednotlivých knihoven, je překvapivé, že v katalogu NKC Národní knihovny není ani 50 procent titulů Souborného katalogu ČR. (Poměrně velký počet záznamů v katalogu Knihovnického institutu NK ČR lze přičíst faktu, že zaznamenává i elektronické zdroje na internetu.) Relativně nízký počet záznamů v bázích havlíčkobrodské a karlovarské knihovny lze vysvětlit skutečností, že knihovny v jejich regionu nevydávají velký počet publikací a o knihovnickou produkci z jiných regionů tyto dvě knihovny nemají asi ani zájem. Karlovarská knihovna tak má paradoxně méně titulů vydaných českými knihovnami než příbramská knihovna, která za relativně dobrý výsledek vděčí svým vlastním publikacím. Mimořádně nízký počet titulů s letošním vrocením v katalozích některých knihoven v době, kdy vstupujeme do druhé poloviny roku 2008, může naznačovat personální problémy v katalogizačních odděleních.

Z knihoven, které dostávají zdarma pouze regionální publikace a ostatní produkci musí dokupovat, vyčnívá díky velkému počtu publikací knihoven ústecká knihovna (ta ve zkoumaném období zařadila do fondu a nabídla svým uživatelům dokonce o 30 titulů více než MZK s právem povinného výtisku) a SVK v Kladně. Neočekávaný je i poměrně značný rozdíl mezi počtem publikací vydaných knihovnami v katalozích Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny v Brně a Vědecké knihovny v Olomouci, tedy knihoven, které mají nárok na povinné výtisky. Kdyby knihovny dodržovaly zákon č. 37/1995 Sb., vy-

hlášku MK ČR č. 156/2003 Sb. a další předpisy⁶, výsledek v tabulce 2 by určitě byl odlišný. Publikace vydané knihovnami se do fondů knihoven, které mají nárok na celostátní nebo regionální povinný výtisk, dostávají tedy nejen tou nejjednodušší cestou, tj. zasláním nebo předáním knihy nakladatelem, ale často musí akvizitér detektivně pátrat a volit různé metody, o nichž se podrobněji zmiňuje např. referát kolegyně J. Lichtenbergové.

Protože by o publikace vydané knihovnami mohly mít zájem nejen knihovny, na které se vztahují výše uvedené legislativní předpisy, ale i další knihovny, ba i soukromí zájemci, neměla by se podceňovat forma nabídkové (ohlašovací) povinnosti. Z paragrafu 4 zákona č. 37/1995 Sb. vyplývá, že nakladatelé jsou povinni písemně nabídnout ke koupi knihovnám uvedeným ve vyhlášce MK ČR č. 156/2003 Sb. jeden výtisk neperiodické publikace, a to do 30 dnů od jejího vydání. Některé publikující knihovny to řeší zasláním dopisu nebo e-mailu, což však pro akvizitéry není nejlepší řešení, protože zpracování takových sdělení je administrativně dost náročné. Problémem při následném objednávání je fakt, že množství údajů v dopisech a e-mailech je mnohdy nedostatečné a jejich kvalita někdy nízká. Akvizitěři proto již od chvíle přijetí zákona v roce 1995 usilovali o to, aby nakladatelé plnili nabídkovou (ohlašovací) povinnost poskytnutím údajů o vycházející produkci do periodik určených pro informování knihkupců i veřejnosti. Takovým periodikem byly dříve Nové knihy, v současnosti je to týdeník Knihy, bibliografická příloha Nové knihy týdeníku Literární noviny a čtrnáctideník Knižní novinky.

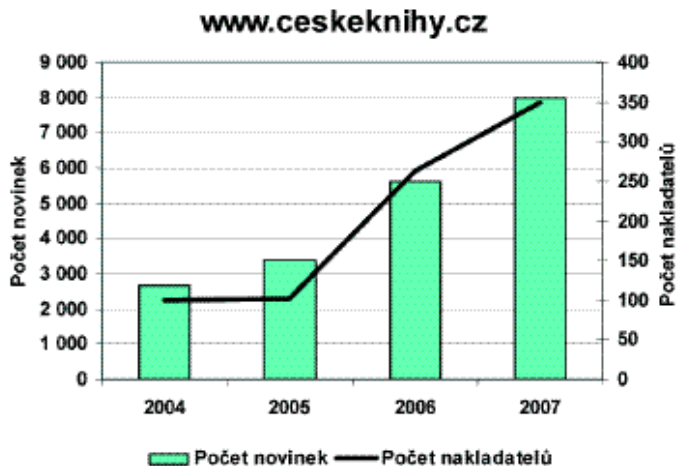
Akvizitěři podporovali rovněž snahy producentů databází, aby vznikla centrální databáze s údaji o nově vycházející knižní produkci. Zdá se, že řešením by mohla být databáze vydaných titulů České knihy⁷. Svaz českých knihkupců a nakladatelů ji buduje od roku 2004, takže počáteční „dětské nemoci“ byly už vycytlány. Údaje o nově vydaných publikacích si mohou ukládat do báze České knihy nakladatelé sami a neplatí za to žádný poplatek. Navíc výstup z databáze v případě nakladatelů, kteří mají se SČKN uzavřenu smlouvu o plnění nabídkové povinnosti (v případě volného místa i tituly ostatních nakladatelů), se automaticky dostává do tištěného čtrnáctideníku Knižní novinky, takže i osoby, které nemají přístup k internetu a jsou zvyklé na tradiční papírovou formu, se o nových knihách dozvědí.

---

⁶ Jejich text přehledně uvádí web Národní knihovny ČR na http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=weba_pv.html

⁷ www.ceskeknihy.cz

Obr. 1

Počet novinek i nakladatelů, jak ukazuje **obr. 1**, rok od roku v bázi České knihy stoupá. Na konci června 2008 mělo sice smlouvu se svazem uzavřeno jen asi 350 nakladatelů, ale celkový počet nakladatelů přispívajících do báze je již přes 700. Někteří z nich hlásí publikace sporadicky, jiní jsou však velmi pilní a formulář vystavený na webu vyplňují velmi detailně.

Knihovna	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Celkem
Knihovna J. Drdy v Příbrami	4	0	7	9	6	0	26
Vědecká knihovna v Olomouci	1	5	5	3	5	1	20
SVK v Ústí nad Labem	0	0	2	6	7	2	17
KK F. Bartoše ve Zlíně	0	1	0	2	5	0	8
Národní knihovna ČR	0	0	0	3	0	0	3
SVK v Kladně	0	0	0	0	1	0	1
MZK v Brně	0	0	0	0	0	0	0

Tab. 3 Přispívání knihoven do databáze České knihy

Jak ukazuje **tabulka 3**, z českých a moravských knihoven využívá tento způsob plnění nabídkové (ohlašovací) povinnosti pouze osm knihoven, a to ještě dost výběrově, porovnáme-li počet nahlášených titu-

lů do báze České knihy s počtem titulů uvedených v tabulce 1. Vyplnění formuláře přitom netrvá déle než několik minut a není nutné vepsat údaje do všech rubrik (**obr. 2**). Povinným údajem je jen název, anotace, datum vydání a ISBN. Požadavek uvedení ISBN by mělo nutit nakladatele, aby požádali Agenturu ISBN v Národní knihovně ČR o přidělení identifikátoru. Je zarážející, že ze 75 knihoven, o kterých agentura ví, že publikují, uvádí je v bázi NAK, plná polovina (38) si dosud o identifikátor nepožádala! Přitom registrace v agentuře je bezplatná.

The screenshot shows a web browser window with the URL 'http://www.nkn.cz'. The page title is 'ČESKÉ KNĚHY - databáze vydaných titulů'. The main content is a registration form for a new title. The form fields are as follows:

- Název nakladatelství:** Smerčická vědecká knihovna
- Autorka:** Melicharová, Alena
- Název:** Paleta písní poezie
- Podtitulek:** Množství knih v obrazech a verších
- ISBN:** 978070551509
- Podčet stran:** 67
- Varše:** VZ malá deska, lesná brožura s ilustracemi
- Operativní cena:** 150
- Formát:** 24x15
- Číslo vydání v edici:** 1
- Typograf:** (empty)
- Editor:** (empty)
- Překladatel:** (empty)
- Původní název:** 1
- Vydání:** 1
- Titulární:** Tiskárna 7. Dubňá Kouřimsko
- Publikováno v:** 19.05.2008

Obr. 2

Vhodné je připojit soubor s naskenovanou obálkou, i když ta je reprodukována v Knižních novinkách jen po zaplacení určité částky. Na webu je však viditelná a lze ji stáhnout pro využití v elektronickém katalogu knihovny. Také se vyplatí psát výstižně anotaci o publikaci, protože ji mohou některé knihovny využít.

I když ve většině knihoven to není akvizitér, kdo by měl zasílat povinné výtisky do příslušných knihoven a plnit nabídkovou (ohlašovací) povinnost vůči knihovně, věřím, že tento příspěvek nebude akvizitéry jen mlčky vyslechnut. Doufám, že budou účinně působit na své kolegy, kteří mají na starost distribuci a propagaci „knihovnických“ publikací, a že se situace brzy výrazně zlepší.

VYŘAZOVÁNÍ DOKUMENTŮ Z FONDŮ KNIHOVEN A JEJICH NABÍDKA DALŠÍM SUBJEKTŮM (vývoj a současný stav)

Dana Novotná, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

Součástí budování knihovních fondů bylo vždy nejen jejich získávání, evidence a revize, ale také obsahová prověrka a s tím související proces vyřazování dokumentů. V průběhu času byl způsob vyřazování postupně upravován knihovními zákony i dalšími prováděcími předpisy a vyhláškami.

Již v Zákoně o veřejných knihovnách obecních č. 430/1919 Sb. bylo v § 8 požadováno po knihovní radě, která se měla scházet alespoň jednou za čtvrt roku, „*aby rozhodovala po návrhu knihovníkově o nákupu nových knih a vyřazení nevhodných*“. V Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. listopadu 1919, Č. 607 Sb. z. a n., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních, jsou v článku 3 upřesněny požadavky na obsahovou úroveň fondu veřejných knihoven: „*Spisy umělecky a obsahově bezcenné, výtvary nemravného rázu (díla pornografická), t. zv. krváky, detektivní a indiánské povídky, které senačním způsobem dráždí fantasii čtenářovu, pamflety, snižující tendenčně celé stavy nebo vrstvy obyvatelstva, jakož i díla směřující proti trvání a celistvosti státu československého, nesmějí býti pojata do veřejných knihoven. Ministerstvo školství a národní osvěty si vyhrazuje uveřejňovati seznam spisů a výtvorů, které nutno vyloučiti z veřejných knihoven.*“ V článku 17 pak je zmiňována další okolnost, která může být důvodem pro vyřazení dokumentů z fondu: „*Při vrácení půjčených knih jest opatrně dbáti, aby nebyla přenášena nákaza. Výtisky zřejmě pošpiněné budtež vyloučeny z oběhu.*“

Zákon č. 53/1959 Sb. ze dne 9. července 1959, o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon) přímo ve svém textu žádné informace o vyřazování dokumentů neuvádí, ale podrobně se tomuto tématu věnují Směrnice ministerstva kultury ČSR č.j. 10 284/69 ze dne 8. července 1969, o evidenci a revizi knihovních fondů v knihovnách jednotné soustavy.

V §6 Vedení seznamu úbytků je definována povinnost knihovny vést seznam úbytků zejména za účelem „*a) evidence počtu vyřazených a ztracených knihovních jednotek za určité období, která je potřebná pro stanovení velikosti knihovního fondu ..., a b) evidence příslušných dokladů o schválení*

nebo důvodech vyřazení a o nakládání s vyřazenými knihovními jednotkami. Seznamy hromadně vyřazované literatury se mají uchovávat jako přílohy seznamu úbytků.

V §8 Vyřazování literatury se v bodě 1 uvádí, že „*Vyřazování literatury je spolu s doplňováním knihovních fondů součástí jejich soustavného a plánovitého budování. Podkladem pro budování knihovních fondů jsou úkoly knihoven, stanovené jejich statutem (...) a oborová specializace knihovny. Na tomto podkladě vedoucí organizace nebo jím pověřený pracovník, který schvaluje plány doplňování knihovních fondů, schvaluje i návrhy na vyřazování literatury z knihovních fondů.*“ Vyřazování literatury z knihovního fondu se provádí buď soustavně, nebo na základě jednorázové prověrky. Pokud je to pro knihovnu efektivní, je možné provést prověrku zároveň s revizí fondu.

V bodě 2 jsou pak blíže specifikovány dokumenty, které mohou být vyřazeny z fondu: „*a) literatura, která neodpovídá odbornému zaměření knihovny a jejím úkolům, b) multiplikáty, event. duplikáty literatury, která byla z hlediska úkolů knihovny plně nahrazena novými vydáními nebo novou literaturou nebo která po obsahové stránce zastarala a její další uchování ve stávajícím počtu výtisků si úkoly knihovny nevyžadují.*“ Uvedená obecná hlediska přitom platí i pro knihovny, které plní úkoly konzervační nebo shromažďují literaturu určitého oboru v relativní úplnosti.

V bodě 3 je však zdůrazněno, že „*Ve vědeckých knihovnách je při vyřazování zpravidla zachována úplná historická návaznost v hlavních oborech zaměření knihovny.*“, tzn. z těchto částí fondu se zastaralá literatura nevyřazuje.

Body 5 a 6 se pak zabývají vlastním procesem vyřazování: „*Podkladem pro vyřazování je vypracování seznamu literatury, navržené k vyřazení. Návrh připraví komise, jmenovaná vedoucím organizace.*“ Seznam má obsahovat pořadové číslo, jméno autora a název publikace, přírůstkové číslo, příp. signaturu a cenu. V poznámce se uvede zdůvodnění pro vyřazení dotyčné publikace (např. zastaralá) a příp. také způsob dalšího nakládání. „*O vyřazení literatury rozhoduje na základě předloženého návrhu vedoucí organizace. Na základě tohoto rozhodnutí se provede odpis vyřazené literatury v seznamu úbytků a číslo položky seznamu úbytků se uvede u příslušného záznamu v přírůstkovém seznamu.*“

V §9 Nakládání s vyřazovanými knihovními jednotkami je podrobně rozpracován složitý postup dalšího uplatnění těchto dokumentů. První možnosti, které mají jednotlivé knihovny využít, jsou tzv. rezervní fondy s funkcí depozitních fondů, které měly soustřeďovat starší méně využívanou literaturu a měly být postupně zřizovány v jednotlivých sítích knihoven – důležité měly být zejména rezervní fondy odvětvové (oborové) a celostátní ústřední

rezervní fond (v době vydání Směrnic však tyto fondy neexistovaly). Druhá v pořadí je příslušná organizačně nebo metodicky nadřazená knihovna, u které již byl rezervní fond zřízen. Pokud ta odmítne nabízené dokumenty převzít, je možné vyřazené knihovní jednotky „a) vyměnit s jinou knihovnou, b) převzít do správy jiné organizace, c) prodat antikvariátu, d) prodat občanu, e) odevzdat do sběru, nemají-li žádnou kulturní hodnotu.“ Důležité přitom je, že „S vyřazenou literaturou lze nakládat pouze v uvedeném pořadí.“

Současnou praxi v oblasti vyřazování literatury definuje Zákon č. 257/2001 Sb. ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), a to v §17 Vyřazování knihovních dokumentů:

„(1) Z knihovního fondu knihovny lze vyřazovat pouze

- a. knihovní dokumenty, které neodpovídají zaměření knihovního fondu knihovny a jejím úkolům,
- b. multiplikáty knihovních dokumentů,
- c. knihovní dokumenty opotřebované, neúplné nebo poškozené tak, že přestaly být informačním pramenem.

(2) Knihovní dokumenty z konzervačního fondu a z historického fondu lze vyřazovat pouze se souhlasem ministerstva,

(3) Provozovatel knihovny je povinen nabídnout ke koupi knihovní dokumenty vyřazené podle

- a. odstavce 1 písm. a) a b) provozovateli jiné knihovny téhož druhu, a pokud takový provozovatel odmítne, provozovateli knihovny, která je součástí školy,
- b. odstavce 2 Národní knihovně.

Pokud nebyly takto odkoupeny, provozovatel nabídne vyřazené knihovní dokumenty ke koupi jinému zájemci. Pokud nebyly ani takto odkoupeny, může je darovat nebo zlikvidovat.

(4) Podle odstavců 1 až 3 se nepostupuje při vyřazování knihovních dokumentů chráněných podle zvláštního právního předpisu.

(5) Při rušení knihovny je její provozovatel povinen postupovat podle odstavců 2 až 4.“

Stejně jako dříve je povinností knihovny zapsat dokumenty vyřazené z fondu do seznamu úbytků, jak je uvedeno ve Vyhlášce Ministerstva kultury č. 88/2002 Sb. ze dne 21. února 2002 k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), v oddílu Podrobnosti o vedení evidence knihovního fondu v §4 a §6:

„§ 4

(1) Provozovatel knihovny v rámci evidence knihovního fondu vede

- a. *přirůstkový seznam, do kterého se zaznamenávají všechny knihovní dokumenty získané pro knihovní fond knihovny, a*
- b. *seznam úbytků, do kterého se zaznamenávají úbytky knihovních dokumentů*

(2) *Přirůstkový seznam a seznam úbytků lze vést formou několika dílčích seznamů.*

§ 6

(1) *Záznam v seznamu úbytků obsahuje*

- a. *datum zapsání,*
- b. *pořadové číslo záznamu,*
- c. *přirůstkové číslo knihovního dokumentu a případně i jeho signaturu,*
- d. *označení autora, název, místo a rok vydání knihovního dokumentu, popřípadě jiné údaje zaručující nezaměnitelnost knihovního dokumentu,*
- e. *důvod odpisu nebo vyřazení knihovního dokumentu s odvoláním na příslušný schvalovací doklad.*

(2) *Jde-li o hromadně vyřazované knihovní dokumenty, zaznamenané ve zvláštním seznamu, který obsahuje údaje uvedené v odstavci 1 písm. c) a d), lze záznam v seznamu úbytků provést odkazem na tento seznam.*

(3) *Do seznamu úbytků se nezaznamenává vyřazení knihovních dokumentů s omezenou dobou platnosti.“*

Vyřazené dokumenty (tedy ty, které byly odepsány z fondu z důvodu multiplicity nebo proto, že neodpovídají zaměření knihovny, nikoli kvůli poškození nebo ztrátě) mají být následně nabídnuty jiným knihovnám, příp. dalším subjektům. K tomu slouží nabídkové seznamy, vytvářené dnes již v naprosté většině elektronickou cestou, většinou v programech Word nebo Excel. Mohou se tedy bez problémů dostat k daleko většímu počtu potenciálních zájemců, než tomu bylo dříve v klasické papírové podobě.

Nejvíce je pro šíření nabídek používána elektronická pošta – seznamy jsou zasílány buď přímo konkrétním zájemcům nebo do elektronických konferencí (nejčastěji se jedná o konferenci Knihovna – Diskusní skupina knihoven a automatizace knihoven). Další možností je vystavení seznamů na webových stránkách jednotlivých knihoven. Stále častěji je také využívána webová stránka ústřední knihovny Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, přímo zaměřená na zprostředkování nabídky knih, periodik i dalších informačních pramenů vyřazených z knihoven libovolným zájemcům (stránka vyrazene.ujep.cz byla zřízena v roce 2003 a jsou zde zdarma zveřejňovány odkazy na seznamy vystavené na webových stránkách jednotlivých knihoven, příp. může být nabídka umístěna přímo na serveru ústřední knihovny PF UJEP).

V nabídkových seznamech je možné nalézt literaturu užitečnou pro různé druhy knihoven – pro krajskou knihovnu našeho typu je to např. starší regionální literatura, chybějící ročníky periodik zejména u dlouhodobých kontinuací, uživatelé často požadované tituly naučné literatury i kvalitní beletrie. Stále se však při tvorbě těchto nabídek objevují nedostatky, které brání jejich optimálnímu využití.

Jsou to zejména neúplné údaje, které neumožňují přesně identifikovat nabízený dokument – rozhodně nestačí uvést v seznamu pouze autora a název, jak se to poměrně často stává. Je nutné doplnit ještě minimálně rok vydání, v optimálním případě také místo vydání a nakladatele.

Další nepříjemností je rozesílání nabídkových seznamů účastníkům elektronických konferencí ve formě příloh k mailovým zprávám, místo aby byl v konferenci prezentován pouze odkaz na příslušnou webovou stránku knihovny, kde je seznam vystaven.

Tyto problémy byly mj. řešeny na 17. semináři akvizičních pracovníků na téma Aktualizace a vyřazování knihovního fondu, který se konal 12. června 2007 v Severočeské vědecké knihovně v Ústí nad Labem. Zejména zástupci Národní knihovny a krajských knihoven, kde jsou nabídkové seznamy v akviziční práci využívány pro doplňování konkrétních chybějících titulů (resp. jejich jednotlivých vydání), se vyslovili pro co největší zpřesnění nabídek, příp. pro jejich jednotnou úpravu – jakousi masku na začátku seznamu, kde by byl uveden název knihovny, její zaměření a základní informace o typu nabízené literatury, aby nebylo vždy nutné procházet celý dlouhý seznam.

Vzhledem k tomu, že se s výše uvedenými nedostatky dlouhodobě setkáváme při využívání nabídkových seznamů také v akviziční praxi naší knihovny a prohřešků se ve svých nabídkách občas dopouštějí i knihovny našeho regionu, rozhodli jsme se alespoň částečně přispět ke zlepšení současného stavu. V březnu letošního roku jsme k tomuto tématu vydali metodický pokyn, se kterým jsme seznámili ředitele pověřených knihoven v regionu a uveřejnili jej také v Knihovnicko-informačním zpravodaji Královéhradeckého kraje „U nás“.

Ve zmíněném pokynu (je otištěn v příloze tohoto článku) jsme se snažili stručně shrnout všechny základní informace z příslušných legislativních materiálů, doporučení prezentovaná akvizičními pracovníky na různých akcích i v odborném tisku a také své vlastní zkušenosti. Cílem bylo dát knihovnám přehledný návod na tvorbu takových nabídkových seznamů, které poskytnou akvizičním pracovníkům i ostatním zájemcům všechny potřebné informace pro rychlé a přesné rozhodování při výběru z nabízených titulů.

Příloha:

Nabídkové seznamy publikací vyřazených z fondů knihoven

metodický pokyn SVK HK pro knihovny Královéhradeckého kraje

Pravidla pro vyřazování knihovnických dokumentů jsou uvedena v Zákoně č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) v § 17: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm.

Knihovní fond veřejné knihovny je třeba průběžně aktualizovat, neboť v něm mají být obsaženy pouze knihovní dokumenty odpovídající zaměření konkrétní knihovny; multiplikáty mají být součástí knihovního fondu pouze v případě nejfrekventovanějších knihovnických dokumentů. Knihovní fond má obsahovat knihovní dokumenty v dobrém technickém stavu a aktuální dokumenty. Knihovní dokumenty, nespĺňující výše uvedené podmínky, jsou z knihovního fondu vyřazovány.

Vyřazené dokumenty musí být nabídnuty ke koupi jiné veřejné knihovně, protože mohou přinést obohacení jejího knihovního fondu. Vyloučeny z této povinnosti jsou dokumenty, jejichž povaha vylučuje další využití, jako jsou opotřebované, neúplné nebo poškozené dokumenty.

Na základě doporučení a zkušeností prezentovaných na 17. semináři akvizitních pracovníků dne 12. 6. 2007, jehož téma bylo Aktualizace a vyřazování knihovního fondu, a na základě vlastních zkušeností doporučuje SVK v Hradci Králové řídit se při vyřazování publikací z fondů knihoven těmito pokyny:

- dokumenty regionální povahy nabízet přednostně SVK HK
- nejprve zveřejnit nabídku ke koupi, teprve nebude-li odezva, nabídnout jako dar
- nabídky zveřejňovat elektronicky (el. konference)
- v úvodu nabídky charakterizovat knihovnu, která publikace vyřazuje a její zaměření
- v úvodu co nejvíce upřesnit nabídku (např. „jedná se o publikace z oboru ...“)
- nabídku uvádět na vlastních www stránkách knihovny a v elektronické konferenci prezentovat nejlépe pouze odkazem na příslušnou www stránku, kde je seznam vystaven
- v nabídce uvádět kontaktní adresu, termín, do kdy lze požadavky posílat a za jakých podmínek budou případné požadavky vyřízeny (cena za jednotku, za komplet, zdarma, úhrada poštovního apod.)

- pro maximální využití nabízených publikací ostatními knihovnami doporučujeme, aby seznam vyřazovaných publikací obsahoval tyto údaje:
  - **autor**
  - **název**
  - **místo vydání**
  - **nakladatel**
  - **rok vydání**
  - **v nabídce ke koupi cena**
- využívat celostátního Přehledu nabídek vyřazených knih na adrese: <http://vyrazene.ujep.cz/>. Tato stránka slouží ke zprostředkování odkazů na seznamy vyřazovaných knih nabízených k využití v jiných knihovnách. Pro knihovny ji zřídila ústřední knihovna Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Nabídky k zařazení můžete zasílat na adresu: knihovna@pf.ujep.cz. Pokud nemůžete seznam vystavit na vlastních www stránkách, lze jej poslat zkomprimovaný v příloze mailu.

Literatura a www odkazy:

Zákon o veřejných knihovnách obecních č. 430/1919 Sb.
http://knihovnam.nkp.cz/docs/KnihovniZakon_1919.doc

Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. listopadu 1919, Č. 607 Sb. z. a. n., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních
http://knihovnam.nkp.cz/docs/KnihovniZakon_1919.doc

Zákon č. 53/1959 Sb. ze dne 9. července 1959, o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon)
http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Knihovnický_zakon.htm

NOVÁKOVÁ, Nad'a – NOVÁK, Josef – ŠÍR, Stanislav
 Evidence, vyřazování a ztráty v knihovnách / Nad'a Nováková, Josef Novák, Stanislav Šír. – 2. přeprac. a doplň. vyd.
 Praha : Státní technická knihovna, 1984. – 108 s. : ukázky formulářů. – Přehl. lit.
Obsahuje výklad Směrnice ministerstva kultury ČSR čj. 10 284/69 ze dne 8. července 1969, o evidenci a revizi knihovních fondů v knihovnách jednotné soustavy

Zákon č. 257/2001 Sb. ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)
http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm

Vyhláška Ministerstva kultury 88/2002 Sb: Vyhláška Ministerstva kultury ze dne 21. února 2002 k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)
http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/01_index.htm

BROŽEK, Ivo

Nabídky vyřazených knih prostřednictvím internetu / Ivo Brožek.

In: Knihovny současnosti 2005. – Brno : Sdružení knihoven ČR, 2005, s. 204–207.

ISBN 80-86249-30-1

BROŽEK, Ivo

Webová stránka zaměřená na nabídky vyřazených knih [elektronický zdroj] / Ivo Brožek.

In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. - Roč. 7, č. 11 (3.11.2003).

Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/1513>

Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem. Pedagogická fakulta. Ústřední knihovna provozuje stránku: <http://vyrazene.ujep.cz/>

Zápis ze 17. semináře akvizičních pracovníků na téma Aktualizace a vyřazování knihovního fondu konaného dne 12. června 2007 v Severočeské vědecké knihovně v Ústí nad Labem.

V Ústí nad Labem 18. 6. 2007, zapsala: Marie Lichtenbergová.

http://www.sdruk.cz/zapisy/zapis_akvizice_usti_nad_labem2007.htm

PFEIFEROVÁ, Martina.

Zpráva ze 17. akvizičního semináře.

In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 11, č. 7 (2.7.2007).

<http://www.ikaros.cz/node/4233>

O PRÁCI KNIHOVNÍKA-BOHEMISTY V NÁRODNÍ KNIHOVNĚ VE VARŠAVĚ

Príspevek k otázce místa a využití oborových specialistů v knihovnách

Katarzyna Kwiatkowska-Żák, Biblioteka Narodowa Varšava

Ve svém referátu bych se chtěla dotknout problému realizace úkolů typických pro oborového specialistu či oborového knihovníka ve velké vědecké knihovně, která však nemá ve své organizační struktuře pracovní místa tohoto druhu. Učiním to na příkladě práce knihovníka-bohemisty v Národní knihovně ve Varšavě. Předtím si ale dovoluji říct pár úvodních slov k tématu a taky podotknout, že se mi jedná především o úseky na základní pracovní lince akvizice a zpracování dokumentů – služby uživatelům a ne o specifické pracovní oblasti jako oddělení rukopisů a starých tisků, hudební oddělení či úsek restaurování a konzervace fondů, kde samozřejmě specialisté z jiných oborů pracovat musí. Nebudu taky rozvádět případy, kdy využíváme externí odborníky.

O oborových knihovnicích (něm. *Fachreferent*, ang. *area specialist*, *subject specialist*) slyšíme už koncem XIX. století v Německu, kde se dříve akvizicí v univerzitních knihovnách zabývali profesori, kteří tento závazek brali jako dodatečnou práci. Knihovny si rychle uvědomily, že taková spolupráce není pro ně vhodná, protože vědečtí pracovníci univerzit se těmto závazkům dostatečně nevěnovali. Knihovny pochopily, že musí mít své vlastní, akademicky vzdělané zaměstnance, kteří by všechny problémy řešili rychle a na místě. Oborový knihovník v Německu má nejenom knihovnické vzdělání, ale také další vysokoškolské vzdělání v jiném oboru. *Fachreferent* má péči nad procesem akvizice a věcným zpracováním fondů ze svého oboru a také se v jeho rámci zabývá poskytováním informací¹. V dánských knihovnách se spíše používá termín *vědecký knihovník*², ačkoliv *wissenschaftlicher Bibliothekar* se vedle *Fachreferent* – a vyskytuje i v Německu.

---

¹ Hudzik, K. Bibliotekarz dziedzinowy – doświadczenia niemieckie a polskie możliwości ich adaptacji. *EBIB* [on-line]. 2000, Nr 8 (18) [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/hudzik.html>.

² Larsen, S. Specjaliści dziedzinowi w bibliotekach akademickich Danii – „mandaryni przeszłości” czy wschodzące gwiazdy biblioteczne? *Tamtéž*. [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/larsen.html>>.

Pojem *area specialist (librarian)* a *subject specialist (librarian)* se v amerických univerzitních knihovnách vytvořil během 60. a 70. let 20. století, kdy se tzv. „area studies“ stávaly čím dál tím víc populárnější. Jeho rozsah se však většinou omezoval do oblasti literatury. Na významu nabral až v 80. letech. Na americké půdě se můžeme setkat i s jinými pojmy, které mají tentýž nebo velmi podobný obsah, např. s konkrétnějším názvem *slavic bibliographer*. V Polsku se uchýlil, podobně jak v USA, *bibliotekarz dziedzinowy*, taktéž v Čechách – *oborový knihovník* či *oborový specialista*. Budu záměrně používat dva poslední pojmy.

O úkolech a postavení oborového specialisty, jeho místě ve struktuře knihovny a údělu v jejich aktivitách se už napsalo hodně, rovněž o jeho nové situaci a roli v době Internetu a nových informačních technologií. Odkazuji v tomto místě jen na několik publikací³ a raději přejdu k polskému kontextu.

V Polsku se věc odborných knihovníků řeší třemi způsoby:

1. Ve větších univerzitních knihovnách, jako je např. Hlavní knihovna Varšavské univerzity⁴ nebo Hlavní knihovna Univerzity Mikuláše Koperníka v Toruni⁵, pracovní místa odborných specialistů existují. **Polští oboroví knihovníci se většinou omezují na informační služby a práci přímo s uživatelem a také na akviziční práci.**

---

³ Mimo jiné: Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach akademickich. Materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26–27 października 2000 r. Toruń 2001.

Gacińska, M. Młode kadry w bibliotece. *Forum Akademickie* [on-line]. 2001, Nr 11 [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <www.forumakad.pl/archiwum/2001/11/artykuly/23-nmlode_kadry_w_bibliotece.htm>.

Viz též celé desáté číslo časopisu *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy – EBIB* z roku 2000, věnované té problematice. [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/index.html>>.

⁴ V Knihovně Varšavské univerzity se títo knihovníci nazývají „oborovými informátory“ protože se hlavně zabývají poskytováním informací a pomocí ve vyhledávání ve fondu stavěném podle Třídění Kongresové knihovny. Viz: Macháčková, T.; Skolková, L. Varšavská univerzitní knihovna českýma očima. *Ikaros* [on-line]. 2006, č. 5 [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/3348>>.

Hakim Al-khatib, A. Rola bibliotekarza dziedzinowego w wolnym dostępie. *EBIB* [on-line]. 2000, Nr 8 (18) [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web:

<<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/hakim.html>>.

⁵ Bednarek-Michalska, B. Opis stanowiska pracy bibliotekarza dziedzinowego na przykładzie BG UMK. *EBIB* [on-line]. 2000, Nr 8 (18) [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/michalska.html>>.

2. V jiných knihovnách, např. v Národní knihovně ve Varšavě, Hlavní knihovně Warmińsko-Mazurské univerzity v Olštýně nebo Univerzitní knihovně v Poznani, samostatná pracovní místa, určená pro oborové knihovníky, nejsou. Funkce oborových specialistů jsou však v těchto institucích rozděleny mezi knihovníky, kteří mají, kromě knihovnického, další vysokoškolské vzdělání (filologické, filozofické, hudební, výtvarné apod.). **Tady ale musím zdůraznit, že tito knihovníci nemají jiný status. Úkoly oborového specialisty plní dodatečně nebo v rámci své formální náplně činnosti. Finančně se tyto úkoly vážou pouze na příplatky za znalost cizích jazyků a nebo na poslední bod pracovní náplně, který se týká „plnění jiných pokynů nadřízených“⁶.**
3. V ještě jiných polských knihovnách, především vysokých škol technických, oboroví knihovníci vůbec nejsou, ani formálně ani neformálně. Nahrazují je odborné týmy vědeckých pracovníků těchto vysokých škol. Předpokládá se, že to oni nejlépe vědí, které materiály škola potřebuje, kdo a co v jejich oboru napsal a kde to vydal, jaké jsou novinky na trhu. Tito externí – ve vztahu ke knihovně – odborní spolupracovníci se obvykle věnují přípravování objednávek a hodnocení nových přírůstků⁷. Jejich pole působnosti ve vztahu ke knihovně a jejím uživatelům je tudíž menší, než v prvních dvou případech.

Oborový specialista spravuje v knihovně určitou oblast, často v spojení na vybrané cizí jazyky, která pracovně zasahuje do několika knihovnických a informačních procesů. Tyto procesy spojené s oblastí oborového specialisty probíhají buď v určitém organizačním celku, vyděleném podle oborů (jakoby „knihovna v knihovně“ – např. Law Library v rámci University Library), nebo ve zcela různých místech organizační struktury instituce. Tím druhým případem je právě polská Národní knihovna, která je zorganizovaná podle druhu procesů a typu dokumentů a ne podle oboru nebo jejich seskupení. Samozřejmě i zde se vyskytují určité výjimky, jako např. oddělení knihovědy a knihovnictví, ale to situaci zásadně nemění, zvláště že i ony, v podmínkách NK, nezahrnují část doplňování fondů.

Jak jsem už řekla dříve, tradičně oboroví specialisté v knihovnách zodpovídají za akvizici, věcné zpracování dokumentů a také za zpracování spe-

---

⁶ Jazdon, A. Unde venis?. *Tamtéž*. [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/jazdon.html>>.

⁷ Např. Hlavní knihovna Wroclawské polytechniky.

Ganińska, H. Gromadzenie a bibliotekarz dziedziny w bibliotekach politechnik w Polsce. *Tamtéž*. [cit. 2008-07-30]. Dostupné na Word Wide Web: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/ganinska.html>>.

cializovaných rešeršních dotazů ve své oblasti⁸. Protože Národní knihovna ve Varšavě není univerzitní či speciální knihovnou, nejsou v ní zavedena samostatná pracovní místa pro oborové specialisty. Neznamená to však, že se v polské NK nemusí řešit četné úkoly typické pro tuto pracovní skupinu, tím spíše, že NK málokdy sahá pro pomoc navenek. Práci, kterou by tito specialisté někde jinde dělali v rámci svých hlavních pracovních povinností, se tudíž musí rozdělit mezi různé organizační jednotky, ba často i mezi jednotlivé knihovníky, především ty, kteří dostávají příspěvek za znalost cizích jazyků nebo mají jiné (ještě jiné) vzdělání než knihovnické.

Než se dostanu ke konkrétnímu případu knihovníka-bohemisty, chtěla bych krátce popsat, jak v Národní knihovně ve Varšavě vypadá rozdělení závazků oborových knihovníků mezi pracovníky v následujících pracovních oblastech:

1. Akvizice a doplňování fondů

Většina materiálů, které jsou v cizích jazycích jako např. angličtina, francouzština, němčina, španělština a částečně i čeština a slovenština, přichází do sekce programování zahraničních přírůstků (v oddělení akvizice a doplňování fondů), kde pracují tři knihovníci na dva a půl úvazku (jeden z nich mluví m.j. česky a slovensky), kteří tipují a hodnotí publikace podle profilu knihovny. Knihy, napsané v méně populárních jazycích (jako srbština, japonština, běloruština, ukrajinština, makedonština, maďarština apod.), hodnotí jiní pracovníci, kteří tyto jazyky znají. Oni také často zpracovávají nabídkové seznamy ze své oblasti. I když většina těchto knihovníků pracuje v oddělení akvizice a doplňování fondů (hlavně v sekci mezinárodní výměny a darů), část z nich má v knihovně zcela jiné závazky a pracuje úplně jinde (např. kolega japonista pracuje v oddělení bibliografie polonik).

Samozřejmě oborový knihovník nepracuje jenom s cizími jazyky. Humanistickou tematikou se většinou opět zabývá sekce programování zahraničních přírůstků. Pokud jde o více specializované oblasti jako např. muzikologie nebo historie umění, pomáhají na úseku akvizice pracovníci z hudebního nebo ikonografického oddělení, kteří průměrně jednou za měsíc prohlíží shromážděné knihy a vybírají ty, které by měly být zařazeny do jejich sbírek. Kolega z hudebního oddělení navíc pravidelně zpracovává nabídkové seznamy v části korespondující s jeho oborem. Odborníci z jednotlivých oddělení speciálních fondů, ale i zaměstnanci jiných organizač-

---

⁸ V některých publikacích se můžeme dočíst o dalších možných povinnostech oborového knihovníka v oblasti vlastní vědecké činnosti a taky organizace práce i řízení, např.:

Larsen, S. op. cit.

Hudzik, K. op. cit.

ních útvarů hlásí své objednávky akvizičnímu oddělení, které rozhoduje, jakou cestou se mají publikace získat. Pomáhají kolegům z akvizice i tím, že se účastní některých aukcí pořádaných antikvariáty.

2. Jmenné a věcné zpracovávání dokumentů

Dodatečná pomoc pracovníků z jiných oddělení je zde značně menší než v akvizici, mimo jiné proto, že publikace již prošly „akvizičním sítím“ a taky proto, že v odděleních, kde se tvoří záznamy a věcné charakteristiky dokumentů, pracují lidé znající aspoň částečně některé cizí jazyky či obory. Neformální oboroví specialisté z jiných organizačních útvarů neformálně pomáhají v popise a věcném zpracování obvykle na přímou prosbu katalogizátora či bibliografa. Pomáhají tedy např. určit jazyk nebo kraj publikace (napsána česky, ale vydaná na Slovensku), něco přeložit nebo prohlédnout knihu a stručně přiblížit katalogizátorům její tematiku a taky návaznost na jiné publikace. Občas se stane, že během práce s katalogovou databází najdou nějaké chyby nebo jen obyčejné překlepy, které buď přímo opraví nebo nahlásí oddělení s patřičnou působností. Další věcí je, naštěstí zřídka, mravenčí korektura publikovaných bibliografií, hlavně polonik, občas i cizojazyčných bibliografických citací v publikacích vydávaných nebo připravovaných v NK.

3. Informační služby

V Národní knihovně ve Varšavě většinu souběžných informačních dotazů zpracovává „informatorium“. Do určité míry je schopno samo realizovat bibliografické, faktografické atp. potřeby uživatelů, a to z různých oblastí, někdy i hlouběji, pokud tam pracuje odborník (např. knihovník s pedagogickým vzděláním a mluvící dobře anglicky a rusky). V jiných případech pracovníci informatoria musí kontaktovat kolegy odborníky z jiných oddělení, byť jen proto, aby pomohli upřesnit dotaz, zadaný v méně známém jazyce. Stává se taky, že se uživatel přímo obrací na konkrétní oddělení nebo kompetentního zaměstnance, pokud o něm ví. Propojení mezi informatorem a odborníky z různých oblastí v knihovně celkem funguje, ale přece jenom tu trošku chybí upřesnění mechanismu spolupráce a taky vymezení hranic, kdy bere zodpovědnost za obsluhu uživatele specialista z jiného oddělení. Lepší koordinace by byla vítána i v situacích, kdy se informační dotaz nejdřív ocitne v některém ze sekretariátů našeho vedení.

4. Jiné oblasti

Jedná se tu o celou řadu aktivit jak překlady a tlumočení, odborné konzultace a analýzy, publikační činnost, výstavy a jiné. Budu se je snažit při-

blížit v další části referátu, týkající se již přímo práce knihovníka-bohemisty.

* * *

A jak se v tom všem situuje náš knihovník-bohemista, tedy pracovník, který má dvojité vzdělání a navíc určitou znalost české historie a kultury, českých poměrů a polsko-českých vztahů? Než si odpovíme na tuto otázku, musím předeslat, že budu **souhrnně** mluvit o práci a zkušenostech dvou osob, které výše uvedené podmínky splňují a pracují v Národní knihovně na úseku akvizice. Jedna se tam zabývá, na plný úvazek, mezinárodní výměnou (spolupracuje mimo jiné s českými a slovenskými knihovnami). Druhá pracuje pouze na půl úvazku jako systémový knihovník pro akviziční modul a navíc podporuje, rovněž v rámci své pracovní náplně, programování a selekci českých i slovenských zahraničních přírůstků.

V praxi to znamená, že knihovník-bohemista zpracovává nabídkové seznamy zahrnující české publikace, pak též připravuje a posílá partnerům vlastní seznamy, navíc sám vyhledává v různých pramenech české tituly, které by knihovna měla mít ve svých fondech, prohlíží a hodnotí české publikace přicházející do knihovny, občas prohlíží a hodnotí materiály i mimo knihovnu (např. na mezinárodním veletrhu nebo u starší soukromé osoby, která vlastní české materiály a nabízí je ke koupi nebo jako dar), vyhledává v nich polonika (především věcná, která by mohla ujít pozornosti během dalšího zpracování), konzultuje některé publikace s jinými odděleními (např. navrhuje jim tituly do studoven a příručních fondů), samozřejmě vede korespondenci nebo se jinak dorozumívá s partnery z Čech a prodejci či dárci nabízejícími české publikace.

Knihovník-bohemista také pomáhá oddělení multiplikátů a neprofilových fondů, kde čas od času definitivně vyřazuje starší dokumenty z fondů nebo je doporučuje jiným knihovnám. Pokud se týče nových multiplikátních nebo neprofilových českých titulů, které přicházejí do knihovny, knihovník-bohemista se snaží už na začátku akvizičního procesu některé tituly zadržet pro zájemce, o kterých už ví. Tímto způsobem dosti pravidelně zásobuje knihovnu Institutu západní a jižní slavistiky na Varšavské univerzitě a občas i jiné instituce. Díky tomuto racionálnímu postupu zkracuje cestu zbytečných dokumentů v knihovně, nachází pro ně toho správného uživatele a taky méně zatěžuje oddělení multiplikátů a neprofilových fondů.

Knihovník-bohemista je aktivní i na jiných úsecích než akvizice a vyřazování fondů či hledání odběratele pro české publikace, které NK nepotřebuje. Pokud se týče typických knihovnických činností, především pomáhá při dalším zpracování přírůstků. V některých případech sám připojuje poznámky, usnadňující jmenné a zvláště věcné zpracování dokumentů.

V jiných případech ho prosí katalogizátor nebo bibliograf o konzultaci. Knihovník-bohemista se stýká i později, tzn. během své práce s databází, se záznamy českých publikací, nebo těch vydaných jinde, ale v češtině. Automaticky ty záznamy kontroluje po jazykové a částečně i obsahové stránce a pokud najde chybu, sám ji hned opraví. Jestli je to větší chyba, která by se mohla opakovat nebo má vliv na soubor autorit a nebo taky nutí k tomu, aby se katalogizátor opět podíval do dokumentu, knihovník-bohemista ji nahlásí patřičnému oddělení. Tímto způsobem se podařilo opravit znění mnoha českých slov a polských hesel, které by jinak změnily titul či celý obsah knihy. Podám aspoň jeden příklad prosící o zásah: monografie o jazyce na moravském Valašsku byla zpracována jako pojednání o rumunském dialektu.

Tyto jazykové a částečně i odborné kompetence knihovníka-bohemisty bývají občas využity i v nakladatelské činnosti NK. Jedná se o jazykovou korekturu v NK publikovaných bibliografií nebo publikací, obsahujících bibliografické citace českých publikací nebo citování fragmentů textů v českém originále. Mimo veškerého úsilí se obvykle nedaří eliminovat všechny chyby, protože v další fázi vydavatelského procesu se jednoduše objeví nové. Čeština se svou složitou ortografií a jinými vlastnostmi neustále ztěžuje život polským redaktorům. Pomoc knihovníka-bohemisty je tu vítána, což neznamená, že by nemohla být větší. To však již záleží na konkrétním redaktorovi, nakolik cítí potřebu konzultace nebo pomoci s korekturou.

Knihovníka-bohemistu potřebují také uživatelé NK. Naše informatorium se na něj obrací hlavně v těch případech, kdy je zapotřebí velmi dobré znalosti češtiny anebo českého kontextu (hlavně historického a kulturního). „Neobtěžuje“ ho zato pořizováním bibliografických soupisů či jednoduchými rešeršními dotazy. Potřeby uživatelů jsou velmi různé, někdy překvapující. Např. svého času nás oslovila asistentka režiséra jednoho z varšavských divadel, které připravovalo scénickou adaptaci díla B. Hrabala *Jak jsem obsluhoval anglického krále* a prosila m.j. o dobové snímky policejních uniforem. Později přišly dvě mladé režisérky, které chtěly natočit film o polsko-českých manželstvích. Tady už konzultace byly širší a hlubší, režisérky s námi dokonce probraly i rámcový scénář.

Stává se, že přání uživatele překročí všechny přípustné meze a knihovník-bohemista ho musí odmítnout. Např. ze studovny časopisů doporučili staršího pána, který prý potřebuje „trošku“ pomoci s jedním „kratičkým“ článkem z českého časopisu. Nakonec se ukázalo, že onen pán, vášnivě hoddující středověké výzbroji, si vyhledal asi třicetistránkové, velmi zasvěcené pojednání o přilbě Sv. Václava, ale dál si nevěděl rady, protože neuměl česky. Na otázku, jak si pomoc představuje, upřímně odpověděl, že by mu úplně stačilo, aby by mu někdo tlumočil text přímo do diktafonu a že je ochot-

ten přicházet za tím účelem přímo do kanceláře, nanejvýš na jednu–dvě hodinky denně, aby příliš neobtěžoval. Samozřejmě zadarmo, v rámci služeb.

Další oblasti využití knihovníka-bohemisty v NK jsou překlady různých textů a tlumočení. Jedná se nejen o korespondenci s institucemi a uživateli, ale i o texty českých autorů, které se mají ukázat v některém z našich periodik či sborníků a nebo jsou prostě zapotřebí vedení NK. Méně často ty aktivity jdou druhým směrem – tehdy se překládají do češtiny texty našich pracovníků, které budou publikovány či předneseny v Čechách. Poměrně zřídka je knihovník-bohemista angažován do tlumočení na polsko–českých nebo mezinárodních konferencích, zato častěji se účastní setkání vedoucích pracovníků NK s hosty z České republiky. Je rovněž k dispozici pracovníkům českých knihoven, kteří přijíždějí do NK v rámci výměnných nebo jiných pracovních a studijních pobytů. Překlady do tisku a tlumočení na konferencích či seminářích se většinou platí zvlášť na základě smlouvy.

Stává se, že jazykové kompetence knihovníka-bohemisty jsou spolu se znalostí svého prvního (knihovnického) oboru využity opravdu intenzivně. Když firma ze Zlína instalovala a testovala v NK vakuovou dezinfekční komoru s dodatečným zařízením a pak zaškolovala – spolu s představitelem výrobce komory, který mluvil anglicky – naše pracovníky, náš knihovník-bohemista se musel nejdřív seznámit s dokumentací všech zařízení a instrukcemi, potom musel jazykově pomáhat při instalaci a řešení různých problémů a nakonec tlumočit během školení ve třech jazycích – v polštině, češtině a angličtině.

Velmi zajímavou, ale zároveň náročnou i zodpovědnou oblastí je příprava informací, zpráv a analýz pro vedení NK a někdy i resort kultury. Knihovník-bohemista m.j. zpracoval témata: povinný výtisk v Čechách, česká technologie RETROKON a její využití v knihovnách, automatizace výpůjček v NK v Praze (využití výpůjčního modulu systému Aleph), český projekt WebArchiv, situace a potřeby českých knihoven po povodních (pro účely zorganizování pomoci z polské strany). V tom posledním případě byl rovněž členem polské delegace, která přivezla materiály auty přímo do Prahy a zúčastnila se tam česko-polského semináře na téma výměny zkušeností v oblasti likvidace následků povodní v knihovnách. Předtím ještě stačil přeložit polský referát do češtiny. Všechny aktivity tohoto druhu probíhaly v rámci pracovní náplně, někdy obohacené o služební cesty do České republiky.

Do v. u. oblasti můžeme taky započítat informační (dokumentační) analýzy článků z českých časopisů z oboru knihovnictví a vědeckých informací pro *BABIN (Analytická bibliografie knihovnictví a vědeckých informací)*, která se zpracovává v NK a uvádí jako samostatná příloha k časopisu *Prze-*

gląd Biblioteczny. Analýzy tohoto druhu jsou placeny zvlášt' na základě smlouvy o dílo.

Knihovník-bohemista se navíc snaží informovat polskou odbornou veřejnost o rozvojových trendech českého knihovnictví i jinak, především svou vlastní publikační činností. V tomto místě si dovoluji uvést tituly tří příspěvků, které se ukázaly poslední dobou v polském elektronickém časopise *EBIB* a v *Biuletynu bibliotek kościelnych FIDES*: Sousedé pro spolupráci. Část 1. Informační zdroje o českých knihovnách v Internetu. Část 2. Strategie, koncepce, programy a projekty rozvoje českých knihoven⁹; WebArchiw – český projekt archivizace internetových publikací¹⁰.

Největším a nejnáročnějším předsevzetím, jakého se kdy knihovník-bohemista v NK ujal, bylo zorganizování výstavy *Čechy. Daleko, nebo blízko?* ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky, Památkem národního písemnictví v Praze a Českým centrem ve Varšavě. Výstava proběhla v roce 2005 od ledna do dubna v rámci několikaletého cyklu *Naši sousedé. Nový pohled*. Představila Čechy prostřednictvím vybraných témat z jejich kultury a historie, přičemž nemalou úlohu při výběru materiálu sehrál zřetel k polsko-českým vztahům. Autoři (tj. oba knihovníci-bohemisté) se snažili na příkladech převážně polských knih, článků, map, rukopisů, starých tisků a ikonografických dokumentů reflektovat postoje Poláků ke svým jižním sousedům a přiblížit recepci české kultury přes hranice staletí, a to se zvláštním zřetelem k vývoji písemnictví po změně režimu, čili od podzimu roku 1989. Navíc připravili polsko-českou konferenci, která se odbyla před vernisáží, a později se ještě zúčastnili několika doprovodných akcí s českou tematikou¹¹. Velká škoda, že se nakonec nepodařilo výstavu ukázat i české veřejnosti.

* * *

---

⁹ ŽÁK, P. Sąsiedztwo warte współpracy. Cz. 1. Czeskie biblioteki w świetle źródeł internetowych. *EBIB* [on-line]. 2006, Nr 8 (78) [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ebib.info/2006/78/a.php?zak>>.

ŽÁK, P. Sąsiedztwo warte współpracy. [Cz. 2. Wybrane strategie i koncepcje oraz programy i projekty rozwoju czeskich bibliotek]. *EBIB* [on-line]. 2007, Nr 5 (86) [cit. 2008-07-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ebib.info/2007/86/a.php?zak>>.

¹⁰ Žák, P. WebArchiv – projekt Czeskiego Archiwum Publikacji Internetowych. *FIDES. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*, 2006 (tisk 2007), Nr 1/2, s. 47–56.

¹¹ Viz katalog výstavy: Žák, P.; Žáková K. *Czechy. Daleko czy blisko?* Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2005. 61 s. a její webovou stránku: <<http://czechydalekoczyblisko.w.interia.pl>>.

Na závěr můžeme shrnout a zobecnit celé pojednání do několika bodů:

1. Národní knihovna jako velká vědecká univerzální knihovna, která se rovněž zabývá cizojazyčnými materiály z různých oborů a rozvíjí mezinárodní spolupráci, rozhodně potřebuje specialisty i z jiných oborů než knihovnictví a vědecké informace. Tito odborníci musí rovněž umět pracovat s moderními informačními technologiemi a znát elektronické informační prameny ze své oblasti, přístupné na Internetu.
2. Počet, pracovní náplň a skutečné uplatnění těchto specialistů závisí na potřebách konkrétní knihovny a jejích uživatelů. Ne všechny potřeby se však dají předem určit a naplánovat.
3. Tyto potřeby jsou v podmínkách Národní knihovny realizovány často neformálně, díky zodpovědnosti a přímé spolupráci jejích zaměstnanců. Ne všechny dodatečné aktivity tohoto druhu bývají v knihovně evidovány, hodnoceny a koordinovány. Probíhají totiž – aspoň v případě NK – v různých místech knihovny a navíc často nebývají zprostředkovány nadřízeným oborového knihovníka.
4. Není nutné, aby se práce jazykových a jiných oborových specialistů musela vždy formalizovat do podoby zvláštních postů typu *oborový specialista* či *knihovník*, ačkoliv v některých případech by to jistě dávalo smysl. Jednalo by se o případy, kdy daný odborník může ve velké míře a dost často využívat své jazykové a jiné odborné kvalifikace během pracovní doby.
5. Pružné řešení však nevyklučuje potřebu stanovení hranic a pravidel využívání speciálních či nadstandardních kvalifikací pracovníka v rámci jeho pracovních povinností i mimo tento rámeček. Jedná se o to, aby využití oborového specialisty v knihovnické praxi bylo přehledné a racionální zároveň jak po odborné, tak i organizační a finanční stránce.

„VŽDYT TO MUŽE DĚLAT KAŽDÝ“

Alena Matuszková, Univerzita Karlova v Praze, Knihovna společenských věd TGM v Jinonicích

Provokativní název příspěvku se vztahuje především k problematice získávání zaměstnanců do služeb vysokoškolské knihovny. Myslím, že se nepletu, když si dovolím tvrdit, že s touto reakcí na potřeby odbornosti v knihovně se setkala i řada dalších kolegů. Stále přetrvávající představa, že nejdůležitější kvalifikací je „mám rád/a knihy a rád/a čtu“, je, zdá se, velmi obtížně odbouratelná a procento zájemců o práci s touto motivací se nijak nesnižuje. Bohužel i někteří vedoucí představitelé vysokých škol, kteří rozhodují o přidělování mzdových prostředků do knihoven, mají pocit, že půjčování knih za pomoci čtečky čárových kódů je tatáž práce, jakou mají pokladní v samoobsluze.

Nároky nejen vysokoškolských knihoven jsou však úplně jiné. Existuje v knihovnách personální politika, máme při hledání zaměstnanců na výběr a shodují se naše požadavky s nabídkou? Je řada otázek, které si klademe v situaci, kdy především v Praze je problém sehnat kvalifikované zaměstnance do knihovny, a to na nejrůznější pozice, ale především do služeb.

V příspěvku vycházím z praxe v Knihovně společenských věd TGM v Jinonicích, která je jednou z knihoven Univerzity Karlovy, je areálovou knihovnou určenou především studentům oborů, které v Jinonicích sídlí, ale je samozřejmě také knihovnou veřejnou. Vznikla v roce 2000, má 8 000 registrovaných uživatelů, 70 000 jednotek ve fondu, asi 5 000 roční přírůstek, přístup k desítkám databází, více než 40 000 absenčních výpůjček ročně a asi 200 studijních míst ve studovně a v prostorách knihovny. Studenti mají k dispozici 40 počítačů s připojením na internet a samozřejmě možnost využít wifi pro připojení notebooků. Otevírací doba je každý všední den mezi 8.30 – 19.00 jak v knihovně, tak ve studovně, přičemž ve zkuškovém období má studovna otevřeno do 20.30 a také v sobotu. Náklady na provoz knihovny jsou hrazeny z prostředků fakult sídlících v areálu s výjimkou mzdy ředitele (proto veškeré dále zmíněné personální údaje, úvazky i objem mezd neberou mzdu a úvazek ředitele v úvahu). Personálně je provoz knihovny zajištěn takto:

- 1,5 úvazku katalogizace (všechny typy dokumentů s výjimkou seriálů, analytický popis sborníků)
- 1 akvizice knihy
- 0,5 systémový knihovník

3,5 výpůjční protokol

0,5 správa seriálů (včetně akvizice, analytického popisu několika titulů a údržby EZB)

0,5 správa webových stránek a e-zdrojů

0,2 MVS

2,3 informační pracovníci ve studovně

Jde tedy o deset úvazků, které ředitel potřebuje zajistit, aby mohla knihovna plnit nezákladnější úkoly. Fyzicky se obvykle jedná o 12–13 lidí, některé úvazky, zvláště ve studovně, se samozřejmě kombinují. Rádi bychom zajistili ještě jeden úvazek, který by zahrnoval informační vzdělávání, zatím však objem mzdových prostředků není dostatečný na získání kvalifikovaného zaměstnance a zaučování je pro tuto práci velmi časově náročné.

Úkolem vysokoškolské knihovny je v první řadě vytvářet studentům a pedagogům, ale i vědeckým pracovníkům, podmínky k získávání potřebných a odpovídajících informací. Znamená to zajistit snadnou dostupnost informačních zdrojů a podpořit výuku dovedností nezbytných pro jejich zpracování.

Kdo zajistí plnění tohoto úkolu a fungování základních služeb knihovny? Může to dělat skutečně každý? Lidé z oboru vědí, že ne. V průběhu let se VŠ knihovny proměnily z půjčoven skript, čítáren časopisů a studoven encyklopedických dokumentů a referenčních příruček v organizátory množství informací z nejrůznějších zdrojů. Mnohem méně času než dřív zabírá zpracování dokumentů, úvazky knihovníků se přesouvají ke službám. Služby jsou srdcem knihovny, knihovna existuje pro studenty a pedagogy, bez nich nemá smysl. Je tedy nutné se ptát, co chtějí a potřebují. Základní vlastností zaměstnanců, kteří tyto úkoly naplní, už není pečlivost a přesnost, ale stává se jí schopnost komunikace, kreativita a rychlá orientace v nové problematice.

Personální politika by měla zahrnovat soubor postupů při práci se zaměstnanci a se zájemci o zaměstnání. Jde o získávání, výběr a proces přijímání pracovníka, jeho motivaci, hodnocení a odměňování, možnosti dalšího vzdělávání a v neposlední řadě o atmosféru a podmínky na pracovišti.

Kolega Brožek uvádí (1), že v průběhu 23 let přijímal asi 40 pracovníků a zmiňuje se v té souvislosti o značné fluktuaci – já jsem za více než 7 let ve funkci přijímala cca 25 zaměstnanců (včetně civilkářů, kteří později museli být nahrazeni zaměstnanci na běžné smlouvy). Tudíž naše fluktuace je ještě výrazně větší a přitom důvodem nejsou odchody do důchodu nebo na mateřskou. Je způsobena především tím, že zaměstnáváme řadu mladých lidí, kteří po čase odcházejí na lépe placená místa, ale také na místa odpovídající jejich kvalifikaci.

Z činností pro knihovnu nezbytných nemáme problém se zajištěním klasických knihovnických činností, jako je zpracování fondu, MVS, správa seriálů nebo referenční služba ve studovně. Díky „vlastnímu odchovu“ nemáme problém se systémovým knihovníkem. V tomto případě došlo k ideálnímu postupu, kdy čerstvá absolventka VOŠIS nastoupila na místo katalogizátorky, a s pozvolným snižováním časových nároků katalogizace v souvislosti se stahováním záznamů, se jí uvolňoval prostor pro další činnosti, až po 4 letech, při přechodu na nový systém, převzala funkci systémového knihovníka. Výhodou bylo, že znala výborně provoz knihovny a nepřišla jen teoreticky vybavena zvenčí. Trochu horší už to je například s akvizicí, zde si dovolím odkázat na svůj loňský příspěvek (3). Také když se poohlížím po někom, jehož pracovní náplní by měly být kurzy informační gramotnosti, tak za stávajících finančních podmínek nejsem úspěšná. Veškerou tuto činnost tedy dosud zajišťuji ve spolupráci se systémovou knihovnicí, což není ideální.

Nejobtížnějším úkolem však je sehnat zaměstnance do služeb u výpůjčního pultu, právě zde se zaměstnanci nejčastěji obměňují a právě tady se nejsilněji prosazuje dojem o tom, že to může dělat kdokoliv. Je však několik důvodů, proč tomu tak není. Požadováno je středoškolské vzdělání, ale uvědomíme-li si, že tito zaměstnanci poskytují služby především vysokoškolským studentům a pedagogům, je jasné, že musí jít o jedince, kterým nebude dělat problém porozumět jim a poradit. Faktem je, že právě dojem, jaký vzbudí v návštěvnících knihovny zaměstnanci ve službách, je určující, oni jsou těmi, se kterými se setká každý návštěvník knihovny, a pokud nejsou schopni odpovídajících služeb a neumějí jednat s klienty (protože návštěvníci knihovny jsou našimi klienty a jsme tam kvůli nim), není nic platné, že máme skvěle zpracované dokumenty v katalogu a přehledný web apod. – to, co se o knihovně bude říkat mezi lidmi, ovlivní právě oni.

Je na ně kladena řada nároků:

- schopnost pracovat s počítačem (běžná uživatelská dovednost, ale i používání několika speciálních programů)
- orientace na webu (ačkoliv se zdá, že by nemělo jít o problém, není tomu tak vždy)
- komunikace v angličtině (na univerzitě je řada zahraničních studentů)
- základní orientace v e-zdrojích a ve způsobu vyhledávání
- orientace v oborech, které knihovna zahrnuje (knihovník, který nebude tušit, jak se píše Giddens nebo kdo byl Derrida, nebude pro knihovnu dobrou vizitkou)
- pochopení knihovnického systému, nový zaměstnanec musí projít školením a se systémem se v praxi sžít, což nějakou dobu trvá; ne-

jde jen o půjčování a vracení, ale také rezervace, řešení různých problémů s poplatky atd.

- užitečná je znalost prostředí – konkrétně prostředí VŠ a areálu Ji-nonice (je důležitá pro určování statusu čtenáře, úroveň oprávnění, možnosti služeb atd., ale i poznávání pedagogů je prospěšné)
- znalost knihovnického prostředí – schopnost poradit služby jiné knihovny, MVS atd.
- komunikační dovednosti a sociální empatie – jsou to lidé v každodenním kontaktu s řadou individualit od studentů po profesory a musí se vyrovnat s nejrůznějším chováním, zcela nečekanými požadavky, ale také s opakujícím se stereotypem.

Zároveň však tentýž člověk musí vydávat klíčky od skříněk, zakládat knihy na regály, běhat do skladu pro vyžádané knihy, dodávat papíry do kopírek a radit s kopírováním, radit při problémech s přihlášením do počítačové sítě a další drobnosti, které rozhodně nelze považovat za odbornou knihovnickou činnost. Samozřejmě, první, co člověka napadne, je zaměstnat knihovníka s vyšším platem a k němu pomocnou sílu s platem nižším. V praxi to však není možné, ve směně musí být dva vzájemně plně zastupitelní knihovníci. Oba musí být schopni poskytnout srovnatelné služby, protože jsou situace, kdy je musí poskytovat zároveň. (Ostatně není ani lehké sehnat spolehlivou a použitelnou pomocnou pracovní sílu.) Pro zaměstnance ve výpůjčních službách není zanedbatelná ani fyzická zdatnost – v našem případě knihovník u pultu většinu času prostojí, mnohokrát za den musí běžet do skladu, odkud vynosí kila časopisů a kvalifikačních prací, další stovky knih založí na regály a pohybuje se při tom na prostoru 1 000 m². Navíc i při snaze o udržení pořádku je knihovna mimořádně prašné prostředí a v našem konkrétním případě jde v létě o dusný, téměř nevětratelný prostor. Nejde tedy ani o práci vhodnou pro lidi se zdravotními problémy.

Výběr zaměstnanců

Jaké jsou možnosti výběru? Pokud upozorníme na volnou pracovní pozici pracovní úřad, ozve se velká řada uchazečů, ale většina z nich naprosto netuší, o jakou práci jde, jsou bez informací o vysokoškolském prostředí, část si přijde jen pro razítko, chybí jim jazykové vybavení a často i počítačová gramotnost. Podobný efekt má inzerce v denním tisku, ale uchazeči mají často ještě vyšší finanční očekávání. Poměrně spolehlivou cestou jsou kontakty v odborné obci a inzerce v odborných konferencích a periodikách. V takovém případě přicházejí informovaní zájemci a navíc i my máme možnost zjistit si o jejich pracovních schopnostech a nasazení důležité informace od kolegů. Touto cestou však přicházejí zájemci s očekáváním odborné práce a s předpokladem ohodnocení praxe. Na půdě vysoké školy je

ještě možnost využít studentů. Nemám na mysli „pomvědy“, jak je často vedením navrhováno (pomocné vědecké síly mohou v rámci této činnosti odpracovat velmi omezený počet hodin, takže by jich v knihovně našeho typu museli být desítky), ale možnost zaměstnat studenty na zkrácený úvazek.

Studenti znají prostředí i potřeby kolegů studentů, sami mají zkušenost se studiem a často přijdou s nápady na vylepšení služeb, jsou jazykově vybavení, většinou i počítačově gramotní. Nevýhodou je, že pro knihovnu jejich zaměstnání není dlouhodobě perspektivní a náročnější je koordinace služeb v souvislosti s výukou.

Po letech nejrůznějších pokusů jsem pochopila, že zaměstnávat ve výpůjčních službách studenty, případně čerstvé absolventy je pro nás nejvýhodnější za předpokladu, že zůstanou alespoň 2 roky, aby se vrátila investovaná práce do jejich vzdělávání. Pro mladé lidi s vysokoškolským vzděláním je zároveň období 2 let většinou tím časovým úsekem, kdy je ještě práce v knihovně dokáže naplňovat a poté už chtějí zkusit něco jiného. Smířila jsem se s pravidelným opakováním zcela nejzákladnějších informací z oboru, protože až na mimořádné výjimky jde o studenty úplně jiných oborů než jsou informační studia a knihovnictví. Právem zde někoho může napadnout otázka, jak je to možné, když právě naše knihovna sídlí na stejném místě jako ÚISK a poskytuje mimo jiné služby právě studentům tohoto oboru. Když se však vrátíme k náplni práce, ukazuje se, že studenti ÚISK mají dostatečně kvalitní vzdělání pro uplatnění se na lépe placených a také odborněji zaměřených pozicích a o běžnou práci v knihovně nemají většinou zájem a často nenastupují ke studiu s představou zaměstnání v knihovně. Zdá se, že v Praze chybí střední knihovnická škola, protože i VOŠIS vede své studenty k vyšším očekáváním ohledně jejich pracovní náplně i finančního hodnocení. Otázka, zda jsou ta očekávání vždy oprávněná, by přesáhla záměr tohoto příspěvku. Jen jedinkrát jsem narazila na absolventku Střední odborné školy jiného zaměření, kde se studuje mimo jiné obor „knihovnické a informační systémy a služby“, takže nevím, nakolik jsou absolventi těchto, většinou soukromých, škol připraveni pro praxi v knihovnách.

Daleko perspektivnější se ukázalo zaměstnávat studenty jiných oborů, především z Fakulty humanitních studií, kteří mají větší problémy s uplatněním se v praxi a přitom mají široké znalosti právě z humanitních a společenských věd a jejich jazykové znalosti bývají na vysoké úrovni. Navíc dobře vědí, jaké služby studenti od knihovny očekávají, co jim chybí apod., tudíž jsou přínosem pro rozvoj služeb.

Při přijímání nových zaměstnanců do služeb se tedy soustředím především na to, zda jsou schopni dobře komunikovat s návštěvníky knihovny a s kolegy, tedy na jejich povahové vlastnosti, a to více než na konkrétní

znalosti. Vzhledem k tomu, že většinou jde o studenty či absolventy VŠ, nemusím si dělat starosti s tím, aby se domluvili anglicky nebo aby uměli zacházet s počítačem ve smyslu běžných uživatelských dovedností. Předpokládám, že pokud jsou schopni zvládat studium, budou schopni se naučit zacházet s knihovním systémem a zorientují se i v dalších službách. Je mi jedno, jestli mají dready nebo piercing, ale dost mě ovlivňuje, zda dobře artikulují, „nekuňkají“ a jejich podaná ruka není „leklá ryba“. Snažím se i vystihnout, jaké typy lidí si budou vyhovovat při společné práci, protože pokud se stane, že si kolegové u pultu takzvaně nesednou, může se celý kolektiv začít poměrně rychle rozkládat a není nic horšího, než pracovní dobu trávit řešením rozepří mezi kolegy.

Motivace

Už při získávání zaměstnanců je třeba je motivovat, ale tato motivace musí pokračovat i v průběhu zaměstnání. V odborné literatuře najdeme řadu rad, jak motivovat zaměstnance, ostatně na většinu z nich není těžké přijít za použití selského rozumu. Často však při snaze o jejich použití narazíme na nedostatek peněz. Pokusím se popsat některé mnou používané motivační aspekty, a to i ty finančně nenáročné. Chtěla jsem opět použít svých oblíbených 5P, ale ukázalo se, že jich tentokrát bude dokonce víc.

1. **Práce** – jsem přesvědčená, že nejúčinnější motivací je sama práce, její náplň, smysl, ale i prestiž. Považuji za důležité nechat zaměstnance podílet se na rozhodování a vyjadřovat se ke změnám. Také jim stále zdůrazňuji, že vítám jejich iniciativu a návrhy a skutečně jsme různé změny zavedli na jejich popud. Je ale pravdou, že ne každý je iniciativní a kreativní. A v některých případech může být kreativita i na škodu, zvláště tam, kde je nutné dodržovat standardy. Zastávám názor, že všichni zaměstnanci mají být informováni o jakýchkoliv chystaných změnách, i když se jich nedotýkají osobně, ale odehrávají se na pracovišti. Také považuji za důležité s podřízenými hovořit nejen o jejich práci, ale i o celkových záměrech knihovny, budoucích plánech apod. a seznamovat je s děním na celé univerzitě.
2. **Peníze** – mzda je samozřejmě jednou z nejsilnějších motivací. Konkrétně v naší knihovně je objem mzdových prostředků na rok cca 3 miliony Kč, průměrná mzda zaměstnanců je cca 16 500 hrubého. Zaměstnanci ve službách mají v průměru 15 000 Kč včetně osobního ohodnocení. To je plat přijatelný pro studenta nebo mladého člověka bez praxe, který ještě nemusí živit rodinu a bydlí u rodičů nebo ve společném podnájmu, ale těžko pro někoho s dvacetiletou praxí (zvláště, když jde o Prahu). V knihovně na Univerzitě Karlově může být zaměstnanec za-

řazen do dvou tříd, třetí může mít jen vedoucí. Rozpětí třídy 6, kterou mají zaměstnanci výpůjčního protokolu je 12 000 – 17 000 Kč. Výhodou pro mladší zaměstnance je, že lze v rozpětí třídy určit základní mzdu bez ohledu na roky praxe. Naopak pro starší knihovníky to znamená, že i při dlouholeté praxi nemůže být jejich základ vyšší. Během let se ukázalo, že pokud někdo s dlouholetou praxí v oboru přistoupí na plat v této výši, je někde problém, který způsobí, že nesplní očekávání. Mám možnost využít všech ušetřených mzdových prostředků (nemoci, výpadky v úvazcích apod.) a rozdělit je na odměny, což je nepochybně výhodou, ale ani tak se zaměstnanci nedostanou na úroveň průměrné mzdy. Nicméně odměny a osobní ohodnocení se snažím udělovat spravedlivě podle odvedené práce, přičemž odměňuji nejen vykonanou fyzickou práci, ale i dobré nápady. Na UK není příliš mnoho dalších benefitů s výjimkou stravenek a příspěvku k důchodovému pojištění, a tak v knihovně přispíváme alespoň drobnými radostmi – každoročně umožňuji zaměstnancům pořídit si diář a kalendář dle vlastního výběru, stejně jako psací potřeby a také pracovní obuv. Nejde o závažné sumy, ale udělají radost a jde o individuální přístup. Každý máme slabost pro jiné tužky.

3. **Profesní postup a další vzdělávání** – pochopitelně motivací pro zaměstnance je také možnost profesního postupu a růstu. Jenže v kolektivu o 13–15 lidech a s asi 6 typy práce, z nichž většina je na stejné úrovni, je to těžké. Takže jediný postup, který mohu teoreticky nabídnout, a to ještě pouze za předpokladu, že někdo odchází z pozice mimo služby, je práce v akvizici či zpracování, a to není tak lákavá možnost. Mohu však umožnit zaměstnancům další vzdělávání jak v oboru, tak třeba jazykové. Ideální způsob, jak získat do knihovny kvalifikovaného vysokoškoláka v našich podmínkách, je nechat studovat již zaměstnané středoškoláky a umožnit jim i určitou část pracovní doby věnovat studiu, protože rozšíření jejich vědomostí získaných studiem se určitě vrátí i na jejich pracovních schopnostech a výkonech. Navíc už vědí, co práce obnáší a proč obor studují, a chtějí v knihovně pracovat. Stejně tak, je-li možnost studia např. angličtiny, není hodina pracovní doby týdně ztráta.
4. **Pochvala** – kdo by nebyl rád pochválen. Je nutné spravedlivě rozdělovat nejen výtky, ale i pochvaly. Dokonce i v případě, že těžko hledáme důvod k pochvalě, je dobré nějaký nalézt. Lze pochválit i za snížení počtu chyb, které jsou důvodem k výtce nebo za umytí společné lednice. Je potřeba na pochvalu zcela cíleně myslet a nechválit jen za něco mimořádného. Pokud totiž umíme zaměstnanci vytknout i drobnosti, musíme za drobnosti také chválit.

5. **Pracovní prostředí** – ti, kteří pracují na celý úvazek, tráví v zaměstnání významnou část dne a málokomu nezáleží na svém okolí. Snažím se tedy nebránit kolegům ve snaze upravit si prostor kolem sebe. Máme v knihovně hromadu květin (o které je pochopitelně třeba pečovat, ale ta část pracovní doby věnovaná květinám určitě stojí za zpříjemnění prostoru), nechybějí obrázky a různé osobní drobnosti. Nedávno přibýlo také akvárium, protože jeden z nových kolegů chová rybičky. Myslím, že čím víc osobních věcí si zaměstnanci do práce přinesou, tím se pevněji ukotvují a déle zůstanou. Pochopitelně, musí být na pracovišti možnost uvařit si kávu či čaj, lednička, případně mikrovlnná trouba atd.
6. **Pracovní doba** – možnost úpravy pracovní doby podle potřeb především zaměstnaných studentů, ale také třeba matek malých dětí, je určitě pozitivní motivací. Podmínkou je samozřejmě pokrytí služeb, pokud spolu pracují studenti, vycházejí si ochotně vstříc, protože mají stejné problémy a vzájemně se chápou. Souhlasím s názorem, že není důležitý čas v práci strávený, ale práce vykonaná. Samozřejmě, že nemůže zaměstnanec opouštět pracoviště, kdy ho napadne, ale zároveň je dobré vědět, že pokud má právě problém nebo prostě potřebuje něco zařadit a splní své úkoly, není nutné stopovat mu čas strávený v zaměstnání na minutu. Je-li mezi zaměstnancem a vedením vztah důvěry, není potřeba chtít na všechny nepřítomnosti potvrzení atd. Taková vstřícnost se pak vrátí ve chvíli, kdy je třeba narychlo zaskočít za onemocnělého kolegu apod.
7. **Pohoda, přátelské prostředí** – jestli něco může konkurovat motivaci finanční, tak je to atmosféra v kolektivu zaměstnanců včetně vedení. Celková atmosféra na pracovišti je určitě tím, co ovlivňuje při rozhodování, zda zůstat nebo ne. Pokud někdo chodí do práce se staženým žaludkem, odejde při první příležitosti. Jedna z kolegyně, která nastoupila do knihovny z lépe placené pozice v bankovním sektoru, zcela bez praxe, ale s touhou po harmonickém pracovním prostředí, je modelem pro situaci, kdy důležitější než peníze je přátelské prostředí. Naopak, jeden problematický zaměstnanec dokáže poměrně rychle rozložit i fungující kolektiv, třeba neustálými stížnostmi na to či ono otráví atmosféru natolik, že negativističtí začnou být všichni. S takovým jedincem je lepší se rozloučit, dokud je čas, a to i v případě, že svou práci zvládá. Stalo se mi také, že odešel spolehlivý a relativně zkušený zaměstnanec kvůli novému kolegovi, se kterým si nepadli do noty. Vzájemné pochopení mezi kolegy, to, že si vyjdou vstříc a chápou své problémy, je nezbytné. Přínosem je rozhodně také smíšený kolektiv. Naštěstí se nám zatím daří zaměstnávat v knihovně několik mužů a kromě praktických výhod (odnos těžkých věcí apod.) to prospívá i kolektivu. Není nás mnoho, ale

nemáme příliš příležitostí sejít se všichni, protože právě zaměstnanci ve službách pracují ve směnách a navíc mají někteří zkrácené úvazky. Jednou za měsíc máme zavírací den, kdy se všichni sejdeme, promluvíme si, seznámíme se s problémy a novinkami. Tyto schůze jsou velmi důležité, ale nesou se v neformálním duchu (přestože je učiněn zápis), aby se nikdo neostýchal říct svůj názor na nejrůznější otázky. Několikrát do roka se také scházíme mimo pracoviště, oblíbený je bowling a pravidelně pořádáme vánoční besídky (někdy i se zpěvem) a nevyhýbáme se ani osobním hovorům. Jde o to, čemu teoretici lidských zdrojů říkají *team building* ☺.

Kudy dál?

Nechtěla bych, aby můj příspěvek vyzněl jako lamentace nad nedostatkem peněz, ale je naprosto nepopíratelné, že výše platu ovlivňuje kvalitu zaměstnanců a pokud tedy chci mít v knihovně našeho typu mladé, kreativní a vnímavé lidi, pak se musím smířit s rolí toho, kdo nováčky v oboru proškolí, vyučí (včetně toho, že je uvede do pracovních vztahů obecně) a nejspíše ve chvíli, kdy budou chtít založit rodiny, případně se osamostatnit, se s nimi v přátelství rozloučím a popřeji jim do dalšího života mnoho úspěchů. Zbývá mi pak dobrý pocit, když s námi ještě po letech zajdou na bowling a navštěvují naše vánoční besídky, případně si postesknou, jak rádi by se vrátili, kdyby si to mohli dovolit.

Vždycky, když poslouchám americké kolegy při jejich přednáškách, říkám si, že to je všechno hezké, ale že není tak velký rozdíl ve schopnostech zaměstnanců knihoven, jejich nápadech, nasazení, znalostech, ale právě v pohledu na profesi zvenčí. Ten se dá změnit jedině osobní aktivitou a osobními kontakty. Musíme dokázat víc propagovat vlastní práci a nenechat se odradit reakcemi typu: „ale prosím vás, jaké informační vzdělávání, všichni mají Internet“, ani již zmiňovaným „vždyť to může dělat každý“ apod. To, co podle všeho (např. také podle přednášek na letošní konferenci Caslin (2)) odlišuje knihovníky na amerických vysokých školách od těch našich, je vzájemný vztah s pedagogy, kteří je považují za partnery ve vzdělávacím procesu. Mám ale obavy, že ještě půjde o běh na dlouhou trať, a chápu kolegy, kteří už ztrácejí energii a mají pocit, že bojují s větrnými mlýny. My se jakoby točíme v kruhu, občas zaměstnáváme lidi, jejichž odbornost není na dostatečné úrovni, protože nezaplatíme lepší, a trávíme čas, který bychom měli věnovat například lobbingu u našich nadřízených, opakovaným zaučováním podřízených. Čeká nás tedy ještě kus cesty ve snaze o vylepšení prestiže naší profese, která by mohla přinést i více peněz do mzdových fondů.

A že prestiž zvýšit potřebujeme, je zjevné například z toho, že projekt, který naše knihovna podala do Operačního programu Praha – adaptabilita v ose Modernizace počítačného vzdělávání a který směřoval k vytvoření „Learning Commons“ v knihovně, byl vyrazen z formálních důvodů – není v souladu s textem výzvy. Zdůvodnění doslova zní „podpora rozvoje služeb akademické knihovny není činností, která má přímý vztah k práci s cílovou skupinou (studenty VŠ – pozn. aut.), jedná se o technické zabezpečení studia...“ tak pravili úředníci magistrátu. A přiznejme si, že to nebude menšinový názor.

Pro budoucnost vidím jedinou naději pro změnu v systému odměňování zaměstnanců knihoven a to je změna pohledu na profesi zvnějšku. Věřím, že jednou nastane okamžik, kdy slogan z názvu nebude obecně přijímaným, kdy nebude řada lidí překvapena tím, že existuje vysoká „knihovnická“, kdy ti mladší včetně studentů oboru nebudou mít problém označit se za knihovníka a přestaneme se „skrývat“ za informační specialisty, za které stejně většina lidí mimo obor považuje IT specialisty. Je k tomu samozřejmě nutné definitivně pochopit, že knihovna nejsou jen knihy a tištěné časopisy, ale že jde o důležitou součást vzdělávání, že knihovníci se na vzdělávání aktivně podílejí a nejsou jenom jeho technickou podporou. A přestože lidé z oboru tohle všechno dávno vědí, nepodařilo se o tom stále přesvědčit nejen laickou veřejnost, ale ani vedení některých vysokých škol a některé pedagogy.

Na závěr moje oblíbená historka. Jeden z bývalých amerických velvyslanců v České republice John Shattuck se po návratu ze své diplomatické mise stal úspěšným ředitelem Knihovny J.F. Kennedyho a, jak mi zdůrazňoval docent Calda, vedoucí katedry amerických studií FSV UK, nešlo o žádný sešup po společenském žebříčku, ale o pokračování úctyhodné kariéry...

Literatura:

- 1) BROŽEK, Ivo. Personální politika ve vysokoškolské knihovně. In: *Knihovny současnosti 2007 : sborník z 15. konference, konané ve dnech 11.–13. září 2007 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2007, s. 424-430.
- 2) *Caslin 2008 : Knowledge Technologies and (the Future of) Higher Education*. Petra Šedinová. 1st edition. Brno : Masarykova Univerzita, 2008. 59 s. ISBN 978-80-210-4614-6.
- 3) MATUSZKOVÁ, Alena. Nesnesitelná lehkost akvizice aneb Cesta za ideálem. In: *Knihovny současnosti 2007 : sborník z 15. konference, konané ve dnech 11.–13. září 2007 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2007, s. 333-345.

ÚČAST STÁTNÍ TECHNICKÉ KNIHOVNY V PROJEKTU TŘETÍ KARIÉRA

Zdenka Kloučková, Státní technická knihovna v Praze

Pohybuji se v oblasti celoživotního vzdělávání – nejenom knihovníků – téměř 10 let, přesněji od doby, kdy jsem jako čistokrevný knihovník úspěšně absolvovala Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy akreditovaný rekvalifikační kurz „Manažer vzdělávání“ a zahájila tak vlastně „druhou kariéru“ svého profesního života. Snad proto mne zaujala prezentace projektu „Třetí kariéra“ v závěru roku 2007. Vedoucí manažerka projektu paní Kateřina Kubešová z Poradenské a vzdělávací společnosti EXPERTIS PRAHA, spol. s r.o. a s ní všichni zúčastnění mne svou jasnou srozumitelnou a přitom velice zajímavě pojatou prezentací oslovili natolik, že jsem neváhala a v závěru akce projevila o účast v projektu zájem, byť byl v té době určen organizacím a pracovníkům Středočeského kraje

O to více mne překvapila počátkem roku 2008 její nabídka účasti pracovníků Státní technické knihovny v Pilotním projektu „Třetí kariéra“ spolufinancovaném Evropským sociálním fondem EU a státním rozpočtem České republiky. Příjemcem grantu je již zmiňovaná společnost EXPERTIS Praha, partnery projektu jsou CSP Management Consultants, s. r.o., Economia, a. s. – divize Economia OnLine, STEM, s. r. o., Středočeská asociace manažerek a podnikatelek, o s., Škoda Auto, a. s. – útvar Vzdělávání dospělých a Vysoká škola ekonomická, Praha (viz <http://www.tretikariera.cz>). Projekt sestává ze dvou programů cílených na zaměstnance ve věku 50 a více let a to „Vitalizační program pro manažery 50+“ a „Program pro HR (Human Resources) a management“. V podstatě jde o dvouletý projekt na podporu celoživotního vzdělávání a na zlepšení podmínek na trhu práce pro cílovou skupinu 50+.

„Vitalizační program pro manažery 50+“ – program pro zaměstnance je koncipován jako vícedenní kurz realizovaný ve třech setkáních zahrnujících část víkendu. Je zaměřen na rozvoj osobnosti středních manažerů a manažerek ve věku 50 a více let, v nichž vidí zaměstnavatel i do budoucna perspektivní zaměstnance organizace/firmy a jejich vysláním do kurzu dokumentuje zájem organizace na posílení jejich pracovní výkonnosti, otevřenosti a vstřícnosti ke změnám a motivaci k předávání zkušeností. Tomu odpovídá i obsahové zaměření – trénink specifických dovedností, posílení vnitřní motivace a flexibility zaměstnanců v tomto věku. Důležitým aspektem je i plá-

nování kariéry. Více informací o cílech Vitalizačního programu pro manažery 50+, účastnících a realizovaných programech včetně ukázky účastníky připravených a natočených prezentací ve formě videí naleznete na http://tretikariera.cz/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=10&Itemid=13 [cit. 7. srpna 2008]

Vitalizačního programu pro manažery 50+ se Státní technická knihovna nezúčastnila, na pravidelných workshopech projektu „Třetí kariéra“ jsme však měli možnost se seznámit s dojmy účastníků některých firem. Většine z nich byla účast v kurzu nabídnuta firmou, což na jednu stranu brali jako ocenění svých nejen pracovních, ale i osobnostních kvalit a na straně druhé i jako signál toho, že s nimi firma i nadále počítá, což bylo pro řadu z nich motivující.

Státní technická knihovna se aktivně zúčastnila „Programu pro HR a management“, který se zabývá podporou organizací/firem a je zaměřený na využití potenciálu managementu ve věku nad 50 let. Obsahuje celou škálu metodických postupů pro management lidských zdrojů od zmapování situace ve firmě po individuální návrh možností zefektivnění práce s touto skupinou zaměstnanců. Z pohledu pracovního týmu Státní technické knihovny (ekonomická náměstkyně, personalistka a vedoucí školicího střediska) byl program účelnou kombinací tří společných tématických workshopů zapojených firem a individuálních konzultací. Na tématických workshopech jsme se všichni zúčastnění jako zástupci svých organizací/firem vyjadřovali k postupu prací, dílčím výsledkům, sdělovali jsme si názory, zkušenosti. Naše knihovna zde byla v dobré společnosti, partnery v programu byly firmy Continental, McDonald's, Plzeňský Prazdroj, Preciosa, Spolana (ANWIL GROUP), Škoda – Auto a Zentiva.

Výchozím materiálem byly výsledky výzkumu „**Postavení zaměstnanců nad padesát let na trhu práce**“ zpracovaná Střediskem empirických výzkumů (STEM)¹, v níž jsme našli závažné důvody a inspirující podněty ke vstupu do problematiky. Publikaci v digitální podobě aktualizovanou v únoru 2008 a doplněnou o řadu zajímavých statistik z vybraných regionů České republiky najdete ke stažení na adrese:

http://tretikariera.cz/images/stories/080211_equal3k_info_brozura.pdf [cit. 7. srpna 2008] a http://tretikariera.cz/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=13&Itemid=16 [cit. 7. srpna 2008].

Zabývá se podmínkami pro uplatnění na trhu práce, přednostmi a nevýhodami, které bývají připisované pracovníkům 50+, jejich vztahem ke vzdělávání, zkušenostmi s diskriminací a chováním firem včetně příčin horších podmínek pracovního uplatnění lidí 50+. Zajímavé jsou i výsledky výzkumu postavení středního managementu 45+ ve Středočeském kraji. Týkají se postavení na trhu práce a ve firmě, pracovních kompetencí, kom-

petenci pro řízení lidí, schopnosti vyrovnávat se s kritickými situacemi, stresem, schopnosti reagovat na změnu a spolupracovat s mladými lidmi, zájmu o profesní růst a plánů do budoucna a potřeby zdokonalovat se v profesních dovednostech. Resumé k analýze problematiky 50+ obsahuje již i možné návrhy řešení.

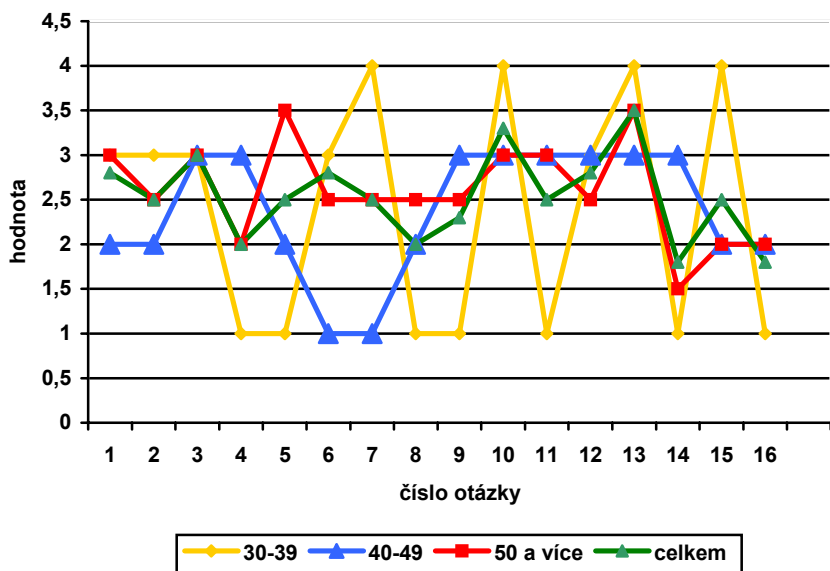
Pracovní tým Státní technické knihovny (dále jen STK) využil komplet mapovacích nástrojů a instrukcí pro HR manažery a personalisty a na jaře 2008 uskutečnil průzkum mezi pracovníky STK v oblasti firemní kultury a to mapování vnímání starších pracovníků ve firmě a vnímání stylů řízení ve firmě. Průzkumu se s velkým zájmem zúčastnili pracovníci všech věkových kategorií a pod vlivem tohoto zájmu jsme jim nabídli možnost vyjádřit zcela dobrovolně svou chuť (či nechuť) přejít do právě budované Národní technické knihovny (dále jen NTK). Valná většina se vyjádřila kladně a dala tak významý podnět k úvahám o další perspektivě pracovníků STK/NTK a to v souvislosti s přípravou řízení změn, personálního řízení a vzdělávání.

S tím souvisela i další část průzkumu, která ukázala potřebu a možnosti přípravy systému vzdělávání a stanovení požadavků na odbornou a manažerskou způsobilost. Při mapování očekávání a postojů středních manažerů 50+ jsme se soustředili na věkovou a vzdělanostní strukturu pracovníků STK a mírně jsem se zabrdili při stanovení klíčových faktorů úspěšnosti a výkonu firmy, a to v podobě SWOT pro oblast postavení firmy na trhu a očekávaného vývoje a SWOT analýzy pro vnitřní organizaci firmy (řízení) včetně personálních procesů. Známé schema „silné (Strengths) stránky, slabé (Weaknesses) stránky, příležitosti (Opportunities) a hrozby (Threats) pro každou z uvedených oblastí nebylo v době průzkumu ještě k dispozici a stane se předmětem workshopu počátkem září 2008. Na základě jednotlivých faktorů zmiňovaných oblastí se pokusíme formulovat vazbu na pracovníky 50+ ve vztahu k organizaci a flexibilitě zavedených firemních procesů nejen technologických. Součástí je i dotazování na problematiku místa pracovního procesu středních manažerů, a to z hlediska mezilidských vztahů, komunikace s (mnoha) lidmi, forem komunikace, stresu, nezdravého prostředí, náročnosti na smyslové vnímání, monotónnosti práce, přesčasů, apod.

Věříme, že zjištěné údaje se stanou základem pro koncepci, plánování, případně doladování personálních i technologických procesů v NTK a přispějí tak k efektivitě provozu, spokojenosti náhodných návštěvníků i stálých klientů a v podstatné míře i příznivému pracovnímu prostředí a vhodné motivaci nejen pro zaměstnance 50+.

Pro zajímavost uvádím jeden z grafů, který zobrazuje různost pohledu vrcholových manažerů na firemní kulturu, konkrétně na vnímání starších pracovníků v organizaci.

Barevně jsou označeny věkové kategorie, škála odpovědí: 1 = nesouhlasím, 2 = spíše nesouhlasím, 3 = spíše souhlasím, 4 = souhlasím. Většina odpovědí je v rozmezí spíše souhlasím a spíše nesouhlasím, výrazné rozdíly názorů jsou v odpovědích na otázky č 6, 7, 9, 10, 11 a 15 (mladší pracovníci jsou/nejsou vnímáni jako nástupci, kteří budou pokračovat v naší práci, ve firmě se ne/oceňuje kvalita, ne/jsou to mladší pracovníci, kteří přinášejí nové myšlenky a nápady, v organizaci se ne/oceňuje výkon ve smyslu kvantitativní práce, představa ideálního pracovníka je/není mladý dynamický manažer a je/není běžné, že nadřízený manažer je mladší, než jeho podřízení).

¹ Postavení zaměstnanců nad padesát let na trhu práce. Brožura je součástí projektu Třetí kariéra zaměřeného na podporu celoživotního vzdělávání a na zlepšení podmínek na trhu práce pro cílovou skupinu 50+. Zpracoval STEM – Středisko empirických výzkumů, Sabinova 3, 130 02 Praha 3. Praha, 2006, aktualizováno únor 2008. 60 s. [cit. 7. srpna 2008]. Dostupný také z WWW:

http://tretikariera.cz/images/stories/080211_equal3k_info_brozura.pdf a

http://tretikariera.cz/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=13&Itemid=16

BAREVNÝ SVĚT SIGNATUR

Dagmar Richi Čerňová, Ústřední knihovna FSS MU

1. Úvod

Ve svém článku jsem se rozhodla zaměřit na poměrně významný knihovnický jev. Jedná se o stavění knihovního fondu a jeho odraz v signaturním značení. Jako v drtivé většině odborných knihoven i Ústřední knihovna Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (dále jen ÚK FSS) řadí svůj knihovní fond systematicky podle obsahu. Léty prověřený, leč značně komplikovaný systém založený na klasifikaci MDT, se ale rozhodla vyměnit za něco jednoduchého, barevného a „vzdušného“.

Systém signatur, který ÚK FSS vyvinula a úspěšně využívá, sice z klasifikace MDT vychází, ale tím veškerá podobnost končí. Uvnitř speciálně označených tematických skupin je fond řazen pomocí numerické řady a velký důraz je kladen na využívání barev. Celá správa systému signatur je technicky ošetřena softwarovou aplikací, kterou vyvinulo oddělení automatizace ÚK FSS.

2. Přehled knihovního fondu

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity byla zřízena k 1. lednu 1998 jako osmá fakulta MU. Ústřední knihovna této fakulty vznikla v témže roce a svůj provoz zahájila v říjnu.

Jako základ knihovny posloužil fond převzatý z Ústřední knihovny Filozofické fakulty MU, získaný z grantů kateder sociologie, psychologie, politologie, sociální práce a sociální politiky a environmentálních studií o velikosti cca 4 000 knihovních jednotek. Další část fondu byla vyčleněna z Filozofické fakulty MU na základě dohody děkanů FSS a FF.

V současnosti knihovní fond ÚK FSS čítá více než 40 000 knihovních jednotek, s ročním přírůstkem cca 4 500 knihovních jednotek. Obsahově pokrývá všechny studijní obory vyučované na FSS (sociologie, psychologie, politologie, mezinárodní vztahy, sociální práce, Evropská unie, environmentalistika, mediální studia, žurnalistika ...). Kromě česky psaných dokumentů se ve fondu vyskytují knihy převážně v angličtině (cca polovina celého fondu), dále pak v němčině, francouzštině, polštině a dalších jazycích. Vedle knih knihovna disponuje také českými i zahraničními periodiky (celkem má 188 titulů), vybranými českými celostátními deníky a regionálním tiskem, mapami, plány měst a turistickými průvodci, CD, DVD

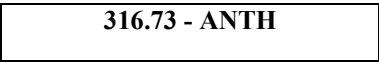
a videokazetami. Specifickou skupinu pak tvoří závěrečné práce absolventů FSS – bakalářské, diplomové, rigorózní, disertační a habilitační.

Knihovna zpřístupňuje více než polovinu svého fondu ve volném výběru. Zbýlou část tvoří tzv. dlouhodobé výpůjčky vyučujících a skladový fond uchovávaný v depozitáři v suterénní části knihovny. Ve skladu jsou uloženy starší a méně půjčované výtisky.

3. Systém signatur

Původní stavění fondu ÚK FSS vycházelo ze zkušeností a tradic stavění Filozofické fakulty MU. Jednalo se o systematické stavění na základě klasifikace MDT, na konci doplněné prvními čtyřmi písmeny ze jména autora či názvu. Není třeba dlouze seznamovat s nevýhodami provázejícími toto stavění, uvedu jen několik základních:

- nevyváženost celého fondu vyplývající ze zaměření odborné vysokoškolské knihovny – rozsáhlé značení některých tříd a podtříd (viz obr. 1) versus absence některých oborových skupin;
- délka signatury versus šířka hřbetu: v některých případech byl viditelný pouhý zlomek signatury;
- abecední řazení titulů v rámci každé skupiny MDT, tj. řadící prvek většinou není vůbec na první pohled patrný;
- celková složitá orientace ve fondu nejen pro uživatele, ale zejména pro knihovníky, kteří fond spravují (každodenní zakládání používaných titulů, vřazování nové literatury).

316.73 - ANTH

Obrázek 1: Příklad původní signatury – titul The Antropology of Europe

Z těchto důvodů se tým pracovníků knihovny FSS rozhodl k radikální změně. Z několika návrhů, které vypracovali a na které jim pedagogové působící na fakultě, poskytli zpětnou vazbu, vyšel současný systém. Vyučující trvali na řazení titulů dle oborů a podoborů, řazení v jejich rámci nechali na kompetencích knihovníků. Z této domluvy vznikla současná podoba signatury. Implementace nového systému signatur se uskutečnila v roce 2004.

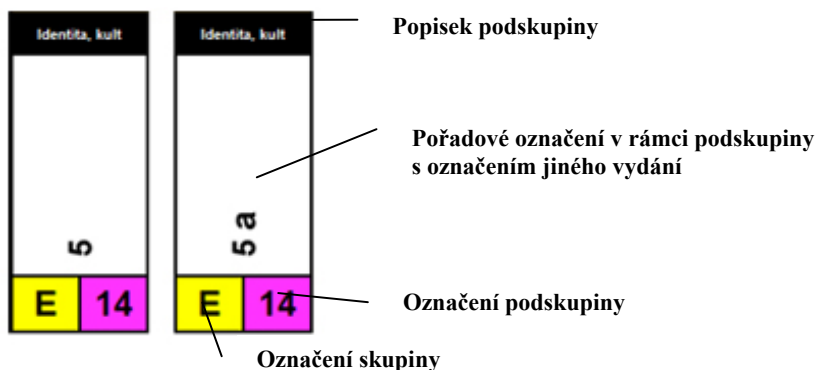
Současný systém vychází z tříd a podtříd MDT tak, jak byly obory dříve seřazeny. Hlavní skupiny/obory, kterých je 19, jsou označeny písmeny abecedy (A–T). Každá tato skupina má vlastní barvu. V rámci každé skupiny je určitý počet podskupin, označený pořadovým číslem a od hlavní skupiny odlišený jinou barvou. Počet podskupin je různý, záleží na konkrétním oboru, např. psychologie je označena písmenem B a má dvě podskupiny, tedy B1 a B2. Oproti tomu rozsáhlá sociologie, označená písmenem E, má podskupin celkem 16, tedy E1–E16. V rámci podskupiny jsou

pak jednotlivé tituly řazeny podle toho, jak byly do knihovny zakoupeny. Starou známou výhodou tohoto pořadového stavění je přehled aktuálně nakoupených knih v podskupině na konci číselné řady.

F	1	Politika
F	2	Politika a náboženství
F	3	Vnitřní politika
F	4	Národnostní vztahy
F	5	Volby
F	6	Mezinárodní vztahy
F	7	Politické strany

Obrázek 2: Ukázka oborové skupiny F – Politologie a mezinárodní vztahy

Signatura se skládá celkem ze čtyř částí. První je písmeno označující skupinu, ve vedlejším poličku je číslo označující podskupinu. Nad nimi kolmo je uvedeno pořadové číslo svazku v rámci podskupiny. Jako poslední je horní černá lišta, ve které je vepsán popisek se jménem podskupiny. V elektronickém katalogu je pak signatura značena takto: E14-5. Další změnou oproti původnímu systému je, že všechny nové signatury jsou na hřbet knih lepeny kolmo, nikoli vodorovně, jak tomu bylo dříve. Odpadá tak problém špatné identifikace u úzkých knih či brožur.

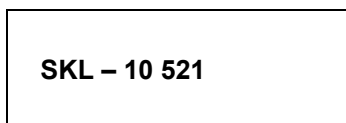
Obrázek 3: Příklad nové signatury – titul The Antropology of Europe

Duplikáty jsou označeny stejnou signaturou a jejich odlišnost je dána přírůstkovým číslem na čárovém kódu. Pokud knihovna zakoupí nové vydání knihy, je opatřena stejnou signaturou jako vydání předešlé, pouze je

doplněna malým písmenem, např. druhé vydání stejné knihy E14-5a. Tak se zamezí rozptýlení stejného titulu po několika místech.

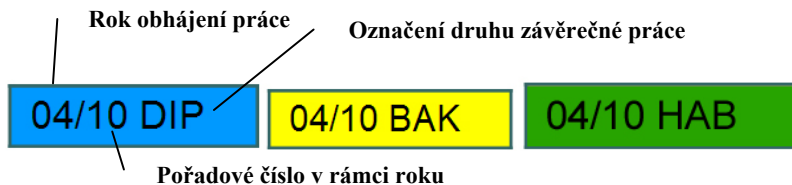
Jak vidno z předchozích obrázků, tvůrci systému signatur kladli velký důraz na barvy. Ty totiž vedle celkové jednoduchosti značně usnadňují uživatelům i knihovníkům orientaci v knihovním fondu. Celý přehled skupin a podskupin je k dispozici na webových stránkách ÚK FSS <http://knihovna.fss.muni.cz/KnihovnaFSS/katalogy.php?podsekce=54>.

Další velkou skupinu signatur tvoří knihy uložené v suterénním depozitáři knihovny. Většinou se jedná o starší nebo nepříliš půjčované tituly. Jejich označení je velmi jednoduché. Za zkratkou SKL začíná numerická řada od 1 po nekonečno. Signatura je umístěna opět kolmo, ale v horní části hřbetu, původní signatura v dolní části tak zůstává, je kdykoli vidět a v případě, že se z jakéhokoli důvodu kniha přesune zpět do volného fondu, stačí jen horní signaturu identifikující knihu ze skladu odstranit.

Obrázek 4: Příklad označení knihy uložené ve skladu

Značnou část fondu ÚK FSS tvoří závěrečné práce absolventů. Mají své přesně vymezené místo v knihovně a opět jsou zřetelně barevně rozlišeny. Základ signatury tvoří dvě dvojčíslí rozdělené lomítkem, které značí rok a pořadové číslo práce. Za těmito čísly následuje třímístná zkratka druhu práce: BAK, DIP, RIG, DIS nebo HAB. Bakalářské práce mají žlutý podklad, diplomové modrý, rigorózní, disertační a habilitační práce mají jednotný zelený podklad.

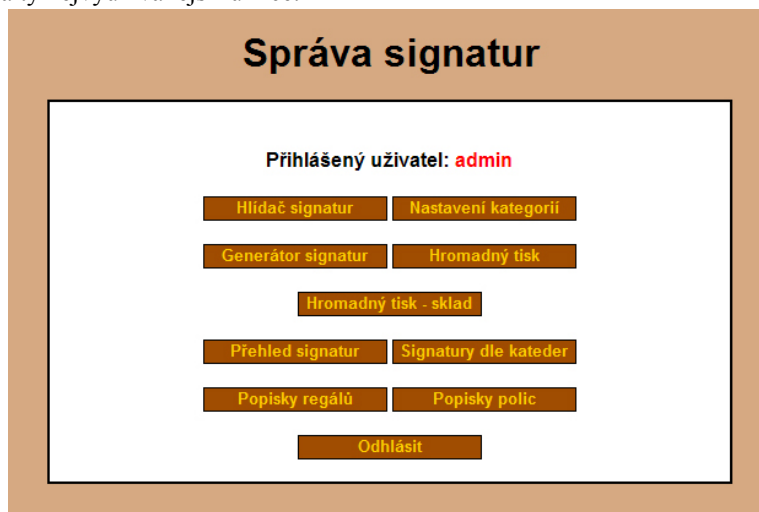

Obrázek 5: Příklady signatur závěrečných prací absolventů

Periodika a denní tisk jsou umístěny ve studovně se speciálními, k tomu uzpůsobenými regály a jsou seřazeny podle abecedy a stáří. Mapy jsou k dispozici na zvláštním stojanu. Tyto druhy dokumentů nemají vlastní signatury.

4. Správa signatur

Aby byla pro knihovníky práce se systémem signatur co nejjednodušší a zároveň efektivní, vytvořilo oddělení automatizace ÚK FSS pomocnou softwarovou aplikaci pro správu a evidenci signatur. Já se zde zaměřím jen na ty nejvyužívanější funkce.

Obrázek 6: Náhled na hlavní stranu aplikace Správa signatur

Základní funkcí je „Hlídač signatur“ (viz. obr. 7). Slouží katalogizátorům k přiřazování nových signatur a hlídá, aby stejná signatura, resp. stejné pořadové číslo v rámci podskupiny, nebylo přiřazeno dvěma různými knihám najednou. Obsahuje abecední seznam skupin s popisky a poslední přidělené pořadové číslo. Ikonka s anglickou vlaječkou slouží k zobrazení anglického pojmenování skupiny a jeho případné editaci. Anglický výraz se pak automaticky generuje při tvorbě orientačních popisků regálů s knihami. Kliknutím na ikonku „č“ se generuje nové číslo v řadě. Kliknutím na ikonku „i“ se generuje index, tedy písmenko značící jiné vydání. Pokud kliknete na označení skupiny, objeví se okénko s vysvětlivkou, které třídíky MDT skupina obsahuje (viz obrázek 7 – skupina C1). Podobným způsobem funguje přiřazování signatur knihám ve skladu, závěrečným pracím a audiovizuálním dokumentům.

Abecední seznam podskupin

Popisek podskupiny

Poslední přiřazené pořadové číslo

Možnost přeložení popisku do angličtiny

Vygenerování nového pořadového čísla podskupiny

Vygenerování indexu pro jiné vydání

Nápověda s třídítky MDT

A1	Všeobecnosti	184	UK	č	i
A2	Encyklopedie	30	UK	č	i
A3	Žurnalistika	637	UK	č	i
B1	Filozofie	952	UK	č	i
B2	Psychologie	1341	UK	č	i
C1	Náboženství	584	UK	č	i
D1	C1 - Náboženství				
D2	2 náboženství				
D3	23 křesťanství				
D4	29 mimokřesťanská náboženství				
E1	296 judaismus, židovské právo, anisemitismus				
E2	Předmět sociologie	373	UK	č	i
E3	Sociologické teorie a směry	510	UK	č	i

Obrázek 7: Hlídač signatur

Další hojně užívanou funkcí je „Generátor signatur“ (viz obr. 8). Využívá se k tisku konkrétních přidělených signatur titulům. Pro jednodušší zápis si knihovník může vybrat z nabídky skupin nebo může signaturu vepsat přímo do vstupního pole formuláře. V případě, že je třeba vygenerovat více stejných signatur pro duplikáty, vyplní se příslušný počet v poličku. Každá zobrazená signatura se pak rovnou objeví na stránce, kde se dá případně i smazat. Při zadání tisku se signatury automaticky vysázejí na stránku A4 a následně je možné je příkazem v prohlížeči vytisknout.

Poměrně cenným pomocníkem jsou funkce hromadného tisku. „Hromadný tisk“ titulů volného výběru měl své opodstatnění zejména během přesignaturování. Umožňoval totiž zadání libovolného počtu pořadových čísel v rámci jedné skupiny, a tím značně usnadňoval práci. V současnosti jej pracovníci knihovny využívají spíše výjimečně. „Hromadný tisk skladu“ je ovšem využíván každoročně při letní aktualizaci volného výběru. Na základě monitoringu výpůjček se málo půjčované knihy z volného výběru přesouvají do skladu, aby uvolnily místo přírůstkům, které knihovna během nového akademického roku získá. V rámci aplikace stačí vyplnit pouze v poli formuláře rozsah pořadových čísel od-do a vytisknout je. Zkratka SKL se generuje automaticky.

Generátor signatur pro tisk

Skupina:

- A1 - Všeobecnosti
- A2 - Encyklopedie
- A3 - Žurnalistika
- B1 - Filozofie
- B2 - Psychologie
- C1 - Náboženství
- D1 - Společenské vědy
- D2 - Metodologie
- D3 - Teorie statistiky
- D4 - Demografie

Číslo: -

Počet:

Pomlčka (pro rozsahy u metodik):
 ANO

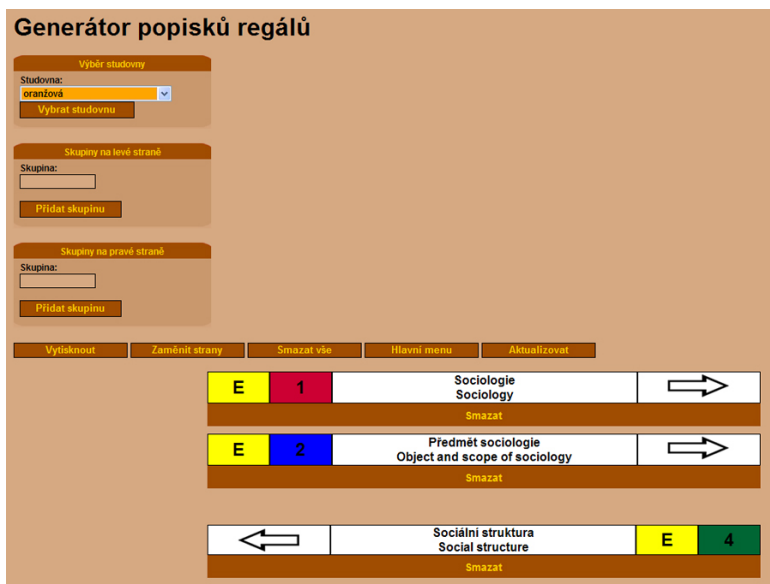
Přidat signaturu

Vytisknout
Smazat vše
Vložit pomlčku
Hlavní menu

Pořítkaže	Pořítkaže	Pořítkaže	Učité vědy	Učité vědy
94	96	93	78	105
T 1	T 1	T 1	M 1	M 1
Smazat	Smazat	Smazat	Smazat	Smazat

Obrázek 8: Generátor signatur pro tisk

Užitečné jsou funkce popisky regálů a popisky polic. Pro lepší orientaci v knihovně je na každém regálu uvedený popis se šipkami, které vedou ke konkrétním skupinám, uložených na regálech. Vzhledem k tomu, že i jednotlivé studovny v knihovně jsou barevně odlišeny, stačí si v aplikaci vybrat z nabídky studoven a výsledná popiska se vytiskne i s barevným označením příslušné studovny, kde se regál nachází. Samozřejmostí je volba směru šipek a tisk více popisů najednou (viz obrázek 9).

Obrázek 9: Generátor popisků regálů ve studovnách

5. Závěr

Systém signatur má pochopitelně své nevýhody a bylo by nefér je zde nezmínit. Jako první se nabízí ta, na kterou upozorňovali sami vyučující na FSS. Knihy stejného autora nemohou být uloženy na jednom místě, což samo o sobě není až takový problém, když předpokládáme, že tituly si uživatelé knihovny vyhledávají přes OPAC katalog, kde zjistí lokaci. Problém nastává ve chvíli, kdy nastane výpadek systému ALEPH, kterou knihovny MU používají, což se naštěstí nestává příliš často. Další nevýhodou může být případná záměna či splývání barev podskupin, přehlednutí písmenek nebo číselné přesmyčky. To bych ovšem spíše připsala lidskému faktoru než nedostatku systému jako takovému. Ryze technickým problémem je, že

každý druh tiskárny míchá odlišné typy barev. Signatury jedné podskupiny tak mohou mít rozdílné odstíny.

I přes tyto drobné vady na kráse se barevný systém ujal poměrně dobře. Počáteční připomínky vyučujících odezněly, prokazatelně ubylo uživatelských dotazů ohledně orientace v knihovním fondu a studenti se v knihovně pohybují víceméně jistě. Zásadní dopad má tento způsob řazení pro pracovníky knihovny. Stavění knihovního fondu založené na číselné řadě se kontroluje o mnoho snadněji a rychleji než stavění abecední. Také dohledání špatně založených knih je díky barevnému spektru signatur otázkou několika minut.

Jsem si vědoma, že tento systém je primárně vytvořen pro knihovnu s odborným fondem, ve kterém je minimum beletrie. Ovšem jako inspirace, jak zpříjemnit a zjednodušit cestu uživatele od katalogizačního záznamu ke knize a jak si ze signatury udělat pomocníka a ne nepřítel, se rozhodně dá využít i v jiných typech knihoven.

LIBRARY OF CONGRESS CLASSIFICATION PRO NÁRODNÍ TECHNICKOU KNIHOVNU

Radka Římanová, Státní technická knihovna v Praze

Porada hlavního týmu pro výstavbu Národní technické knihovny (NTK), složená ze zástupců Státní technické knihovny (STK), Českého vysokého učení technického (ČVUT) a Vysoké školy chemicko-technologické (VŠCHT) rozhodla 2. 5. 2005, že knihy umístěné ve volně přístupném fondu v NTK budou stavěny podle třídění Kongresové knihovny (LCC). Tomuto rozhodnutí předcházela podrobná analýza LCC, kterou zpracovala Tereza Macháčková a publikovala ji ve své bakalářské a posléze diplomové práci obhájené na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (ÚISK). Odborné veřejnosti toto třídění představila Tereza Macháčková i v článku v časopise Ikaros.

Jedním z důležitých prvků počátků projektu „LCC pro NTK“ byl seminář „Subject Analysis“, který vedl v roce 2005 na ÚISK FF UK Richard Sapon-White z Oregonské státní univerzity a který absolvovala Tereza Macháčková a Linda Skolková.

Budova NTK, která vyrůstá na Flemingově náměstí v Dejvicích v areálu ČVUT a poblíž VŠCHT, je po mnoha desetiletích první pražská budova, která je již svým projektem určena pro knihovnu. V této budově budou umístěny kompletní fondy STK a ústřední knihovny VŠCHT a část fondů knihoven ČVUT. Jedním z významných rysů projektu je přesun fondů zmíněných knihoven do volně přístupných regálů, celkově se počítá s kapacitou zhruba 600 000 knihovních jednotek. Dalších několik set tisíc svazků bude umístěno v podzemních skladištích.

Rozhodnutí o výběru systému předcházela analýza věcného třídění, které bylo ve zmíněných knihovnách používáno.

V katalogu STK je od 70. let 20. stol. ukládáno Mezinárodní desetinné třídění (MDT), od roku 1994 Polytematický strukturovaný heslář (PSH) a od roku 2004 třídy Konspektu. Záznamy ČVUT a VŠCHT jsou indexovány MDT a PSH. ČVUT již v roce 2005 ukládalo do svých záznamů, které kopírovalo z Kongresové knihovny, pole 050 obsahující kódy LCC. Pro volně přístupný fond byly používány individuální systémy, např. v STK systém třídění časopisů ve studovně, který je založen na MDT.

Následovalo porovnání systémů Polytematický strukturovaný heslář (PSH), Mezinárodní desetinné třídění (MDT), Konspekt a LCC z hlediska možností použití pro volně přístupný fond v NTK.

	PSH	MDT	Konspekt	LCCS
Určen pro volně přístupný fond	Ne	Částečně	Ne	ano
Existence v záznamech STK	Od roku 1994	Od 70. let 20. stol.	Od roku 2004	Od roku 2007
Existence v záznamech ČVUT	Po roce 2000	Po roce 2000	ne	Od roku 2005
Existence v záznamech VŠCHT	Od roku 2006	Není známo	Není známo	Není známo
Nutnost úprav třídění pro volný výběr – stanovení tříd	Ano	Ne	Ano	Ne
Nutnost úprav třídění pro volný výběr – cutter číslo	Ano	Ano	Ano	Ano
Možnost konzultace s knihovnami užívající systém pro volně tříděný fond	Ne	Ano, např. Moravská zemská knihovna	Ano, např. knihovna Západočeské univerzity v Plzni	Ano, např. Univerzitní knihovna ve Varšavě – implementace, R. Sapon-White, Library of Congress
Mezinárodní srozumitelnost a rozšíření	Ne	Ano	Ne (existuje překlad do angličtiny)	Ano, více v USA, v ČR nebyla zjištěna žádná knihovna užívající LCC
Nutnost úprav pro užití v české technické knihovně	Ne	Ne	Ne, malá škála tříd, nutnost doplňovat, univerzální třídění	Ano, problémy se objevují v humanitních vědách (např. historie), které nejsou v profilu fondu STK – viz zkušenosti v UK ve Varšavě.
Mezinárodní podpora rozvoje	Ne	Ano, IFLA	Ne	Ano, Library of Congress

Možnost přidělování v režimu „copy cataloguing“	Ne	Ne, pro účely volně přístupného stavění	Ne, pro účely volně přístupného stavění	Ano
---	----	---	---	-----

V rámci analýz jsme navštívili knihovnu Západočeské univerzity v Plzni, která používá pro stavění fondu ve volném výběru Konspekt, ovšem s mírnými účelovými vlastními úpravami. Proběhla také konzultace s Moravskou zemskou knihovnou, která má svůj fond uspořádaný podle MDT a byla zpracována práce analyzující možnosti PSH pro volně stavěný fond. Jedním z důležitých hledisek výběru byla dostatečná podpora rozvoje systému a možnost jeho přebírání v rámci sdílené katalogizace bez dalších úprav.

Proč nebyl zvolen systém MDT? Je sice pravdou, že již několik let bylo na první znak MDT uložený do záznamu STK kladen požadavek jako na možný znak určující zatřídění do volně přístupného fondu ovšem tato metodika byla uplatňována zhruba od roku 2000. Pro splnění požadavku umístění starších přírůstků do volně přístupného fondu by bylo nutné MDT upravit. Navíc by si rozsáhlý fond vyžádal i doplnění třídníků o rozlišení podle jména autora či názvu, v podstatě na principu cutter čísla. Z analýzy vyplynulo, že žádný z uvedených, v ČR používaných, systémů nelze bez úprav použít.

Rozhodnutí o výběru LCC předcházela též návštěva Univerzitní knihovny ve Varšavě, která má své volně přístupné fondy (400 000 knihovních jednotek) v systému LCC uloženy.

Návštěva byla velmi inspirativní a zavádění systému pro NTK v prvním roce kopíruje polskou zkušenost. Dokonce i negativní zkušenost, kterou s LCC získala Univerzitní knihovna ve Varšavě byla potvrzením vhodnosti systému pro NTK. Polští kolegové museli přizpůsobovat LCC v oblastech národních – literatura, dějiny, ... Nemohli bez výhrady přijmout americkou verzi třídění, neboť skupiny zahrnující např. dějiny Polska jsou málo podrobné. A tak tedy upravují třídění, přidávají vlastní kódy, čímž do budoucna hrozí kolize s americkým systémem.

Většina fondů knihoven budoucí NTK je však z oblasti přírodních věd a techniky, věcný profil literatury z těchto oborů je z tohoto hlediska univerzální. Tento předpoklad se v průběhu našich prací plně potvrdil.

Aktuálnost systému je zaručena týdenní aktualizací reagující na reálnou potřebu indexátorů při zpracovávání nových přírůstků v Kongresové knihovně. Jsou-li k dané problematice vydávány knihy, kód je doplněn.

Tvůrci se však nesnaží o rovnoměrný rozvoj všech tříd, rozhodně se nejedná o klasifikaci lidského poznání, spíš klasifikaci nakladatelské politiky.

Prvním krokem, který následoval po rozhodnutí o tom, že fondy budou reindexovány, byl výběr vhodných pracovních kandidátů pro indexaci. Ve Varšavě, kde s reindexací začínali 10 let před otevřením nové budovy, byla základním kritériem znalost angličtiny. V STK byli první LCC specialisté vybíráni z řad pracovníků, kteří působili na jiných pozicích – jmenný popis, včetně tvorby autorit, věcný popis a jedna pracovnice byla přijata nově; jednalo se o absolventku UISK FF UK s praxí v menších knihovnách. Dále se do práce na reindexaci zapojila i angličtiny znalá pracovnice organizačně zařazená v základních výpůjčních službách.

Na sklonku roku 2005 proběhlo jednodenní školení Terezy Macháčkové, která seznámila vybrané pracovníky s LCC systémem (historie, mechanismus aktualizace, struktura, základní pravidla). Pro některé třídy LCC byly objednány tištěné tabulky, dále byl objednan přístup do online databáze Classification Web. Pro první obeznámení se strukturou LCC byly tabulky ve formě knihy vhodnější než vstup do databáze, dnes se však tabulky (knihy) požívají pouze při výuce LCC, při rekvalifikačních kursech nebo zapracovávání nových pracovníků.

Pracovníci v roce 2005 pracovali pouze tak, že vyhledávali pro nové přírůstky LCC kódy v OPAC Kongresové knihovny, ukládali je do záznamů STK a v rámci seznamování se se systémem je dekodovali. Již v této fázi začali pracovat na dokumentaci metodiky práce, první řádky katalogizační politiky LCC vznikaly již v této době. V této fázi jsme například zjistili, že literatura o počítačových programech není zařazována do třídy QA76.75-.765 (Computer software), ale do tříd příslušných pro oblast aplikace – např. knihy o Excelu jsou zařazeny do třídy HF (Social sciences/Commerce/Business/Data processing/Special computers, systems, or programs). Zpětně se zdá, že je to naprosto logické, ale při hledání v tištěných rejstřících sahali někdy indexátoři po jiném svazku než bylo potřeba.

V únoru 2006 se podařilo ČVUT zajistit pracovní pobyt Richarda Sapon-White, který vedl dva týdenní turnusy školení LCC. Výhodou tohoto školitele bylo, že není pouze akademickým pracovníkem, ale i vedoucím katalogizačního oddělení knihovny oregonské univerzity, tudíž nezná problematiku LCC pouze obecně, ale z každodenní praxe. Pracovní tým LCC absolvoval školení poté, co již měl několikaměsíční zkušenost s tímto systémem, i když pouze na základě analýzy kódů ukládaných do záznamů STK. Mohli jsme tedy s lektorem probírat konkrétní problémy. Někdy bylo nutné se po konzultaci vrátit k již uloženým záznamům a přepracovat je. V této fázi implementace to nelze považovat za ztrátu času, ale prohlubování znalostí o systému. V porovnání s polskými kolegy jsme měli školení

certifikovaným lektorem LCC (R. Sapon-White získal certifikát školitele LCC po návratu do USA v roce 2008) podstatně kratší a navíc v anglickém jazyce. V Polsku byli pracovníci školeni celý jeden semestr a navíc polským emigrantem do USA, tedy v rodném jazyce. Školeni však nebyli knihovníci, ale odborníci z jiných oblastí, kritériem výběru byla znalost angličtiny. Např. pracovníci STK týmu velmi dobře využili své znalosti z tvorby korporativních autoritních záhlaví podle pravidel AACR2.

Od polských kolegů byla převzata praxe oddělení věcného popisu od přidělování kódů LCC. Při práci se systémem LCC pracuje indexátor metodou zdola, snaží se najít co nejpodrobnější vyjádření obsahu. Třídínik nevyjadřuje zatřídění do systémů, pouze kóduje téma knihy pro uložení mezi obsahově podobné knihy. Kontrola správného postupu je založena na konfrontaci rozhodnutí indexátora s tzv. Shelflist, což je rejstřík již přidělených LCC signatur, který slouží indexátorovi k rozhodnutí, zda se dokument do konkrétní řady hodí. Naproti tomu například v systému PSH postupuje indexátor po stromové struktuře shora a takové „hrubší“ zatřídění možné je. Zároveň je více akcentován význam deskriptorů PSH, ve smyslu slovního vyjádření obsahu podporujícího uživateli oblíbený styl vyhledávání v OPAC podle řetězců slov („Google styl“).

V STK je nejdříve kniha zpracována jmenným popisem, následuje přidělení MDT, PSH a Konspektu a teprve pak se dostává do rukou indexátorů LCC. Ti ve své práci navazují na předchozí popis. Pro LCC je například velmi důležité záhlaví systému. To jsme si ověřili při retrospektivním indexování záznamů pocházejících z doby, kdy se v Česku nepracovalo podle AACR2.

Od ledna 2007 začaly být přidělovány kódy všem novým přírůstkům; buď kopírováním pole 050 (MARC21) z OPAC Kongresové knihovny nebo originální katalogizací. Každý nově přistupující člen LCC týmu byl zapracováván vždy stejným způsobem, který začíná ukládáním přebíraných kódů se současným vyhledáváním až k samostatné práci. Velký důraz byl kladen na vzájemné kontroly, které byly sice velkou investicí do projektu, ale zabezpečily konzistenci indexace, která je podmínkou shodného stavění v NTK. Poté, co bylo zjištěno, že v Kongresové knihovně lze nalézt kódy pouze pro zhruba třetinu fondu STK, upustilo se od plánů jednorázového stažení kódů z databáze Kongresové knihovny na základě porovnání katalogů této knihovny a knihoven NTK.

Přestože indexátoři STK dosahovali průměrné rychlosti 15 titulů za den (v Polsku i v USA uvádí denní výkon 10 titulů), postupovaly práce na reindexaci velmi pomalu.

V létě 2007 bylo možné v STK zaměstnat několik studentů, jejichž úkolem bylo pouze stahování existujících kódů a doplňování cutter čísla (na zá-

kladě písmen záhlaví). Tento „letní pracovní tábor“ přinesl mnoho cenných zkušeností. Např. bylo zjištěno, že výrazně lepších výsledků dosahují studenti vysokých knihovnických škol, než studenti jiných oborů. Studenti, kteří pracovali v STK déle než měsíc byli postupně pověřováni samostatnou indexací. Každý kmenový pracovník týmu LCC získal „své“ studenty, za jejichž práci odpovídal. Průměrně se jednalo o 3–4 studenty na jednoho pracovníka.

Atraktivitu letní brigády zvýšilo i to, že se pro práci podařilo vyhradit prostor Školícího střediska STK (9 PC). Mladí kolegové tedy pracovali společně, nebyli konfrontováni s běžným provozem knihovny. V době, kdy někteří kolegové mohou díky letnímu provozu trochu zklidnit tempo práce, zde panoval velmi aktivní pracovní zápal a kolektivní nadšení pro věc. Mimo jiné to bylo i zásluhou jedné pracovníce STK, která má dlouholetou vysokoškolskou pedagogickou praxi a velké didaktické schopnosti.

Postupně se podařilo tuto brigádu pro ty nejlepší zájemce udržet až do března 2008. Celkově bylo takto přijato 22 pracovníků, 4 z nich se rozhodli s STK uzavřít trvalý pracovní poměr a to nejen v LCC týmu, ale i v akvizici, referenčním středisku nebo při správě systému Kramerius.

Pokud se zamýšlíme nad důvody zájmu mladých lidí o práci v knihovně domníváme se, že částečně lze nižší finanční ohodnocení kompenzovat dobrým kolektivem a nabídkou práce s využitím moderních informačních technologií. Dalším přínosem této brigády bylo doplnění a zpřesnění metodiky práce, která byla při vstupních lekcích nových pracovníků podrobně prověřena.

Přes radostnou a tvůrčí atmosféru, která celý projekt LCC provází, jsme na konci roku 2007 konstatovali, že bude nutné tým LCC posílit na nereálných 35 pracovních úvazků, aby bylo možné do začátku roku 2009 fondy označit a do NTK přestěhovat. Byla přijata drobná racionalizační opatření, která však nedávala naději na výrazné zrychlení práce při zachování. Například rozpis LCC signatury pro jednotlivé knihovní jednotky lze na základě záznamu titulu svěřit počítači, cutter číslo lze za cenu účelové úpravy opět automatizovat. Po konzultaci s firmou INCAD jsme se rozhodli, že pro retrospektivní indexaci použijeme automatický systém, který na základě porovnání klíčových slov z bibliografického záznamu navrhne kód LCC a doplní cutter číslo. Zároveň jsme stanovili, že nové přírůstky budou nadále indexovány ručně a zcela v souladu s pravidly Kongresové knihovny i metodikou STK.

Pro další spolupráci s firmou INCAD byl klíčovým moment, kdy jsme si uvědomili, že LCC není věcný popis, není to zúžené vyjádření obsahu knihy, ale je to navigace ke knize na regále. V červenci 2008 byl projekt dokončen, vyvinutý software nám poskytl dostatečné nástroje pro efektivní

redakci automaticky indexovaných záznamů. Úspěšnost přidělení věcného kódu se pohybuje kolem 60 %, cutter čísla se podařila vygenerovat s přesností téměř 95 %. Pro automatickou indexaci byl vybrán fond přírůstků od roku 1978 do roku 2006, indexace se netýká 22 000 záznamů, které byly indexovány ručně, ale jejich existence poskytuje jeden z podkladů pro výběr třídíku. Je jasné, že při automatické indexaci nelze dosáhnout identického výsledku jako při ruční práci s knihou v ruce, indexátoři STK museli najít velmi pragmatický náhled na úroveň přesnosti kódu, ale tempo práce při korekturách je desetinásobné. V době publikování tohoto článku není projekt LCC reindexace fondu zcela dokončen. Jeho potvrzením bude teprve první provoz pro veřejnost v roce 2009 (přepokládané otevření nové knihovny je ve třetím nebo čtvrtém čtvrtletí roku 2009). STK má před sebou ještě další úkol, uložení kódů LCC do záznamů v systému Aleph, vygenerování signatury volného výběru pro knihovni jednotky, označení fondu nálepkami s kódy LCC a vygenerování mapy fondu a virtuální rozložení knih na regálech pro navigaci při stěhování. O tom, v kterých patrech bude který obor uložen, nebude rozhodnuto na základě předpokladů pracovních skupin, ale na základě reálné mapy fondu, která bude zpracována na základě projektů rozložení regálů ve volném výběru a alfanumerické posloupnosti kódů LCC.

Když byl R. Sapon-White položen dotaz, jak vypadá navigační systém v jeho knihovně, ukázal fotografii popisků s laikovi nic neříkajícími alfanumerickými kódy. Pro návštěvníka americké knihovny je systém údajně tak důvěrně známý, že nepotřebuje detailní slovní navigaci. Nelze předpokládat, že čeští studenti si LCC tak rychle osvojí, ale je možné, že ti, kteří volně přístupný fond v NTK navštíví, získají další dovednost, která jim pomůže se při zahraničních stážích v amerických knihovnách neztratit.

Použitá literatura:

- Library of Congress. *Classification Web – Library of Congress* [online]. Washington, DC : Library of Congress, [2005–] [cit. 2008-03-27]. Data-báze je pravidelně týdně aktualizována. Dostupný z WWW: <<http://classificationweb.net/>>.
- Library of Congress. *Fundamentals of Library of Congress Classification : Trainers in the United States* [online]. Washington, DC : Library of Congress, [2006–] , Last Updated: 04/01/2008 12:41:46 [cit. 2008-07-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.loc.gov/catworkshop/cct/classify/trainers-us.html>>.
- MACHÁČKOVÁ, Tereza. Možnosti uspořádání fondu v Národní technické knihovně ČR. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 1 [cit. 2008-07-15]. Do-

stupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/2097>>. URN-NBN:cz-ik2097. ISSN 1212-5075.

- MACHÁČKOVÁ, Tereza. Možnosti uspořádání fondu v Národní technické knihovně ČR. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 1 [cit. 2008-07-15]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/2097>>. URN-NBN:cz-ik2097. ISSN 1212-5075.
- MACHÁČKOVÁ, Tereza. Třídění Kongresové knihovny. *Ikaros* [online]. 2007, roč. 11, č. 6 [cit. 2008-07-15]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/4182>>. URN-NBN:cz-ik4182. ISSN 1212-5075.
- MACHÁČKOVÁ, Tereza; SKOLKOVÁ, Linda. Varšavská univerzitní knihovna českýma očima. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 5 [cit. 2008-07-15]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/3348>>. URN-NBN:cz-ik3348. ISSN 1212-5075.
- SAPON-WHITE, Richard; SKOLKOVÁ, Linda. S Richardem Sapon-Whitem nejenom o katalogizační praxi amerických univerzitních knihoven. *Ikaros* [online]. 2005, roč. 9, č. 5 [cit. 2008-07-15]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/1901>>. URN-NBN:cz-ik1901. ISSN 1212-5075.
- Státní technická knihovna. *Katalogizační politika LCCS pro NTK*. Praha : STK, 2005– . 17 s. Aktualizace 30. 6. 2008. Interní materiál pro práci indexátorů STK.
- Státní technická knihovna. *Národní technická knihovna* [online]. Praha : Státní technická knihovna, [2001-] [cit. 2008-07-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.stk.cz/ntk/aktual.html>>.

INSTANTNÍ KOMUNIKACE V TURNOVSKÉ KNIHOVNĚ

Hanuš Karpišek, Knihovna Antonína Marka v Turnově

Chci v tomto příspěvku představit praktickou realizaci jedné z komunikačních, tedy jen provozně podpůrných služeb moderní knihovny vstřícné potřebám uživatelů, kteří stále častěji navštěvují knihovnu a využívají jejích služeb virtuálně, prostřednictvím internetu. V posledních dvou letech jsem slyšel řadu doporučení: „využívejte těchto prostředků v našich institucích“, přesto se s jejich praktickým užíváním v knihovnách setkávám v roli uživatele/čtenáře jen výjimečně.

Jistě většina knihovnické veřejnosti (přítomných v sále) zná, možná i denně používá prostředky on-line komunikace, kterou jsem zde nazval úmyslně komunikací instantní. Přesto mi dovoluňte krátké definice a představení pojmů.

Instantní znamená: „rychle, okamžitě, snadno připravený k použití“. Vezměme za příklad instantní čaj – z granulí obsahující čaj, cukr, příchutě (citrónovou šťávu) pouhým zalitím a smícháním s vodou požadované teploty získáme hned plnohodnotný nápoj. No plnohodnotný – musíme být příznivci instantních věcí, chcete-li, rychlého instantního životního stylu. Ne každého totiž uspokojí svou umělou chutí instantní čaj o pověstné páté hodině.

Komunikace znamená dorozumívání. Notoricky známe z jazykovědného pohledu – dva a více subjektů hovoří stejným jazykem, čili společným komunikačním kódem, každý může být zároveň vysílačem a přijímačem. Předpokladem dosažení komunikačního maxima, čili porozumění je fungující komunikační kanál, jinými slovy, máme-li k přenosu informace potřebné podmínky. Další podmínkou porozumění je hodnotná a smysluplná informace: „A to máme dnes hezky, že paní Vomáčková.“ „Ba, ba, a víte, že v masně na rohu mají dneska pěkný bůček, paní Vocásková.“

Prostředky instantní komunikace tedy umožňují okamžité dorozumění.

Turnovská knihovna – jedna z nejstarších městských, původně spíše měšťanských, českých knihoven, založena koncem roku 1820 na popud národního buditele, pátera Antonína Marka.

Dnes tedy Městská knihovna Antonína Marka působí ve skoro 15 000 městě Turnov, v srdci Českého ráje, coby typická představitelka knihovny městské s univerzálním fondem a službami určenými všem vrstvám obyvatel. Na jedné straně prochází knihovna modernizací v souladu s trendy českého knihovnictví, na druhou stranu zde stále přetrvává možná zastaralý, možná neefektivní, svým způsobem pro místní obyvatele však důležitý systém pobočných, detašovaných pracovišť, zejména bývalých lidových knihoven v okolních dříve samostatných obcích nyní přiřčených k Turnovu. Knihovna má tři veřejná oddělení na hlavní budově (pro dospělé, pro děti a mládež, multimedií a internetu), kde dále funguje malá čajovna a detašované pracoviště Tyflocentra. Knihovna má 5 poboček. Aktuálně vzniká ještě šestá, pracovně zvaná „odlučka“, s plánovaným veřejným internetem a fondem určeným nejmenším čtenářům zde působícího centra pro rodinu Náruč v malém komunitním centru při hasičské zbrojnici v Turnově – Dařiměřicích. Je u nás zaměstnáno 6 pracovníků na hlavní úvazek. Pomáhají zde dvě dobrovolnice důchodkyně.

Právě díky značnému počtu pracovišť (oddělení a poboček), se jeví použití systému instantní komunikace jako ideální řešení nejen ve vztahu ke čtenářům navenek, ale i ve vztahu k vnitřním provozním potřebám knihovny – levně a snadno komunikovat. Tolik v krátkosti o turnovské knihovně. Některé další informace včetně statistických ukazatelů naleznou případní zájemci na webu: www.knihovn.turnov.cz.

Nyní se vraťme k prostředkům instantní komunikace, běžně však známé spíše pod anglickým názvem **Instant Messaging** čili „instantní vzkazování“.

Jak to celé funguje?

Zde si vypůjčím definici z Wikipedie: „**Instant Messaging** je internetová služba, umožňující svým uživatelům sledovat, kteří jejich přátelé jsou právě připojeni, a dle potřeby jim posílat zprávy, chatovat, přeposílat soubory mezi uživateli a i jinak komunikovat. Hlavní výhodou oproti používání např. e-mailu spočívá v principu odeslání a přijímání zpráv v reálném čase. Jinými slovy zpráva je doručena ve velmi krátké době od odeslání (většinou v rámci stovek milisekund).“ Dále ve Wikipedii pěkně popisují výhody této služby: „Instant Messaging zrychluje komunikaci a umožňuje snadnou spolupráci mezi více lidmi. Na rozdíl od e-mailu nebo telefonu druhá strana ví, zda je účastník k dispozici či nikoliv. Většina IM systémů umožňuje nastavit *away message*, tedy zprávu, podle které lze zjistit, zda je uživatel přítomen přímo u svého počítače. Na druhou stranu uživatele nikdo nenutí, aby na zprávy odpovídali ihned. Tímto způsobem se IM komunikace stává méně vyrušující než třeba telefon, a to je částečný důvod, proč je tento způsob

komunikace stále více oblíben v obchodním prostředí. Instant Messaging je ideální pro rychlou výměnu internetových adres, kusů zdrojového kódu a dalších věcí, které se např. v telefonní komunikaci špatně přenášejí.“

Praktická aplikace prostředků instantní komunikace v **turnovské knihovně**, ale dovolím si tvrdit i ve většině ostatních knihoven, má proti uvedeným definicím několik logických specifik.

Jde o službu i pro našeho anonymního uživatele, virtuálního návštěvníka knihovny, proto si na rozdíl od privátního použití služby nebudujeme seznamy přátel. Použití vážeme na jednotlivá pracoviště, oddělení, pobočky, nikoliv osoby (ty se samozřejmě na pracovišti střídají).

Nepoužíváme zvýšenou ochranu soukromí, kterou umožňují různá nastavení instantních komunikátorů, například nezakazujeme komunikaci s anonymními uživateli či ji nepodmiňujeme různými varovnými dotazy před zahájením komunikace. Nepodmiňujeme naším souhlasem přidání nás, coby kontaktu, do seznamu kontaktů uživatelům příslušné služby instantní komunikace.

Naopak nastavíme zobrazování našeho stavu na webovém rozhraní příslušné služby, pokud tuto funkci podporuje (tedy informujeme, je-li pracoviště ne/připraveno k on-line komunikaci – jinými slovy, odpovídáme našemu klientovi na otázku: je přítomna obsluha?). To je důležitý prvek, který alespoň u nás hraje podstatnou roli, vysvětlím dále.

Vyplníme na zmiňovaném webovém rozhraní profily našich pracovišť dalšími dostupnými kontaktními údaji – e-mailem, telefony, adresou, můžeme doplnit ikonkou například se znakem/logem knihovny, neboť se chceme přeci otevřít světu i v tomto virtuálním prostředí, ne? Vždy aktivujeme službu „historie komunikace“ či nějaké „ukládání zpráv“ a doporučuji i s delší expirací, 3 měsíce, žádná doba. Trváme důsledně na tom, aby knihovníci prostředky instantní komunikace měli aktivní, a to minimálně v pracovní době, kdy mají být k dispozici uživatelům knihovny.

Vyškolíme všechny pracovníky knihovny, kteří mají účelně a efektivně používat instantní komunikaci, jak se co a hlavně podle představ zaměstnavatele používá. Nezapomínejme na obecná pravidla komunikace na internetu, která často svádí v „hovor“ ke zkratkovitosti a z toho později plynoucím možným nedorozuměním. Nezapomínejme ani na to, že prostředky instantní komunikace jsou v pracovní době určeny hlavně k práci, ne pro osobní zábavu zaměstnanců.

Přejdeme **od obecného k praktickému a konkrétnímu**.

Instantní komunikace, Instant Messaging, je službou počítačové sítě internet, internetové připojení je tudíž základní podmínkou používání. Všechna naše pracoviště jsou díky Projektu internetizace knihoven (PIK) bezplatně

připojena k této celosvětové počítačové síti. Počítač s přístupem na internet, věřím nejen u nás, považujeme dnes pro knihovníka a jeho pracoviště za samozřejmé vybavení. Pak už je nasazení prostředků instantní komunikace levné, provozování pak bezplatné, neboť tyto internetové služby jsou poskytovány zdarma. Existují však některé placené nadstandardní služby zejména ve spojení s klasickými telekomunikačními službami (hlasová telefonie, SMS...). Chceme-li používat i hlasové služby (obdobu telefonování) doplníme počítače reproduktory a vhodným mikrofonem. Zvuková karta je dnes již standardem u většiny počítačů. Investice na jedno pracoviště jsou řádově ve stovkách korun. U nás používáme zejména reproduktory vestavěné v monitorech a stojánkové mikrofony s tlačítkem umožňujícím odpojení/přerušování mikrofonového příjmu (100–250 Kč), u starších počítačů pak samostatné repro-bedýnky a klípkové mikrofony (50 Kč). Pro pultový provoz nedoporučujeme použití náhlavních souprav (sluchátek) s mikrofonem, ačkoliv jedině ta jsou zárukou částečného soukromí volajícího, jako při běžném telefonování. Pozor při hlasitě vedeném hovoru v půjčovně na ochranu sdělovaných osobních údajů o čtenáři!

Většina prostředků instantní komunikace dnes umožňuje i video rozhovor či konferenční hovor (s více účastníky zároveň), chceme-li být vybaveni i k tomuto, pak musíme dokoupit ještě web-kamerku. Pro potřeby knihovny se nám to jeví jako nadstandardní vybavení, navíc uživatelé obecně nejsou často ochotni komunikovat vizuálně prostřednictvím internetu.

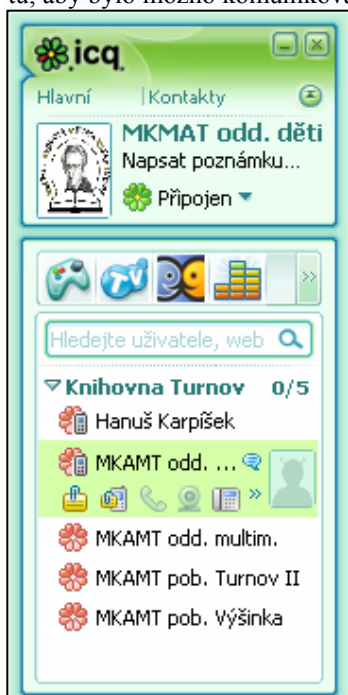
Jsme vybaveni potřebným hardwarem, jaký zvolit prostředek instantní komunikace, čili program/software často přímo svázaný s konkrétní službou?

U nás je asi nejrozšířenějším prostředkem instantní komunikace **ICQ** (odvozeno z [aj-see-ju:] – hledám Tě). ICQ díky ještě nedávno poněkud komplikovanější konfiguraci komunikačních portů pro zvukově-obrazovou komunikaci se používá zejména ke komunikaci textové. Naopak pro hlasovou komunikaci se velmi rychle rozšířil mezi „internetovou veřejností“ program **Skype**, jehož ovládání je velmi jednoduché. Tento program je určen za příslušné poplatky i k telefonování z počítače do běžných telekomunikačních sítí. Ve výčtu nejrozšířenějších nástrojů instantních komunikátorů nemohu opomenout **MSN Messenger (Messenger Live)** od společnosti Microsoft, který je v nižší verzi prakticky součástí operačního systému Windows. Existuje řada dalších komunikátorů protokolů či sítí Instant Messaging (IM). Rovněž jsou k dispozici programy, které podporují zároveň více komunikačních prostředí (např. Trillian), jejich výčet jde nad rámec tohoto výkladu.

Pro potřeby knihovny s ohledem na maximální uživatelský komfort doporučuji používat spíše původní nástroj příslušného prostředí/příslušné komunikační sítě.

V turnovské knihovně jsme se rozhodli používat dvě IM sítě zároveň, a to ICQ a Skype. Na každém pracovišti jsme vybavili počítač u výpůjčního pul-
tu, aby bylo možno komunikovat i hlasově, jak bylo popsáno, a nainstalova-

li jsme ICQ (aktuálně českou verzi 6 Atlas) i Skype (verze 3). Oba programy se automaticky spustí při startu počítače a připojí k příslušným IM sítím. V obou programech jsme vytvořili zároveň seznamy s kontakty na ostatní naše pracoviště, čímž jsme zajistili bezplatné komunikační spojení s pobočkami, které jsou zároveň propojeny i knihovnickým systémem Clavius.

Pro vnější instantní komunikaci jsme otevřeli našim uživatelům knihovnu prostřednictvím webu knihovny za použití již prve zmíněné funkce „povolit zobrazení stavu na webu“. Jak ICQ, tak Skype umožňují umístit na naše stránky ikonky informující uživatele o ne/připravenosti příslušného pracoviště ke komunikaci. Ikonky jsou zároveň opatřeny odkazem, který pouhým poklepáním na ikonku aktivují ke komunikaci příslušný komunikační program v počítači našeho virtuálního návštěvníka, má-li jej nainstalován.

Ikonky umístíme hned na titulní stránku, dále do přehledu kontaktních informací a také na stránky věnované jednotlivým pracovištím.

Rozhodli jsme se nezatěžovat uživatele vypisováním „ICQ čísla“ či „Skype jména“. Prostě stačí poklepat a komunikovat...

Vážení návštěvníci, vítejte na našich stránkách!

DNES v pondělí 30. června 2008

máme pro Vás OTEVŘENO:

- na hlavní budově [odd. pro dospělé](#) 9:00-12:00 a 13:00-16:00
- na hlavní budově [odd. multimediální](#) 9:00-12:00 a 13:00-16:00
- na hlavní budově [odd. pro děti a mládež](#) 13:00-16:00
- na pobočce [Turnov II](#) 12:00-16:30

Těšíme se na Vaši osobní návštěvu zde
i na dalších pracovištích v době, [kdy máme otevřeno](#).

Tady na internetu jsme pro Vás 24 hodin denně 7 dní v týdnu.

Praktické zkušenosti a postřehy – naše pracovnice vyžadují na počítačích instalaci výhradně českých verzí příslušných programů. Zprvu k instantní komunikaci přistoupily s nedůvěrou, ta se prolomila po provedeném školení, kdy zjistily, „jak je to snadné“. Ne vždy fungují stavové ikonky na webu korektně a zobrazují aktuální stav, hodně záleží např. u Skypu na instalované verzi programu. Doporučujeme pravidelně aktualizovat. ICQ se často odpojuje a obtěžuje zbytečnými hláškami o přerušení připojení, většinou však funguje. Vše je odvislé i od kvality a stability internetového připojení, což u nás není nijak slavné, pro běžný provoz však dostačující.

Budete-li tento způsob komunikace zejména mezi vašimi mladšími uživateli propagovat a preferovat, upravte raději předem podmínky i v knihovním/půjčovním řádu. Setkali jsme se např. při řešení pozdě vrácené knihy s obranou čtenáře: „Ale vždyť jsem si to prodlužoval přes ICQ.“ Koukněte do historie komunikace, kterou právě pro tyto případy ukládáte.

U nás zatím instantní komunikaci aktivně nepropagujeme, ale máme ji prakticky na všech pracovištích k dispozici a funkční. Používáme ji zejména pro interní komunikaci. Domnívám se, že služba instantní komunikace je nejvhodnější zejména pro knihovny univerzitního typu. U nás v knihovně městské, na pobočce dokonce spíše vesnické, naše čtenáře raději vidíme osobně.

Ono se totiž z celé s tou instantní komunikací má jako s tím instantním čajem, který nechutná sice špatně, ale přeci jen není to pravý požitek milce čaje. A proto raději do naší knihovny nepište přes ICQ a „neskypujte“, zajděte osobně. Zveme Vás třeba na pravý a nefalšovaný čaj o páté třeba do té naší útulné čajovny.

SLASTI A STRASTI ELEKTRONICKÝCH KNIH NA PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTĚ UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

*Alena Balvínová – Radka Lukášová, Středisko vědeckých informací PřF UK
v Praze*

Úvod

Středisko vědeckých informací Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze zabezpečuje studijní programy a vědeckovýzkumnou činnost fakulty po informační stránce. Vlastní knihovní fond je umístěn v devíti oborových knihovnách. Středisko vědeckých informací (dále SVI) zajišťuje a administruje elektronické informační zdroje (dále EIZ) pro celou Přírodovědeckou fakultu (dále PřF), jedná s dodavateli a vydavateli těchto zdrojů, vytváří uživatelsky vstřícné prostředí a jednotnou bránu pro přístup k těmto zdrojům. Akvizice elektronických zdrojů je finančně zajištěna dílem z projektové činnosti, dílem z rozpočtu SVI, tj. z celofakultního rozpočtu tak, aby vyváženě uspokojila potřeby všech pracovišť fakulty. Přístup k celosvětovým vysoce odborným databázím, online plnotextovým časopisům a knihám je nezbytným předpokladem pro zajištění vědeckovýzkumné činnosti na vysoké úrovni. Fakulta každoročně věnuje velkou část rozpočtu k jeho zajištění.

Fáze příprav

V roce 2007 vznikla v rozpočtu SVI poměrně velká finanční rezerva v položce určené na nákup EIZ. Značná část stávajících elektronických databází a konsorciálních poplatků byla v té době financována z univerzitního rozvojového projektu. Vyvstala otázka, jak tyto zbývající prostředky co nejúčelněji využít. SVI se obrátilo na Komisi pro informační zdroje PřF s návrhem, aby byl připraven seznam EIZ, které by se mohly v roce 2007 koupit. Přítom doporučilo návrh koncipovat tak, aby fakulta získala více než jen jednoroční předplatné online titulů periodik, pokud není zaručena kontinuita. V případě nákupu online titulů periodik některých vydavatelů by mohl vzniknout problém s následnou povinností kupovat titul i v dalších letech přesto, že pro budoucí roky není zajištěno finanční krytí.

V té době se na trhu s elektronickými zdroji objevila široká nabídka nově vyšlých elektronických knih, tzv. e-books. E-books jsou knihy v digitální

podobě. Tedy původně vytvořené na počítači nebo převedené do digitální podoby. Zprostředkovány bývají buď na fyzickém – digitálním nosiči nebo online v prostředí Internetu (či Intranetu). Jejich popularita v poslední době neustále roste, a to nejen v komerční oblasti, u populární literatury a beletrie, ale i ve vědecké a akademické sféře.

Důvody jsou evidentní: přístup a práce s e-books je velice komfortní, umožňují současný přístup mnoha uživatelů odkudkoliv k jedné publikaci 24 hodin denně 7 dní v týdnu, což uspokojuje požadavky zejména mladých lidí. V současné době jsou požadavky na informační zdroje jiné, než tomu bylo před deseti a více lety. Mladí lidé vyrůstají s počítači, a tak i jejich způsob práce a studia je odlišný. Tento trend se nazývá „multi-taskingovou“ dobou. Uživatelé zpracovávají několik úloh současně a navíc s hudbou ve sluchátkách na uších. Vyžadují více možných přístupů ke zdroji. Tedy, aby zdroj mohli mít přístupný na všem, s čím pracují, tudíž nikoliv pouze v tištěné podobě, ale i v elektronické. Stejně tak, aby měli ke knize přístup kdekoliv, kde se nachází, a kdykoliv, kdy si vzpomenou. V tom jim forma elektronických knih, dostupných přes internetovou síť, zcela vyhovuje.

Nejsou omezení pouze na knihovnu nebo studovnu, ale stačí mít u svého počítače připojení k Internetu. Odpadá problém s absencí publikace v knihovně z důvodu, že je již jiným čtenářem vypůjčena. Při studiu nejsou ničím omezení – ve svém pokojíčku mohou být sami třeba s nohama na stole, nemusí dodržovat pravidla, jako nejíst, nepít, mít vypnutý mobilní telefon a také jejich oblíbená hudba jim může „řvát“ z reproduktorů hodně nahlas. Při studiu knihy u vlastního počítače klasická omezení mizí.

V neposlední řadě i možnost přistoupit k elektronické knize v jakoukoliv hodinu, bez omezení na otevírací dobu studovny, je pro čtenáře velice důležitá. Výzkum na univerzitě v Tennessee ukázal, že sice největší vrchol využívání e-books je v době po poledni, ale i v nočních hodinách nejsou počty klientů využívajících sledované zdroje zanedbatelné. (Golkiewicz, 2007)

PřF již měla určitou zkušenost s elektronickými knihami, např. tituly vydavatelství Kluwer, když v r. 2005 vzniklo konsorcium přírodovědných vysokých škol s cílem nakoupit e-books vydavatelství Kluwer. Další tituly vydavatelství Kluwer byly nakoupeny v rámci celé univerzity pro všechny fakulty. Mnohé elektronické knihy a příručky byly již v předchozích letech dostupné přes databázi EnvironetBase v plném textu díky programu 1N MŠMT, konkrétně projektu 1N04186 „Multilicence pro zajištění kontinuity přístupu k přírodovědným informačním zdrojům“ pro léta 2004–2008. Pracovníci a studenti PřF mohli čerpat informace z e-books při zkušebním přístupu do kolekce e-books Springer v roce 2007.

Při této příležitosti SVI navrhlo ušetřené prostředky využít pro zajištění klíčové zahraniční odborné literatury pro většinu vyučovaných předmětů na PřF v elektronické formě. Elektronické publikace by měly sloužit jako doporučená studijní literatura – dostupná všem, odkudkoliv, kdykoliv. Doposud byly nakupovány zahraniční publikace v jednom nebo malém množství exemplářů do knihoven.

Pro nákup e-books nahrávala i skutečnost, že Centrum informačních technologií (dále CIT) zajistilo na PřF již v roce 2006 možnost autorizovaného přístupu z mimofakultních počítačů přes proxy server PřF UK. Od podzimu roku 2007 současně funguje celouniverzitní prostředí Onelog. Onelog je provozován jako jedna z knihovnických aplikací Informačního systému Univerzity Karlovy v Praze. Umožňuje vzdálený přístup k EIZ odkudkoliv na základě autorizace – přihlášení prostřednictvím identifikačních údajů z univerzitního informačního systému. Vyžaduje instalaci potřebného softwaru na počítači, platný průkaz uživatele UK a heslo evidované v Centrální autentizační službě (CAS). Proto přístup k e-books není vázán pouze na fakultní počítače.

Na fakultě nevznikly žádné další alternativní návrhy, jak utratit finanční rezervu. Bylo rozhodnuto, že se elektronické knihy pořídí. Na podzim roku 2007 SVI vynaložilo poměrně velkou námahu na koordinaci požadavků pracovišť PřF i na vlastní nákup e-books. Vlastní výběr prováděli odborní pracovníci sekcí. Styčnými osobami na pracovištích byli interní členové Komise pro elektronické zdroje, zastupující jednotlivé sekce fakulty. Ti měli za úkol dodat za své pracoviště seznam požadovaných elektronických knih.

Realizace

SVI provádělo koordinaci požadavků, zjišťovalo pro jednotlivé tituly konkrétní podmínky na trhu. Z důvodů využití e-books pro výuku byl preferován trvalý nákup před ročním předplatným titulů, výběr po jednotlivých titulech před nákupem celé kolekce.

Bylo nutné porovnávat požadavky sekcí, aby se nedublovaly navzájem, ani se stávajícími dostupnými tituly. Bylo třeba současně zohlednit to, že některé z elektronických titulů již máme dostupné, např. vybrané tituly vydavatelství Kluwer, Oxford a Thomson & Gale, případně tituly dostupné plnotextově prostřednictvím databáze Environetbase (vydavatel CRCnet-BASE). Současně probíhala koordinace v rámci celé univerzity, aby nákup některého titulu neproběhl duplicitně, např. u vydavatelství Gale.

Po složité koordinaci sekčních požadavků nastoupila složitá jednání s dodavateli. Bylo potřeba zhodnotit jejich nabídky, vyžádat si podrobnější informace o titulech a způsobech zpřístupnění. Kontaktování dodavatel-

ských firem neslo s sebou i ten aspekt, že někteří nám zasílali spoustu emailů ve snaze prodat nám své produkty, o které jsme neměli zájem a které jsme museli odmítnout.

Podmínky nákupu e-books se lišily vydavatel od vydavatele, dodavatel od dodavatele. Některé tituly se mohly nakoupit individuálně, některé tituly byly součástí velkých kolekcí, které zahrnovaly mnohé tituly, o které nebyl zájem. Někde šlo o trvalý nákup, jinde pouze o roční předplatné.

Vzniklé problémy

- Koordinace – dodržování stanovených termínů, urgencye.
- Nutnost vyčerpat celou finanční rezervu. Je nanejvýš vhodné využít nabízené množstevní slevy v případě, že bude zakoupeno větší množství knih od jednoho vydavatele. Například: minimální hodnota nákupu u Elseviera byla 1 000 Euro. Kalkulovali jsme s obdrženými cenami. Na základě objednaných knih jsme překročili cenu 10 000 EUR bez DPH a dostali jsme další množstevní slevy. Samozřejmě je to pro všechny vítaná situace. Avšak následné vyšší množstevní slevy vyvolaly potřebu další koordinace požadavků v rámci PŘF, nutnost získat z pracovišť návrhy dodatečných titulů a provádět opětovné kalkulace.
- Počet požadovaných titulů od některého vydavatele byl malý, nepokryl minimální hranici pro možnost nákupu danou vydavatelem (příklady požadavků: Wiley – minimálně 20 titulů, Elsevier – minimálně 1 000 Euro, apod.). Konkrétně nastal problém u vydavatelství Blackwell, kde nebyl dosažen minimální požadovaný objem. Místo zvolených titulů Blackwella si pracovníci museli vybírat opětovně nové tituly od jiného vydavatele. Což vyvolávalo jistou nevráživost vůči pracovníkům SVI.
- Trvalý nákup některých encyklopedických titulů byl příliš drahý. V tom případě byla výjimečně zvolena varianta ročního předplatného – příklad Encyclopedia od Life Sciences, Encyclopedia of Quaternary Science.
- Některé elektronické knihy z výběru titulů jedné z odborných sekcí byly na jejich přání zakoupeny ve formě pdf, neboť pracovníci sekce trvali na výběru konkrétních titulů elektronických knih z nabídky serveru www.ebooks.com. Zjistili jsme následně, že se nejednalo o klasické e-books s možností prolinkování, ale o pdf knihy, kde neexistuje možnost využití síťové licence, ale pouze jednotlivé licence na lokálním počítači, kam se musí kniha stáhnout. Lokální licence po uskutečnění nákupu byly zpřístupněny pouze v příslušné sekční knihovně na jednom počítači.

Po realizaci nákupu jsme dostali identifikační údaje (username a password) pro přihlášení do systému eBooks.com a instrukce, jak a kde knihy stáhnout. Teprve při instalaci jedné z těchto knih na lokálním počítači se vyplynulo, že nabízená licence je pro mobilní zařízení (různá PDA a „chytřé

telefony“...) a jako taková je na PC nezobrazitelná. Ale nakonec vše dobře dopadlo. Odborníci dodavatelské firmy našli způsob jak prohlížecí program na lokálním počítači rozhodit.

- Někteří pracovníci, kteří prováděli výběr titulů dělali opakovaně jednu a tutéž chybu. Poslali odkaz na knihu, kterou žádali, ale byl to v podstatě internetový odkaz na informaci vydavatele na tištěnou knihu. I v tomto případě se jednalo o knihy vydavatelství Blackwell.

- Problémy při následné katalogizaci: při nákupu dodavatelé přislíbili dodání bibliografických záznamů nakoupených e-books. Realizace importu do univerzitního knihovního systému Aleph narazila na některá úskalí a trvala déle než se přepokládalo. Např. došlo ke změně politiky OCLC a např. vydavatel Wiley již službu dodávání bibliografických záznamů neposkytuje. K dalšímu zdržení vzniklo na základě toho, že díky několika účtům pro UK u jednotlivých vydavatelů došlo ke zmateným informacím, pro jaký rozsah IP adres jsou elektronické verze knih přístupné a z toho vyplýval problém, jak vyplnit příslušné pole bibliografického záznamu. Bibliografické záznamy elektronických knih ve formátu pdf nebyly k dispozici. Server www.ebooks.com tuto službu neposkytoval.

V průběhu prvních pěti měsíců roku 2008 se nakonec vše zdařilo díky velké pomoci pracovníků Ústavu výpočetní techniky UK (dále ÚVT).

Následné činnosti

SVI poskytuje informace o zakoupených e-books na svých webových stránkách. V sekci Elektronické knihy (volba z hlavní menu lišty webu SVI) je seznam přístupných e-books. Seznam je abecední, s možností listovat podle počátečních písmen v abecedě. Uživatel si zároveň může zúžit seznam na tituly, které potřebuje. Má k dispozici filtr, pomocí něhož si může zvolit obor dle oborového členění PřF (obory biologie, geografie, geologie, chemie a životní prostředí). Po stisknutí tlačítka „zobrazit“ se mu vyfiltruje seznam knih pro svůj vybraný obor.

Celkem bylo v závěru roku 2007 z finanční rezervy nakoupeno 125 titulů e-books. V seznamu e-books jsou nabízeny i univerzitou zakoupené tituly z jiných oborů, ke kterým mají studenti a zaměstnanci možnost přístupu z důvodu příslušnosti k UK. Počet přístupných titulů v současné době je však mnohem vyšší díky konsorciálním nákupům a nákupům pro celou UK.

SVI na webových stránkách zpřístupňuje v současné době 290 titulů e-books přímými linky. Tituly e-books jsou prolinkovávány postupně tak, jak je vydavatel zpřístupňuje. Zatím nejsou všechny zakoupené tituly z původní nabídky vydavatelů dostupné. Jelikož se jedná z větší části o trvalý nákup, nevádí zdržení týkající se zpřístupnění, na které vydavatel předem upozorňoval.

Pracovníci ÚVT intenzivně pracovali na importu bibliografických záznamů do univerzitního knihovního systému Aleph. Bibliografické záznamy pdf knih byly zkatalogizovány v Geografické knihovně PřF.

Na webu SVI jsou již od roku 2004 zveřejňovány statistiky využívání předplacených informačních zdrojů. Od letošního roku k nim přibýly i statistiky za využívání e-books. V současnosti máme dostupné statistiky pouze z nakladatelství Elsevier, na zpřístupnění dalších se pracuje.

Za první čtvrtletí byla každá kniha v průměru využita pětadvacetkrát. Některé více, jiné velmi málo. Za tak krátké období se nedá ještě posoudit, jak jsou e-books dostatečně využívány. Členové Komise pro informační zdroje byli o stavu využívání e-books informováni a byli požádáni o zajištění vyšší propagace ze strany vyučujících ve výuce odborných předmětů, doporučování e-books jako studijní literatury, např. k zadané seminární práci atp.

K vyššímu využívání zcela jistě poslouží zařazení bibliografických záznamů e-books do automatizovaného knihovního systému včetně přímých odkazů na elektronickou formu knihy.

Závěr

Na Přírodovědecké fakultě UK bylo celkem v závěru roku 2007 z finanční rezervy nakoupeno 125 titulů e-books. SVI na svých webových stránkách zpřístupňuje 290 titulů e-books přímými linky díky nákupu dalších titulů v rámci UK a další tituly jsou přístupné přes stránky vydavatelů díky konsorciálním nákupům.

Otázkou zůstává, zda je akademická půda připravena na využívání e-books. V roce 2004, kdy se v ČR s e-books začínalo, šlo v podstatě o neznámý produkt. Ač má PřF již první zkušenosti s elektronickými knihami z dřívější doby za sebou, stále jde v současné době o typické dětské nemoci – forma elektronických knih ještě není zcela zažitá. Tudíž jejich využívání není tak vysoké, jak by teoreticky mohlo být. Tituly by měly být součástí doporučené studijní literatury ve vyučovaných předmětech a jejich používání je závislé na propagaci ze stran vyučujících. Domníváme se, že je potřeba delšího časového horizontu pro konečné závěry. Aktuální trend napovídá, že zájem o e-books poroste.

Autoři

Alena Balvínová *balvin@natur.cuni.cz*

pracuje ve Středisku vědeckých informací Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Je odpovědná za zajišťování a správu elektronických informačních zdrojů pro fakultu, za systémové práce v knihovním systému ALEPH 500 v rámci fakulty, za metodické vedení knihoven s cílem koordinovat knihovnické a informační služby na fakultě a jejich rozvoj dle současných moderních trendů.

Je koordinátorkou projektu na zajištění elektronických informačních zdrojů pro přírodní vědy.

Aktivně se účastní práce v Odborné komisi AKVŠ pro zpřístupnění eVŠKP, kde probíhá výměna aktuálních zkušeností z provozu lokálních systémů pro zpřístupňování eVŠKP, diskuze o metadatových národních standardech, o technických standardech, o cílech a možnostech řešení národního registru apod. Dále se zabývá problematikou informační gramotnosti. Navazuje na výsledky práce Odborné komise AKVŠ pro informační výchovu a informační gramotnost.

Radka Lukášová *lukasov2@natur.cuni.cz*

pracuje ve Středisku vědeckých informací Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se zajišťováním efektivního a přehledného přístupu k elektronickým časopisům, databázím a elektronickým knihám zakoupeným fakultou. Zabývala se též problematikou sběru a zpřístupňování elektronických vysokoškolských prací na PfF UK. Aktivně se podílí na přípravě a realizaci seminářů s cílem zvyšování informační gramotnosti uživatelů.

Bibliografické citace

1. Golkiewicz, Piotr : *Elsevier ScienceDirect eBook Value Story* [online]. c2007 [cit. 2008-06-20]. Dostupné z WWW:

<http://www.suweco.cz/download/eBook_value_story.ppt>.

2. VOJTÁŠEK, Filip. *Tři roky elektronických knih v České republice : (a pár poznámek k tomu)*. In INFORUM 2007 : 13. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 22.–24. května 2007 [online]. 1. vyd. Praha : Albertina icome Praha, 2007. s. 5. Dostupný z WWW:

<<http://www.inforum.cz/pdf/2007/vojtasek-filip1.pdf>>. ISSN 1801-2213.

MOŽNOSTI KNIHOVEN V OBLASTI DALŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ

Radka Koscelníková, Státní technická knihovna v Praze

Schopnost vyhledávat, vyhodnocovat a využívat informační zdroje je klíčovou dovedností soudobého vzdělávání. Cílem tohoto příspěvku je nastínit situaci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků středních a vyšších odborných škol v oblasti **efektivního využívání odborných informačních zdrojů**. Tato situace není v žádném případě uspokojivá. Z přehledu akreditovaných kurzů pro další vzdělávání dospělých zveřejněných na webových stránkách MŠMT (poslední zde uveřejněný je za rok 2005) vyplývá, že nebyl realizován žádný obecně zaměřený kurz pro práci s odbornými elektronickými zdroji. Existující kurzy se zabývají spíše uplatněním internetu v konkrétních vyučovacích předmětech. Také podle katalogu programů dalšího vzdělávání učitelů nebude v období 2008/2009 žádný podobně zaměřený kurz realizován.

Role knihoven

V této souvislosti se otevírá nové pole působnosti pro veřejné a specializované knihovny, především pak pro knihovny odborné, které vlastní rozsáhlé fondy elektronických zdrojů. Knihovny vysokých škol mají své vlastní fondy elektronických zdrojů a pokrývají tak tematicky požadavky svých studentů. Pro odbornou knihovnu se tím otevírá možnost působnosti na poli středních a vyšších odborných škol. Naučit učitele práci s elektronickými odbornými zdroji se sekundárním dopadem na studenty je jedním z pracovních cílů Státní technické knihovny v budoucích letech. Tato vize vyžaduje především znalost cílových skupin. Za primární cílovou skupinu můžeme považovat učitele středních a vyšších odborných škol, za sekundární pak samotné studenty.

Studenti středních škol

Jací vlastně jsou studenti SŠ a zda vůbec ví, že existují licencované databáze bylo předmětem malého průzkumu, který proběhl v období 12. 12. 2007 – 10.1.2008 na jednom pražském gymnáziu. Průzkumu se zúčastnilo 32 studentů čtvrtého ročníku. Průzkum napomohl k definici cílové skupiny a naznačil, kterým směrem se mohou ubírat další aktivity knihoven. Jedná

se například o pořádání exkurzí a seminářů zaměřené na konkrétní téma a podle požadavků učitelů resp. studentů.

Z průzkumu mimo jiné vyplynulo, že studenti mají přehled o tom, jak vyhledávat informace na internetu, znají Google a Wikipedii. Nicméně nemají povědomí o existenci odborných zdrojů typu databází, tápou ve vysvětlení pojmů databázové centrum, souborný katalog, plnotextové vyhledávání atp. Pro nalezení informací používají nejčastěji jednoduché vyhledávání. **A jejich informační výchova není zaměřena na využívání odborných zdrojů.**

Z průzkumu (ať už jakkoli malého) jasně vyplynulo, že studenti nemají povědomí o existenci licencovaných zdrojů. Knihovna by v tomto směru měla být nápomocna odstranit tuto informační bariéru a snažit se korigovat myšlenku googlizmu. Na odstranění ideje googlizmu se knihovna může podílet například způsobem uvedeným níže v textu. A to i přesto, že hlavní cílovou skupinou jsou rozhodně studenti, které ale není téměř možné oslovit bez spolupráce učitelů. Cílem je proto poskytnout učitelům orientaci v odborných informačních zdrojích, naučit je efektivní práci s nimi a připravit pro ně výukové materiály tak, aby je mohli využívat ve svých hodinách bez časové náročnosti na přípravu.

Učitelé

Nezaměnitelnou a podstatnou roli prostředníka informací směrem ke studentům hrají učitelé. Při zjišťování toho, jací učitelé vlastně jsou, jsme vycházeli především z našich vlastních zkušeností a rozhovorů s nimi. Učitelé jsou rozhodně ochotni učit se novým věcem, mají 100% zájem o obor, mají zvládnutou terminologii a práci s PC, a měli by mít osvojeny alespoň základy rešeršních technik a citování dokumentů. Tedy vše potřebné k tomu, aby byli schopni využívat odborných elektronických zdrojů. Zároveň si musíme být vědomi toho, že učitelé jsou časově vytíženi, a nelze předpokládat, že by se ve svém osobním volnu výrazněji věnovali vzdělávání.

Průzkum

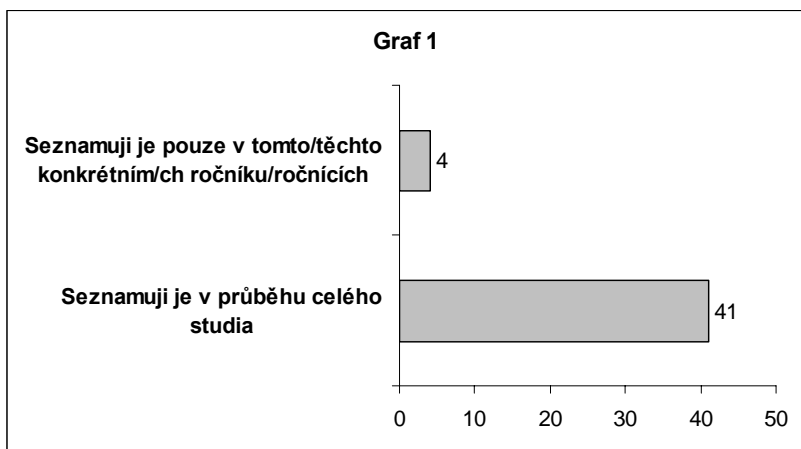
V období 11.2. – 29.2.2008 hledala Státní technická knihovna ve spolupráci s ÚISK odpověď na otázku, jak učitelé pracují s odbornými informacemi. Průzkum se netýkal pouze elektronických zdrojů, ale kladl si za cíl zjistit komplexní využívání odborných zdrojů učiteli.

Bylo osloveno celkem 181 středních a vyšších odborných škol v regionu Praha. Z průzkumu byly vynechány konzervatoře, praktické školy a školy s jiným typem závěrečné zkoušky než maturita. Ohlas na dotazníkový průzkum nebyl příliš velký a důvodů je hned několik. Prvním z důvodů je ten, že průzkum byl prováděn v období, kdy učitelé vyplňovali velké množ-

ství dotazníků zadaných jinými institucemi, např. ministerstvem apod. Druhým důvodem je zřejmě krátký časový horizont trvání celého průzkumu. Nicméně i přes malou účast získala STK cenné zkušenosti, které využije při koncipování dalších kroků v oblasti zlepšování povědomí o elektronických odborných zdrojích, a to jak u učitelů tak i široké veřejnosti.

Průzkumu se zúčastnilo celkem 45 respondentů, z toho 13 respondentů ze středních zdravotnických škol, sedm respondentů z gymnázií (i víceletých), šest respondentů ze středních škol dopravních, čtyři z evangelické akademie a další. Respondenti nejčastěji vyučovali informační technologie, a to v 16 případech, chemii ve 12 případech, ošetřovatelství a matematiku v 10 případech, psychologii v 8 případech atp. Další otázky, které byly v rámci průzkumu položeny, jsou následující:

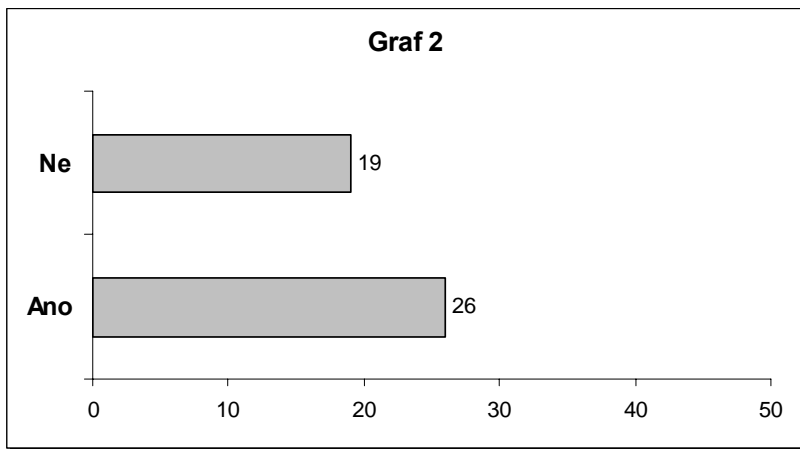
1. Seznamujete při vyučování žáky s odbornou literaturou?

41 respondentů odpovědělo, že seznamují studenty s odbornou literaturou po celou dobu studia. Čtyři respondenti uvedli, že seznamují své žáky s odbornou literaturou pouze v konkrétních předmětech. (Viz graf 1).

Zda-li učitelé doporučují svým žákům či studentům odborné knihovny jako zdroj informací ke studiu, bylo předmětem další otázky:

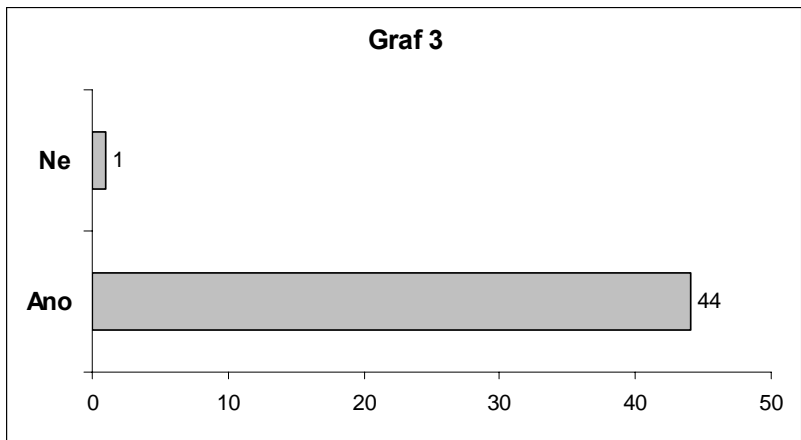
2. Směřujete vaše žáky při zadávání studijní literatury do odborných knihoven?

Přestože více než 50 % respondentů uvedlo, že ano, je možno se domnívat, že výsledek není příliš uspokojivý. STK se snaží motivovat školy potažmo studenty pořádáním exkurzí a krátkými semináři na konkrétní téma. Nemůže samozřejmě přebírat výchovatskou úlohu studentů, ale chce jim zajímavě ukázat, co knihovna tohoto typu může nabídnout a v čem může být nápomocna. (Viz graf 2).

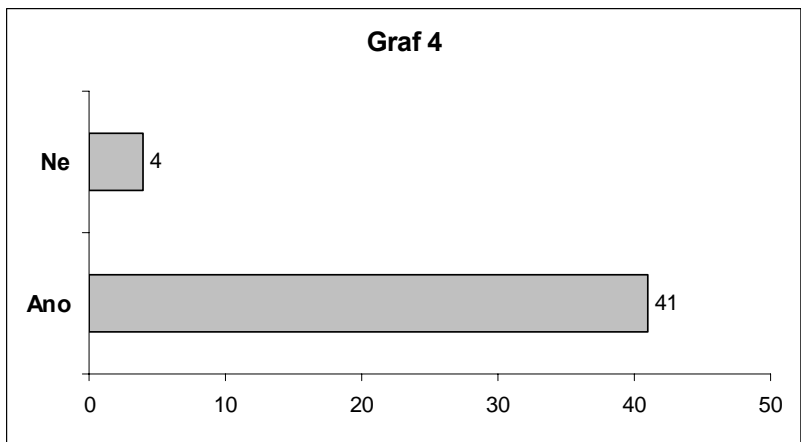
Jak vyplývá z následující otázky a odpovědi na ni, učitelé by uvítali větší míru samostatnosti studentů v oblasti vyhledávání informací a práci s nimi. Jednalo se o vyhledávání informací ze zdrojů typu katalogů knihoven, článkových databází, ale i internetu. Tato schopnost studentů orientovat se v informačních zdrojích různého typu by učitelům pomohla především z časových důvodů. Tato otázka získala téměř 100 % kladných odpovědí. (Viz graf 3).

3. Obohatilo by vaši výuku, pokud by žáci byli schopni samostatně vyhledávat a pracovat s informacemi? (např. hledání literatury v katalogích knihoven, článkových databázích, na internetu)

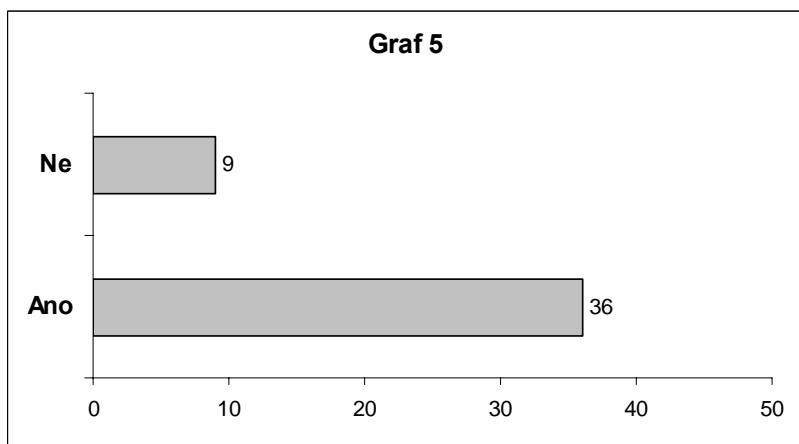
S časem také souvisí další otázka. Jsme si vědomi toho, že učitelé nemají příliš velké časové možnosti se vzdělávat ve svém osobním volnu, a navíc v případech, kdy programy nejsou akreditovány MŠMT. Ptali jsme se proto učitelů, zda by ocenili pořádání seminářů zaměřených na vyhledávání a orientaci v informacích dostupných přes internet přímo na školách. 41 respondentů by s takto pořádanými semináři souhlasilo. (Viz graf 4).

4. Bylo by ve vaší škole přínosné pořádání lekcí zaměřených na vyhledávání a orientaci v informacích dostupných přes internet?

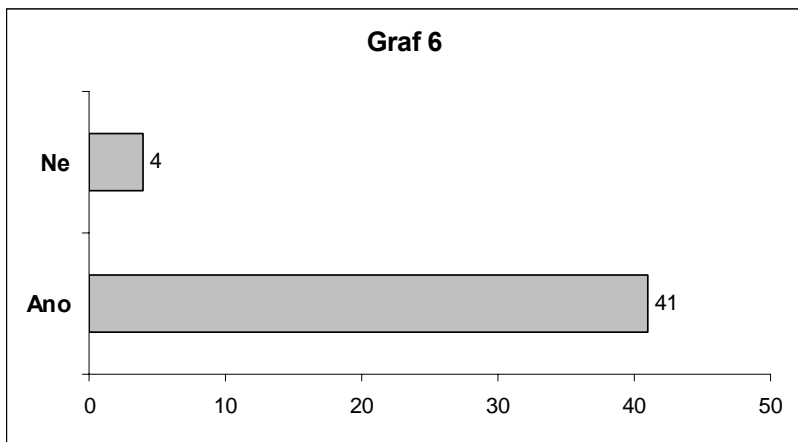
Dalším důležitým krokem k tomu, aby učitelé využívali dostupných elektronických zdrojů (v rámci fondů knihoven) je umění tyto zdroje získat. Státní technická knihovna nabízí kromě již tradičních forem získání plných textů dokumentů také formu DDS přes VPK. Přes Virtuální polytechnickou knihovnu mají uživatelé možnost získat plné texty vybraných časopisů za velmi příznivé ceny. Na otázku, zda by učitelé uvítali možnost využívání plných textů ve výuce, odpovědělo 36 respondentů kladně. (Viz graf 5).

5. Uvítali byste při výuce možnost využívat plné texty elektronických knih a časopisů?

Jednou z forem jak se přiblížit učitelům a zároveň jim nebrat tak vysoce ceněný čas, je pořádání kurzů formou např. e-learningu. Zda-li učitelé mají o tuto formu zájem a zda by se zúčastnili kurzu zaměřeného na podporu práce s odbornými elektronickými informačními zdroji bylo obsahem následující otázky. Nutno podotknout, aby měl kurz smysl, je zapotřebí školených odborníků (lektorů) případně tutorů, kteří by učitelům byly v průběhu kurzu nápomocní. Důležité je také stanovit optimální časový rámec kurzu. Na otázku účasti v takto koncipovaném kurzu nám odpovědělo kladně 41 respondentů. (Viz graf 6).

6. Zúčastnil/a byste se e-learningového kurzu zaměřeného na podporu práce učitelů s odbornými elektronickými informačními zdroji? (e-learningový kurz s lektorem, online, časová náročnost: 3 x 10 min. týdně, délka trvání: 3 měsíce)

Shrnutí průzkumu

V průzkumu byly nejvíce zastoupeny střední zdravotnické školy a gymnázia. Skupinu nejčastěji vyučovaných předmětů tvořily informační technologie, dále pak chemie, ošetrovatelství, matematika a psychologie. Více než 90 % učitelů seznamuje své žáky s odbornou literaturou v průběhu celého studia. Více než 50 % učitelů doporučuje odborné knihovny jako zdroj studijní literatury. Učitelé by z více než 90 % uvítali pořádání seminářů orientovaných na práci s online e-zdroji přímo na školách a 80 % učitelů by uvítalo možnost používat při výuce plné texty knih a časopisů.

Zajímavý výsledek nastal u dotazu na účast v e-learningovém kurzu. Přes 90 % učitelů, konkrétně 41 z celkového počtu 45 respondentů, by se kurzu zaměřeného na práci s odbornými elektronickými zdroji zúčastnilo. V následujících měsících, již hluboce po skončení průzkumu, se nám, ať už e-mailem nebo telefonicky přihlásili další učitelé se zájmem o tento kurz. Celkově jsme zaznamenali 61 potenciálních účastníků kurzu.

Závěr

Myšlenka realizace výše zmíněného průzkumu vznikla z nutnosti zmapování situace v oblasti práce učitelů s odbornými informacemi, a to nejen pro potřeby projektu, který Státní technická knihovna podávala na jaře roku 2008 v rámci programových výzev Praha-Adaptabilita. Pro výzkum byl vy-

brán region Praha, který současně splňoval potřeby projektu. Projekt, který Státní technická knihovna podala, je zaměřen právě na podporu práce učitelů s odbornými informačními zdroji a jedním z jeho výstupů je i e-learningový kurz. Analýza celkové situace v oblasti práce učitelů s odbornými informacemi však vyžaduje rozšíření průzkumu na celé území České republiky.

Projekty e-learningové či blended learningové podpory (tento typ kombinuje asynchronní a synchronní výuku, tj. výuku, při které nelze reagovat v reálném čase, a výuku, která v reálném čase probíhá) ve vzdělávání představují alternativu ke klasickým metodám vzdělávání, ať už pedagogických pracovníků nebo jejich studentů. Knihovny mají možnost této alternativy využít a kreativně přizpůsobit nabídku svých služeb o vzdělávací semináře pro konkrétní cílové skupiny, v tomto případě pro učitele SŠ a VOŠ.

Použitý zdroj:

Blended learning. In *Kontis e-learning* [online]. Praha : Kontis, [200-] [cit. 2008-06-16]. Dostupný z: <http://www.e-learn.cz/uvod_coje_blended.asp?menu=elearning&submenu=coje&subsubmenu=blended>.

JSOU NAŠE VÝBĚROVÁ ŘÍZENÍ DISKRIMINAČNÍ?

Lenka Prucková, Knihovna města Olomouce

Česká televize vysílala v průběhu letošního června spoty, které jsou součástí kampaně proti diskriminaci na trhu práce. Tři půlminutové spoty mají podobu fiktivních pracovních pohovorů, z nichž každý končí nevybíravým ponížením podřízených. Ve spotech, které jsou variací na běžný pracovní rozhovor, se před dvojicí personalistů postupně vystřídá mladá uchazečka o práci, muž žádající mateřskou dovolenou a starší žena. Rozhovor se stočí k nevybíravému ponižování dotyčného pracovníka či uchazeče o zaměstnání, které zvyrazňuje použití triku, pomocí kterého se dotyčný pod palbou otázek personalistů stále více zmenšuje. Spoty jsou k vidění na adrese <http://www.youtube.com/watch?v=POnyoeWilGM&NR=1>

Jsmo my, ředitelé českých knihoven, při výběru zaměstnanců stejní?

Pojem diskriminace se odvíjí od latinského slova *discriminare*, které v českém překladu znamená rozlišovat. Podle definice prof. Rudolfa Kohoutka se jedná o rozdílný, jiný přístup k jedné skupině než k jiné, nebo k celku. Nejčastěji se používá v negativním rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké obecné skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Podle kritéria pak hovoříme o diskriminaci na základě rasy, věku, pohlaví, náboženského přesvědčení a politické příslušnosti, zdravotního postavení apod.

Takže ještě jednou, diskriminujeme nebo ne? Ale, ano, diskriminujeme – vždyť hledáme knihovnici do dětského oddělení, správce sítě, paní uklízečku nebo řidiče. A myslíme to smrtelně vážně. Co nás k tomu vede? Přece snaha mít co nejlepší, nejmodernější a dobře fungující knihovnu.

Jak se s výběrovými řízeními vypořádává Knihovna města Olomouce tak, aby se nedostala do rozporu s žádným paragrafem?

1. Vyhlášení výběrového řízení

Na každé pracovní místo v knihovně vyhlášíme výběrové řízení (i na necelé úvazky). Pokud máme někoho z vlastních zdrojů – i on musí projít výběrovým řízením. Již koncipování přihlášky jej donutí zamyslet se nad tím, proč to místo chce a zda na něj opravdu má. Stejně tak se to týká i lidí, které nám někdo doporučí či které jsme si již dříve vybrali.

a) text

Abychom se vyhnuli napadení z diskriminace, volíme při názvu pozice oba rody, ale nenápadně tam určitou preferenci zdůrazníme. Např. knihovnice/knihovnik; správce/správkyňe sítě; pracovnice/pracovník na úklid, řidič/řidička.

Podobně se do textu snažíme uvést vlastnosti, které jsou více přiřítány ženám nebo naopak mužům – např. pečlivost, přesnost, důkladnost, komunikativnost, vstřícnost, schopnost rozdělit pozornost x schopnost logického, strategického či technického myšlení, samostatnost, podíl fyzické práce.

Délka pracovní doby zmíněná již v inzerátu (např. 3x v týdnu až do 18 hodin) určitě od daného místa odradí matky s malými dětmi, na druhou stranu všichni uchazeči vědí dopředu, do čeho jdou, a tím zamezíme odchodům pracovníků po třech měsících z důvodu, že doma nestihají. Uvedení předpokládaného platového rozmezí nám zase pomůže od zděšených pohledů při samotném výběrovém řízení.

Jako kontakt, kam se mají zájemci obracet, udáváme u míst knihovnických a ekonomických pouze emailovou adresu – tím zjistíme, jak dobře člověk ovládá internetové medium; u míst pomocných ponecháváme i telefonní číslo.

b) kam s ním?

Nutnou podmínkou je nahlášení volného místa na úřad práce. Další označovací místa pečlivě zvažujeme – požadavek na správce sítě či pracovníka Internetového centra umístíme na web svůj či weby spřátelených institucí, resp. na internetové pracovní servery; pomocné síly hledáme i přes vývěskovou službu. U tisku volíme především regionální mutace či dokonce jen místní tiskoviny – byty či ubytování k místu nenabízíme.

c) požadavky

Požadujeme především strukturovaný životopis. Dále nespecifikujeme, právě invence při jeho sestavování a zdůrazněná fakta nás upozorní na to, zda uchazeč má opravdový zájem o naše místo či jen rozesílá namnožené materiály. Ukázkou písma, reference či další doklady (např. výpis z rejstříku trestů, ...) v této fázi nepoptáváme.

2. Příprava na výběrové řízení

a) vytvoření komise

Komisi tvoří vždy ředitelka, její zástupkyně a vedoucí útvaru či oddělení, kam se pracovník hlásí. Pokud hledáme pracovníky na místa vedoucích útvarů (jmenované funkce), již několikrát se nám vyplatilo přizvat si i někoho z příslušného odboru statutárního města či krajského úřadu. Pokud je součástí výběrového řízení písemný test, je vhodné zajistit si pomocníka na organizační práci s testem, seznámení s časovým plánem nebo hlídání.

b) práce s přihláškami

Akceptujeme přihlášky došlé do půlnoci posledního dne uvedeného v inzerátu – přesnost musí být vlastností králů i královen. Každému zájemci je odeslán mail s informací, že mu děkujeme, že jeho materiály byly přijaty, a že, pokud bude vybrán do dalšího kola výběrového řízení – k ústnímu pohovoru, bude o tom informován. Přihlášky si tiskneme s průvodním dopisem – i ten má pro nás vypovídající hodnotu. Personalista v nich také barevně označí uchazeče, kteří danou práci již vykonávali nebo mají přesně požadované vzdělání.

c) třídění materiálů

Při třídění materiálů již musí mít komise ujasněno, koho vlastně hledá. Společně vytvoří ideálního uchazeče, sepiše jeho fyzické i psychické vlastnosti, vzdělání, schopnosti, ale na straně druhé stanoví také znaky, které jsme schopni ještě akceptovat.

Každý člen komise musí všechny materiály zhlédnout, prostudovat si je, vybrat 12 až 15 lidí, které by rád viděl u výběrového řízení, a označit je svou iniciálou. Dále zvýrazní v materiálech věci, které jej zaujali jak v kladném, tak v záporném smyslu či přidá poznámku se svým názorem. Je třeba mít na zřeteli, že „papír snese všechno“! Ředitelka rozdělí přihlášky do několika hromádek – dle „diskriminačních“ kritérií – např. u knihovnického místa do půjčovny jsou to hromádky: 1) knihovnice/ici, 2) ženy do 30 let, 3) ženy do 45 let, 4) ženy nad 45 let, 5) muži. Z každé hromádky musí jít k pohovoru minimálně dva uchazeči. Pokud mají uchazeči praxi v hledaném oboru, vždy využíváme reference od minulých zaměstnavatelů. Ředitelka stanoví konečný seznam vybraných uchazečů.

d) pozvání

Před samotným pozváním je všem vybraným zaslán emailem další dopis, kde je dané místo detailně specifikováno včetně veškeré pracovní náplně, pracovní doby, dalších pracovních povinností a samozřejmě je i jim mnohem podrobněji (dle jejich zaslaných materiálů) určen plat. Uchazeči musí potvrdit, zda po přečtení emailu mají o danou pozici stále zájem. Dobu pohovoru stanovujeme na 20 minut, vybraní uchazeči jsou zváni telefonicky a snažíme se jim vyjít s ohledem na hodinu setkání vstříc.

3. Průběh výběrového řízení

Pokud je součástí test (hlavně u pozic pracujících s počítačem), děláme jej jako první v jiné místnosti. Vždy bývá připraven tak, aby k němu nebylo třeba doplňujících otázek nebo více výkladů. Při samotném řízení se k testu nevracíme, neopravujeme ho společně, ani o něm nemluvíme.

Základem řízení je nestrukturovaný rozhovor – komise při něm musí poznat, zda nám uchazeč propadne našimi požadavky či je splní. Prvních pět minut necháváme uchazeče volně hovořit o tom, které zkušenosti ze svého dosavadního života by mohl využít na dané pozici. V podstatě může

i přehánět... Pak už následuje smršť otázek z naší strany, které vycházejí z toho, co řekl, co napsal, co o něm víme... Otázky, které by mohly zavánět diskriminací, záměrně neklademe, vyčkáváme však, zda se sám kandidát o něčem zvláštním nezmíní, a to se pak pokusíme rozvinout.

Vše směřuje k tomu, abychom si potom, co se s ním rozloučíme, mohli rozdělit stránku na dvě poloviny a vypsát jeho silné a slabé stránky. Samozřejmě, že se ve sloupci slabých stránek objevují věci diskriminační (vzdálené bydliště, příliš malé děti, blízkost důchodu, studium...) ale často je přebijí stránky silné. Uchazečům vždy řekneme, kdy budou o výsledku řízení informováni (maximálně do dvou až tří dnů). Používáme telefonické zavolání, na požádání zasíláme i písemnou odpověď.

Někdy dokonce uspořádáme další kolo, kdy 2–3 potenciální vítěze jednotlivě seznámíme přímo s pracovištěm, necháme je tam s jejich budoucím nadřízeným resp. kolegou nějakou dobu a pak s nimi znovu mluvíme, zjišťujeme, zda místo odpovídá jejich představám; bereme v úvahu i názory budoucího vedoucího. Nikdy o vítězi nehlasujeme, ale snažíme se v komisi dojít ke společnému řešení i za cenu určitých kompromisů.

4. Vytvoření pracovněprávního vztahu

Knihovna města Olomouce plně využívá možností zákoníku práce. Vítězný uchazeč získává smlouvu na 1 rok (zkušební doba 3 měsíce), pak následuje smlouva na další rok a teprve poté se stává naším kolegou „na celý život“. Dva roky je přesně ta doba, kdy již poznáme, zda si budeme společně rozumět. Získání pracovní smlouvy na dobu neurčitou dříve než po dvou letech považujeme za odměnu pro pracovníka a ti si toho také velmi váží.

O výběrovém řízení vyhotovíme zápis, který archivujeme. Materiály uchazečů skartujeme, abychom se nedostali do sporu s Úřadem na ochranu osobních údajů.

Život je změna, noví lidé budou přicházet a staří odcházet a je třeba, aby knihovni loď jela dál. Nové kolegy si budeme vybírat stále... Ani anti-diskriminační zákon, který by měl být přijat brzy i v naší republice, by nám neměl zabránit vybrat si ty, kteří dají knihovně svůj mozek i své srdce.

NADSTAVBOVÉ NÁSTROJE – LUXUS NEBO NEZBYTNOST?

Vladimír Karen – Jana Machonská, Albertina icome Praha

Místo úvodu – jak si stojí knihovny ve věku internetu?

Svět knihoven se rozhodně změnil, o tom nemůže být pochyb. Ale zatímco ještě nedávno byly všechny důvody k tomu se domnívat, že knihovnam v brzké době odzvoní, nyní již máme důkazy, že tomu tak v blízké budoucnosti nejspíš nebude. Nedávná studie Pew Internet and American Life Project¹ ukázala, že 62 % dotázaných Američanů ve věku od 18 do 30 let navštívila v roce 2007 knihovnu! Přitom ještě nedávno byla právě tato technologicky velmi pokročilá věková skupina považována za ty, kdo knihovny buď nepotřebují anebo nechtějí využívat. Zdá se, že internet vytváří hlad po informacích a že právě informačně vyhládlí mladí lidé jsou těmi, kdo nejspíše přijdou do knihovny. V odborné literatuře lze najít dostatek dalších zdrojů, které tento trend potvrzují². Abychom však přeci jen zůstali na zemi, je potřeba si uvědomit, že situace u nás je od té v USA odlišná a že rozsah a úroveň nabízených služeb se může značně lišit. Jistě se řada našich knihoven velmi aktivně snaží o změnu a existují u nás knihovny, které se s těmi americkými mohou měřit. Ale vylepšení, která byla na světové úrovni včera, jsou už dnes standardem a zítra budou zastaralá – knihovny proto musí neustále sledovat aktuální trendy a rychle na ně reagovat. Naštěstí ve svých snahách ale nejsou samy – existuje velké množství společností, které pro ně vyvíjejí moderní nástroje, které lze rychle implementovat a nabídnout uživatelům. Tento článek představuje jednak nástroj pro modernizaci přístupu ke katalogu a dalším zdrojům knihovny a v druhé části nástroj pro zpracování statistických metadat o využití elektronických informačních zdrojů.

Může knihovna konkurovat Googlu?

Jasně je, že internetové vyhledávače představují velmi lákavou a pohodlnou alternativu k vyhledávání ve zdrojích nabízených knihovnami a že uživatelé jsou dnes zvyklí zadávat většinou velmi jednoduché vyhledávací dotazy, aniž by využívali pokročilé funkce nabízené knihovními systémy a dalšími rešeršními nástroji.

Uživatel prostě zkusí zadat pár slov do internetového prohlížeče a dostane nepřehledné množství výsledků, z nichž mnohé pochopitelně mohou být nerelevantní nebo nedůvěryhodné. S tím si řada uživatelů už hlavu ne-

láme, prohlédne si první 2–3 stránky s výsledky a s něčím se spokojí. Za této situace je na technologii a na odbornosti těch, kteří takový vyhledávač provozují, aby přemýšleli trochu „za uživatele“ s cílem mu nabídnout hned na prvních místech co možná nejrelevantnější odkazy a případně pomůcky, které uživateli nabídnout, možnost zúžení anebo rozšíření rozsahu vyhledávání, aby dostal co nejpřesnější výsledky, aniž by musel znát nějaký rešeršní jazyk a zásady pro tvorbu vyhledávacích strategií.

Mají ale knihovny možnost takový komfort svým uživatelům nabídnout? Z pohledu obsahu nabízí knihovna svým uživatelům výrazně vyšší podíl relevantních a důvěryhodných zdrojů, navíc i s přidanou hodnotou (komplexní záznamy o dokumentech v knihovním katalogu, předplacené odborné databáze, digitální knihovny apod.). Vítězství nad internetovými vyhledávači pak může dosáhnout tím, že nabídne uživatelům moderní vyhledávací rozhraní při zachování kvality vyhledávání, a tak jim nabídne svou kvalitu a přidanou hodnotu pro ně pochopitelnou stravitelnou formou. V tomto knihovně může zásadně napomoci revoluční produkt – AquaBrowser.

AquaBrowser aneb jak přilákat „Google generation“ do knihovny – ale spoň virtuálně?

AquaBrowser je nový nastavbový nástroj, který nabízí z pohledu uživatele velmi moderní a snadné vyhledávání v katalogu knihovny a v dalších elektronických zdrojích, které knihovna nabízí. Jedná se o uživatelsky přívětivé jednotné rozhraní, které umožňuje vyhledávání, seskupování a zobrazování záznamů z katalogu a dalších zdrojů. Slouží k přehlednějšímu zobrazování výsledků a k lepší orientaci uživatele ve výsledcích vyhledávání.

AquaBrowser využívá po celém světě již cca 250 knihoven různých typů, odkaz na seznam vybraných knihoven včetně odkazů na jejich stránky naleznete zde³. Podívat se tak můžete na fungování AquaBrowseru přímo v praxi, např. v Bibliothek Rotterdam⁴ nebo Zoeken Bibliothek⁵.

AquaBrowser je software a pracuje s jakýmkoliv knihovním systémem, pro nastavení je potřeba export záznamů z knihovního systému ve formátu MARC (jednorázový na začátku a následně průběžný každou noc). Výhodou AquaBrowseru je velmi rychlá a nenáročná instalace na serveru knihovny a možnost přizpůsobení jeho vzhledu. AquaBrowser je samozřejmě schopen podporovat českou diakritiku.

Pro střední a větší knihovny je určen produkt AquaBrowser Library, pro knihovny menší pak AquaBrowser Online. V nabídce je také AquaBrowser pro konsorcia.

Pokud je Vaše knihovna předplatitelem produktů Serials Solutions, může je bez potíží integrovat do rozhraní AquaBrowseru. Do AquaBrowseru je

možné také integrovat katalogizační systémy, které umožňují obohatit OPAC katalog podrobnými informacemi o jednotlivých titulech (např. Syndetic Solutions – k záznamu dodává například obrázek přebalu knihy, stručný obsah knihy, recenze, informace o autorovi, profily, první kapitolu, podobné/oblíbené tituly, výčet cen, které dostala kniha nebo autor, apod.).

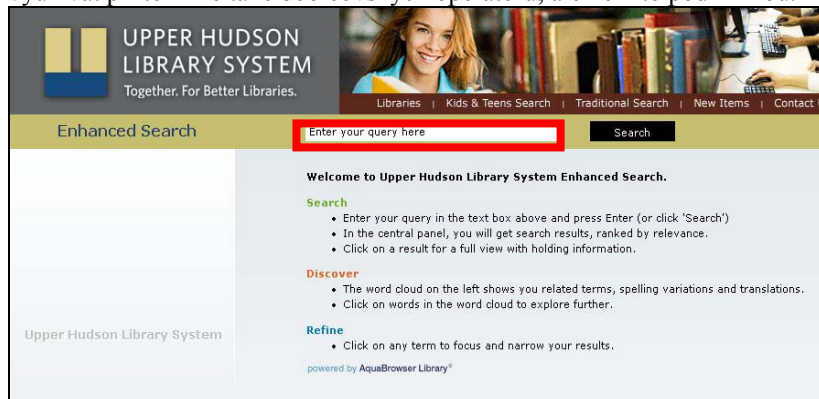
Vyhledávání

Pro uživatele je vyhledávání v AquaBrowseru velmi intuitivní, protože se velmi podobá běžným internetovým vyhledávačům. Uživatel zadá hledaná slova do jednoho vyhledávacího pole a obdrží výsledky řazené podle relevance, ale navíc také celou škálu možností, jak svůj dotaz upravit, limitovat, dále rozvíjet apod.

AquaBrowser umí prohledávat nejen katalog knihovny, ale může být společným vyhledávacím bodem pro vyhledávání v celé škále dalších zdrojů, které knihovna nabízí. To znamená, že uživatel vyhledává přes jednotné rozhraní v rozdílných zdrojích, jako jsou:

- OPAC (automatizovaný knihovnický systém)
- lokální databáze a archivy
- internetové stránky, intranet
- předplacené databáze, časopisy a články

Hledaná slova uživatel jednoduše zadává do vyhledávacího políčka, využívat při tom lze také booleovských operátorů, ale není to podmínkou.

Lze také využít rozhraní pro pokročilé vyhledávání (obrázek vlevo) a definovat si, která pole mají být prohledávána.

Advanced Search

Search the catalog by:

Title

Author

Subject

ISBN or ISSN Number

Call Number

Year

Target Audience
[no preference]

Format
[no preference]

The results must match:

All terms One or more terms

Zobrazení výsledků

Jako odpověď na dotaz dostane uživatel v první řadě odkazy na relevantní dokumenty z katalogu, řazené podle relevance (lze změnit např. na řazení dle roku nebo autora nebo názvu), a dále možnost výsledky filtrovat např. podle jazyka dokumentu, typu dokumentu, jména autora, klíčových slov, data vydání, lokace (v případě, že vyhledávání probíhá v několika katalozích najednou), apod. V levé části obrazovky jsou mu pak navíc v tzv. word cloud nabídnuty další příbuzné a podobné termíny k hledanému slovu, přes které lze dotaz dále rozšiřovat nebo více specifikovat. (viz obrázek). Pokud je nastaveno vyhledávání v externích databázích, pak jsou zobrazeny i výsledky z těchto zdrojů.

Bowker County Public Library
Library Home - Classic Catalog - My Account

Discover

amalgam dentistry
mars
mountaineer
quicksilver mission
size mercurial
taurus marbury
sable planet
repair Mercury

mercury

Results 1 - 10 of 549 for mercury, sorted by: relevance

Mercury
Thomas K. Adamson
Simple text and photographs describe the planet Mercury.
Year: 2004
Series: Pebble plus. Exploring the galaxy; Adamson, Thomas K.
Subject: Mercury (Planet), Juvenile literature
Table of Contents:
Mercury
Mercury's Size
Mercury's Surface
Mercury (10)
Found:

Mercury
Dana Meachen Rau
Describes the size, characteristics, and composition of the planet Mercury.
Year: 2002
Series: Our solar system; Rau, Dana Meachen
Subject: Mercury (Planet), Juvenile literature

Select Location
Showing results from:
All locations

Refine
Library format
Book (325)
LP (95)
CD (91)
DVD (10)
Video DVD (10)
4 more...

Author
Holt, Gustav (7)
Haydn, Joseph (7)
Twain, Shania (6)
360 more...

Subject
Country music (40)

Více informací o titulu získá uživatel kliknutím na jeho název (viz další obrázek).

UPPER HUDSON LIBRARY SYSTEM
Together. For Better Libraries.

Libraries | Kids & Teens Search | Traditional Search | New Items | Contact Us | My Account

Enhanced Search   [Print](#) [Hi](#)

[Return to result list](#) [Next >](#)

[saving](#)
[economics](#) [economic](#)
[ekonomou](#)
[south](#)
[state](#) [sports](#)
[discuss](#) [geography](#)
[religion](#)
[introduction](#) [industry](#)
[city](#) [economy](#)
[arts](#) [politics](#)
[introduce](#) [society](#) [plant](#)
[survey](#) [information](#)
[culture](#)
[future](#)
[economy](#)
[economique](#)
[economia](#)

■ Association   ■ Spelling variation
 ■ Translation   ■ Thesaurus term
 ■ Discovery trail

Author Stokes, Erica M.
Publisher Stockton, N.J. : Mason Crest Publishers, 2002.
Subject Mexico -- Economic conditions -- 20th century -- Juvenile literature. Mexico -- Economic policy -- Juvenile literature. Mexico -- Economic conditions -- 20th century.
Series Encyclopedia of Mexico.
Description p. cm.
Item Description Provides information about the economy of Mexico, discussing how it relates to the country's history, problems, industries, natural resources, and tourism.

Book

Request First Available Copy
Summary

Location	Collection	Call No.	Copy	Status	Due Date
Guilderland Public Library	Juvenile Nonfiction	J 338.972 STO		Checked In	

Summary

Provides information about the economy of Mexico, discussing how it relates to the country's history, problems, industries, natural resources, and tourism.

Výsledky vyhledávání je možné odeslat e-mailem nebo exportovat v běžných formátech, které používají osobní bibliografické systémy jako např. RefWorks nebo EndNote.

Software AquaBrowser je dostupný formou jednorázového nákupu a ročních udržovacích poplatků. Cena se odvíjí podle požadavků zákazníka na jednotlivé zprovozněné funkce. Samozřejmostí je přizpůsobení vzhledu systému grafickému stylu knihovny.

Statistiky využití e-zdrojů – zpětná vazba pro knihovny

Další zajímavou oblastí, kde došlo v uplynulých letech k zajímavému vývoji, je oblast statistik využití elektronických zdrojů předplacených knihovnami. Údaje o využití jsou jistě velmi důležitou pomůckou pro optimalizaci předplacené kolekce zdrojů. Ještě nedávno ale bylo srovnání využití zdrojů od různých vydavatelů prakticky nemožné – vydavatelé používali své vlastní metody a definice, které byly vzájemně obtížně porovnatelné. Řada vydavatelů statistiky využití neposkytovala vůbec.

Situace se začala výrazně měnit od roku 1998 díky iniciativám ICOLC⁶ a především Project COUNTER⁷ (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources), v níž se spojili přední vydavatelé s představiteli knihoven a vznikl soubor metod a doporučení pro měření využití a definice výstupních souborů statistických metadat. Jako první detailní doporučení byl v roce 2003 zveřejněn „COUNTER Code of Practice for Journals and Databases“ a od března 2006 je k dispozici doporučení pro elektronické knihy a referenční díla. Tato doporučení akceptovala již většina významných poskytovatelů informací pro akademický sektor a veřejné knihovny.

Tak vznikl tolik potřebný společný základ pro agregaci a porovnávání využití elektronických zdrojů od různých poskytovatelů. Sběr (download) dat od jednotlivých poskytovatelů je však stále ještě třeba dělat ručně, ale již se blýská na lepší časy. Od jara 2009 bude muset každý poskytovatel, který bude chtít tvrdit, že je kompatibilní s doporučeními COUNTER, podporovat protokol SUSHI⁸ ((Standardized Usage Harvesting Initiative), který umožní automatizované stahování statistik ve formátu COUNTER XML, takže shromažďování a zpracování dat bude moci probíhat zcela automaticky.

Již nyní jsou však k dispozici nástroje, které umožňují agregaci statistik a jejich další zpracování a zobrazování. První vlašťovkou je od prosince 2007 funkční služba 360 Counter společnosti Serials Solutions⁹.

360 Counter aneb jak si usnadnit práci se zpracováním statistik

Online služba 360 Counter¹⁰ je na první pohled velmi jednoduchá, ale dokáže ušetřit spoustu starostí a hlavně času se zpracováním a vyhodnocováním statistik využití elektronických zdrojů. Jak název napovídá, je založena na doporučeních COUNTER a umožňuje již dnes automatizovat většinu činností při zpracování statistik.

Práce s 360 Counter je jednoduchá a rychlá – jediná ruční činnost spočívá ve stahování statistik od jednotlivých vydavatelů a jejich upload na server 360 Counter. To se již za několik měsíců změní díky využití protokolu SUSHI, jak bylo popsáno výše. Administrátor služby tedy uploaduje soubory se statistikami COUNTER a ty jsou ihned podrobeny kontrole kompatibility s doporučením COUNTER. Přehled uploadovaných souborů ukazuje následující obrázek.

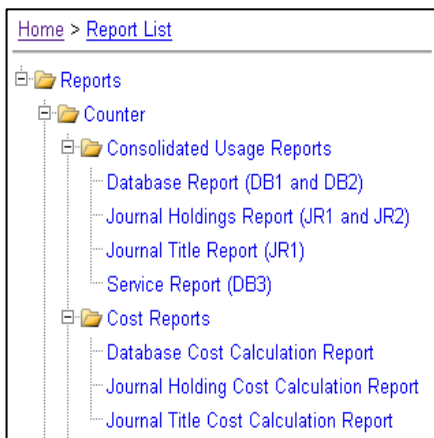
Status	Vendor	Report Code	Date Run	Upload Time (PST)
✓	ProQuest	DB3	11/3/2007	11/15/2007 9:34:44 PM
✓	ProQuest	JR1	10/3/2007	11/15/2007 4:25:21 PM
✓	Institute of Physics	JR1	2/20/2007	11/15/2007 4:22:52 PM
✓	Institute of Physics	JR1	11/20/2007	11/15/2007 4:19:33 PM
✓	Nature Publishing	JR1	8/11/2007	11/15/2007 4:17:51 PM

Další obrázek ukazuje dva soubory, u nichž byly zjištěny chyby – kliknutím na odkaz se zobrazí informace o zjištěných chybách.

⚠	Nature Publishing	JR1	1/10/2006	11/15/2007 3:31:10 PM
⚠	ProQuest	JR1	1/3/2007	11/15/2007 3:15:32 PM

Následuje normalizace dat. Vydavatelé totiž ve svých souborech označují jednotlivé časopisy, knihy a databáze různě, používají v názvech zkratky, někdo uvádí ISSN tištěné a druhý elektronické verze, v názvech i ISSN/ISBN bývají chyby a překlepy. 360 Counter ale tituly automaticky rozpozná a standardizuje tituly díky denně aktualizované znalostní databázi Serials Solutions Knowledgebase.

Knihovna dále může do systému zadat informace o cenách, za které předplácí kolekce anebo jednotlivé tituly u vydavatelů. To jí umožní využívat zabudované funkce Cost Management (v ceně), která je jinak součástí nejkomplexnější služby 360 Resource Manager. Díky tomu pak může knihovna porovnávat nejen využití zdrojů reprezentované např. počtem zobrazených článků, ale okamžitě je k dispozici také porovnání nákladů na zobrazení článku u jednotlivých vydavatelů apod.

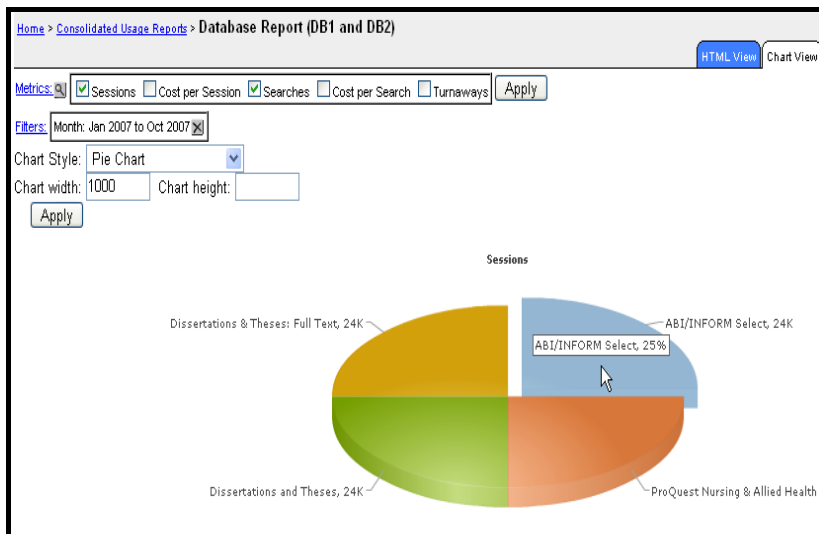
V dalším kroku je možno si vybrat z řady předpřipravených typů statistik (obrázek vpravo), vybrat si zdroje a časové rozmezí pro analýzu – a pak už se zobrazí požadovaný přehled nebo graf.

Home > Consolidated Usage Reports > Authority Titles with Holdings (JR1 and JR2)

Metrics: Journal Cost Uses Cost per Use Turnaways Apply

Filters: Authority Title: excluding , Provider/Platform: American Chemical Society,Nature Publishing,Scitation Month: Jan 2007 to Dec 2007

					Jan 2007		Feb 2007	
Authority Title	Provider/Platform	Publisher	Journal Weight	ISSN	Uses	Cost per Use	Uses	Cost per Use
Accounts of chemical research	American Chemical Society	American Chemical Society	None	0001-4842	-	-	-	-
American Chemical Society total:					-	-	-	-
ACS chemical biology	American Chemical Society	American Chemical Society	2	1554-8929	2	\$36.63	2	\$36.63
American Chemical Society total:					2	\$36.63	2	\$36.63

Výčet možností a funkcí systému by pochopitelně mohl pokračovat, ale věříme, že i toto stručné představení umožní čtenářům udělat si obrázek o účelnosti a schopnostech 360 Counter. Výstupy ze systému poslouží jako základ pro akviziční rozhodnutí s cílem optimalizace hodnoty elektronických kolekcí s ohledem na pořizovací náklady. Systém pochopitelně automaticky archivuje jak výchozí metadata ve formátu COUNTER, tak výsledky analýz a jejich export v řadě formátů.

Závěrem

Představované nástroje se velmi liší oblastí svého určení. Cílem AquaBrowseru je nabídnout moderní vzhled a především funkčnost uživatelům knihovny bez nutnosti nákladné výměny nebo upgrade celého knihovního systému, což by s sebou neslo vedle nemalých nákladů také velké nároky na přeškolení personálu apod. Naproti tomu 360 Counter je určen pro vnitřní potřebu knihovny. Přesto mají oba nástroje mnoho společného – velkou flexibilitu, rychlou implementaci a především dopad na kvalitu poskytovaných služeb a nabízené kolekce zdrojů. To vede nevyhnutně k závěru, že nasazení podobných nástrojů není v žádném případě zbytečným luxusem, který si knihovny jen těžko mohou dovolit, ale nezbytným předpokladem udržení si konkurenceschopnosti ve stále náročnějším a rychlejším internetovém světě.

Literatura a odkazy

1. KENDLE, Jeanine. Commentary Gen Y Youth Rediscovering Libraries with Internet Age, leden 11, 2008. ISBN 08928215.
2. RefShare – Jak si stojí knihovny ve věku internetu? – výběr literatury
http://www.refworks.com/refshare?site=03590113774400000/RWWS2AA1191095/Knihovny_internet
3. AquaBrowser
<http://www.aquabrowser.com/>
4. Bibliotheek Rotterdam
<http://zoeken.bibliotheek.rotterdam.nl/?uilang=en>
5. Zoeken Bibliotheek
<http://zoeken.bibliotheek.be/>
6. ICOLC
<http://www.library.yale.edu/consortia/2001webstats.htm>
7. Project COUNTER
<http://www.projectcounter.org/>
8. NISO/SUSHI
<http://www.niso.org/workrooms/sushi/>
9. Serials Solutions
<http://www.serialssolutions.com/>
10. 360 Counter
http://www.serialssolutions.com/ss_360_counter.html

E-ČASOPISY A E-KNIHY V CENTRÁLNÍM KATALOGU UK – IDEÁLNÍ SYMBIÓZA

Irena Baranayová, Ústav výpočetní techniky UK Praha

Centrální katalog UK (CKIS) vznikl v roce 2004 jako náhrada za již nevyhovující Souborný katalog UK. CKIS plní nejen funkci souborného katalogu, ale zároveň v něm probíhají ostatní běžné knihovní procesy, mezi které patří akvizice, správa seriálů, sdílená katalogizace, přebírání záznamů přes Z39.50 apod.

Pro jeho budování byl vybrán AKS Aleph 500, který nejlépe splnil požadavky na centralizovaný jednotný knihovní systém. Do CKIS byly postupně převáděny jednotlivé katalogy fakultních knihoven UK. Centralizace byla koncem roku 2007 úspěšně ukončená.

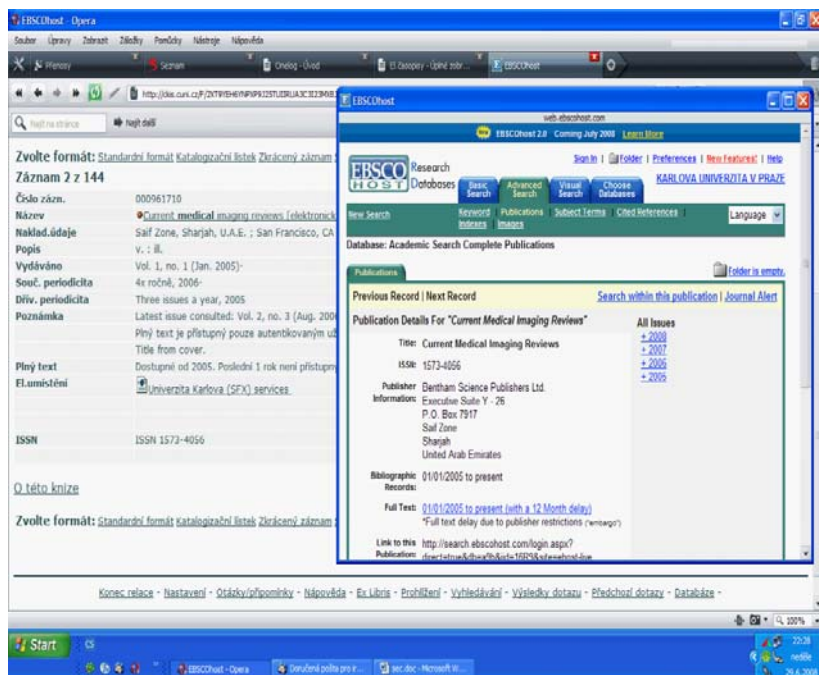
Na UK je přístupných mnoho plnotextových databází obsahujících časopisy v elektronické podobě jako je Proquest, Ebsco, JStor, Periodical Archive Online apod. Knihovny samy kupují databáze z oboru pro vlastní čtenáře, jako jsou např. DigiZeitschriften, Oxford Journals, Taylor and Francis Journals apod. UK má přístupné i kolekce e-books jako je Gale Virtual Reference Library, Literature Online, Oxford Reference Online apod.

Všechny databáze zpřístupňované na UK mají vysokou odbornou a vědeckou hodnotu. Přes veškerou propagaci, kterou knihovny dělají (školení uživatelů, letáky, informace na webových stránkách, informace na dřívější Bráně informací UK a dnešním Portálu elektronických zdrojů apod.), bylo užívání bází poměrně nízké a statistiky přístupů neuspokojivé. Což je škoda. Jak zvýšit přístup k časopisům a knihám? Možná, že jedním z problémů malého využití je i fakt, že uživatelům (především z řad studentů) mohou názvy bází připadat poněkud vágní. Uživatel chce přímo časopis, který hledá nebo přímo článek, ale nemá zájem se prokousávat přes dotazovací systémy databází a vyhledávání v nich ho může vyděsit. Jak vyřešit tento stav?

Po vzoru Vědecké knihovny Olomouc, která se rozhodla zpřístupnit významy předplacených časopisů z databází v katalogu knihovny s prolinkem přímo do daného konkrétního časopisu, rozhodli jsme se to i u nás na UK vyzkoušet jako zajímavou alternativu.

V době, kdy jsme přebírali řešení VKOL, vztahoval se import pouze na časopisy. Pomocí technologie SFX se vyexportovaly z celouniverzitně před-

plácených databází EBSCO a ProQuest záznamy elektronických časopisů a zároveň se provedl export open access časopisů zmapovaných ve znalostní bázi SFX/Verde. Pro import časopisů se využívá služba MarcIt! SFX JIB, která záznamy elektronických časopisů obohacuje na plný Marc21 v rozsahu Conser. Celý tento balík byl naimportován do báze Centrálního katalogu. Pokud elektronický časopis měl v některé knihovně UK tištěnou podobu, byly oba záznamy propojeny pomocí paralelní vazby. Pomocí tlačítka SFX se pak uživatelé dostanou přímo do databáze s plným textem, ale pouze za podmínky, že vyhledávají v počítači připojeného do sítě UK.

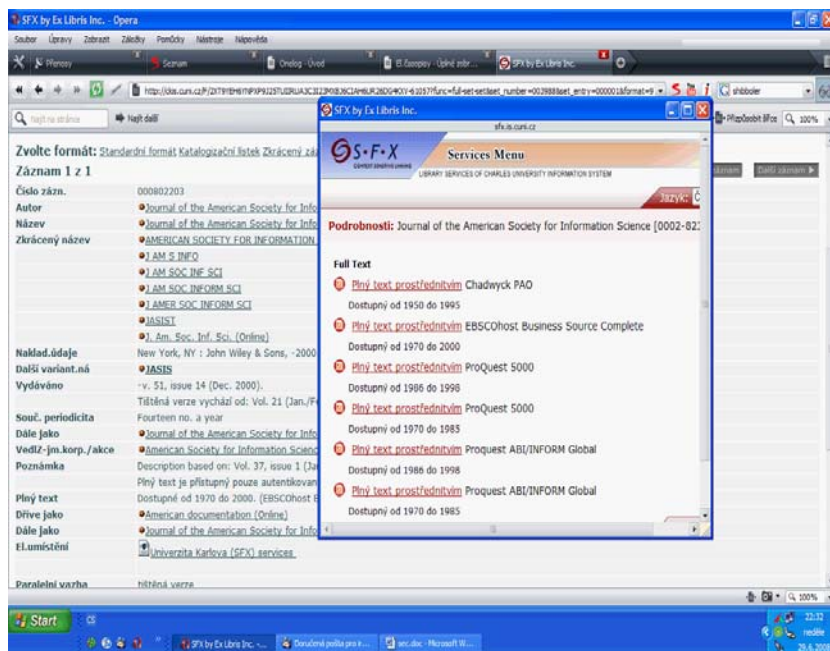

Obr.1 Propojení pomocí SFX přímo do databáze

Po hromadném importu se vyskytlo několik problémů. Mezi nejzákladnější patřilo to, že záznamy sice byly dostupné v katalogu, ale čtenář se k nim dostal pouze, pokud hledal v celém Centrálním katalogu nebo v bázi určené pro elektronické dokumenty, ale už nikoliv pokud hledal ve své domovské knihovně. To se ukázalo jako celkem zásadní nedostatek, většina knihoven odkazuje na svém webu do vlastního katalogu, ne do celouniverzitní báze, a čtenáři jsou zvyklí hledat v celém katalogu knihovny, ne v bázích pro elektronické dokumenty. Tento problém byl odstraněn pomocí

vytvoření speciálního indexu, který zajistil, že se záznamy daly vyhledat jak v Centrálním katalogu, tak pod jednotlivými dílčími knihovnami.

Dalším problémem bylo pro uživatele matoucí chování tlačítka SFX. Pokud pomínu fakt, že většina uživatelů vůbec nevěděla, co znamená tlačítko s nápisem SFX a k čemu je dobré, tak samo o sobě chování prolinku nebylo korektní – uživatel se často z úplného zobrazení záznamu přes SFX dostal přímo na stránku časopisu (žádoucí stav), ale ze stručného zobrazení se dostal na stránku SFX, kde na něj vyskočila obrazovka v angličtině, kde se zobrazoval formulář s požadavkem za zadání čísla, ročníku a roku vydání časopisu. Jen minimum uživatelů napadlo, že stačí kliknout na OK, aby se dostali dál. První, jednodušší krok, byla změna obrazovky SFX z anglické na českou. Odstranění chybného linkování chtělo úpravu v nastaveních jak na straně Alephu, tak na straně SFX. Současná situace je následující: je-li časopis součástí pouze jedné databáze, dostane se uživatel přímo do časopisu a je lhostejné zda je v plném bibliografickém záznamu nebo ve stručném. Je-li časopis součástí více kolekcí, uživatelé se zobrazí seznam kolekcí, kde je časopis dostupný s informací, které ročníky jsou v dané kolekci. Poté stačí kliknout na název vybrané kolekce a zobrazí se seznam dostupných čísel daného časopisu.

Obr. 2 Zobrazení SFX pokud je časopis dostupný ve více databázích

Dále bylo potřebné vyřešit co s volně dostupnými časopisy. Mnoho knihoven naučilo své čtenáře užívat katalog EZB, takže čtenáři při hledání volně dostupného časopisu užíli buď právě EZB nebo Google. Obvykle uživatelé nejspíše začnou informace hledat na internetu přes vyhledavače a až když neuspějí, obrací se na katalog knihovny. Mít záznamy volně dostupných časopisů v katalogu bylo zbytečné. Navíc díky tomu, že v záznamech často chybělo ISSN, tak při změně URL časopisu nebylo možné přes SFX časopis dohledat. Po dohodě s knihovnami, které samy chtěly volně dostupné časopisy z báze odstranit (argumentovaly nejčastěji nevyužíváním záznamů volně dostupných časopisů ze stran čtenářů, přehlcením báze a nízkou kvalitou záznamů), byly volně dostupné časopisy z CKIS vymazány.

Aktuálně jsou přes Centrální katalog přístupné pouze plnotextové časopisy z celouniverzitně předplácenýchází. Kolekce časopisů, které si předplácí jednotlivé fakulty samostatně, jsou od jara 2008 vkládány do Verde (systém pro přesnou evidenci předplatného a využívání elektronických zdrojů). První testy propojení Verde – SFX – Aleph již úspěšně proběhly, plná implementace proběhne v létě 2008. Poté budou do katalogu importovány i časopisy z kolekcí předplácených na jednotlivých fakultách. Ve Verde je informace o trvání předplatných a pokud by předplatné skončilo a fakulta si ho neobnovila, promítne se informace pomocí SFX i do CKIS. Tím se budou udržovat záznamy stále aktuální.

Zatímco záznamy elektronických časopisů není problém získat přes SFX, u e-books je situace složitější a SFX se využít nedá. Aby bylo možné e-books přes CKIS zpřístupnit, je potřebné záznamy buď vyrobit v knihovně, nebo záznamy knih od producentů databází získat. Ty je možné po úpravách a doplnění některých polí importovat do katalogu. Bibliografické záznamy knih bývají obecně bohatší než záznamy časopisů, takže bohužel po hromadných úpravách nastupuje hlavoruční práce s překlady předmětových hesel a jejich validací dle heslářů Národní knihovny nebo CZMesh a překlady poznámek do češtiny. Ty není možné opravit hromadně. Pro knihovníky byl na interním webu vyroben metodický pokyn, kde jsou jednotlivá pole, která je potřeba upravovat, vyjmenována, a práce s úpravami už je záležitostí jednotlivých knihoven, které zpřístupnění e-books žádaly. Bohužel nejsme schopni docílit stavu, kdy by knihovny nemusely po importu se záznamy již nic dělat.

V současné době jsou v CKIS kolekce knih Gale Virtual Reference Library, Kluwer/Springer e-books a z nakladatelství Elsevier, všechny jsou přístupné z IP adres celé UK.

Zbývá ještě vyřešit problematiku vzdáleného přístupu k elektronickým zdrojům přes Centrální katalog. V současné chvíli se k plným textům uživatelé dostanou pouze v případě, že vyhledávají v CKIS v síti UK. Pokud

jsou kdekoli jinde, mají smůlu, pro vzdálený přístup se musí přihlásit do sítě UK buď pomocí VPN (tuto službu ovšem neprovozují všechny fakulty) nebo do Onelogu (aplikace, která zajišťuje vzdálený přístup do elektronických databází UK, uživatelé se autentikují proti Informačnímu systému UK), tam si najít příslušnou databázi, ve které se časopis nebo e-book nachází a připojit se do ní. To je poněkud nepříjemné a částečně proti původní myšlence, že zpřístupnění e-zdrojů v CKIS usnadní uživatelům přístup do nich.

Jako jediné řešení současného stavu se jeví propojení Alephu a Informačního systému UK. Bude k tomu využita technologie LDAP a Shibboleth. Poté by se autentikovaný uživatel dostal rovnou do elektronických zdrojů přímo a nezávisle na tom, kde zrovna je. Bude jen nutné naučit uživatele přihlašovat se do svého konta v Alephu, většina je zvyklá pracovat s katalogem, aniž by se namáhala s přihlašováním. Propojení se bude realizovat v létě 2008.

Zda se díky importům záznamů elektronických zdrojů zvýší jejich využití, budeme zjišťovat po vyřešení problematiky vzdáleného přístupu importu lokálních předplácených databází. Věříme, že po importu e-zdrojů do CKIS spolu s pravidelnými podzimními školeními informační gramotnosti, které knihovny UK pořádají, se využívání elektronických zdrojů zvýší. O kolik ukáže až srovnání statistiky přístupů.

ONLINE PORADENSKÉ SLUŽBY STUDENTŮM – STUDIJNÍ A INFORMAČNÍ CENTRUM ČZU V PRAZE

Eva Dohnálková, Studijní a informační centrum ČZU Praha

Virtuální referenční služby

Ve svém příspěvku bych se ráda zabývala online poradenskými službami, které poskytuje Studijní a informační centrum České zemědělské univerzity v Praze svým studentům.

V úvodu bych ráda vymezila termín online poradenské služby, který jsme si společně s kolegyněmi vybraly také do názvu informačního portálu OPOSSUM. Zpětně se domnívám, že tento pojem nebyl zvolen úplně přesně, protože ve své podstatě se jedná o virtuální referenční služby, nicméně v rámci zachování vtipného názvu využíváme označení online služby.

Jak jsem tedy zmínila, bude řeč zejména o virtuálních referenčních službách. Podle definice IFLA se jedná o takové referenční služby, které nějakým způsobem využívají počítačové technologie [Mezinárodní federace, 2006]. Jedná se tedy o referenční službu, která je poskytována uživateli elektronicky pomocí počítače a internetu (prostřednictvím emailu, instantních služeb typu icq, msn atd., dotaz však může být zodpovězen také pomocí faxu, telefonu či jinak).

Obecně se můžeme setkat se dvěma základními typy virtuálních referenčních služeb. Se službami synchronními a asynchronními.

Při synchronní komunikaci je referenční rozhovor mezi uživatelem a pracovníkem knihovny veden například pomocí chatu na icq či přes speciální software vytvořený pro tyto potřeby (např. VRLplus, 24/7 Reference, Virtual Reference Toolkit, QuestionPoint, Tutor.com, Vienova.com) [BOSS, 2004]. Tyto aplikace nabízejí kromě běžných služeb, jako je chatování s uživatelem i další služby – například společné prohlížení webových stránek, společné vyhledávání v databázi, ale také statistické vyhodnocování zodpovězených dotazů atd.

Asynchronní komunikací rozumíme klasické e-mailů či webové formuláře na stránkách knihoven.

Virtuální referenční služby SIC ČZU

Studijní a informační centrum České zemědělské univerzity nabízí svým uživatelům (a nejen jim) možnost komunikace jak synchronní, tak asynchronní formou. V minulosti samozřejmě, vedle osobní komunikace,

převládaly klasické e-maily, s kolegyněmi jsme se však shodly na tom, že je třeba referenční služby inovovat. Proto jsme začaly pracovat na rozšíření poskytovaných služeb. Zavedly jsme tedy e-mailovou adresu zeptejse@sic.czu.cz, kam mohou uživatelé směřovat dotazy na chod knihovny, práci s databázemi, citování atd.

V minulém roce se nám však na základě získaného grantu z Fondu rozvoje vysokých škol č. 1058/2007 podařilo spustit online poradenský portál, který nám umožňuje zajišťovat referenční služby komplexněji.

Jedná se o portálek, který s názvem OPOSSUM – který připomene spíše australského vačnatce (toho naleznete i v logu portálu), než aby měl jakoukoli souvislost s knihovnou či informačními službami. OPOSSUM však není portál pro zoology, jedná se o Online POradenské Služby StUdentůM.

Portálek má již ve svém názvu služby studentům, ale samozřejmě bychom byly rády, kdyby jej nevyužívali pouze studenti, ale také vyučující. Portál je v současné době orientován spíše na uživatele SIC ČZU (zejména v sekci informací o knihovně), ale v budoucnu bychom rády rozšířily jeho působnost i na další univerzity.

OPOSSUM by měl svým uživatelům pomoci při psaní seminárních, bakalářských a diplomových prací. Proto je také strukturován do několika základních celků, které kopírují činnosti, kterými musí student (pracující na některé z výše zmíněných prací) projít:

Hledání a získávání informací (s podkapitolkami databáze, knihovny a internet, které jsou ještě dále členěny)

Zpracování podkladů a tvorba vlastního textu (dělí se na čtení, přípravu podkladů a psaní)

Formální úprava a revize (zde je kapitola o citacích a kontrole textu).

Kromě těchto částí jsme do portálu zařadily také *rozcestník webových stránek*, které mohou být studentům užitečné.

OPOSSUM
online poradenské služby studentům

Informace o portálu

Dobrý den,
vítáme vás na informačním portálu Studijního a informačního centra České zemědělské univerzity v Praze.
Portál by měl sloužit nejen studentům a zaměstnancům ČZU, ale všem, kteří hledají základní informace o vyhledávání, knihovnách, oblasti citací a citování, tvorbě vysokoškolských kvalifikačních prací atd.
Portál byl vytvořen na základě grantu Fondu rozvoje vysokých škol č. 1058/2007.

Upozornění: při zkušebním provozu se ukázalo, že tento portálek bezvadně funguje při spuštění v prohlížeči Mozilla Firefox a v nové verzi Internet Exploreru. Ve starších verzích Exploreru není zobrazení bezchybné. Za to se velmi omlouváme a pokusíme se zjednat nápravu.

Kontakty a konzultace

Kdy jsme online:
pondělí, středa 9.00 - 16.00
úterý, čtvrtek 9.00 - 15.00
pátek 9.00 - 12.00

Eva Doňáková
doňakova@sic.czu.cz
ICQ: 455-302-817

Alžběta Čechová
cechova@sic.czu.cz
ICQ: 445-661-565

Hanka Landová
hanalandova@sic.czu.cz
ICQ: 404-870-133

Petra Mýšková
myskova@sic.czu.cz
ICQ: 468-474-047

Obr. 1. Úvodní stránka poradenského portálu OPOSSUM

Rády bychom na OPOSSUM vkládaly informace o nově vydaných knihách a článcích, věnujících se problematice plagiátorství, citační etiky, stylizace textu atd.

Na portálu nechybí diskusní fóra, která by mohla studentům sloužit k výměně informací týkajících se studia, služeb knihovny, tvorby kvalifikačních prací, citování a případně dalších témat. Pokud by uživatelé portálu neměli chuť diskutovat, připravily jsme pro ně sekci častých dotazů (FAQs), kde jsou předem připravené odpovědi na nejčastěji kladené otázky z oblastí citací, databází a služeb naší knihovny.

Vzhledem k tomu, že portál nese hrdě ve svém názvu „online poradenské služby“, stanovily jsme si s kolegyněmi virtuální služby, časy, ve které je vždy alespoň jedna z nás online, abychom tam uživatelům umožnily kontaktovat nás co nejrychleji (přes ICQ či email). Zasláné dotazy uživatelů archivujeme, a ty nejzajímavější nebo ty, které se často opakují, přidáváme k již avizovaným FAQs.

Co se týká technického zabezpečení, celý portál vytváříme ve volně dostupném redakčním systému DRUPAL (doufám, že odpustíte tuto malou reklamu). To nám dává možnost zasahovat do struktury portálu prakticky bez znalosti HTML či CSS, můžeme kdykoliv upravit či doplnit přesně to, co potřebujeme, a nejsme závislé na podpoře ze strany správců univerzitních stránek. Samozřejmě ale volně dostupný systém má i své nevýhody (nejistota dalšího vývoje systému, neexistující podpora ze strany producentů systému aj.).

V budoucnosti bychom rády rozšířily působnost portálu OPOSSUM i za hranice naší univerzity, a vytvořily tak portál, který by využívali studenti více univerzit v České republice (již v současné době dostáváme dotazy i od studentů jiných univerzit).

Spravování portálu OPOSSUM nám však přináší také starosti, domníváme se například, že jsme zvolily špatné načasování spuštění portálu – propagace vrcholila v době, kdy většina studentů své bakalářské a diplomové práce již dokončovala (březen–duben 2008), proto jsme se setkaly pouze s malým ohlasem a množstvím zasláných dotazů je stále malé (lze je počítat zatím pouze na desítky). Doufáme však, že s novým akademickým rokem se nám podaří k portálu přitáhnout více pozornosti a tím pádem i více uživatelů.

Problematická je také evidence dotazů ve formě konverzací (většinu dotazů dostáváme formou ICQ).

Celkově však hodnotíme vytvoření poradenského portálu kladně. Ze zpětné vazby studentů se domníváme, že o podobnou službu je zájem a studenti mají často pocit, že knihovna je první místo, kde jim byly poskytnuty přesné a jasné informace. Příkladem může být například ukázková konverzace:

D+D (12:08):

Dobrý den paní Dohnálková, jste tady?

Eva Dohnalkova (12:09):

dobry den, jsem

D+D (12:09):

Ráda bych se zeptala na pár věci. Máte chvíličku?

Eva Dohnalkova (12:10):

Samozřejmě, ptejte se.

D+D (12:11):

18.6. dělám přijímací testy na pedagog. fakultu obor Jazyková a literární kultura. Divám se na citační normy a přemýšlím, jak nejlépe práci napsat. Poradíte mi prosím??

Eva Dohnalkova (12:13):

Ráda poradím, co přesně byste potřebovala, nevím jestli Vám dobře rozumím.

Chcete vědět, jak postupovat při psaní? Nebo jak má práce vypadat? Jak citovat zdroje?

D+D (12:15):

no, abych se přesně vyjádřila, tak z doporučené literatury je tam uvedeno: Stručná mluvnice česká, Média a společnost, Pravidla čes. pravop., Dějiny českého divadla, Malý labyrint filmu..... Ano, ráda bych věděla, jak to napsat

Eva Dohnalkova (12:16):

ano, rozumím

teď jde o to, jestli ty knihy máte v ruce, nebo budete citovat jen podle katalogu

D+D (12:17):

nebo spíš jak to má vypadat. Z toho seznamu jsem spíš zmatená, mám sice spoustu přečtených knih, ale dějiny české země jsou spíše jako encyklopedie se stručným přehledem, třeba na každé téma dvoustrana, no něco budu citovat z katalogu a něco mám přečtené

Eva Dohnalkova (12:17):

dobře

pošlu Vám nějaké odkazy a komentář k nim

Eva Dohnalkova (12:18):

D+D (12:19):

Moc Vám děkuji

D+D (12:22):

jste zlatá

Chceme tedy v poskytování informací touto formou pokračovat, doufáme, že se nám podaří zefektivnit propagaci a tím i zvýšit počet dotazů a spokojených studentů.

Použité zdroje:

BOSS, Richard W. Virtual Reference. *Tech Notes* [online]. 2004, no. 30 [cit. 2008-05-20]. Dostupné z: <<http://www.ala.org/ala/pla/plapubs/technotes/virtualreference.cfm>>.

Mezinárodní federace knihovnických asociací. Reference and Information Services Section. 2006. *IFLA Digital Reference Guidelines* [online]. Latest revision : 1 December, 2006 [cit. 2008-05-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.ifla.org/VII/s36/pubs/drg03.htm>>.

NAD RÁMEC KATALOGIZAČNÍCH PRAVIDEL: K AKTUALIZACI BLOKU POLÍ 9XX

Edita Lichtenbergová, Národní knihovna ČR Praha

Katalogizace je proces jehož náplň vyplývá z předepsaných katalogizačních standardů. Začínající katalogizátor je při studiu poučen o základních dokumentech, kterými jsou katalogizační pravidla a formát, či o souborech národních autorit. Časem zjistí, že vedle těchto standardních údajů existují ještě další, kterým musí věnovat část svého času. Jedná se o směs různých služebních údajů, údajů vyžadovaných knihovním systémem a konečně údaje používané na národní úrovni. V některých knihovnách a záznamech představují tyto údaje nikoli nepodstatnou část záznamu.

Žánr/forma	<u>6 5 5</u> <u>9</u> <u>a</u>	non-fiction
		<u>2</u> eczenas
ISBN-dal. údaje	<u>9 0 1</u> ___ <u>b</u>	9788090376632
		<u>f</u> 2. vyd.
		<u>0</u> 20080620
Sigla, sign. vl.	<u>9 1 0</u> <u>1</u> <u>a</u>	ABA001
Nakladatel(SA)	<u>9 2 8</u> <u>1</u> <u>a</u>	Respekt Publishing
Pole pro ČNB	<u>NKC</u> ___ <u>a</u>	ČNB-a
Není v tabulce	<u>I ST</u> <u>0</u> <u>a</u>	9788090376632
		<u>b</u> 9788090376632
		<u>c</u> 9788090376632
Stav záznamu	<u>I ST</u> <u>1</u> <u>a</u>	9788090376632
		<u>b</u> 9788090376632
Akv.-záhlaví	<u>ZAK</u> ___ <u>b</u>	Tabery, Erik
Údaje k PV	<u>POV</u> ___ <u>a</u>	002
		<u>b</u> 002
		<u>c</u> 2. vyd.
		<u>i</u> 300 s.
		<u>k</u> 0
		<u>l</u> 05
Akv.-jednotky	<u>HLD</u> ___ <u>e</u>	001
		<u>l</u> 08/06622
		<u>n</u> pv

Služební údaje a systémová pole se používají v různých knihovních systémech různě, nás v tuto chvíli zajímají spíše údaje, které nabízíme neprofesionálním i profesionálním uživatelům našich katalogů v bloku údajů určených pro národní využití.

Národní využití je termín, se kterým jsme se setkali v manuálu UNIMARC. Bibliografický formát. Vždy se jedná o údaje, které jsou podle pravidel nadstandardní a nejsou pro ně definována konkrétní pole ve formátu MARC 21 či UNIMARC.

Národní úroveň je myšleno:

- využívání údajů více knihovnami (které např. společně budují národní souborný katalog, spolupracují na stejném projektu...),
- či určené ke zveřejnění (údaje zveřejněné v národní bibliografii).

Pro tento typ údajů je v rámci formátu UNIMARC určen blok národních polí (případně podpolí, indikátorů a kódů) charakterizovaný přítomností číslice 9 v označení. Ve formátu *MARC 21. Bibliografický formát* je tento blok nazván blokem polí pro lokální využití, při implementaci v ČR jsme zůstali u tradičního využití bloku v UNIMARC a pro lokální údaje je vyčleněna část bloku mezi poli 990 a 999. Jen tak jsme schopni zajistit koordinaci polí využívaných na národní úrovni. Je potřeba zmínit i to, že národní povahu bloku narušují některé mezinárodní projekty, které v tomto bloku definují pole, zpravidla dočasně, která zatím nejsou součástí repertoáru standardních formátů.

The screenshot shows the OCLC website interface. At the top, there is a search bar and navigation links. The main content area displays the '936 OCLC/CONSER Miscellaneous Data (NR)' page. The page is organized into several sections:

- Input Standards:**
  - Optional/Optional
  - 1st Indicator: Undefined
  - 2nd Indicator: Undefined
  - Subfields (R=Repeatable, NR=Nonrepeatable):
    - 1a: OCLC control number(s) of parallel record(s) (R)
  - Input Standards: Mandatory/Mandatory
- Definition:**

Use field 936 to enter OCLC control numbers for parallel records. Parallel records are those that are for the same manifestation, but cataloged in a different language. For example, the language of descriptive cataloging may be English in one record and Spanish in another. Record language of cataloging in field 001 subfield \$b.

Information regarding the last issue consulted during the cataloging of a serial was previously recorded in field 936 when this information could not be given elsewhere in the record. Field 936 was used when the last issue in hand was not the last published or when publication status was unknown.

CONSER previously defined field 936 to identify the piece used for cataloging if the piece was something other than the first issue published. Current practice is to enter this information in a note in field 500.
- History:**
  - 1st Indicator: Undefined. The 1st indicator position is undefined and contains a blank (\$).
  - 2nd Indicator: Undefined. The 2nd indicator position is undefined and contains a blank (\$).
  - Subfields: Undefined.

Pokud se budeme věnovat národním polím doplňujícím naše katalogizační záznamy, začneme otázkou z pomyslného testu. Pokuste se určit správnou odpověď.

Při implementaci prvního mezinárodního bibliografického formátu (UNIMARC) vznikl v roce 1993 blok národních polí (blok 9XX) – jako možnost jak:

- a) zachovat oblíbené údaje předcházející katalogizační praxe;
- b) řešit nedostatečnosti knihovních systémů;
- c) suplovat chybějící neimplementované formáty (authority, exemplářové údaje);
- d) výjimečně zapisovat nadstandardní údaje, údaje nad rámec katalogizačních pravidel, související s konkrétním formátem?

Samozřejmě, že teoreticky by měla být správně odpověď za d), pokud ale vycházíme z reality, musíme připustit, že jí odpovídají všechny nabídnuté odpovědi a k ideálu se teprve postupně přibližujeme. Definici Pole bloku 9xx najdete na adrese http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_inf.htm. Zvlášť jsou nadefinována pole pro bibliografický a autoritní formát. S poli bloku 9xx se nyní můžete setkat v záznamech v české národní bibliografii, v souborném katalogu, v záznamech větších i menších knihoven.

Během let došlo v náplni polí k určitému posunu. Jako první ustupovalo použití polí, která umožňovala pouze ze setrvačnosti zachovávat některé postupy dřívější katalogizační praxe. Těžší to bylo s poli suplujícími další formáty. Na rozdíl od autoritního formátu, který byl implementován pár let po bibliografickém formátu a vznikl pro něj samostatný blok polí 9xx, se v bloku polí 9xx pevně usadila některá pole exemplářových údajů. Tento specifický formát nebyl v UNIMARC definován a metodika zápisu údajů se tedy zpravidla řídila tím, jak to vyhovovalo v používaných knihovních systémech a projektech. S přechodem na MARC 21 mizela i pole, která suplovala nefunkčnost polí UNIMARC. Po redakci záznamů mizejí pole, kam se dočasně ukládaly informace z retrokonverzí, naopak přibývají pole související s novými činnostmi, která knihovní formáty nereflktují nebo reflektují nedostatečně rychle.

Příklad z praxe:

Pole 975 v NK ČR

Původně mělo v UNIMARC sloužit k zápisu selekčních údajů nad rámec pravidel. Anglo-americká katalogizační pravidla oproti starším pravidlům omezují tvorbu některých záhlaví, např. pro spoluautory (rozpis více než tři

autorů), překladatele a ilustrátory. Katalogizátoři si v polovině 90. let vyžádali možnost pole, kam by mohli nadstandardní údaje zapsat. Vedle tohoto účelu se používalo i k duplicitnímu záznamu jména, uvedeného jako součást záhlaví autor/název v bloku propojovacích polí 4xx (tedy v bloku, s nímž knihovní systém NK ČR neuměl správně pracovat). Po přechodu na MARC 21 se tato záhlaví v záznamech kontrolují a duplicitní se odmazávají. NK ČR již nyní nadstandardní selekční údaje tohoto typu nepoužívá.

Ukázka ze záznamu před opravou:

7001	a Ullrichová, Daria, d 1949- 7 xx0006731 4 edt
70012	a Rostand, Edmond, d 1868-1918. t Cyrano z Bergeracu
78718	t Cyrano de Bergerac. Česky
901	f [1. vyd.] o 20030514
9751	a Vrchlický, Jaroslav, d 1853-1912 7 jk01151037 4 trl
9751	a Rostand, Edmond, d 1868-1918 7 jn20000604705 4 aut
SYS	001245672

Stav souboru národních polí před aktualizací

Národní knihovna České republiky
National Library of the Czech Republic

Nová budova

[O knihovně](#) >> [Odborné činnosti](#) >> [Zpracování fondů](#)

Pole bloku 9XX/UNIMARC	Pole bloku 9XX/MARC 21
<p>Vysvětlivka: (N) u názvu pole nebo podpole znamená neopakovatelné; (O) u názvu pole nebo podpole znamená opakovatelné</p> <p>Úplné informace jsou uvedeny u textu pole s názvem uvedeným tučným písmem.</p> <p>Druhý a čtvrtý sloupec obsahuje informaci o použití pole v bázích NK ČR (dřívejší použití v UNIMARC a stávající v MARC 21). Zkratka Souborného katalogu ČR se vyskytuje jen tehdy, používá-li se pole pouze v Souborném katalogu ČR.</p> <p>Chybějící zkratka znamená, že pole NK ČR nepoužívá, ostatní knihovny budou přes KATPOL dotázány, zda pole používají.</p> <p>Aktualizace 11. listopadu 05 (nová podpole 984cd); aktualizace 23. března 2006 (změny 910 indikátory; doplněno 922 v M21;</p> <p>962 redakce polí používaných v ANL - doplňky 943-951; 695; opravy ve formulacích); 3. srpna 2006 (nová pole 926 a 595),</p> <p>22. srpna 2006 (910 nová podpole d,q, 947 1. indikátor nová hodnota 2)</p> <p>25. září 2007 (nové pole 978)</p> <p>Obsahuje:</p> <p>1) Pole xx9 a x9x</p> <p>2) Pole bloku 9xx</p> <p>3) Nestandardní podpole a indikátory</p>	
1) Pole xx9 a x9x	
<p>349 - Poznámka k ochraně dat - reprodukce v mikroformě</p> <p>Indikátory nejsou definovány.</p> <p>Podpole:</p> <p>a - Forma reprodukce (mikrofilm, digitální záznam, ...)</p> <p>b - Bližší určení (pozitiv-negativ, černobílý-barevný, ...)</p> <p>c - Místo uložení reprodukce (instituce, signatura, ...)</p>	<p>349 - Poznámka k ochraně dat - reprodukce v mikroformě</p> <p>Indikátory nejsou definovány.</p> <p>Podpole:</p> <p>a - Forma reprodukce (mikrofilm, digitální záznam, ...)</p> <p>b - Bližší určení (pozitiv-negativ, černobílý-barevný, ...)</p> <p>c - Místo uložení reprodukce (instituce, signatura, ...)</p>

Počet polí: 53 (stav k 1. 7. 2008)

Typy údajů

- Pomocné údaje agentury ISBN
- Údaje pro povinné statistiky (Oborové třídění MK, Třídění UNESCO)
- Údaje pro správu projektů: souborného katalogu, oborové informační brány, evidenci retrokonverze
- Údaje z retrokonverzí
- Specifické údaje pro staré tisky
- Specifické údaje pro článkovou bibliografii
- Specifické údaje pro věcné zpracování (anglické ekvivalenty, údaje z retrokonverze)
- Údaje nad rámec pravidel používané pro všechny typy dokumentů

Uspořádání polí:

Pole 900–989 slouží k národnímu využití, pole 990–999 jsou určena pro interní potřebu knihoven nebo knihovních systémů, nezasílají se do SK ČR.

Pole jsou uspořádána vzestupně podle číselného označení tagů, obdobně zaměřená pole jsou číslována po sobě. Soubor národních polí původně vznikl dohodou mezi NK ČR a SNK jako česko-slovenský (v souvislosti s projektem CASLIN), původní omezený prostor zneumožnilo systematictější členění polí.

Standardní, národní, interní, ...?

Základní zásadou pro definici nového pole bloku 9xx je, jak již bylo řečeno, jeho využitelnost ve více knihovnách nebo zveřejnění v rámci národní bibliografie či jiného národního projektu. Při úvahách o zavedení nového pole do praxe by měl první krok vést k pravidlům a posléze k manuálu formátu (dále je dobré se porozhlédnout, zda a jak pole implementovaly ostatní knihovny). Záznam pro souborný katalog je ke knihovnám celkem vlídný, předepsané jsou jen základní údaje. Pokud knihovny potřebují zapisovat údaj přesahující rozsah minimálního záznamu, často místo hledání či přizpůsobení se standardům, volí nově definované lokální pole. To se při výměně ze záznamu ztrácí a s ním i cenné informace.

Příklad z praxe:

V souvislosti s vývojem typologie dokumentů uvažujeme o doporučení přednostního využití standardního pole 006 pro případ dokumentů, je-

jichž specifika odpovídají více typům dokumentů. E-knihy chceme např. označit jako knihu i elektronický zdroj, a umožnit vyhledání záznamu ve dvou dílčích bázích. NK ČR používala svůj nástroj k virtuálnímu označení těchto dokumentů, které se získá kombinací dat z různých polí, takže se vyhnula použití standardního pole 006 (stačí první pozice, která v kódované podobě dodá do záznamu potřebnou informaci). Pole 006 není povinné, jeho implementace v ostatních českých knihovnách asi minimální, v zahraničních knihovnách rovněž. Ale výsledkem je, že NK ČR pro potřeby vyhledávání dala přednost technickým možnostem knihovního systému před standardním popisem, což je zřejmě nesprávný postup.

Pokud v katalogizačních standardech neuspějeme, je další zastávkou právě Blok polí 9xx, kde bychom si mohli ověřit, zda jsou požadované údaje již definovány a zda je možné se k využívání pole připojit. **Tento krok by měla ulehčit aktualizovaná podoba přehledu Pole bloku 9xx, která je od začátku září vystavena k připomínkování.** Pokud se nepodaří požadované pole najít, je dalším možným krokem – vzhledem k tomu, že před knihovny stojí podobné nové úkoly, které pravidla nebo formát zatím nestačily reflektovat – formulovat návrh nového pole bloku 9xx, pravidla pro formulaci nového pole jsou součástí aktualizace.

PŘECHOD NA NOVÝ KNIHOVNÍ SYSTÉM NA UNIVERZITĚ J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Ivo Brožek, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (UJEP) nemá centrální knihovnu, knihovnické a informační služby zajišťují jednotlivé fakultní knihovny, kterých je nyní pět:

- Středisko vědeckých informací Fakulty sociálně ekonomické,
- Knihovna Fakulty umění a designu,
- Knihovna Fakulty výrobních technologií a managementu,
- Knihovna Fakulty životního prostředí,
- Ústřední knihovna Pedagogické fakulty (slouží též Přírodovědecké fakultě, Filozofické fakultě a Ústavu zdravotnických studií).

V dlouhodobém záměru UJEP je vytvoření Univerzitní knihovny spojením všech fakultních knihoven, jejich fondů i služeb do plánované nové budovy v zamýšleném univerzitním kampusu. Do jejího zprovoznění však budou fakultní knihovny nadále fungovat samostatně.

Pro automatizaci knihovnických procesů byl v roce 1993 vybrán automatizovaný knihovní systém T-series (TINLIB) a od roku 1994 byl postupně zaváděn (nejdříve to byl modul Katalog v single verzi v knihovně Pedagogické fakulty a knihovně Fakulty životního prostředí, postupně přibývaly další moduly, síťové verze, další knihovny na nových fakultách). V roce 2006 tak fakultní knihovny používaly moduly Katalog, Výpůjčky, OPAC, Akvizice, Seriály (poslední dva moduly jen v některých knihovnách), provozované v lokálních sítích jednotlivých knihoven, v unixové verzi (šlo tedy o pět samostatných instalací). Pro zpřístupnění na webu byla použita aplikace TinWeb, rovněž pět samostatných instalací.

Již někdy v roce 2004 jsme si začali uvědomovat, že jde o systém starší generace, který ve své době byl velmi dobrý, ale nyní již je morálně zastaralý (neodpovídá již současnému technologickému vývoji, neumožňuje reagovat na všechny nové potřeby a požadavky uživatelů a na úroveň služeb, kterou by knihovna již dnes měla poskytovat, postrádá možnost on-line operací prostřednictvím internetu, neumožňuje standardní přístupy k datům). Proto jsme se (podobně jako někteří jiní uživatelé tohoto software) začali poohlížet po jiné alternativě s cílem vybrat knihovní systém, jehož aplikace

by nám umožnila výrazně zvednout úroveň poskytovaných služeb na další roky. Překážkou byla předpokládaná velká cena nového systému.

Vytvoření Univerzitní knihovny (zapracované v dlouhodobém záměru UJEP) předpokládá spojení všech fakultních knihoven, jejich fondů i služeb a tedy zavedení nového, výkonného knihovního systému. Původně jsme s přechodem na nový systém a sloučením fakultních databází počítali až po výstavbě nové budovy. Ta se však jednak oddaluje, jednak jsme dospěli k názoru, že by zjevně bylo příliš náročné současně slučovat knihovny i měnit systém (k témuž závěru došli na Jihočeské univerzitě). Přechod na jeden společný systém by umožnil vytvořit Univerzitní knihovnu UJEP „virtuálně“ ještě před výstavbou její budovy.

Když v květnu 2006 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhlásilo rozvojové programy pro veřejné vysoké školy na rok 2007, rozhodli jsme se využít programu 8. „Program na rozvoj přístrojového vybavení a moderních technologií“, podprogram b) „Rozvoj informačních a komunikačních technologií“ a zpracovat projekt „Automatizovaný knihovní systém UJEP“.

Podstatou projektu měl být výběr a zavedení automatizovaného knihovního systému nové generace (jeden společný systém pro všechny knihovny na UJEP místo dosavadních pěti samostatných instalací již morálně zastaralého systému T-series v pěti knihovnách na jednotlivých součástech UJEP), implementace čipové karty studenta a zaměstnance UJEP jako čtenářského průkazu.

Pro zpracování projektu jsme museli vypracovat nejen analýzu stavu, zamýšlené cíle a kontrolovatelné výstupy, ale i rozpočet podle jednotlivých položek. Proto jsme v červenci 2006 oslovili pět dodavatelů (výrobců nebo distributorů) knihovních systémů, s nimiž jsem již předběžně hovořil během konference Inforum2006, aby nám poslali nabídku, a to:

- Cosmotron Bohemia s.r.o., Hodonín – systém Advanced rapid library (ARL)
- KP-SYS spol. s r.o., Pardubice – systém KP-Win
- LANius s.r.o., Tábor – systém Clavius SQL
- SEFIRA s. r.o., Praha – systém Daimon
- Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy, Praha – systém Aleph

V podkladech jsme popsali stávající stav a specifikovali své požadavky: Jeden společný automatizovaný knihovní systém pro všechny knihovny na UJEP. Systém musí umožňovat především základní služby, tj. akvizici, katalogizaci, výpůjční služby, správu seriálů, MVS, webové rozhraní (tj. vyhledávání přes Internet, včetně online služeb – prodlužování, rezervace, informace o vlastních výpůjčkách), server i klient Z39.50. Dále musí umožňovat stahování záznamů z jiných knihoven, statistiky, revize, sledování

historie transakcí, hromadné rozesílání zpráv elektronickou poštou, správu autorit, správu uživatelů, správu systému a kontroly.

Na jednom databázovém stroji (který bude umístěn v prostorách UJEP) tedy bude provozována jedna společná aplikace, umožňující fungování pěti samostatných fakultních knihoven (každá knihovna musí mít přitom možnost nastavení vlastních pravidel pro jednotlivé operace). Společné budou číselníky, databáze dokumentů, databáze čtenářů (nebude však např. možno, aby kniha vypůjčená z jedné fakultní knihovny byla vrácena do jiné).

Počet licencí současně pracujících knihovníků: minimálně 35, čtenářů: minimálně 50. Kapacita systému: nejméně 12 000 čtenářů, 400 000 knihovních jednotek, za den 5 000 výpůjčních transakcí.

Systém musí používat aktuální normy a standardy (AACR2, MARC21 apod.), umožnit uživatelské rozhraní kromě češtiny též alespoň v angličtině (včetně věcných rejstříků), být schopen napojení na studijní systém STAG (pro import a aktualizaci údajů o čtenářích-studentech), pracovat s čárovými kódy a v budoucnu s čipovými kartami studenta, zařízením na samoobslužné výpůjčky a RFID.

Součástí dodávky je i zprovoznění systému, zaškolení, převod (migrace) všech dat z dosavadních pěti oddělených systémů T-Series do společné databáze.

Dále jsme požadovali vyplnit podrobnou tabulku (180 položek) požadovaných parametrů systému, kterou jsme chtěli využít pro porovnání nabídek. Šlo o rysy, na které jsme byli v dosavadním systému zvyklí, nebo které jsme naopak postrádali, např.: snadné vyhledávání názvu; ovládat editační masku i z klávesnice (nejen myší); výběr údajů z číselníků, slovníků; maska MARC 21 s přednastavením indikátorů; jednoduché vkládání autorit při editaci záznamu; tisk lístků pro katalog, různých seznamů; okamžitá indexace záznamů; možnosti sofistikovaného vyhledávání; vícestupňová struktura nákladových středisek; variabilní texty objednávek; nastavitelnost parametrů výpůjčního modulu; automatické kontroly při půjčování atd. (Předpokládali jsme vyplňovat: ANO; ANO - a uvést stručně bližší podrobnosti; ANO, nastavitelné uživatelem; NE; NE, můžeme zařadit; NE, je v plánu na rok 2007; nepřichází v úvahu; není nám jasné. Nutno přiznat, že tato tabulka byla zbytečně podrobná a nepřinesla předpokládaný efekt.)

Všechny oslovené firmy nám nabídky poslaly. Byla vytvořena pracovní skupina pro posouzení nabídek (účast zástupců všech fakultních knihoven – aby potom nemohli vyčítat, že „Brožek vybral nevhodný systém“, i počítačových specialistů z Centra informatiky).

Původně jsme nepočítali s předváděním systémů – mysleli jsme, že zasláné podklady a možnost podívat se na existující instalace na webu bude dostačující. Když se ale první dodavatel ozval a navrhl nám to, tak jsme tuto

možnost využili a koncem srpna jsme každý den věnovali prezentaci jednoho systému – za účasti nejen členů pracovní skupiny, ale i dalších knihovníků popř. proděkana.

Vlastní rozhodování nebylo jednoduché – jednak byly systémy v mnoha parametrech podobné, jednak nás tížila zodpovědnost – pokud vybereme nějaký horší systém, budeme se s ním cca 10 let trápit. Nakonec jsme do užšího výběru zařadili dva systémy (Aleph a ARL) s tím, že na základě jejich podkladů bude zpracován a odevzdán rozpočet projektu a že v období několika měsíců do schválení projektů bude časový prostor pro návštěvu v konkrétní knihovně, která na daný systém přešla ze systému T-series, abychom viděli, jaká je praxe a dozvěděli se zkušenosti knihovníků.

V nákladech projektu tak byl zahrnut knihovní systém, vč. implementace, konverze knihovních dat, školení správce systému a uživatelů, server, záložní zdroj UPS, nové pracovní stanice, snímače čipových karet, mzda správce knihovního systému.

Na začátku roku 2007 bylo oznámeno, že rozvojový projekt Automatizovaný knihovní systém UJEP byl na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR schválen (č. 147/2007).

Mezitím jsme navštívili Centrum knihovnických a informačních služeb Vysoké školy ekonomické v Praze (systém Aleph) a Jihočeskou vědeckou knihovnu v Českých Budějovicích (systém ARL) – na obou těchto pracovištích se nám ochotně několik hodin věnovali a mnohé jsme se dozvěděli.

V únoru až březnu 2007 bylo provedeno výběrové řízení na dodavatele knihovního systému podle zákona o veřejných zakázkách, osloveno bylo 5 firem (výše uvedených), nabídka došla od 4 firem, 1 nabídka byla vyřazena pro formální nedostatky, vybrán byl systém Advanced Rapid Library (ARL) firmy Cosmotron Bohemia.

Následně začala analýza stávajících pracovních procesů v knihovnách, nastavení parametrů systému – číselníků, zobrazovacích formátů, analýza a konverze knihovních dat. Souběžně bylo organizováno výběrové řízení na dodavatele hardware (server, pracovní stanice).

Byl ustaven implementační tým, složený z vedoucích všech 5 knihoven a ze specialistů na jednotlivé agendy (katalogizace, akvizice, výpůjčky, seriály). Od 28. 5. 2007 nastoupil do Centra informatiky UJEP správce knihovního systému.

Proškolení knihovníků se týkalo jednak nového knihovního systému (zajišťoval dodavatel systému), jednak školení v katalogizačních pravidlech AACR2 a novém knihovnickém formátu MARC21, jenž v systému T-series zaveden nebyl (tato školení proběhla ve spolupráci se Severočeskou vědeckou knihovnou, která ve stejném roce také přecházela z T-series na nový

systém, přednášeli odborníci z Národní knihovny a z Masarykovy univerzity).

Větší náročnost proti přechodu na nový systém v jiných knihovnách spočívala podle mého názoru ve slučování dat z dosavadních pěti samostatných systémů, v nutnosti dohodnout se na společných pravidlech (přičemž řešitel projektu neměl nařizovací pravomoc vůči ostatním fakultním knihovnám, které někdy to, co se dohodlo, nedodržely).

Činnost ve starém knihovním systému ve všech knihovnách byla ukončena 24. 8. 2007, konverze dat proběhla ve dnech 25. 8. až 3. 9. 2007, provoz v novém systému začal 4. 9. 2007, nicméně hlavní nápor se dostavil se začátkem výuky 24. 9. 2007 – systém obstál.

Nový knihovní systém představuje:

- spojení pěti dosud samostatných fakultních systémů do jednoho katalogu
- záznamy v novém standardu MARC 21
- širší možnosti vyhledávání (jednoduché, rozšířené, expertní)
- různé možnosti zobrazení
- samoobslužné služby – čtenář má možnost si přes Internet knihy vyhledávat, objednat, rezervovat, prodlužovat výpůjčky

Webové rozhraní systému je na adrese <http://arl.ujep.cz>. Měsíčně se generují seznamy nových přírůstků knihoven a vystaven je i seznam odebíraných časopisů.

Od září 2007 se na naší vysoké škole začaly vydávat průkazy studenta ve formě čipové karty (na jiných školách již běžně využívané). Pro jejich využití jako čtenářského průkazu muselo být vyřešeno propojení kartového a knihovního systému UJEP a import a konverze dat o studentech.

Úspora finančních prostředků umožnila rozšíření projektu o ukládání plných textů diplomových a bakalářských prací na univerzitním dokumentovém serveru dSPACE.ujep.cz – bylo zakoupeno rozšířené diskové pole, na serveru byla provedena lokalizace a strukturace a od jara 2008 je používán k realizaci Směrnice rektorky 05/2007 ke zveřejňování závěrečných prací (v knihovním systému je bibliografický záznam práce s odkazem na plný text na dokumentovém serveru). Oproti plánu jsme v listopadu 2007 absolvovali navíc školení v tvorbě jmenných autorit.

Ukončením projektu v prosinci 2007 a jeho úspěšnou prezentací na oponentním řízení 15. 1. 2008 však práce neskončila. Na poradách vedoucích knihoven, konaných jedenkrát měsíčně, je třeba řešit nové požadavky na úpravy resp. sledovat starší dosud nevyřízené. Na UJEP není systémový knihovník a náš správce systému nemá dost zkušeností. Postupně by bylo třeba sloučit duplicitní záznamy monografií, jmenných autorit (autoři, na-

kladatelé, edice), věcných autorit – a na to nejsou lidské kapacity. Katalogizace je časově náročnější než ve starém systému (práce ve formátu MARC 21, nutnost dotahovat resp. vytvářet autority). Letos začínáme s harmonizací jmenných autorit s Národní knihovnou (získali jsme grant z VISK).

Přestože všechno nefungovalo hned na 100 %, lze říci, že knihovníci i čtenáři jsou s novým knihovním systémem spokojeni (zejména online služby – objednávky, rezervace, prodlužování jim šetří čas). Máme moderní knihovní systém a doufám, že alespoň deset let nám vydrží.

Statistické údaje o knihovnách na UJEP k 31. 12. 2006:

	FSE	FUD	FVTM	FŽP	PF	celkem
Počet knihovních jednotek k 31. 12. 2006	21245	1405	2651	28520	256072	309893
Přírůstky za rok 2006	2118	308	162	1383	5561	9532
Počet titulů odebíraných periodik	89	34	16	92	368	599
Registrovaní uživatelé k 31. 12. 2006	2035	212	206	1062	3154	6669
Počet registrovaných výpůjček	10053	1308	328	8859	42220	62768
Meziknihovní výpůjční služba	30	4	6	291	436	767
Mezinárodní výpůjční služba	6	0	0	20	44	70
Počet míst ve studovnách a čítárnách	27	22	10	42	148	249
Prostředky na nákup fondů v Kč (včetně grantů aj.)	506505	130659	40000	181900	1963388	2822452
Počet knihov. jednotek ve volném výběru	8850	0	2651	8169	35200	54870
Celkový počet pracovníků (přepočtený)	4,3	1	1,3	3,5	12	22,1

(Tyto údaje uvádím pro představu, o jak velké knihovny se při slučování katalogů jednalo.)

PROJEKT TOC – OBOHACOVÁNÍ BIBLIOGRAFICKÝCH ZÁZNAMŮ O OBSAHY A OBÁLKY DOKUMENTŮ

Marie Balíková – Helena Dvořáková, Národní knihovna ČR Praha

Do třetího tisíciletí vstoupila knihovnická obec se základní otázkou, která vyžadovala neodkladné řešení: Jaká je úloha knihovních katalogů v současném informačním prostředí? Obstojí v konkurenci mohutných vyhledávacích strojů (Google...)? Odpovídají reálným požadavkům uživatelů? Jsou orientovány na uživatele, nebo především na knihovníky?

Již od konce 90. let minulého století prokazovaly různé analýzy týkající se informačního chování a informačních služeb poskytovaných knihovnami prostřednictvím katalogů, že je potřeba, aby se knihovní katalogy staly atraktivnější nabídkou informací s přidanou hodnotou; ukázalo se, že je žádoucí zvýšit informační hodnotu knihovních katalogů posílením jejich nadstavbových funkcí, ovšem při plném zachování jejich funkcí primárních.

Jednou z možných reakcí je obohatit knihovní katalogy, tedy konkrétně bibliografické záznamy, o náhledy obálek/přebalů dokumentů, a dále o naskenované obsahy/osnovy dokumentů (dále jen „obsahy“), a tak tyto detailní informace zapojit do procesu vyhledávání a získávání informací.

Knihovníci nejenom v zahraničí, ale i u nás se na uspokojení těchto nově formulovaných požadavků na knihovní katalogy připravovali již delší dobu a od roku 2000 měli celkem jasnou vizi. Tuto vizi deklaroval M. Vojnar v r. 2004 a nastínil budoucí možný vývoj integrace obsahů dokumentů a obálek do procesu zpřístupnění informací následovně: „V roce 2005 by se Vědecká knihovna v Olomouci ráda pokusila o rozběhnutí projektu ... zprovoznit linku vytváření digitalizovaného obsahu, která bude zaměřena na českou odbornou produkci, jež do knihovny v rámci celostátního povinného výtisku dochází. Tato linka musí být propojena se zpracováním a indexováním bibliografických záznamů. V rámci linky budou vyřešeny potřebné technické parametry (formát digitalizovaného obrazu při vytváření, archivace, formát digitalizovaného obrazu pro zpřístupnění, plnotextové indexování, externí odkazování). V rámci projektu by měla být řešena i spolupráce s třetími stranami ohledně přejímání obálek odborných titulů. Jako výhodnější se zde nabízí jednat spíše s virtuálními knihkupectvími (Vltava, Kanzelsberger, aj.) než přímo s vydavateli. Výsledky projektu by pak měly být

nabízeny i dalším českým knihovnám, ať už v indexované podobě v bibliografických záznamech, nebo prostřednictvím externích odkazů.¹

Jistě jenom nedopatřením byl plán realizace této vize situován pouze do mateřské instituce. Vědecká knihovna v Olomouci (dále VKOL) se totiž již od přelomu 2003/2004 aktivně podílela na přípravách kooperativního zpracování české odborné produkce v rámci sdílené katalogizace Cluster, tedy na úzké kooperaci, s dalšími dvěma institucemi – Národní knihovnou České republiky (dále NK ČR) a Moravskou zemskou knihovnou (dále MZK).

Právní souvislosti

Závisí však poskytování těchto služeb pouze na samotných knihovnicích? Mohou knihovníci uspokojit tyto oprávněné požadavky uživatelů o své vůli, tedy bez odpovídajícího legislativního rámce a bez smluvně uzavřené dohody s jinými poskytovateli těchto služeb, jako jsou vydavatelé a distributoři dokumentů? V Česku to podle legislativy platné do poloviny roku 2006 možné nebylo.

Až v roce 2006 se především úsilím a tlakem ze strany SKIPu podařilo prosadit do novely autorského zákona 121/2000 Sb. důležité ustanovení, které knihovnám poskytuje licenci na zhotovení kopie obálky a obsahu publikace a umožňuje prezentaci těchto digitálních objektů zařadit do knihovnických katalogů. Kopie obálky, která je sama o sobě autorským dílem, musí být publikována ve snížené kvalitě tak, aby ji nemohlo být dále využito zejména ke komerčním účelům. K převzetí kopie obálek a obsahů a jejich umístění v katalogu dané instituce je však nutný souhlas jejich tvůrců, zejména nakladatelů a vydavatelů. Odlišná je situace v případě anotace. Anotace může být chápána jako autorské dílo a z toho také vyplývá, že ji nelze libovolně kopírovat a využít bez souhlasu autora či držitele práv, což je v tomto případě nejčastěji vydavatel nebo knihkupec.²

Koncem roku 2007 byl pod garancí SKIPu zahájen projekt na podporu kopírování obálek a anotací do bibliografických/katalogizačních záznamů zveřejňovaných v knihovnických katalogích.³ Na tento projekt, jak předpokládáme, bude navazovat další pilotní projekt týkající se zprovoznění centrálního serveru pro ukládání tohoto typu digitálního obsahu, tedy náhledů obálek, v kvalitě dané novelou autorského zákona, a dále zpřístupnění anotací

---

¹ VOJNAR, Martin. *Obálky a obsahy – nová služba pro čtenáře*. In: Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004. Praha : Národní technické muzeum, 2005, s. 86–90.

² Volně podle: RICHTER, Vít. *Kopie a anotace v katalogích* [online]. Bulletin SKIP. 2008, č. 1. Dostupný z WWW: <http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull08_106.htm>

³ Více informací v uvedeném příspěvku V. Richtera (pozn. 2).

podmíněné souhlasem autora anotace a obsahů publikací pořízených knihovnami v souladu s novelou autorského zákona.⁴

Jak se tedy projekt nastíněný M. Vojnarem v r. 2004 vyvíjel skutečně a jaký je stav v červnu 2008?

Začátkem roku 2004 provedlo oddělení národních věcných autorit a věcného zpracování analýzu možnosti zapojení obsahů publikací do procesu vyhledávání informací s cílem zkvalitnit tento proces a přizpůsobit bibliografické záznamy potřebám uživatelů. Inspirací nám byl projekt DTOC, který uskutečnila Kongresová knihovna. Soustředili jsme se především na integraci obsahových informací.

Analýzu jsme zahájili identifikací reálných potřeb uživatelů knihovních katalogů, identifikací reálných technických možností, které jsme měli v té době k dispozici, a identifikací nabídky poskytovatelů digitálního obsahu na českém informačním trhu. Dospěli jsme k jednoznačným závěrům:

- Uživatel se v současné době informační exploze setkává se stále větším množstvím dokumentů tradičních i elektronických, primárních i sekundárních. Vyžaduje adekvátní zpřístupnění těchto dokumentů, které spočívá především ve snadné, rychlé a přesné identifikaci obsahu dokumentu.
- Uživatelům knihovních katalogů je ve většině případů nabídnut selekční obraz dokumentu, který je výsledkem kvalitní řízené pojmové indexace, přičemž primární snahou indexátorů je, aby se selekční obraz dokumentu shodoval s předpokládaným selekčním obrazem dotazu. Uživatelé však mnohdy pociťují nedostatek informací o dokumentu, který jim byl systémem „nabídnut“, záznamy v knihovních katalozích považují za strohé, nevystihující adekvátním způsobem obsah dokumentu.
- Cílem uživatelů v procesu vyhledávání je získat relevantní dokument pokud možno bez námahy a rychle, pomocí intuitivního dotazu, který se skládá ze dvou, maximálně tří slov; v poslední době se stále větší důraz klade také na možnost formulovat dotaz celou větou. Uživatel většinou nevyužívá možnosti formulovat dotaz sofistikovaným způsobem v bohatě strukturovaných formulářiích, mnoh-

---

⁴ PAPÍK, Richard. *Vyhledávání informací II. : Uživatelské rozhraní a vlivy oboru „human-computer interaction“* [online]. Národní knihovna : knihovnická revue. 2001, č. 2 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0102/0102081.html>>.

dy i odmítá výběr deskriptorů z řízených vyhledávacích nástrojů – souboru deskriptorů, tezaurů, heslářů, se kterými se setkává při vyhledávání v katalogích knihoven. Strukturovaný a standardizovaný zápis jednotlivých údajů v metadatovém formátu je pro něho nesrozumitelný a z jeho konkrétního individuálního pohledu neužitečný. Uživatel si nepřeje být zatěžován technickými parametry zápisu selekčních prvků a složitostmi používaných vyhledávacích nástrojů.

- Na druhé straně je nutno konstatovat, že uživatel netuší, že strukturovaný a standardizovaný zápis selekčních prvků v bibliografických a metadatových záznamech a obohacení všech smysluplných slov v plných textech dokumentů o sémantickou informaci ve strojem srozumitelné podobě, vytvářejí základní předpoklad pro efektivní, intuitivní a rychlé vyhledávání. Svědčí o tom současný vývoj vyhledávacích nástrojů na bázi sémantických technologií i samotného sémantického webu.
- Současný uživatel stále častěji vyhledává ve sféře digitalizovaného obsahu, proto je pro něho důležitá i vizualizace informace; vizualizace se všeobecně považuje za prostředek snadnějšího a názornějšího uchopení významu. Vizualizační schopnosti dnešních informačních systémů jsou pokročilé; platí také, že informační vizualizace je reálnou oblastí, kam dnes směřuje i zájem bibliografických, faktografických a plnotextových bází dat, hybridních systémů, digitálních knihoven a speciálních softwarových podpor vyhledávání informací. Lidské oko (zrak) interpretuje totiž zobrazená (vizualizovaná) data podstatně rychleji a mnohem efektivněji než text. Je prokázáno, že zrakem v podstatě přijímáme více než 90–95 % informací z okolního světa, které jsou později zpracovány v mozku.¹
- Zajímavým zjištěním pro nás také bylo, do jaké míry je proces vyhledávání ovlivněn kvalitou struktury a zpracování dokumentu. Lze jen souhlasit s D. Tkačikovou, že „Kvalitně vytvořený dokument – bez ohledu na to, zda jde o dokument publikovaný tradiční cestou nebo o dokument elektronický – je jednoduché zpracovat pro účely vyhledání a využívání uživateli. V prostředí Webu má respektování zásad a standardů pro vytváření dokumentů snad ještě větší význam než v tradičním prostředí tištěných dokumentů, a to bez ohledu na možnosti a výhody automatizovaného fulltextového sběru dat, jež pozitivně ovlivňují vyhledávání informací uživateli. Respektování standardů usnadňuje a zkvalitňuje nejen zpracování a vyhledávání informací, ale také správu dokumentů, jejich aktualizaci, dlouhodobou dostupnost, použitelnost a nezávislost na technickém zařízení

a cílovém formátu. Hodnotný obsah strukturovaného dokumentu je jednou z cest k dosažení kvalitních výsledků hledání.⁵

Analýza technických možností byla velmi jednoduchá:

- Informační technologie, které jsme v dané chvíli měli k dispozici, neumožňovaly pracovat s digitálními objekty v prostředí knihovnických systémů (např. Aleph), proto byl zvolen ve shodě s praxí Kongresové knihovny postup přímé integrace textu obsahu dokumentu do BIB záznamu.
- Dále bylo zjištěno, že v českém prostředí na rozdíl od zahraničí není služba zabývající se poskytováním služeb tohoto typu běžně dostupná.

Výsledky výše zmíněné analýzy byly uplatněny při tvorbě aplikace TOC, jejímž vývojem byla pověřena firma Comdat, která se mimo jiné zabývá zpracováním dokumentů technologií OCR. Osvědčila se již při vývoji speciální technologie RETROKON; podobně i systém TOC je založen na aplikaci technologie OCR/ICR a špičkovém technickém i programovém vybavení.

Byla vypracována studie proveditelnosti projektu TOC – přípojování obsahů a obálek do bibliografických záznamů, jejímž cílem bylo posoudit možnost zařazení pořizování obsahů (a obálek) do procesu sdílené katalogizace Cluster. Bezprostředně se studie zaměřila na možnost integrace skenovaných obsahů. Byly vytipovány dvě možnosti uložení:

- integrace naskenovaného obsahu do bibliografického záznamu – řešení použité ve verzi TOC1
- uložení obsahu jako digitálního objektu mimo bibliografický záznam, tedy do externí databáze, přičemž bibliografický záznam obsahuje pouze link na příslušný naskenovaný obsah – řešení realizované po získání modulu ADAM ve verzi TOC2.

První verze aplikace – TOC1

Technické řešení aplikace

Původní podoba aplikace TOC počítala s tím, že skenující zapíše v klientu aplikace do příslušného okénka systémové číslo skenovaného dokumentu a to se po oskenování stane součástí jména všech souborů, které v průběhu zpracování vzniknou. Konečným produktem bude soubor ve

---

⁵ PAPÍK, Richard. *Vyhledávání informací II. : Uživatelské rozhraní a vlivy oboru „human-computer interaction“* [online]. Národní knihovna : knihovnická revue. 2001, č. 2 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0102/0102081.html>>.

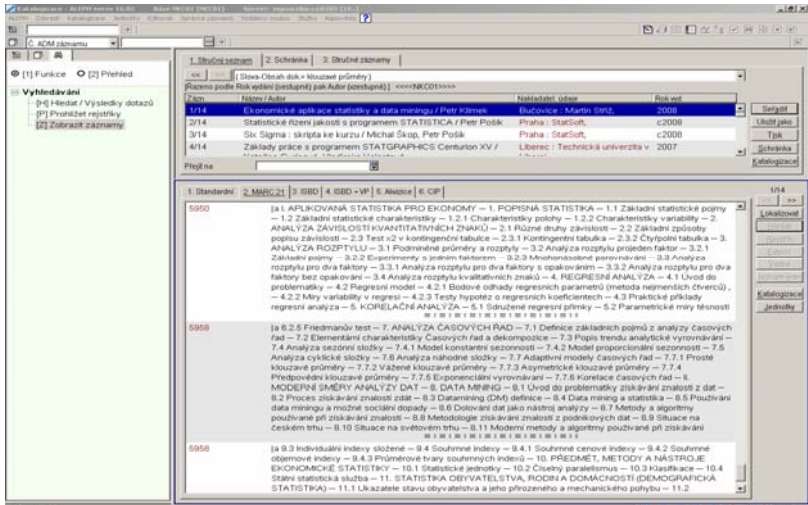
formátu Aleph obsahující pole 595 určené k indexování, které se do záznamu v bázi přidá na základě systémového čísla. Takový systém by však byl poměrně zranitelný: stačilo by zapsat systémové číslo špatně a obsah by se připojil ke zcela jinému záznamu. Zvolili jsme proto jiné řešení, náročnější pro tvůrce aplikace TOC i pomocných programů na straně Alephu, ale velmi vítané skenujícími pracovníky.

Postup při skenování a následném zpracování je tedy následující:

- katalogizátor při zpracování knihy v záznamu označí svou zkratkou, že se chystá skenovat
- každý večer se vybrané údaje z takto označených záznamů přenesou do zvláštní databáze aplikace TOC
- skenování probíhá následující den: v klientu TOC si skenující vybírá z menu dokumenty, které chce skenovat (zobrazuje se nejen systémové číslo, ale i názvové údaje); po oskenování všech dokumentů „ve frontě“ se menu vyprázdní
- OCR a s ním související programové i ruční zpracování probíhá časově nezávisle; po úplném zpracování dostává „záznam“ v databázi TOC příznak hotového záznamu, který je určen pro export
- každý večer se z hotových produktů linky zpracování TOC vytváří soubor v Aleph importním formátu, který obsahuje pole 595 pro všechny zpracované záznamy; následně se spouští vlastní import do báze v Alephu (s úplným indexováním).

Integrace obsahových informací do bibliografického záznamu

Cílem aplikace TOC1 bylo tedy přímé obohacení bibliografických záznamů o obsahové informace získané naskenováním obsahu odborných publikací. Text obsahu dokumentu byl po naskenování pomocí technologie OCR převeden do textového formátu a případně upraven. Takto upravený text obsahu byl poté vložen do speciálního pole 595 připojeného do bibliografického záznamu ve formátu MARC, které se indexovalo. Pole bylo opakovatelné, takže bylo možné zpracovávat i poměrně obsažné obsahové informace. Příliš dlouhé obsahové údaje však neúměrně zatěžovaly bibliografický záznam. Proto byla délka obsahů limitována počtem stránek (10). Výstupem první verze aplikace tzv. TOC1 byl pouze text generovaného obsahu dokumentu, avšak jeho vizualizace, např. jako pdf soubor, nebyla možná.

Obr. 1 Ukázka integrace naskenovaného obsahu zpracovaného technologií OCR do BIB záznamu v poli 595.

Skenování obsahu – součást linky zpracování

Skenování obsahu dokumentu se stalo přímou součástí linky zpracování v oddělení národních věcných autorit a věcného zpracování. Katalogizátor při tvorbě věcných selekčních prvků zvažuje i smysluplnost prezentace obsahu dokumentu v rámci bibliografického záznamu a možnost jeho indexování, tedy zapojení do procesu vyhledávání. Byla definována kritéria, na jejichž základě byly jednotlivé obsahy dokumentů posuzovány.

Jedním ze základních kritérií a cílů byla smysluplnost obsahu dokumentů a spokojenost uživatele, který, jak jsme předpokládali, bude mít k dispozici rozšířenou nabídku vyhledávání detailních odborných i populárně naučných informací. Při této příležitosti můžeme konstatovat, že již koncem roku 2006 (zhruba po 3 měsících obohacování bibliografických záznamů o informace TOC a v době, kdy tato služba nebyla ještě veřejně prezentována) jsme se setkali s prvním výrazně pozitivními ohlasy z řad studentů a odborné obce uživatelů.

Kritéria výběru

Kritéria výběru dokumentů určených ke skenování jsou dvojího druhu: technická a věcná.

V první verzi aplikace TOC1 se z technických důvodů neskenovaly

- dokumenty většího formátu – tento limit je dán technickými parametry skeneru (je respektován i ve verzi TOC2),
- dokumenty s obsahem nad 10 - 12 stránek (hrozilo „přetékání“ záznamů v Alephu), v druhé verzi při aplikaci systému ADAM délka obsahů není limitující,
- vícedílné monografie a pokračující zdroje (hrozilo „přetékání“ záznamů v Alephu), v druhé verzi při aplikaci systému ADAM tento limit nemusí být respektován.

Ve verzi TOC1 se pro malou informační hodnotu obsahů neskenovaly tyto dokumenty:

adresáře

katalogy výstav

atlasy

konverzace

beletrie

křížovky

bibliografie

kuchařky

biografie, autobiografie

pracovní sešity

cestopisy

programy koncertů, hudebních

festivalů, soutěží

citáty

průvodce

divadelní programy

slovníky, encyklopedie

fotografické publikace

soupis, seznamy

hobby příručky

statistiky

humor

texty zákonů, Bible, Deklarace

lidských práv, ústavy, apod.

jednoduché návody

učebnice pro střední školy

katalogy

učebnice pro základní školy

Pokud však části těchto dokumentů označované jako obsah zahrnovaly informace zajímavé z hlediska vyhledávání, byly do skenování zahrnuty.

Pracovní postup se osvědčil, v průběhu využívání aplikace TOC1 (od podzimu r. 2006) došlo jen k menším úpravám klienta, které pracovníkům usnadnily skenování. Kromě drobných nesrovnalostí v případech chybného skenování, kdy bylo nutné kontaktovat správce aplikace s žádostí o vymazání záznamu v TOC databázi, se objevil jediný problém, a to limit velikosti záznamu v Alephu: pokud měl obsah několik stran a i vlastní záznam byl hodně rozsáhlý, několikrát došlo k „přetečení“. Záznam se sice ani nezbořil, ani nedošlo ke ztrátě jiných údajů, nicméně obsah se nevešel celý.

Ve verzi TOC1 za období říjen 2006 – březen 2008 bylo naskenováno v NK ČR cca 10 300 obsahů dokumentů.

Druhá verze aplikace – TOC2

Jak jsme uvedli výše, technologie TOC byla od svého počátku vyvíjena jako nástroj podporující proces kooperace; při vývoji druhé verze jsme se tedy zaměřili na bezproblémové zapojení více knihoven, ať už jde o skenování obsahů publikací ze společné databáze, nebo z databází lokálních. Při takovém systému práce je již nutné řešit i automatické aktualizace klientů při úpravách a zabezpečení autentikace pro přístup jak v rámci klienta, tak pro www rozhraní, které nabízí přehledné tabulky zpracování, statistiky a možnost vyhledání konkrétního záznamu.

Technické řešení aplikace

Limit velikosti záznamu v Alephu znemožňoval připojování obsahu dokumentů k vícesvazkových dílům a sborníkům z konferencí, kde je popsáno více svazků na jednom záznamu. Avšak právě obsahy tohoto typu dokumentů poskytují velmi cenné informace. Toto omezení bylo překonáno zapojením přídatného modulu ADAM pro správu digitálních objektů jako nadstavby systému Aleph. ADAM totiž umožňuje připojovat (primárně se očekává, že online z prostředí klienta) také textové dokumenty, z nichž vytvoří xml soubor pro indexování do speciálního indexu slov. Kromě toho je samozřejmě možné připojovat jakékoli jiné soubory, obrázky, hudbu apod., všechno buď tak, že soubor přímo uložíme do zvoleného adresáře, nebo vložíme pouze URL externího souboru. Ruční připojování výsledků skenování + OCR zpracování samozřejmě nepřicházelo v úvahu, lze však vytvořit program, který by příslušné tabulky systému naplnil potřebnými daty. A když už budeme soubory připojovat, proč neumožnit uživatelům vidět i obsah v originální oskenované podobě? A odtud byl už jen krůček k využití skenovací linky i pro zpracování obálek. ADAM totiž navíc dovede pracovat s náhledy, které se mohou zobrazit přímo v záznamu, zatímco připojené soubory se zobrazí až po kliknutí na odkaz.

Zadání verze TOC2

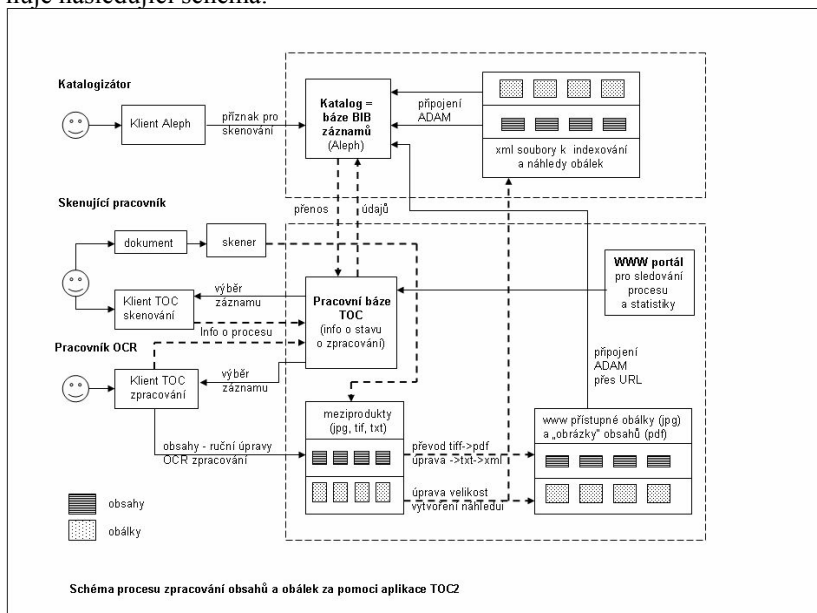
Bylo tedy zpracováno zadání pro rozšíření aplikace TOC1 a zahájen vývoj systému nazvaného TOC2. Vlastní zprovoznění se trochu opozdilo kvůli problémům s modulem ADAM, který není zcela standardním modulem a odmítal spolupracovat v režimu dvou serverů (Aleph + Oracle), který funguje v Národní knihovně. Kromě nové verze aplikace TOC musely být vytvořeny i zcela nové programy pro zpracování získaných dat a jejich import do Alephu – nyní již nešlo o prostý import polí do bibliografického záznamu, ale plnění interní oraclovské tabulky a ukládání opracovaných textových a obrazových dat na serveru do příslušného adresáře. Úpravy do-

znal i program pro export bibliografických údajů z Alephu pro databázi TOC.

Oproti původní verzi obsahuje nová verze tyto zásadní úpravy a doplňky:

- umožňuje používání klienta pracovníkům více knihoven; přístupová práva jsou definována na úrovni knihovny i databáze, všechny instalace klienta se automaticky aktualizují z centra
- je možné určit, zda má být skenován obsah či obálka a zda má být obsah také zpracován pro indexování, lze vybírat pro skenování i jednotlivé svazky vztahující se k jednomu záznamu; pro tento účel byl změněn způsob označování záznamu v bázi Aleph
- výstupem ze zpracování skenovaných obsahů jsou jednak textové (xml) soubory určené k indexování, jednak pdf soubory s obrazovou podobou obsahu, které se připojují k záznamu pomocí linku
- u obálek jsou konečným výstupem jednak mírně zmenšené plnohodnotné obrázky pro připojení k záznamu pomocí linku, jednak miniatury/náhledy, které se zobrazují přímo v záznamu v Alephu

Proces skenování obsahů a obálek a jejich integrace do katalogu znázorňuje následující schéma:

Obr. 2 Schéma procesu zpracování obsahů a obálek

Verze TOC2 z pohledu skenujícího

Verze TOC2 rozlišuje fázi skenování a indexování obsahu dokumentu. V první verzi se obsahy, které nebyly vhodné pro indexování (grafická úprava, nelatinkové písmo, přílišná délka), ani neskenovaly. Nyní je možné rozlišit dokumenty vhodné pouze ke skenování – výstupem je pdf soubor obsahu dokumentů; náročnost grafické úpravy, nelatinkové písmo ani přílišná délka nejsou nyní překážkou pro skenování, skenují se téměř všechny (smysluplné) obsahy dokumentů.

The screenshot shows a web browser window titled "TOC - Katalogy - Windows Internet Explorer". The address bar displays "http://toc.nkp.cz/Catalogues/BookInfo.aspx?nid=3316". The page content is divided into two main sections: "Obsah" (Table of Contents) and "Metadata".

Obsah:

- I. KONEC SELSKÉHO STAVU V HISTORII ZEMĚDĚLSTVÍ NA PRŮTĚPOMĚI 7
- II. NĚKOLIK FUNKČNĚCH OSOUDŮ 17
- III. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 59
- IV. KOMENTÁŘ 66
- V. SEZNAM ROZKŮD VÝZNAMNÝCH, SOUDNĚ STIHANÝCH A LUKROVAJÍCÍCH NA OBLASTI PRŮTĚPOMĚI V OBDOBÍ KOMUNISTICKÉ TOTALITY 85
- VI. ARKONČE SEZNAM OSOBYVNÝCH A AKCIOVÝCH PODNIKŮ A PENĚŽNÍCH ÚSTAVŮ ZCIZENÝCH ROZKŮD NA OBLASTI PRŮTĚPOMĚI V OBDOBÍ KOMUNISTICKÉ TOTALITY 98

Prameny:

- Obrazní archiv PrůtĚpomě
- Vlastní zápis kronikářské
- Vyprávění postižených rolníků
- Doklady vizuálních rolníků
- Fotodokumentace: archiv autora, archivy postižených rolníků a Svatoňovka Přídala ml.

94

Metadata:

- ID: 3316
- Kontrolní číslo: nkc20081802364
- Díl, svazek:
- Katalogizátor: zdpr
- Vytypováno: 9.6.2008 22:30
- Změněno: 10.6.2008 21:00
- Soubor: nkc20081802364_1.tif (35 kb)
- Počet stran: 1
- OCR zpracování: Ne
- Čas zpracování: 00:00:00
- Poznámka:
- Stav: Exportováno

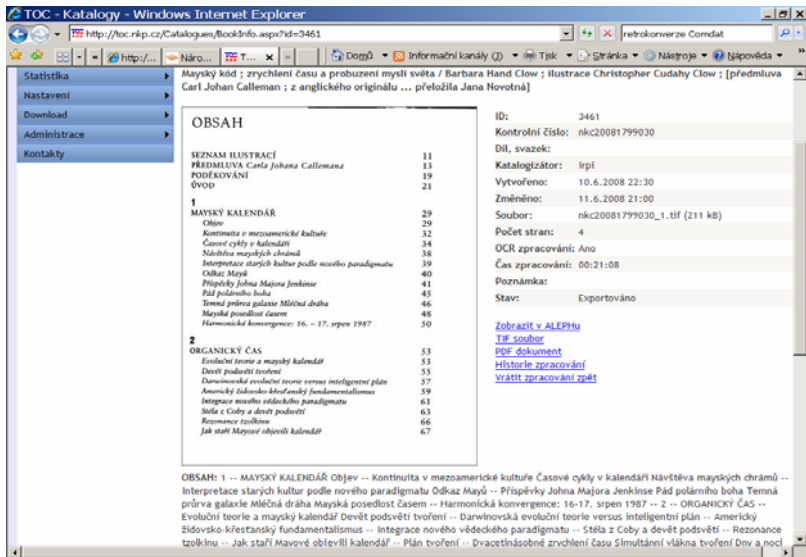
Links: [Zobrazit v ALEPHu](#), [TIF soubor](#), [PDF dokument](#), [Historie zpracování](#), [vrátit zpracování zpět](#)

OBSAH: (0 znaků)

Copyright © Condat s.r.o., 2006-2008 | Podmínky užití | [ISS-fee](#)

Obr. 3 Obsah tohoto dokumentu je určen pouze ke skenování z důvodů malé informační hodnoty nabízených informací.

Dokumenty, jejichž obsah přináší smysluplné informace, které mohou obohatit proces vyhledávání a získávání informací a jejichž zařazení do tohoto procesu je žádoucí, se skenují a indexují (zpracovávají se technologií OCR). Výstupem je pdf soubor a text obsahu zpracovaný technologií OCR.

Obr. 4 Ukázka pdf souboru a text obsahu zpracovaného technologií OCR

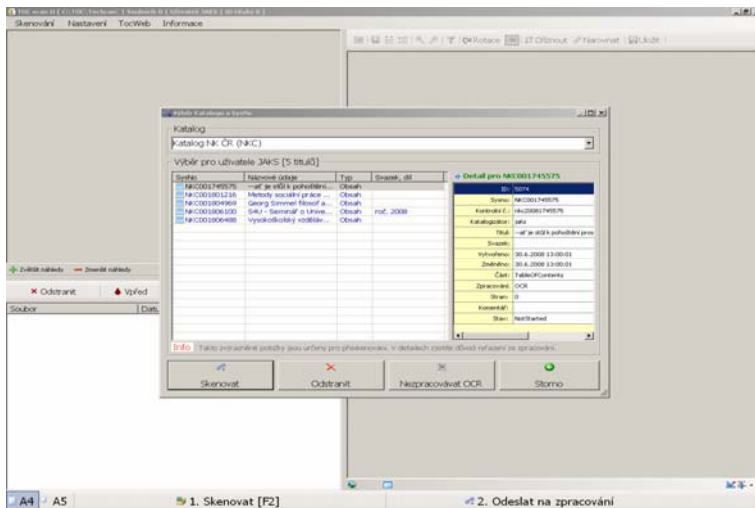
Verze TOC2 umožňuje také skenujícímu ovlivňovat průběh procesu skenování, sledovat kvalitu výstupu; neodpovídá-li kvalita naskenovaného obsahu požadovaným parametrům, skenující má možnost vrátit proces na začátek a nekvalitní obsah naskenovat znovu.

Skenující může dále:

- nastavit velikost formátu A4/A5
- rozhodnout, bude-li obsah dokumentu zpracován technologií OCR, či bude-li pro uživatele dostupný pouze ve formátu pdf, tedy jako obrázek
- odpovídajícím způsobem „opravit“ naskenovaný obsah
- zvolit potřebnou rotaci (o méně než 90°) apod.
- je možné skenovat a připojovat i jednotlivé svazky pokračujících zdrojů.

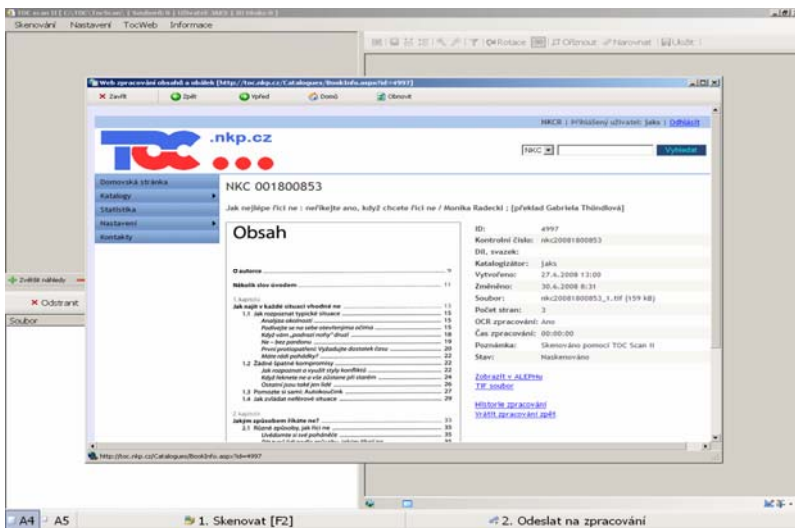
Záznamy dokumentů v nabídce je možné řadit podle názvů jednotlivých položek, např. podle systémového čísla, podle názvu, podle typu (obsah či obálka)...

Dále je možné i v procesu skenování změnit status zpracování záznamu, např. rozhodnout se, že obsah dokumentu není vhodný pro zpracování technologií OCR, použije funkci *Nezpracovávat OCR*. V případě, že uzná, že není vhodný ani ke skenování, má k dispozici funkci *Odstranit*.

Obr. 5 Ukázka klienta pro skenování

Bezprostředně po naskenování obsahů vybraných dokumentů se skenující připojí k portálu TocWeb a zkontroluje kvalitu naskenovaného obsahu. Zjistí-li závady, může proces skenování vrátit na začátek a obsah znovu naskenovat.

Obr. 6 Portál TocWeb - kontrola kvality skenovaného obsahu

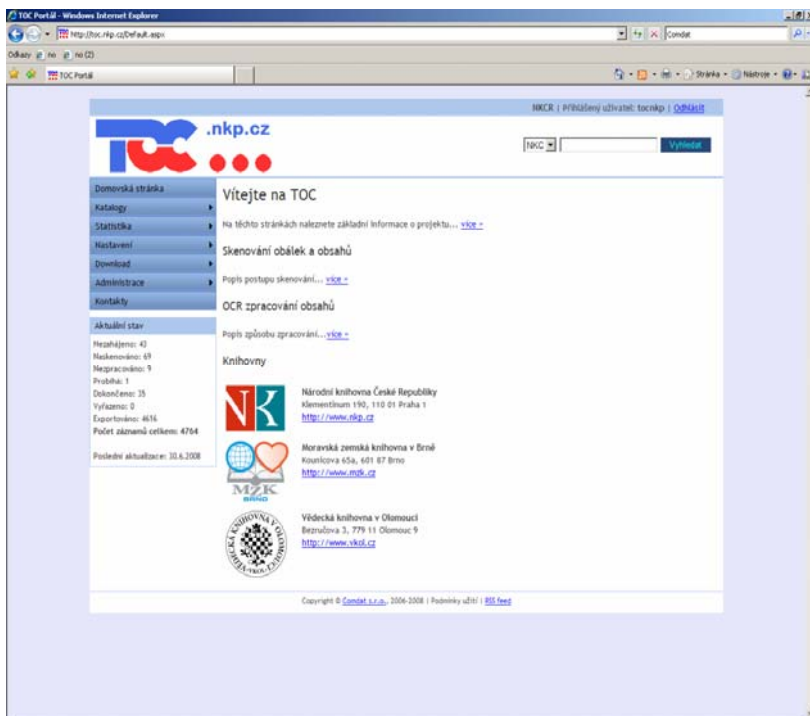
Kritéria výběru – verze TOC2

Ve verzi TOC2 se v NK ČR neskenují obsahy beletristických děl, obsahy, které nemají informační hodnotu, a dále z technických důvodů obsahy publikací nadměrných velikostí. Ostatní kooperující instituce si mohou stanovit svá vlastní kritéria tak, aby plně uspokojily potřeby svých uživatelů (mohou např. skenovat obsahy beletristických děl).

TOC2 – Portál TocWeb

Nedílnou součástí aplikace TOC je webový portál TocWeb, který jednak unifikuje a v jednom rozhraní sjednocuje informace umožňující sledování procesu skenování a kvality skenovaných obsahů, jednak zpřístupňuje statistiky.

Je dostupný pouze pro účastníky, přístup je vázán na heslo. Rozlišuje se několik kategorií zpracovatelů: skenující, zpracovatelé OCR, tzv. super-vizoři a administrátor.

Obr. 7 Vstupní obrazovka portálu TocWeb

Skenující mají po přihlášení k dispozici „své“ záznamy, supervizor (za každou instituci) „vidí“ všechny záznamy „své“ instituce. Záznamy v bázi NKC jsou dostupné všem supervizorům.

Synho	Názvové údaje	Typ	OCR	Katalogiz.	Změněno	Stav
001803377	Poděbradové : rod českomoravských panů, kladských hrabat a slezských knížat / Ondřej Falckman, Rašek Fūkala [vedoucí autorského kolektivu] ... [et al.]	Obsah	Ano	vrbael	25.6.2008 21:01	Exportováno
001807243	Arabsko-izraelské války : válka a mír na Blízkém východě od války za nezávislost v roce 1948 po současnost / Chalm Herzog ; [z anglického originálu ... přeložil Vladimír Pilát]	Obsah	Ano	vrbael	25.6.2008 21:01	Exportováno
001803331	Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám / uspořádal Marie Vanouchová, Tomáš Grfva	Obsah	Ano	vrbael	25.6.2008 21:01	Exportováno
001805044	Praktické účetní případy 2008 : příklady účtování na všech úctech / Věra Rubáková	Obsah	Ano	evko	25.6.2008 21:01	Exportováno
001804112	Daně a daňová evidence : praktický průvodce 2008 / Pavel Štehl	Obsah	Ano	evko	25.6.2008 21:01	Exportováno
001803638	Maturitní okruhy z účetnictví / P. Štehl, V. Klíčka	Obsah	Ano	evko	25.6.2008 21:01	Exportováno
001803636	Sbírka řešených příkladů z účetnictví : pro vysoké školy s ekonomickým zaměřením a střední školy s výukou účetnictví / Pavel Štehl	Obsah	Ano	evko	25.6.2008 21:00	Exportováno
001803634	Souvislý účetní příklad s účetními doklady : pro studenty obchodních akademií a ostatních středních odborných škol s výukou účetnictví / Pavel Štehl	Obsah	Ano	evko	25.6.2008 21:00	Exportováno
001804272	Prezident Beneš v letech 1935-1938 : studie a edice dokumentů / Richard Vašek (ed.)	Obsah	Ano	hedo	25.6.2008 21:00	Exportováno
001787412	Edvard Beneš : politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národní odboje (1935-1948) / Jindřich Dejmaek	Obsah	Ano	hedo	25.6.2008 21:00	Exportováno

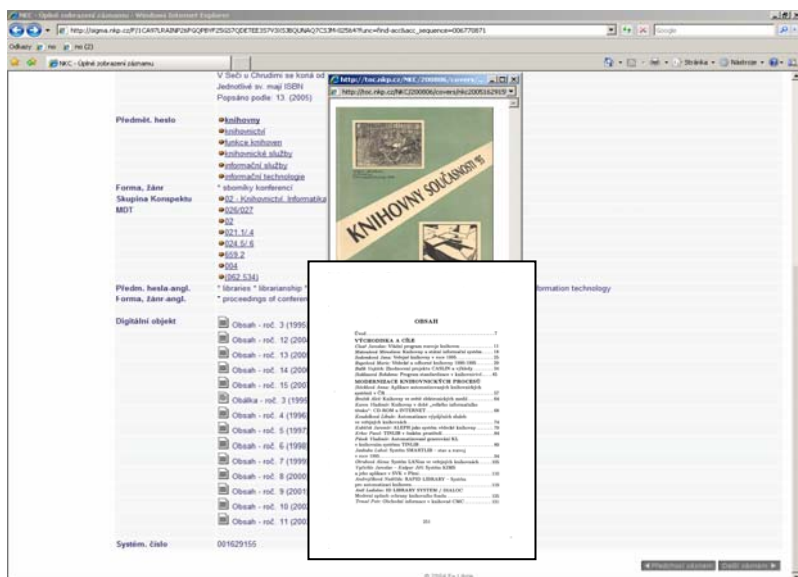
Obr. 8 Ukázka záznamů skenovaných obsahů v portálu TocWeb

Obr. 9 Ukázka statistického přehledu z pozice supervizora

Obsahy odborných sborníků

Za odborné sborníky bývají považovány publikace obsahující dva či více samostatných textů, zpravidla alespoň tematicky příbuzných, se společným názvem. Vydávají se jako monografie, nebo jako seriálové publikace. Sborníky jsou velmi užitečným zdrojem aktuálních odborných informací, zvláště sborníky z konferencí či sborníky vydávané vědeckými institucemi: ústavy, vysokými školami apod. Doposud jsou tyto informační zdroje zpřístupňovány jako součást běžně zpracovávané knižní produkce (jako monografie či pokračující zdroje), případně jsou jednotlivé odborné příspěvky z vybraných sborníků excerpovány a zpřístupněny jako součást databází univerzálních či odborně zaměřených článkových bibliografií; v tomto případě jsou v některých bázích dostupné plné texty jednotlivých příspěvků.

Obr. 10 Ukázka zpřístupnění obsahů jednotlivých příspěvků ve sborníku

Např. v ANL, která je soubornou databází výběrově zpracovaných článků a staří obsažených v seriálech (periodicky vycházejících dokumentech) a sbornících vydávaných na území ČR, jsou v kooperačním systému zpracovávány články a staře české novinové, časopisecké a periodické sborníkové produkce (sborníky vysokých škol, muzeí, archivů, materiály

z konferencí, ročenky, odborné i polytematické časopisy, kulturně-politické časopisy a populárně-naučné časopisy)⁶.

Co však na současném informačním trhu chybí, jsou právě přehledné informace o autorství a názvech jednotlivých příspěvků obsažených v jednotlivých ročnících odborných sborníků. Tento nedostatek může částečně (protože i zde se bude nutně jednat o výběr z celé řady odborných sborníků) odstranit projekt TOC – obohacování bibliografických záznamů a knihovních katalogů verze TOC2. Následující příklad obr. 10 je toho dokladem.

Postupně budou vytipovány nejdůležitější odborné sborníky v jednotlivých sémantických doménách a obsahy jednotlivých ročníků budou po naskenování připojeny do bibliografických databází.

Současný stav

V březnu tohoto roku jsme zahájili testování nové verze, koncem března byla ukončena práce v aplikaci TOC1; od té doby v NK běží skenování obsahů po novém způsobu v plném provozu. Od května se postupně zapojily obě kooperující instituce: VKOL zatím pouze se skenováním obálek, MZK se skenováním obsahů i obálek.

měsíc	NK ČR			MZK			VKOL		
	obsahy	stránky	obálky	obsahy	stránky	obálky	obsahy	stránky	obálky
TOC2									
duben	899	1824	–	–	–	–	–	–	–
květen	796	1771	–	22	42	35	–	–	488
červen	628	1270	–	177	405	435	–	–	867
červenec	666	1383	–	147	285	447	–	–	660
celkem:	2989	6248		346	732	917			2015
TOC1	10300								

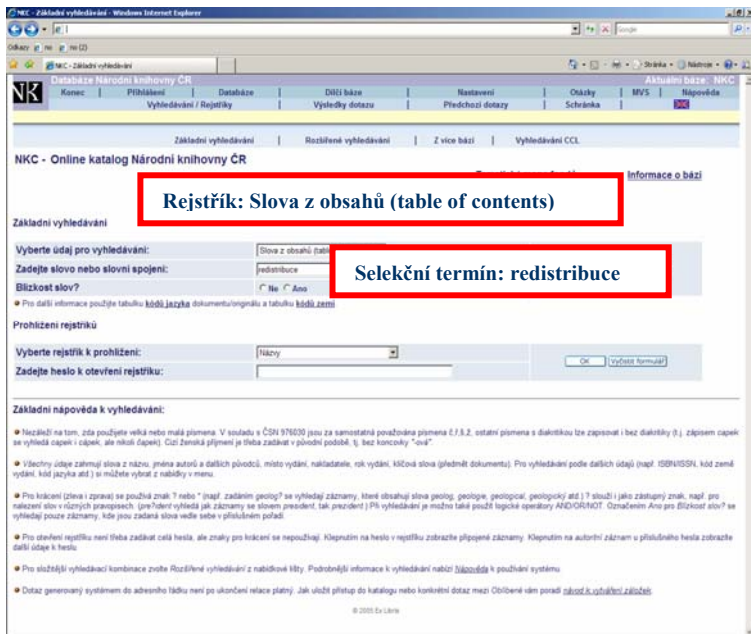
Obsahy dokumentů, které byly oskenovány NK ČR v TOC1 (cca 10 300), byly v průběhu července 2008 zpracovány tak, aby se i pro ně dal plnohodnotně použít modul ADAM: soubory tif byly převedeny na pdf soubory, byly opracovány texty obsahů pro indexování z pole 595 a potřebné údaje byly zaneseny do příslušné oraclovské tabulky. Celkem tedy máme k dispozici **cca 16 700** naskenovaných obsahů dokumentů.

Přínos připojování digitálního obsahu do BIB záznamů – obohacení procesu vyhledávání

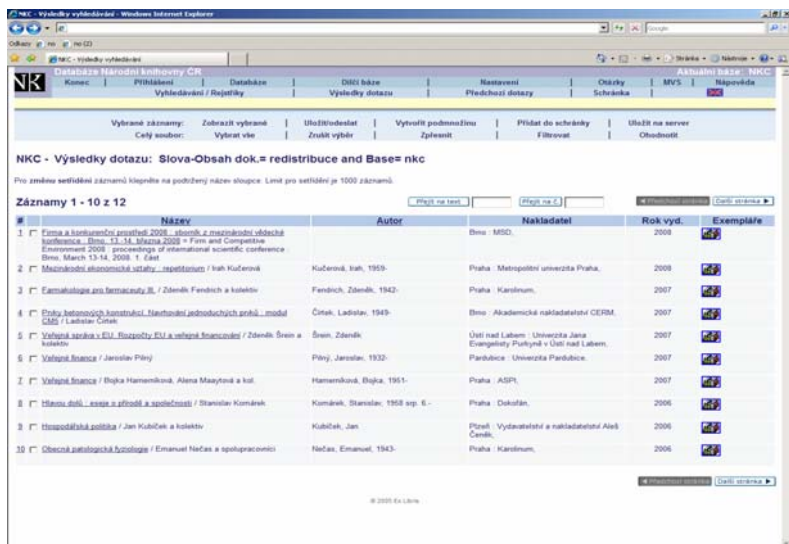
Vyhledávání v databázi NKC bylo rozšířeno o speciální index „Slova z obsahů (table of contents)“. Uživatel pomocí specifického selekčního termínu, který není součástí přístupového aparátu (souboru tematických autorit), získá dokumenty, kde vyhledávací termín je uveden v rámci naskenovaného obsahu dokumentu:

⁶ Více informací na adrese

http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=oazp_kooperace.htm

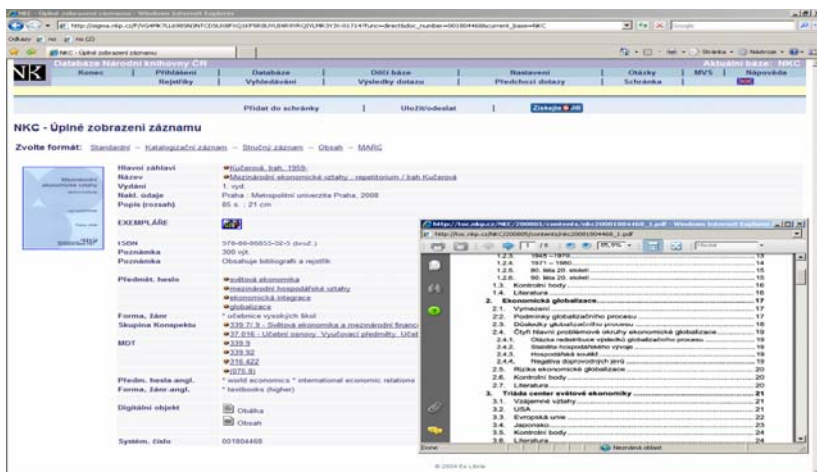

Obr. 11 Ukázka vyhledávání v rejstříku Slova z obsahů (table of contents)

Obr. 12 Ukázka setu dokumentů získaných zadáním vyhledávacího termínu „redistribuce“

Uživatelé se nabídnou soubor dokumentů, jejichž naskenované obsahy zahrnují požadovaný selekční termín, a tímto efektivním způsobem získá potřebné detailní informace.

Obr. 13 Ukázka bibliografického záznamu s náhledem obálky a částí obsahu dokumentu

Závěr

Positivní ohlas uživatelů na obohacení bibliografických záznamů o informace zejména z obsahů publikací ukázal, že v případě realizace projektu TOC knihovníci zareagovali na reálné požadavky uživatelů adekvátním způsobem a že knihovní katalogy mají potenciál poskytnout speciální informační hodnotu, která v současné době není běžně dostupná v jiných vyhledávacích systémech.

KOLIK PRÁCE KNIHOVNÁM PŘIDĚLÁVÁ SOUBORNÝ KATALOG ČR?

Eva Svobodová – Danuše Vyorálková, Národní knihovna Praha

Letos bychom vás rády se Souborným katalogem ČR seznámily z jiné strany. Většinou popisujeme, jak Souborný katalog ČR využívat a jak a proč do něj přispívat. A jako „správné agentky s teplou vodou“ přidáváme rozsáhlý a barvitý rozbor toho, v čem může SK ČR knihovnám ulehčit jejich práci. Dnes sklouzneme možná k témuž, ale rády bychom alespoň začaly odjinud a odpověděly si na otázku: **Kolik práce vlastně spoluúčast na budování Souborného katalogu ČR, popř. jeho využívání, knihovníkům přidělává?**

Ano, i jeho využívání může přidělat knihovníkům práci! Například knihovník katalogizátor, který chce SK ČR využívat pro stahování záznamů, musí nejprve sám něco udělat. Začneme-li od Adama – musí přesvědčit svého zřizovatele, aby vyčlenil finanční prostředky na nákup knihovnického systému (který garantuje dodržování knihovnických standardů) včetně protokolu Z39.50 umožňujícího pohodlné stahování záznamů. Pro knihovníka, který pracuje například v malé muzejní nebo nemocniční knihovně, to nemusí být věc tak úplně snadná, neboť zřizovatel nejenže nemusí mít pro jeho požadavek pochopení, ale hlavně nemusí mít k dispozici příslušnou finanční částku. A tak nezbyvá knihovníkovi nic jiného, než zasednout k Internetu a podívat se, kde by se dalo požádat o peníze. Je-li úspěšný, najde nějakou grantovou agenturu nebo program vyhlášený ministerstvem, který se pro jeho účely hodí – pak už zbývá jen napsat žádost o grant a znovu zaútočit na zřizovatele, aby poskytl peníze alespoň na spoluúčast (např. u grantů z programu VISK je to minimálně 30 % z celkových nákladů na projekt). S přidělením grantu nic nekončí – naopak přibude spousta práce spojená s nákupem, instalací a „ochočením“ nového knihovnického systému (a samozřejmě následně také s vyúčtováním grantu ...). Pokud vše proběhne dobře a knihovní systém, který knihovna koupila, má implementován i Z39.50 klienta, může si knihovník nadefinovat SK ČR jako další databázi a využívat ho obdobným způsobem jako své vlastní databáze – může vyhledávat a kopírovat záznamy ze SK ČR ve svém vlastním prostředí.

(SK ČR je budován ve formátu MARC21. Díky konvertoru mohou záznamy ze SK ČR – stejně jako z dalšíchází Národní knihovny – stahovat i knihov-

ny, které ještě zůstávají v UNIMARCu: podle toho, jak si bázi nadefinují na svém klientu, se jim záznamy nabídnou buď v originálním formátu MARC21, nebo konvertované do formátu UNIMARC. Na výběr je i dvojitý kódování diakritiky: v Česku nejrozšířenější CP-1250 i „modernější“ UTF-8.)

Základní informace o přístupu

Adresa	sigma.nkp.cz (195.113.132.81)
Port	9909
ID/heslo	nejsou vyžadovány
Syntax	USMARC(=MARC21)/UNIMARC/SUTRS/XML(dc) – podle požadavku odeslaného klientem
Kódování	UTF-8 (originální), CP-1250 – nutno vždy vybrat podle jména báze
Dostupnost	24 hodin denně; 7 dní v týdnu (kromě pravidelného zálohování systému v noci ze soboty na neděli a občasných údržbových prací)

Přístupné databáze

jméno báze pro CP-1250	jméno báze pro UTF-8	Obsah
SKC	SKC-UTF	Souborný katalog ČR
SKCP	SKCP-UTF	Souborný katalog ČR – seriály (podmnožina SKC)
SKCM	SKCM-UTF	Souborný katalog ČR – monografie = knihy a speciální dokumenty (podmnožina SKC)

SK ČR samozřejmě není jediným zdrojem pro stahování záznamů (parametry pro nadefinování databází – nejen SK ČR, ale i dalších katalogů českých knihoven – pro stahování záznamů může knihovník najít na adrese: http://www.stk.cz/ZIG/TAB1_Z3950.html), ale jedná se o zdroj relativně bohatý – nabízí více než 3 330 000 záznamů českých i zahraničních monografií, seriálů i speciálních druhů dokumentů.

Stahovat záznamy ze SK ČR mohou knihovny i přes Jednotnou informační bránu – více informací je k dispozici na adrese: <http://info.jib.cz/informace-pro-knihovny/prebirani-zaznamu>.

Má-li knihovník nastavený SK ČR jako zdroj ke sdílení záznamů, může ho využít při katalogizaci. **Ale i tím mu může přibýt práce!** Zdroj s tak vysokým počtem záznamů (3 330 000), který navíc (v oblasti monografií) spolumbduje cca 200 institucí, obsahuje např.

- mnoho záznamů dokumentů, v jejichž názvu se opakují stejná slova, nebo jejichž názvy jsou totožné (učebnice), přestože se jedná o různá díla
- záznamy na různá vydání stejných titulů (včetně jazykových verzí)
- záznamy dokumentů, jejichž autoři mají stejná jména (Novák, Svoboda, Novotný ...) a bohužel i duplicitně uložené záznamy zcela totožných dokumentů, neboť katalogizační praxe jednotlivých přispívajících knihoven se často liší i v tak základních oblastech jako je zpracování údajů o ISBN, autorech, názvech, rocích vydání a počtu stran, ze kterých se tvoří klíče¹ potřebné k automatické deduplikaci nově importovaných záznamů.

V roce 2007 zaznamenal SK ČR rekordní nárůst počtu přispívajících knihoven. Přibýlo padesát spolupracujících institucí. Tento trend pokračuje i v roce 2008. Správce SK ČR je samozřejmě tímto stavem velmi potěšen, ale má to i své stinné stránky. V SK ČR společně s novými přispěvateli vzrostl (a to značně) počet duplicitně uložených záznamů – resp. počet záznamů, které se nepodařilo při importu deduplikovat pomocí programů. Správce SK ČR musí tyto duplicity vyhledávat a odstraňovat ručně, což je práce velmi náročná a zdlouhavá.

Pracovníci SK ČR od počátku roku 2008 ručně deduplikovali 3 596 titulů a smazali 7 846 záznamů, které byly uloženy duplicitně (počet smazaných záznamů se statisticky podchycuje až od února 2008).

Vraťme se ale od problémů, které má správce SK ČR s jeho budováním, zpět k problémům, které má knihovník využívající SK ČR při stahování záznamů. Po prohledání SK ČR prostřednictvím klienta Z39.50 knihovník nemusí obdržet jako odpověď na svůj dotaz (například přes jméno autora) pouze jeden záznam (což by bylo ideální), ale obdrží seznam záznamů – a to v případě SK ČR mnohem větší, než kdyby prohledával pouze katalog

---

¹ Na základě algoritmů různých pro odlišné druhy záznamů se vytvoří z různých polí a podpolí záznamu tzv. „otevřené“ klíče. Tyto nestejně dlouhé klíče se hashovací metodou MD5 zakódují do řetězce o 30 alfanumerických znacích, který se uloží do záznamu do pole KEY, podpole a. Při tvorbě „otevřených“ klíčů se potlačují mezery a nealfanumerické znaky, veškerá písmena se převádějí na ASCII hodnoty, používají se různé metody pro výběr určitého počtu či určitého druhu znaků z podpole. Více informací najdete na adrese : <http://www.caslin.cz/spoluprace/importy/deduplikacni-procedury?searchterm=kl>.

jedné konkrétní instituce. Čím větší seznam, tím samozřejmě více práce s jeho prohledáváním. **Na druhé straně ale platí, že při využití SK ČR se výrazně zvyšuje i pravděpodobnost nalezení záznamu dokumentu, který knihovník právě potřebuje stáhnout.** U nových dokumentů se tento „nedostatek“ dá hravě překonat tím, že knihovník bude vyhledávat přes ISBN. Jak může knihovník při použití protokolu Z39.50 formulovat svůj dotaz, které termíny lze při vytváření dotazu kombinovat a které ne, to záleží na možnostech koupeného knihovnického systému a na tom, jak systémový knihovník (nebo technik od dodavatelské firmy) systém nastaví.

Na tom, jak je systém nastaven, závisí i to, která pole (které údaje) budou z vyhledaného záznamu v SK ČR převzata při stahování do záznamu stahující knihovny. To musí knihovník rozhodnout při instalaci systému. Pokud nemá např. zájem o stahování národních polí (úplný seznam polí viz http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_Blok%209XXUNI_M21.htm), je potřeba, aby je pro stahování zakázal.

Správce SK ČR se snaží, aby v katalogu zůstávaly pokud možno vždy záznamy s nejvyšší kvalitou (záznamy odpovídající přijatým knihovnickým standardům, s co největším počtem vyplněných polí, obsahující vedle kvalitního jmenného popisu i co nejúplnější popis věcný – předmětová hesla, klíčová slova, MDT, Konspekt – pocházející z knihoven s nejlepší úrovní katalogizace).

Ne každý knihovník si ale přeje mít ve své databázi takto široké záznamy. Záleží jen na něm, která pole pro stahování zakáže úplně a která bude výběrově v převzatých záznamech umazávat nebo naopak, která bude chtít doplnit. (Například specializované knihovny nejsou zcela spokojeny s věcným zpracováním „velkých“ knihoven (s univerzálním fondem) – považují je za „příliš hrubé“ a jejich potřebám nevyhovující). Opracovat převzatý záznam jistě stojí knihovníka určité úsilí, to by však musel vyvinout i v případě, že by záznam stahoval z jiného zdroje, nebo zpracovával sám. Proto se domníváme, že přebíráním záznamů z SK ČR knihovník spíš svou práci šetří, než že by mu přibývala. Navíc činnosti související s nákupem a instalací knihovnického systému (včetně instalace klienta Z39.50, nastavení SK ČR jako zdroje pro stahování záznamů a vyloučení některých polí – údajů – ze stahování) jsou činnosti jednorázové a úsilí vynaložené na jejich zajištění se v budoucnosti mnohonásobně vrátí.

Obecně platí, že záznam převzatý ze SK ČR by měl být prokontrolován na UNIMARC a MARC 21. Proto má přebírání záznamů z SK ČR velkou výhodu pro ty knihovny, které nejen že SK ČR využívají, ale také do něj přispívají. Převzaté záznamy by měly při opětovném zaslání do SK ČR projít bez problémů kontrolami a nezpůsobit duplicitu.

MĚLY BY!!!

Existují dva případy, kdy neprojdou:

- a) když v nich knihovník udělal dodatečně úpravy, které jsou v rozporu s MARC21 (popř. UNIMARC)
- b) když mezi stažením záznamu a jeho znovu posláním do SK ČR došlo k úpravám (zprísněním) kontrolních programů, kterými každý záznam importovaný do SK ČR prochází

V takovém případě nejsou záznamy do SK ČR přijaty a knihovníkovi (z dodávající instituce) **přibude práce s jejich opravou**. Duplicitu může způsobit záznam v SK ČR pouze v případě, že knihovník změnil ve staženém záznamu některý z následujících údajů – hlavní autor, názvové údaje, rok vydání, počet stránek a ISBN.

Pomalu jsme se dostali od využívání SK ČR k jeho budování. **Kolik práce přibude knihovníkům, pokud se rozhodnou přispívat do SK ČR? Na začátku spolupráce opravdu hodně.**

Začít přispívat do SK ČR znamená zařadit mezi jiné pravidelně vykonávané práce novou činnost – export záznamů pro SK ČR a kontrolu importů záznamů do SK ČR.

Spolupráce začíná vždy zasláním vzorku záznamů správci SK ČR. Už v této chvíli je knihovník nucen:

- seznámit se s informacemi týkajícími se přispívání do SK ČR (dostupnými na adrese: <http://www.caslin.cz/spoluprace>) včetně instrukce pro minimální a „subminimální“ záznam pro SK ČR (<http://www.caslin.cz/spoluprace/standarty/standarty-pro-souborny-katalog-cr/>) a konvenci pro pojmenování souborů: <http://www.caslin.cz/spoluprace/dodavani-dat/importy-konvence/>)
- rozšířit své znalosti o vlastním knihovnickém systému – seznámit se s exportem dat ze svého systému a možná i přenastavit některé parametry, což si může vyžádat i konzultace ze strany firmy dodávající knihovnický systém
- seznámit se s používáním FTP serveru, protože soubory záznamů se správci SK ČR předávají prostřednictvím FTP serveru
- seznámit se s terminologií, kterou ho jeho systém doposud nenutil používat, ale která je používána ve statistických výstupech souvisejících s importy záznamů do SK ČR (z názvu se náhle stává 245a nebo 200a podle toho, zda používaný knihovnický systém pracuje s formátem MARC21 nebo UNIMARC (což jsou v podstatě také cizí slova), z neškodného autora se stává podezřelá „stovka“ nebo „sedmistovka“, ze tmy se začínají vynořovat jako netopýři indikátory, které nemají správnou hodnotu, a někde uvnitř knihovnickova počítače v tichosti přebývá zcela neviděna jakási „nulnulajednička“, která jednoznačně identifikuje záznam v jeho databázi a podle níž má vyhledávat záznamy, které kontrolní programy označily jako chybné a které je třeba opravit a znovu zaslat do SK ČR atd. ...).

Správce SK ČR si uvědomuje, že zvlášť tato „jazyková bariéra“ může být pro knihovníka, např. v menší muzejní knihovně zcela osamocené a stovky kilometrů vzdáleného od sídla firmy, dodávající mu knihovnický systém, velmi stresující. Cesta k jejímu překonání vede jen přes vzájemnou vstřícnou komunikaci, v níž se zúčastnění nebojí třeba i opakovaně klást tytéž otázky a společně na ně nacházet odpovědi. Do této komunikace bývají často zataženi i zástupci firem jednotlivých knihovnických systémů, protože správce SK ČR, sám pracující v systému ALEPH500, není schopen zodpovídat otázky týkající se konkrétních problémů, na které knihovníci narážejí při práci v ostatních systémech. Pro knihovny pracující v systému ALEPH jsou na stránkách SK ČR uveřejněny „Rady pro knihovny se systémem ALEPH“: <http://www.caslin.cz/spoluprace/dodavani-dat/rady-aleph/>.²

Úsilí, které musel knihovník vyvinout při zahájení spolupráce se SK ČR, je veliké, ale časově omezené. Ve chvíli, kdy záznamy, které knihovník posílal k analýze, projdou nejen přes ruční kontroly, ale i přes kontroly strojové, může knihovník zahájit pravidelné odesílání nově zpracovaných záznamů do SK ČR. Jak to bude dělat často, je jen na něm. Z hlediska SK ČR je optimální interval 1x týdně – 1x měsíčně. (Technicky možné je zasílat data k importu i denně.) Záznamy lze správcem SK ČR předávat jako soubor dat pojmenovaný v souladu s názvovou konvencí a vystavený na FTP server NK ČR – stejně jako při testování dat. Nebo může knihovník umožnit SK ČR „shrabovat“ záznamy ze své databáze pomocí protokolu OAI-PMH.

Tím si ale přidělá na začátku ještě trochu práce navíc ☺.

Musí zajistit splnění následujících předpokladů:

- knihovna má OAI provider schopný pracovat na úrovni setu, který nezahrnuje celou databázi: set = podmnožina plnohodnotných záznamů určená k exportu pro souborný katalog
- formát shrabovaných dat bude marc21 (=marcxml) nebo unimarc a data budou v kódování UTF-8 (v případě jiného kódování je nutno tuto skutečnost projednat se správcem)
- set nesmí v žádném případě obsahovat: nehotové záznamy (i pokud by prošly kontrolami, nemusejí mít korektní klíč, čímž by vznikaly duplicity), záznamy z katalogizace „přes pult“ nebo z retrokonverze, pokud jsou méně kvalitní a mají mít nižší váhu (zde lze zvážit možnost zvláštního setu) a záznamy seriálů, pokud knihovna nemá se správcem SK dohodnutý příjem těchto záznamů
- pokud knihovna velmi často zasahuje do již odeslaných záznamů (tj. značná část shrabnutých záznamů by po předimportním zpra-

---

² Knihovny pracující v systému LANIUS nebo CLAVIUS mohou rady pro spolupráci se SK ČR najít na adrese : <http://www.lanius.cz/caslin.htm> a <http://www.lanius.cz/chybyvSK.htm>.

cování byla odmítnuta, protože se již v bázi nacházejí), měla by zajistit, aby set neobsahoval již dříve odeslané záznamy

- jestliže knihovna používá v záznamech lokální pole či podpole (s výjimkou polí bloku 99X), musí zajistit, aby se do shrabovaných dat nedostaly – jinak jsou záznamy odmítnuty při kontrolách „Shrabování“ záznamů přes protokol OAI je třeba otestovat. Před zahájením testování musí knihovník poskytnou správci SK ČR následující údaje:

- URL OAI provideru
- jméno setu
- formát (marc21, unimarc)
- e-mailovou adresu, na kterou má být odesílána zpráva o výsledku shrabování
- periodicitu shrabování (týdenní, měsíční)

Pokud proběhne testování v pořádku, ušetří si knihovník práci s pravidelným exportováním záznamů pro SK ČR. SK ČR bude automaticky v nastaveném časovém intervalu „shrabovat“ záznamy přímo z jeho databáze. **Kde však knihovník práci neušetří, je kontrola výsledků importu jeho záznamů.**

Atž se rozhodne knihovník pro OAI nebo pro exporty ze své databáze, měl by se v pravidelných intervalech informovat, jak import záznamů z jeho knihovny dopadl. Základní statistické údaje o zpracování jednotlivých dávek jsou připisovány do souboru „Statistiky importů“. Na adrese: <http://www.caslin.cz/pro-uzivatele/spolupracujici-knihovny/seznam-knihoven-zasilajicich-do-sk-cr-zaznamy-v-elektronicke-podobe/> je k dispozici seznam přispívajících knihoven. Knihovny jsou v seznamu seřazeny podle sigel. Kliknutím na siglu je možno otevřít webové stránky přispívající knihovny. U každé sigly je uveden:

- v tabulce ve sloupci s názvem „statistika“ – text **imp**, který je **linkem ke statistikám o importu**
- v tabulce ve sloupci s názvem „statistika oprav“ – text **opravy**, který je linkem ke statistikám o opravách záznamů (více informací o možnosti dávkových oprav záznamů v SK ČR je k dispozici na adrese <http://www.caslin.cz/spoluprace/importy/moznosti-davko-vych-oprav-zaznamu/?searchterm=opravy>)
- název knihovny a místo jejího působení
- počet záznamů, které knihovna s příslušnou siglou do SK ČR dodala (v tabulce ve sloupci s názvem: „Počet záznamů v SK ČR (vlastnictví dokumentu)“)
- počet záznamů, které zůstaly v jejím vlastnictví, které nebyly přepsány záznamem jiné knihovny – v tabulce ve sloupci s názvem: „Počet záznamů v SK ČR (vlastnictví záznamu)“)
- počet dávek, které do SK ČR v příslušném roce zaslala (nebo které byly „shrabnuty“ prostřednictvím protokolu OAI).

Sigla	Statistika	Statistika oprav	Název knihovny	Počet záznamů v SK ČR (vlastnictví dokumentu)	Počet záznamů v SK ČR (vlastnictví záznamu)	Počet dávek dat zaslaných v roce 2008
ABA001	imp	opravy	Národní knihovna České republiky - Novodobé fondy a služby Praha	1508039	1413125	116
ABA003	imp	opravy	Národní knihovna České republiky - Knihovnický institut - Knihovna knihovnické literatury Praha	15413	10785	7

Kliknutím na text **imp** otevře knihovník statistiku o importech náležející k příslušné sigle³:

Přehled importovaných souborů - ABA003 - 2008

Kliknutím na jméno souboru získáte detaily k předimportnímu zpracování.
Kliknutím na číslo ve sloupci Perio získáte přehled importu periodik.

Importy za rok 2007

Soubor	Datum	Zasláno	Perio	IN	ADD	UPD	NEW	Přijato
aba003_12	20080102	32	0	31	4	1	26	31
aba003_01	20080205	48	0	48	6	5	36	47
aba003_02	20080303	53	0	52	10	2	49	52
aba003_03	20080407	44	0	43	3	2	38	43
aba003_04	20080505	33	1	32	3	4	25	32
aba003_05	20080602	34	0	34	2	3	28	33
aba003_06	20080701	51	0	51	7	1	42	50
Soubor	Datum	Zasláno	Perio	IN	ADD	UPD	NEW	Přijato

Zde získá knihovník základní statistické údaje

- kdy byl soubor importován, kolik obsahoval záznamů (sloupec Zasláno)
- kolik z nich bylo periodik (sloupec Perio)
- kolik záznamů program zpracovával (IN)
- kolik záznamů bylo připsáno k záznamům z jiných knihoven (ADD)
- kolik záznamů naopak přepsalo záznamy z jiných knihoven (UPD)

³ Ke stejné tabulce se může knihovník dostat i přes url adresu:

<http://sigma.nkp.cz/web/skc/sigla/sigla.htm>, místo slova „sigla“ je nutno dosadit do adresy individuální siglu knihovny zapsanou malými písmeny.

V námi zvoleném příkladě by to byla sigla aba003 a adresa by vypadala takto:

<http://sigma.nkp.cz/web/skc/aba003/aba0031.htm>.

- kolik záznamů nenašlo v SK ČR duplikát a bylo importováno jako záznamy originální (NEW),
- poslední údaj vypovídá o celkovém počtu naimportovaných záznamů (Přijato).

Kliknutím na libovolný řádek získá knihovník detailní údaje o přijatých a nepřijatých záznamech:

Detaily o zpracování zaslaných souborů

V tabulce najdete výsledky předimportního zpracování zaslaných souborů. Pokud byla v souboru periodika, byla vyřazena na začátku zpracování - další čísla se tedy týkají zpracování monografií (=knih a speciálních dokumentů). Kliknutím na podtržené jméno souboru získáte log z kontroly na správnost polí MARC. Informace o zpracování periodik získáte kliknutím na číslo ve sloupci Perio (periodika se obvykle budou zpracovávat později).

Soubor	Datum	Celkem	Knihy	Spec.d.	Perio	Chyby form.1	Chyby form.2	Chyby MARC	Chyby konv.	OK-mono	Dupl. 910	Dupl. KEY1	Dupl. KEY2	Přijato
<u>aba003_12</u>	20080102	32	30	1	0	0	1	0	0	31	0	0	0	31
<u>aba003_01</u>	20080205	48	43	5	0	0	0	0	0	48	1	0	0	47
<u>aba003_02</u>	20080303	53	49	4	0	0	0	1	0	52	0	0	0	52
<u>aba003_03</u>	20080407	44	42	2	0	0	0	1	0	43	0	0	0	43
<u>aba003_04</u>	20080505	33	27	5	1	0	0	0	0	32	0	0	0	32
<u>aba003_05</u>	20080602	34	33	1	0	0	0	0	0	34	1	0	0	33
<u>aba003_06</u>	20080701	51	51	0	0	0	0	0	0	51	1	0	0	50
Soubor	Datum	Celkem	Knihy	Spec.d.	Perio	Chyby form.1	Chyby form.2	Chyby MARC	Chyby konv.	OK-mono	Dupl. 910	Dupl. KEY1	Dupl. KEY2	Přijato

Dalším kliknutím na podtržené jméno souboru získá knihovník log z kontroly na správnost polí MARCu

Informace o záznamech, které nebyly přijaty do SKC

Výsledky kontroly souboru na pole MARC:

Přehled vyskytujících se chyb:

#710\$2#: Podpole '2' v poli '710' není deklarováno v kontrolním souboru

Seznam vadných záznamů:

000064869_cpk20080064869' ** #710\$2#: Podpole '2' v poli '710' není přípustné
 CONVERT 53 RECORDS
 52 RECORDS OK
 1 RECORDS WITH ERRORS

Ve výše uvedeném příkladu byla nalezena pouze jedna chyba. Pole 710 (což je ve formátu MARC21 vedlejší záhlaví – jméno korporace), obsahovalo nepovolené podpole „2“. Z tohoto důvodu nebyl záznam do SK ČR přijat.

Knihovnika, který má zájem, aby i tento záznam byl do SK ČR přijat, čeká následující práce:

- vyhledat záznam ve své databázi, a to podle čísla záznamu, které je ukládáno do pole 001 (knihovník často neměl doposud potřebu podle tohoto čísla vyhledávat záznamy ve své vlastní databázi, a tak ho v této chvíli možná opět čeká rozšíření znalostí o svém vlastním systému)
- záznam v databázi opravit a označit ho tak, aby byl při následujícím exportu pro SK ČR zařazen mezi vyexportované záznamy popř. zařazen mezi záznamy, které budou „shrabovány“ přes protokol OAI nebo záznam po opravě samostatně vyexportovat a obratem poslat správci SK ČR.

Nutno podotknout, že existuje i případ, že knihovník nemůže ve svém systému záznam opravit, protože mu to nedovoluje rozhraní jeho katalogizačního modulu. Týká se to především záznamů přebíraných z jiných zdrojů, kdy knihovník, pokud nemá dobře nastaveno, která pole se při stahování záznamů nemají do jeho záznamu přebírat, převezme pole, které mu jeho systém ani nezobrazí ani nedovolí editovat. V takovémto případě nezbývá knihovníkovi nic jiného, než nechat záznam ve vlastní bázi neopravený. Ale stále má ještě možnost zanést do SK ČR informaci o vlastnictví dokumentu, a to prostřednictvím on-line formuláře, který je k tomuto účelu v SK ČR vytvořen. Samozřejmě je s tím spojena další práce navíc. Tato práce zahrnuje:

- vyhledání příslušného titulu v SK ČR
- (po zalogování) otevření příslušného editačního formuláře a jeho vyplnění a odeslání.

SKC - Aktualizace záznamu - Windows Internet Explorer
http://sigma.nkp.cz/F/HID5ILVDI95XAA272VSP7AC3NBH6CCLJQ69YDBAAKLYH8UJ52N?func=file&file_name=service-u

Aktualizace záznamu - monografie

Aktualizovat údaje   Vymazat údaje ze záznamu

Sigla: CBA001

Ident. číslo: *

Signatura: *

Signatura stud.:

Svazky:

Typ dokumentu:

Poznámka:

Zpráva pro správce báze: ***

OK   Zrušit

Ve formuláři je vhodné vyplnit identifikační číslo záznamu (jedná se o již vícekrát zmiňované, číslo z pole 001, které v bázi dodávající knihovny jednoznačně identifikuje záznam) a signaturu. Tyto údaje (jeden nebo druhý, záleží na volbě knihovníka v době, kdy začíná spolupracovat na budování SK ČR) umožňují vytvořit propojení mezi záznamem uloženým v SK ČR a záznamem uloženým v lokálním katalogu přispívající knihovny, což má velký praktický význam při poskytování MVS. (Více informací k vytváření tohoto propojení je k dispozici na adrese: <http://www.caslin.cz/spoluprace/dodavani-dat/propojeni-na-zaznam-v-lokalnim-katalogu/>).

Pomocí formuláře je též možno o čemkoli, co není v nalezeném záznamu v SK ČR v pořádku, včetně jeho případné duplicity s jiným záznamem v SK ČR, informovat správce. Slouží k tomu okénko Zpráva pro správce báze. Formulář může knihovník odeslat i bez vyplnění, neboť údaje o vlastníkovi – siglu dodávající instituce – načítá systém již při zalogování.

Mezi účastníky SK ČR jsou knihovny, které do tohoto katalogu přispívají výhradně tímto způsobem (nezasílají své záznamy v elektronické podobě, ale pouze se připisují k nalezeným záznamům). Připsat svou siglu do SK ČR může knihovník jen v případě, že jiná knihovna do SK ČR záznam téhož díla již dříve dodala. Knihovně, které své přírůstky neposílají elektronicky, ale jen připisují, poskytuje správce SK ČR následující službu. Na základě základních bibliografických údajů, které knihovna pošle e-mailem, vytvoří katalogizační záznam na „subminimální úrovni“ (nebo záznam stáhne z jiného zdroje), a umožní tak knihovníkovi se k záznamu připsat. On-line formulář je možné též využít opačně – pro odepsání vlastnictví dokumentu – odejmutí sigly knihovny ze záznamu SK ČR.

V případě monografií a speciálních druhů dokumentů využily knihovny roce 2008 možnost připsat svou siglu do záznamu SK ČR celkem 1129 x a odejmuly svou siglu 650x. (V případě seriálů je využití on-line formuláře mnohem častější – informace budou následovat).

Zatímco práce spojené se zahájením spolupráce se SK ČR byly sice náročné, ale v podstatě jednorázové, a práce spojené s odesláním dávek do SK ČR si knihovník může v rámci svého systému víceméně zautomatizovat nebo výrazně ulehčit použitím OAI protokolu, činnosti související s kontrolou statistik o importech a odstraňováním programem identifikovaných chyb, jsou opravdu činnosti, které knihovníkovi fakticky přibudou. Útěchou může být snad to, že bude-li se knihovník věnovat odstraňování chyb ve svých záznamech, je vysoce pravděpodobné, že v nových statistikách bude chyb čím dále tím méně – neb jak praví přísloví: Chybami se člověk učí. ☺

Zkušenosti správce SK ČR navíc ukazují, že řada knihoven, které se spolupráce se Souborným katalogem zpočátku velmi obávaly právě kvůli rozkrytí chyb při katalogizaci a nutnosti jejich oprav, si stojí velmi dobře a chyby se v záznamech buď neobjevují vůbec nebo jen ve velmi malém množství.

Správce SK ČR předpokládá, že záznamy, které jsou ve statistice označeny jako chybné a u nichž je připojena diagnostika chyb, budou dodávajícími knihovnami opraveny a znovu dodány. Je však plně na rozhodnutí knihovníků v dodávajících knihovnách, kdy se tak stane a zda se tak vůbec stane. Správce SK ČR nemá žádný kontrolní mechanismus, který by mu umožnil zjistit, zda knihovník statistiku o importu přečetl, záznamy opravil a znovu do SK ČR zaslal. Nemá také žádné prostředky něco takového na svých účastnících (přispívajících knihovnách) vymáhat. Může jen spoléhat na jejich profesionální čest a pochopení, že budovat „co nejúplnější souborný katalog“ má smysl a tudíž má smysl i veškerá práce do jeho budování investovaná.

Pokud se knihovník rozhodl spoluvytvářet souborný katalog, ať už zasíláním záznamů ze své databáze nebo jen přepisováním sigly k záznamům v SK ČR, je pro něho jistě důležité, aby i údaje, které jsou o jeho instituci zveřejňovány uživateli v návaznosti na umístění sigly jeho knihovny v záznamech SK ČR, byly pravdivé a aktuální. V záznamech v SK ČR vidí uživatel pouze siglu, název a sídlo knihovny.

Hlavní záhlaví	● Stibral, Jiří, 1932-
Název	● Život v totalitě / Jiří Stibral
Vydání	Vyd. 1.
Nakl. údaje	Třebíč : Akcent, 2007
Popis (rozsah)	206 s. : il., portréty, faksim. ; 22 cm
Ve fondu	● ABA001 [NK ČR Praha]
	● BOA001 [Moravská zemská knihovna Brno] -- sign. 2-1200.079
	● CBA001 [Jihočeská vědecká knihovna České Budějovice]
	● HKA001 [Studijní a vědecká knihovna Hradec Králové] -- sign. A0-3647

Kliknutím na siglu má ale možnost zobrazit více informací o knihovně, neboť záznamy SK ČR jsou propojeny se záznamy v bázi ADR (Adresář knihoven a informačních institucí v ČR).

V této bázi jsou k dispozici i údaje o telefonních číslech a e-mailových adresách na konkrétní oddělení nebo i konkrétní osoby, což jsou údaje, které se mohou často měnit.

V Adresáři jsou (ač běžným uživatelem neviděny) uloženy také údaje potřebné k odesílání objednávek MVS z prostředí SK ČR. Proto je třeba záznamy v bázi ADR pravidelně kontrolovat a popř. aktualizovat. **Toto je opět práce pro knihovníka konkrétní knihovny**, neboť není v silách správce SK ČR sledovat změny, které se dějí v jednotlivých přispívajících institucích. Knihovník má možnost přes webové rozhraní kdykoliv vstoupit do záznamu své knihovny v bázi ADR pomocí on-line formuláře a údaje v bázi buď opravit, nebo jen potvrdit jejich správnost. Jednou až dvakrát za rok správce k této činnosti knihovnický jednotlivých knihoven vyzývá e-mailovým dopisem. O přístup k on-line formuláři, umožňujícímu opravy v bázi ADR, má právo požádat každá z 1 999 institucí v této bázi uvede-

ných. K 1. pololetí roku 2008 má přístup k tomuto formuláři celkem 721 knihoven (450 odborných a 271 veřejných) a k opravě dat ho v roce 2008 využil 378 z nich. (Více informací o aktualizaci dat v bázi ADR je k dispozici na adrese: <http://www.caslin.cz/spoluprace/spoluprace-s-sk-cr/napo-veda-k-aktualizaci-baze-adr-on-line>).

Sigla	HKA001
Název instituce	● Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové
Cizojaz.var.názvu	● Research Library in Hradec Králové
Zkratka	SVK HK
Evid.č. MK ČR	1192
Kraj	Královéhradecký
Adresa	Pospíšilova 395, P.O.BOX 7, 500.03 Hradec Králové (služby a ředitelství) Eliščino nábř. 626, 500 01 Hradec Králové (spec. studovny, periodika)
Odpovědná osoba	Mgr. Eva Svobodová (ředitelka SVK HK) ; tel.: 495 514 610 ● eva.svobodova@svkhk.cz Mgr. Lenka Málková (zástupce)
Telefon	495 514 871-4 495 514 610 (ředitelka SVK HK) 495 514 619 (půjčovna) 495 511 510 (informační a referenční služba) 495 514 871-4, l.31 (odbor doplňování a zpracování fondů) 495 514 525 (studovna Eliščino nábř.)
Fax	495 511 781
E-mail	● knihovna@svkhk.cz ● reditel@svkhk.cz ● mvs@svkhk.cz ● pujcovna@svkhk.cz ● akvizice@svkhk.cz ● souckova@svkhk.cz (odd. služeb knihovnám) ● inform@svkhk.cz (informační a referenční služba) ● periodika@svkhk.cz
URL	● http://www.svkhk.cz ● http://aleph.svkhk.cz/F (online katalog) ● http://www.svkhk.cz/regfunkce/adresar.asp (adresář knihoven regionu)

SK ČR usiluje nejen o to, aby byl dobrým zdrojem pro sdílení záznamů, ale také o to, aby byl kvalitním a aktuálním zdrojem pro poskytování služeb, především MVS. **S tím souvisí další práce, kterou by měl knihovník spolupracující na budování SK ČR zahrnout mezi své činnosti** – odpisy sigel ze záznamů dokumentů, které jeho knihovna již nevlastní ani v jednom exempláři. Knihovník zaměstnaný v knihovně, která neprovádí jednou za čas hromadné odpisy (například z důvodu nedostatku místa ve skladech), k tomu může použít on-line formulář. Tam, kde se hromadné odpisy dělají, může knihovník zvolit následující cestu.

Záznamy na tituly, které vyřadil z fondu, vyexportuje ze své báze. Zajistí, aby při exportu bylo do pole 910p (poznámka) vloženo slovo ODPIS a vyexportovaný soubor pojmenovaný v souladu s názvovou konvencí (na

rozdíl od souborů zasílaných k importu dat se do názvu přidává na konec názvu „-o“ (např.: aba001uc.mal_oo2006_o)) předá správci SK ČR přes FTP server s žádostí o odpis titulů ze SK ČR. (Více informací o dávkových odpisech je k dispozici v textu na adrese: <http://www.caslin.cz/spoluprace/importy/moznosti-davkovych-oprav-zaznamu>).

Výhledově bude řešena tato problematika i přes protokol OAI.

Poslední práce, která může knihovníkovi přibýt a která je spojena s přispíváním do SK ČR, resp. je důsledkem tohoto přispívání, je vyřizování objednávek MVS. Tím, že knihovník začne posílat své záznamy do SK ČR, vždy riskuje, že mu do knihovny začnou chodit lidé (nebo objednávky MVS), a v době Internetu mu nepomůže ani to, že má „Knihovnu na mýtin-ce“. Čtenářům, kterým tato informace nic nepřipomíná, doporučujeme objednat si prostřednictvím MVS přes SK ČR následující titul:

V níže uvedeném příkladu byla vybrána jako knihovna, ze které lze knihu objednat, OLA001 (VK Olomouc), protože je nejčastěji vybíranou knihovnou při odesílání objednávek MVS přes SK ČR ☺. V roce 2008 na ni bylo přes SK ČR směřováno 227 objednávek z českých knihoven. (Více informací jak se připojit ke službě MVS v prostředí SK ČR je k dispozici na adrese: <http://www.caslin.cz/spoluprace/sluzby/mvs>).

The screenshot shows two browser windows. The left window displays the record for the book 'Hospoda na mýtince' by Jára Cimrman. The right window shows the 'Objednávka MVS - Souborný katalog ČR' form.

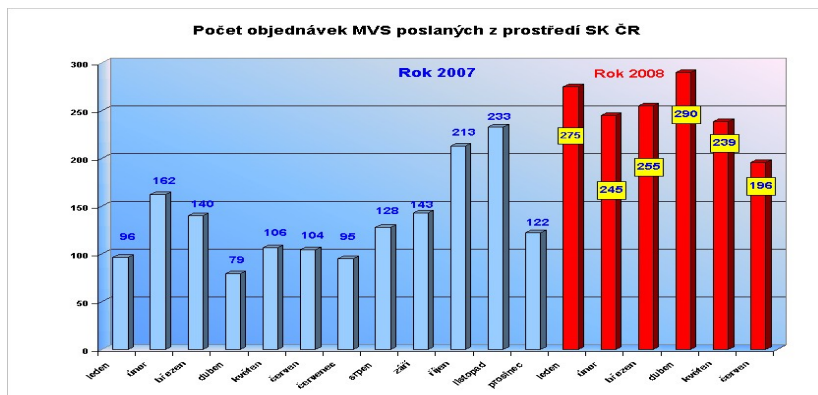
Book Record (SKR - Úplné zobrazení záznamu):

- Název:** Hospoda na mýtince : (opereta) / Cimrman, Smejtal, Světlák
- Vydání:** Vyd. 4.
- Nakl. údaje:** Praha : Paseka, 2002
- Popis (rozsah):** 63 s. : il., portréty ; 16 cm
- ISBN:** 80-7185-480-8 (brož.)
- Edice:** Dvado Jára Cimrmana ; seš. 3
- Další původce:** Smejtal, Ladislav, 1931-; Světlák, Zdeněk, 1936-
- Forma a žánr:** Česká dramata * komedie
- MDT:** 821.162.3-2

Order Form (Objednávka MVS - Souborný katalog ČR):

- Autor:** Cimrman, Jára da
- Další autor:** Smejtal, Ladislav, 1931-
- Název:** Hospoda na mýtince : (opereta) / Cimrman, Smejtal, Světlák
- Svazek:** [ ]
- Vydání:** Vyd. 4.
- Místo vydání:** Praha
- Nakladatel:** Paseka
- Rok vydání:** 2002
- ISBN:** 80-7185-480-8
- Signatura:** I-129.119
- Požadavek:** Výpůjčka Kopie
- Autor části:** [ ]
- Název části:** [ ]
- Strany:** [ ]
- Poznámka:** [ ]
- Odeslat na adresu knihovny (viz lokální záznam):** OLA001
- Požadavek platí do (datum ve tvaru RRRRMMDD):** [ ]
- Maximální částka, kterou je uživatel ochoten zaplatit (v Kč):** [ ]
- Kontaktní adresa (e-mail):** [ ]
- Jméno uživatele:** [ ]
- Číslo objednávky:** [ ]

Využívání této služby v prostředí SK ČR ukazuje za roky 2007 a 2008 následující graf:

Dosud jsme se věnovali pouze činnostem souvisejícím s budováním jedné části souborného katalogu – a to dílčí bázi Monografie a speciální druhy dokumentů. Zcela odlišnou kapitolou jsou seriály.

V oblasti periodik spolupracuje se Souborným katalogem ČR (SK ČR) cca 350 knihoven. Zvyšuje se počet knihoven, které přechází od „papírové“ spolupráce ke spolupráci online. K „papírové“ aktualizaci odběru periodik knihovny dostávají soupis aktuálně odebíraných periodik. Seznam obsahuje název titulu, ISSN, zemi vydání a nahlášené roky odběru. Takový seznam knihovna doplní o nové údaje, zapíše změny odběru a dopíše nově odebírané tituly. Zpracovaný seznam pošle zpět a správce báze zanesse údaje do SKČR.

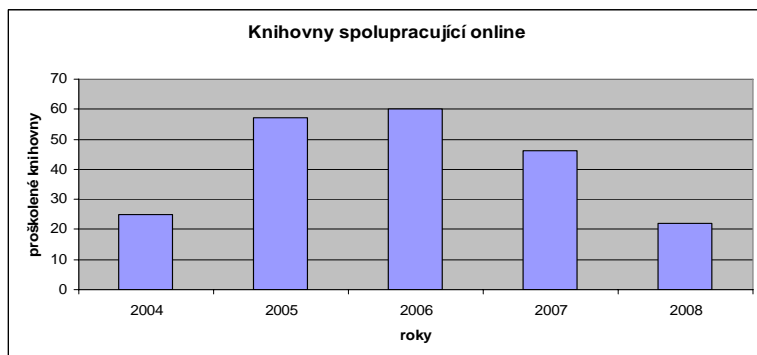
Při spolupráci online knihovna dostane také seznam, ale změny v odběru zanesse pomocí formuláře přes web přímo do záznamů v bázi SKC – Seriály. Knihovněm v prvním roce může přinést tento způsob aktualizace více práce, zejména pokud nemají všechny údaje z předchozích let správně nahlášené, ale v dalších letech se celý proces aktualizace urychlí a ušetří oběma stranám (knihovně i správci báze SK ČR) čas.

Pro ilustraci lze uvést, že pomocí formuláře bylo od začátku roku 2008 takto upraveno 13 536 údajů o odběru, knihovny zrušily (umazaly svoji siglu) 807 odběrů. Správce báze upravil 11 900 údajů o odběru.

Knihovník, který chce údaje o odběru aktualizovat, si musí příslušný záznam vyhledat v bázi Seriály. Vidí tak nejen základní údaje, které jsou v seznamu, ale celý záznam. Protože má titul v ruce nebo ho zná, může ověřit i bibliografické údaje a odhalit chyby a nepřesnosti v záznamu, může tyto údaje nebo změny nahlásit (např. změna periodicity, změna vydavatele, ukončení vydávání, upřesnit začátek vydávání titulu atd.). K tomu může vy-

užít rovněž formuláře, jehož pomocí lze odeslat přímo z aktualizovaného záznamu zprávu správci báze. Dokladem, že knihovnici využívají této služby je, že v roce 2007 zaslali knihovníci 595 zpráv a k 15.7.2008 přišlo již 295 připomínek, které jsou postupně zapracovávány do báze.

Knihovny, které využívají tuto formu spolupráce, se tak stávají spolupracovníky Souborného katalogu ČR a přispívají k jeho zkvalitnění. V současné době jsou na tuto formu spolupráce proškoleni knihovníci na 210 pracovištích.

Díky této rozšířené základně spolupracovníků se zrychlil proces aktualizace, rozšířila se práce na editaci záznamů (opravy a doplňování údajů), na odstraňování duplicit a doplňování nových záznamů (zejména starších, nejen zahraničních, ale i českých, titulů) a zvýšil se počet knihoven, které ověřují údaje zpracované v rámci retrokonverze katalogů celostátní evidence zahraniční literatury a zároveň doplňují informace o fondech starších českých seriálů.

Záznamy na současné české seriály získává SK ČR většinou z Národní knihovny ČR, která má právo povinného výtisku. U starších titulů jsou zdrojem především vědecké knihovny, které zpracovávají retrokonverzi, ale u odborných knihoven, které hlásí starší tituly, pak záznamy vytvářejí pracovníci Souborného katalogu ČR. U zahraničních titulů se snaží v co nejširší míře využívat zdroje přístupné přes protokol Z39.50. U českých titulů lze využít bázi českých periodik, dostupnou v Moravské zemské knihovně. Báze představuje bohatý a dobře zpracovaný zdroj, z nějž však bohužel nelze záznamy stáhnout, protože nedodrží standardy ani v oblasti bibliografických údajů, ani v označení vlastníka dokumentu, a záznamy je nutno zpracovat ručně. Tituly, které nejsou uvedeny v žádném sekundárním zdroji, se pak zpracovávají do SK ČR na základě údajů nahlášených knihovnou, údajů z uvedených zdrojů a s využitím kopií titulních listů.

Do SK ČR lze zasílat záznamy seriálů rovněž elektronicky. Takto dodané záznamy projdou samostatnou větví kontrol, a pokud splňují všechny parametry, dostanou se do Souborného katalogu ČR. Na rozdíl od monografií prochází záznamy seriálů i tzv. deduplikačním programem. Záznamy, které program vyhodnotí jako potencionálně duplicitní, program označí. Takto označené záznamy se pak ručně kontrolují.

Periodika jsou na rozdíl od jedné vydané monografie trochu jako živý organismus – mění se v čase: mění název, podnázvy, ISSN, místo vydání, vydavatele, grafickou úpravu, formát – vynalézavost vydavatelů je nepřehledná a sjednotit knihovnickou praxi knihoven ve zpracování je někdy opravdu obtížné i vzhledem k tomu, že knihovník má k dispozici právě jen ta čísla seriálu, která má ve svém fondu. Grafická úprava nabízí často několik možností zpracování základních údajů (název, podnázvy ...), v dokumentu rovněž nemusí být vždy uvedeny všechny potřebné údaje nebo je vydavatel uvádí nepřesně (např. ISSN) a některé údaje lze získat jen z dalších zdrojů, ke kterým knihovna nemusí mít přístup.

Z pohledu SK ČR je proto optimální spolupráce online: připisovat odběry k existujícím záznamům v bázi SKC – Seriály a do souborného katalogu posílat elektronicky jen chybějící tituly. Tím se výrazně sníží procento duplicitních záznamů (a knihovny pak mohou mít ve svých katalogích tituly zpracované podle svých „nejlepších“ představ).

Je rovněž možné záznamy z SK ČR stáhnout a po zpracování je poslat zpět. Pokud však knihovna v záznamu opraví údaje, které deduplikační program kontroluje, vznikají v bázi duplicitní záznamy: např. knihovna stáhne záznam kde je rok začátku vydávání uveden jako 199–, ale knihovník ví, že časopis vychází od roku 1993 a do záznamu údaj doplní. Pokud opravený záznam pošle zpět do SK ČR, deduplikační program vyhodnotí takový záznam jako potencionálně duplicitní (nesloučí ho se záznamem v bázi, ale v bázi zůstane označený záznam) a záznamy je třeba porovnat ručně. Obdobně dopadnou záznamy, v nichž se neshoduje místo vydání. Např.:

Neshoda v místě vydání:

24500	ja Domy komplet : jb nejlepší nabídka projektů za skvělé ceny : projekty a poradenství stavebníkům rodinných domů a vše o bydlení a budování interiérů a exteriérů
260	ja Loukovice : jb Enetholding , jc 2007-
300	ja sv. ; jc 30 cm
310	ja Periodicita není známa
3620	ja Č. 1 (2007)-

24500	ja Domy komplet : b nejlepší nabídka projektů za skvělé ceny : projekty a poradenství stavebníkům rodinných domů a vše o bydlení a budování interiérů a exteriérů
260	ja Stařeč : b Enetholding , c 2007-
300	ja sv. ; c 30 cm
310	ja Periodicita není známa
3620	ja Č. 1 (2007)-

Neshoda v době vydávání v návaznosti na změnu názvu:

24500	ja Sborník vojenské technické akademie Antonína Zápotockého , vyznamenané Řádem republiky. n Řada B, p (Technická)
24633	ja Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého
260	ja Brno : b Vojenská akademie Antonína Zápotockého, c [1953]-1989
300	ja sv.
310	ja 10x ročně
3620	ja [Č. 1 (1953)]-(1989)

24500	ja Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého . n Řada B, p Technická
24630	ja Technická
260	ja Brno : b Vojenská akademie, c 1959-1994
310	ja Vychází nepravidelně
78010	lt Sborník Vojenské technické akademie Antonína Zápotockého , vyznamenané řádem republiky. Řada B, Technická

Je potěšitelné, že spolupráce online značně přispěla i k postupnému sjednocení zápisu údajů v záznamech seriálů a diskusi k pravidlům zpracování periodik.

Podle dodatků AACR2 se i sborníky z opakovaně konaných konferencí, ročenky apod. zpracovávají jako seriály. Knihovny zpracovávaly nebo ještě zpracovávají tyto dokumenty jako monografie. Pokud nechtějí ve svém katalogu přejít na nová pravidla zpracování nebo zatím neměly možnost, neměly by takto zpracované záznamy do Souborného katalogu ČR dodávat. Opět nejjednodušší cestou, jak doplnit informace o uložení těchto dokumentů ve fondu knihovny, je využití formuláře.

Formulář, který slouží ke stažení záznamů ze Souborného katalogu ČR:

Export záznamů pro: ABB030

Výstupní soubor bude obsahovat záznamy, ve kterých je sigla Vaší knihovny uvedena v poli "910 - Vlastník dokumentu". Můžete zvolit druh dokumentu, formát záznamů, kódování a typ výstupu:

Druh dokumentu: Periodika
 Knihy a speciální dokumenty

Formát: MARC 21
 UNIMARC

Kódování: Windows 1250
 ISO 8859-2
 UTF-8

Výstup: ALEPH sekvenční formát
 ISO 2709
 MARC XML
 Tiskový formát

Exportovat: Všechny záznamy
 Pouze záznamy aktualizované knihovnou v období
od - do

OK Zrušit

© 2006 Ex Libris, NK ČR

Online formu spolupráce využívá stále větší počet odborných a specializovaných knihoven (muzea, galerie, archívy, ústavy Akademie věd ČR, ale i knihovny různých institucí), které nemají zatím zpracované časopisy v elektronické podobě.

Těmto knihovnám pak nabízí SK ČR možnost stáhnout si záznamy, v nichž je knihovna připsaná jako vlastník, najednou a naimportovat do své báze. Mezi knihovny, které nabízenou službu již využily, patří i některé knihovny ústavů Akademie věd ČR, které neměly záznamy periodik zpracované vůbec a nebo v ISISu od roku 1973.

Knihovna získá záznamy zpracované podle požadovaných standardů. Starší záznamy z retrokonverze se snaží SK ČR před exportem doplnit o všechny údaje, které lze získat ze sekundárních zdrojů.

Cílem našeho příspěvku bylo podívat se na SK ČR očima přispívajících (a hlavně nově přispívajících) knihovníků a knihoven. Jen vy, kteří stojíte na „druhé straně“ (i když to možná není nejvhodnější označení, protože doufáme, že máme všichni společný cíl – co nejlépe uspokojit své uživatele, k čemuž, věříme, přispívá zdárně i SK ČR) můžete posoudit, zda se nám to podařilo či ne. Jen vy víte, kolik problémů musíte skutečně s přispíváním do SK ČR řešit, kolik nových věcí se musíte naučit a kolik času a úsilí musíte vynaložit. Správce SK ČR si velice váží vaší práce i ochoty spolupracovat. Klobouk dolů! ☺

JAK SE ČTE U NÁS A JINDE

Jiří Trávníček, *Ústav pro českou literaturu AV ČR Praha/Brno*

A. Východiska/předpoklady

Otázka¹ po srovnání je i otázkou po metodologii. Tedy: jakou úroveň přísnosti nastavit, abychom si mohli dovolit převést na společného jmenovatele data z průzkumů v různých zemích? Jde o to, že k těmto datům se došlo namnoze rozdílnou výzkumnou technikou (škály, formulace otázek, způsoby dotazování) a navíc jsou zasazeny do domácích socio-kulturních kontextů. K rozdílu mezi pohlavími, mezi jednotlivými stupni dosaženého vzdělání či mezi věkovými skupinami tak v některých zemích přistupuje fakt, jenž v české populaci (zatím) nehraje roli, a sice rozdíly mezi jednotlivými etniky. Např. v USA se tradičně zkoumá čtení u čtyř etnických skupin: bílých, Afroameričanů, Hispánců a jiných (míněni především Asiaté). V Kanadě se zkoumají rozdíly mezi anglofonním a frankofonním obyvatelstvem; na přistěhovalecké menšiny v rámci celé populace je pamatováno i v průzkumech holandských. Z tohoto pohledu jsou průzkumy čtenářů a čtení v Holandsku důležitou zprávou o tom, jak probíhá integrace a socializace etnicky menšinového obyvatelstva; z jiné strany pak představují návod, co vše je pro tuto integraci potřeba v budoucnu udělat. Srovnávací povahu měly i první průzkumy čtení po znovusjednocení Německa v roce 1990. Sledovalo se, jaký vztah ke knize se vytvořili lidé ve dvou do té doby různých politických systémech, což byla i jedinečná příležitost ke srovnávacímu zkoumání hodnotové orientace v liberální a totalitární společnosti. Tyto průzkumy měly ještě jedno téma, a sice prověřit, co je pravdy na skvělých výsledcích, které vykazovali autoři různých průzkumů z bývalé Německé demokratické republiky. – Pokud jde o přístup, volíme střední cestu s nepatrnou inklinací spíše k přísnosti než k volnosti. Budeme-li srovnávat výsledky, které přinesl náš průzkum, s těmi v jiných zemích, tak jen proto, že si stanovujeme některé podmínky (filtry): (1) musí jít o průzkumy *dospělé populace*; (2) musí jít o průzkumy *reprezentativní*, tj. zaměřené na celou populaci; (3) musí jít o průzkumy *po roce 2000*. Srovnávat nelze vše, ale pouze to, co vykazuje nějaké společné znaky a co je vedeno příbuzným záměrem.

---

¹ Pracovní (a zkrácená) verze kapitoly z knihy *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*, kterou na podzim 2008 připravuje k vydání nakladatelství Host ve spolupráci s Národní knihovnou ČR.

B. Data

Následující tabulka je ilustrací těchto dvou základních pohledů: obecně (mediální) aktivity či dovednosti, nebo aktivity, která je od samého počátku usměřována nějakým specifickým motivem (čtení ve volném čase, čtení kvůli práci, čtení pro radost, čtení pro poznávání atd.). Máme co činit se čtením (jedním), nebo čteními (několikerými)? Jde konkrétně o to, jakou otázku zvolit jako základní. Tedy: za pomoci jakého kritéria lze dospět k tomu, kdo je čtenář a kdo je nečtenář (poslední sloupec).

Základní parametry

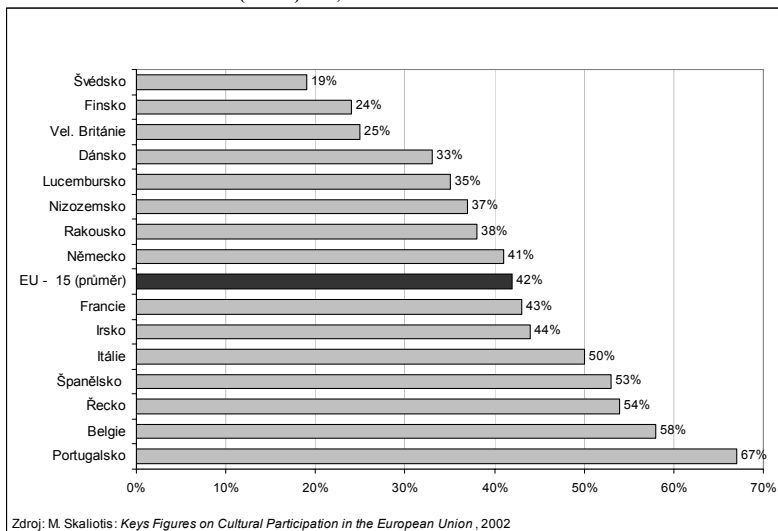
TAB. 1 – ČTENÁŘSKÉ PRŮZKUMY A PARAMETRY V JINÝCH ZEMÍCH – ZÁKLADNÍ PARAMETRY					
ROK	ZEMĚ	INSTITUCE	VELIKOST VZORKU	VĚK VZORKU	ZÁKLADNÍ OTÁZKA (ČTENÁŘ – NEČTENÁŘ)
2000	Německo	Stiftung Lesen	2 530	14+	Kolik knih přečtete za rok?
2002	USA	National Endowment for the Arts	17 135	18+	Četl jste v průběhu minulého roku nějaké knihy, s výjimkou těch, které vyžaduje práce a škola?
2002	Evropská unie	Eurostat	16 000 (všechny země EU - 15)	15+	Přečetl jste za posledních 12 měsíců nějakou knihu kvůli práci / kvůli vzdělání (povinné texty) / kvůli vzdělávání (nepovinné texty) / z jiného důvodu než kvůli práci a vzdělávání?
2002	Polsko	Biblioteka Narodowa	1 008	15+	Přečetl jste v průběhu minulého roku nějakou knihu?
2004	Polsko	Biblioteka Narodowa	1 005	15+	Přečetl jste v průběhu minulého roku nějakou knihu?
2005	USA	The Gallup Organization	1 006	18+	Čtete v současné době nějaké knihy nebo romány?
2005	Velká Británie	BML/Arts Council England	2 000	16+	Kolik minut denně věnujete čtení knih?
2005	Kanada	Ekos/Canadian Heritage	1 963	16+	Kolik knih jste pro potěšení přečetl během uplynulého roku?
2006	Slovensko	Literárne informačné centrum	1 500	15+	Jak často čtete beletrii/odbornou literaturu z profesního důvodu/ odbornou literaturu ve volném čase/periodický tisk?

Parametry našeho průzkumu:

2007	ČR	Národní knihovna ČR / Ústav pro českou lit. AV ČR	1 551	15+	Kolik knih (odborných, věcných i beletrie) jste přečetli za poslední rok?
------	----	---	-------	-----	---

I s naším průzkumem jde celkem o deset vybraných průzkumů, z nichž ve čtyřech případech (USA 2002, Evropská unie 2002, Kanada 2005, Slovensko 2006) vstupní otázka předpokládá, že neexistuje jedno čtení. Zbýlých sedm případů vychází z toho, že se lze ptát na čtení knih jako takové. Setkávají se tu tak dva přístupy: *motivační* a *mediální* (obecný). Jiné důležité kritérium je doba, na níž se ptáme: v osmi průzkumech je to rok, v jednom případě dotaz směřuje k aktuální situaci (USA 2005), v jiném je dotaz směřován na den (Velká Británie 2005), ještě v jiném je dotaz položen na frekvenci, takže potenciálně obsahuje den, týden, měsíc, čtvrtrok, půlrok i rok (Slovensko 2006). Třetím kritériem je to, nač se ptáme: kniha (počet), nebo čas (doba, frekvence)? V devíti případech je to kniha, ve dvou čas (Velká Británie 2005 a Slovensko 2006). – Z tabulky lze dále postřehnout, že za minimální počet respondentů se chápe 1000; tento počet odpovídá 95 procentní spolehlivosti; o menším počtu respondentů nemá smysl v takto koncipovaných reprezentativních průzkumech ani uvažovat. Počet 17 135 respondentů z průzkumu v USA (2002) je omračující a odpovídá téměř nulové statistické odchylce.

GRAF 1: EVROPSKÁ UNIE (EU 15): TI, KDO ZA ROK NEPŘEČETLI ANI JEDNU KNIHU

Výsledky, které přinesl průzkum mezi patnácti zeměmi Evropské unie v roce 2001, nepocházejí ze šetření zaměřeného speciálně na čtení. Šlo o širší průzkum

„kulturní participace“; sem kromě čtení knih bylo zahrnuto i čtení novin/časopisů, poslech hudby, užívání počítače a internetu, sledování televize, poslech rozhlasu, návštěva kina a aktivní provozování uměleckých činností. Nezabíhalo se do příliš detailních oblastí. Předností tohoto průzkumu je šíře (tematická) i jednotný způsob šetření, který přinesl možnost srovnání. Co vplynulo?

- Panuje výrazná kulturně-čtenářská polarizace ve směru sever – jih (Portugalsko, Řecko, Španělsko, Itálie versus skandinávské země a Velká Británie). Tato polarizace je výrazná i mírou rozpětí celé výsledkové škály. Jen třetina Portugalců přiznala, že za rok přečetli knihu; na opačném konci stojí čtyři z pěti Švédů, kteří deklarovali, že za rok přečetli aspoň jednu knihu (k jakémukoli účelu). Svou váhu má i fakt, že tento kulturní protiklad je i (nepřímým) protikladem konfesním: protestantství (sever) – katolicismus (jih).

- Postavení Belgie na chvostu kulturní osy sever–jih neodpovídá. Na to, abychom si mohli dovolit tento jev interpretovat, bychom museli sestoupit do socio-kulturních předpokladů. Ty v této chvíli po ruce nemáme.

- Panuje pouze mírná převaha čtenářů nad nečtenáři v průměru celé patnáctky; na tři čtenáře připadají dva nečtenáři.

- Sledujeme-li trendy od 60. let (na základě různých jiných zdrojů),² lze zjistit, že se prudce zvyšuje procento čtenářů na jihu, zatímco čísla na severu narůstají jen nepatrně, dokonce v 90. letech stagnují či mírně klesají. Např. v Itálii mezi lety 1969 až 1994 stoupl počet čtenářů více než o 100 %, zatímco v Nizozemsku, Anglii stoupl jen o 14, resp. o 17 %. Počty čtenářů na jihu se zvyšují, neboť tam je větší růstový potenciál, zatímco počet čtenářů na severu, zdá se, již dosáhl svého socio-kulturního nasycení. Celkově lze za vzrůstem čtenářů vidět zvyšující se všeobecnou úroveň vzdělání, narůstající míru urbanizace, postupné vyrovnávání genderových rozdílů ve vzdělání; na jihu k tomu přistupuje i postupné odstraňování negramotnosti (zejména ve venkovských oblastech).

Z hlediska tzv. výkonových parametrů

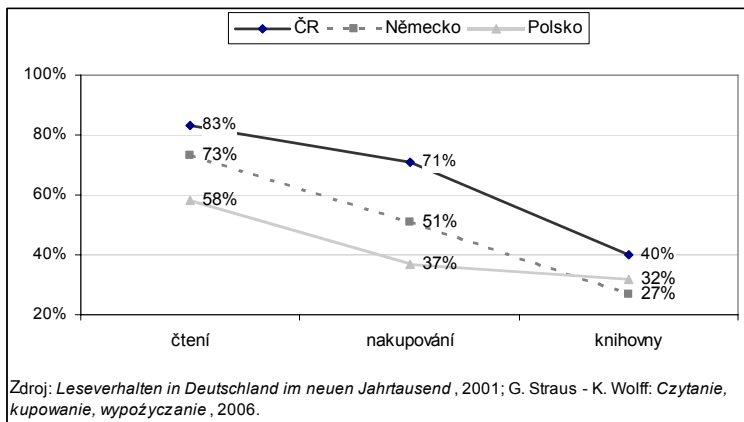
Výhodné pro srovnání jsou především tzv. výkonové údaje, tj. data z takových otázek, v nichž se ptáme na počet přečtených knih (za určitou časovou jednotku), počet koupených knih, velikost domácích knihoven, event. na frekvenci čtení či návštěv knihoven. Respondenti se vesměs vyjadřují způsobem „ano – ne“ (přečetl – nepřečetl?, koupil – nekoupil?, navštívil knihovnu – nenavštívil?) nebo počtem (kolik knih přečetl za rok?, kolik knih koupil za rok?).

Plastický obraz o té které čtenářské kultuře skýtají tři údaje (tzv. knižní chování): procento čtenářů, procento nakupujících a procento návštěvníků knihoven. Kritériem je aspoň jedna přečtená kniha za rok (čtení), aspoň jedna koupená kniha za rok (nakupování), aspoň jedna návštěva knihovny za rok (knihovny).

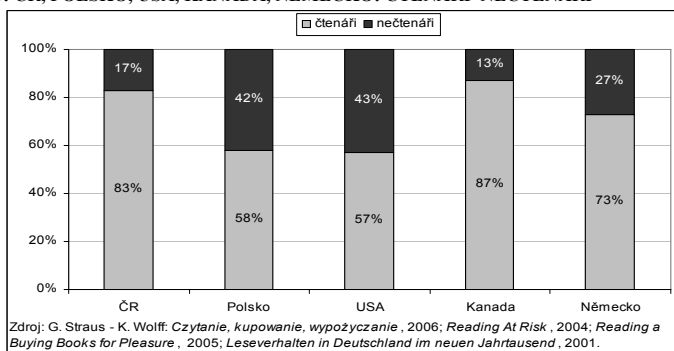
² BONFADELLI, Heinz: „Leser und Leserverhalten heute – Sozialwissenschaftliche Buchlese(r)forschung“. In: Bodo Franzmann ad. (eds.): *Handbuch Lesen*. München: K. G. Saur, 2001 [1999], s. 119 an.

GRAF 2: ČR-NĚMECKO-POLSKO: KNIŽNÍ CHOVÁNÍ

- V ČR je knižní chování – jakožto průměr všech tří činností – aktivitou ztelně většinou (65 %), v německé populaci se týká přesně poloviny populace (50 %), v Polsku jde o aktivitu mírně menšinou (42 %).
- Procentní údaje ve směru čtení – nakupování – návštěva knihoven vykazují ve všech zemích stejnou sestupnou tendenci; liší se pouze míra (úhel) sestupnosti. Z jiné strany: z každého čísla této trojčlenné řady lze odhadnout zbylá dvě ostatní, přinejmenším pak jejich tendenci. Zároveň jde o údaje, které jsou strukturně provázané: změní-li se jeden, změní se i další dva. Srovnání tří zemí ukazuje, že jde o údaje univerzální povahy: mohou se měnit poměry mezi jednotlivými členy knižního chování, ale sotva se asi může změnit celková tendence. Pro srovnání uvedme údaje z holandského průzkumu na počátku 80. let 20. století: 75 % (čtenáři) – 60 % (nakupující) – 35 % (návštěvníci knihoven).³ I ony vykazují stejnou tendenci.

GRAF 3: ČR, POLSKO, USA, KANADA, NĚMECKO: ČTENÁŘI–NEČTENÁŘI

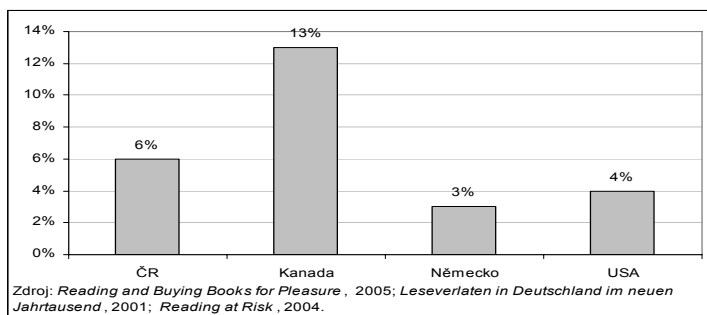

³ HERPERS, Tom ad.: „Leser und Lesen in der Niederlanden“. In: Stiftung Lesen (eds.): *Lesen im internationalen Vergleich*, díl II, Mainz: Stiftung Lesen, 1995, s. 68.

Údaje v grafu ukazují procento čtenářů a nečtenářů, a to podle kritéria *aspoň jedna přečtená kniha za rok*.

- Čtení knih je drtivě většinová aktivita v kanadské a české populaci, výrazně větší nová v populaci německé a mírně většinová v populaci americké a polské. U populace polské a americké se hodnoty pohybují na úrovni průměru Evropské unie (viz graf 1).
- Výkonový výsledek kanadské populace je ohromující, neboť – na rozdíl od všech ostatních – byla otázka položena na čtení pro potěšení (*for pleasure*); procentní údaj o čtení jako takovém by byl proto zákonitě ještě o něco vyšší. V šetření, které se opakuje jednou za patnáct let, si kanadská populace stojí opakovaně velmi vysoko. Na rozdíl např. od populace americké, u níž je zaznamenán postupný úbytek těch, kdo se deklarují jako čtenáři, u populace kanadské žádný takovýto trend zaznamenán není.

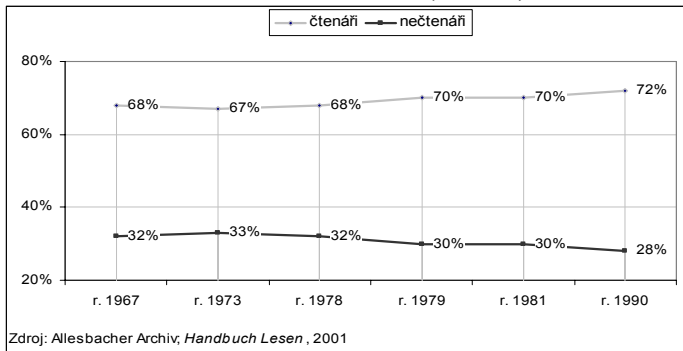
GRAF 4: ČR, KANADA, NĚMECKO, USA: VÁŠNIVÍ ČTENÁŘI

Údaje z grafu ukazují zastoupení tzv. vášnivých čtenářů, tj. těch, kdo deklarují, že v průběhu roku přečetli aspoň 50 knih.

- Kategorie vášnivého čtenáře zhruba zrcadlí celkovou úroveň čtenářské kultury. Silnému zastoupení čtenářů (jedna přečtená kniha za rok) odpovídá i adekvátní zastoupení těch, kdo čtou výrazně mnoho.
- Vztah mezi čtením obecným (průměr) a vášnivým (vysoký nadprůměr) nemusí platit úplně. Němci, kteří deklarují, že čtou ve větší míře než Američané, mají o něco menší procento vášnivých čtenářů. Ukazuje to na větší rozdíly v intenzitě čtení u americké populace: poměrně velké množství nečtenářů a docela výrazná vrstva čtenářů silně nadprůměrných. Je to dáno rozvinutější kulturou kampusů, která v USA představuje daleko svěbytnější a kulturně dominantnější prostředí, než je tomu v Evropě.

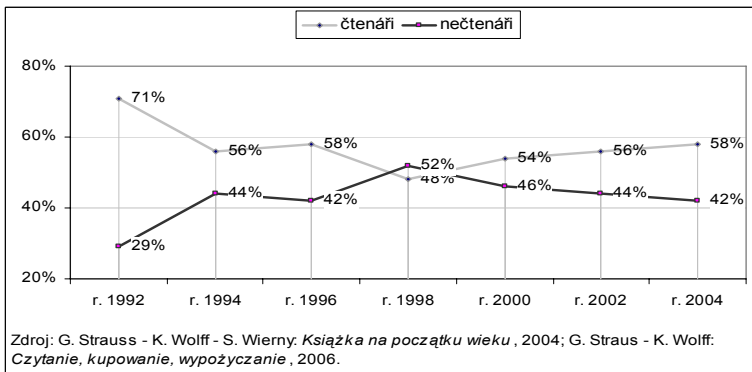
GRAF 5: ZÁPADNÍ NĚMECKO: ČTENÁŘI–NEČTENÁŘI (1967–1990)

Jde o časovou řadu dat z německých průzkumů. Otázka zněla, zda respondent během uplynulých dvanácti měsíců přečetl aspoň jednu knihu.

- Údaje z let 1967–1990 ukazují velmi stabilizovanou situaci (s tendencí k velice mírnému růstu); počet čtenářů a nečtenářů se nijak výrazně neproměňuje. Jako by německá populace byla pevně usazená ve svém kulturním standardu (habitu) a setrvale ho reprodukovala.
- Počet čtenářů v SRN odpovídá i číslu z roku 2000 (viz graf 3), přičemž tento údaj se týká už Německa sjednoceného.
- 24 let od roku 1967 do roku 1990 je poměrně dlouhá doba, v níž došlo k proměně sociální struktury: zdatelně se zvýšil počet středoškoláků a vysokoškoláků, vzrostla životní úroveň, přibýlo volného času – a přes všechny tyto (pro čtení) příznivé faktory se počet čtenářů nezvýšil. Jinými slovy: musí zde být současně faktory, které pracují v opačném směru, tj. podílejí se na snižování počtu čtenářů. V této době to je především vzrůstající množství času věnovaného sledování televize: jde o období masového rozšíření tohoto média, přičemž v následujícím období začíná televizi (daleko více než knihám) ubírat čas počítač a internet. Dalším faktorem působícím proti čtení je nárůst imigrantů.

GRAF 6: POLSKO: ČTENÁŘ–NEČTENÁŘ (1992–2004)

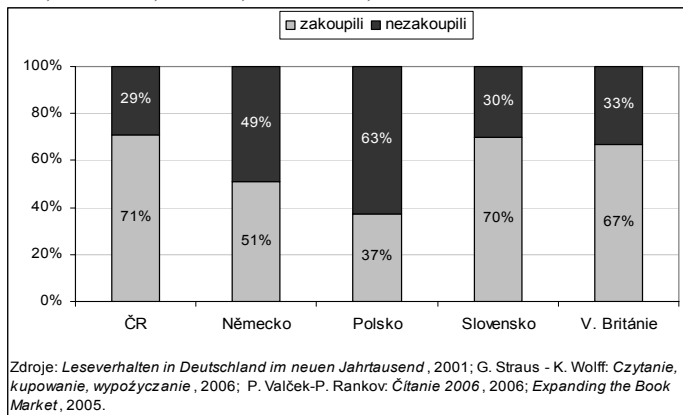

Jde o časovou řadu dat, která pocházejí z průzkumu organizovaného Národní knihovnou ve Varšavě.

- Údaje z let 1992–2004 vykazují velmi bouřlivý vývoj; je z nich znát, že v polské společnosti se něco dělo, tzn. že procházela procesem významných změn.
- Společensko-politické změny z počátku 90. let se promítly do velkého nárůstu čtení knih (toto číslo je o něco větší než to před rokem 1989); následuje prudký pokles, a to dokonce až tak, že počet nečtenářů je vyšší než počet čtenářů; od roku 1998 se situace postupně vrací ke stavu před změnami.
- Společensko-politické změny se zpočátku projeví zvýšeným zájmem o čtení knih (padla cenzura, knižní trh se otevřel a objevily se na něm zejména publikace reflektující nedávná traumata polských dějin, např. katyňský masakr, hnutí Solidarity, výjimečný stav v roce 1981, Varšavské povstání v roce 1944, exil aj.).⁴ Éra nově nabytých svobod pak do značné míry změnila hodnotovou orientaci Poláků; čas dříve věnovaný čtení (a kultuře) byl investován do podnikání, společensko-politických aktivit a cestování. Ukazuje se, že tato proměna není trvalého rázu a že polská společnost má opět potřebu se kulturně usadit a najít novou stabilitu. Výrazem tohoto postupného usazování je i návrat Poláků ke knize. Počet čtenářů v posledních šetřeních odpovídá průměru Evropské unie (EU-15).
- Lze očekávat, že trendy u české populace probíhaly obdobně, třebaže zřejmě ne s takovými výkyvy a možná i doba největšího poklesu ve vztahu ke knize nebyla v roce 1998, ale zřejmě dříve, jak o tom svědčí čísla zaznamenávající počet výpůjček a návštěvníků veřejných knihoven.

GRAF 7: ČR, NĚMECKO, POLSKO, SLOVENSKO, V. BRITÁNIE: NÁKUP KNIH

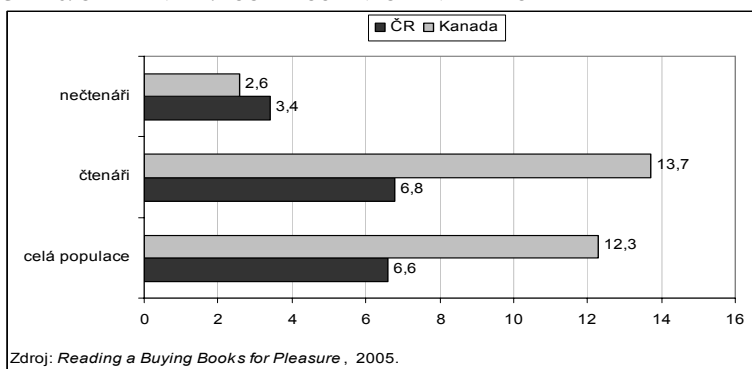

⁴ V roce 1992 vyšla kniha generála W. Jaruzelského, bývalého prezidenta a generálního tajemníka Polské sjednocené dělnické strany, *Výjimečný stav. Proč?* (Stan wojenny. Dla czego?). Autor v ní zdůvodňuje, proč v roce 1981 vyhlásil výjimečný stav: co ho k tomu vedlo a jakým hrozbám musel tímto krokem čelit. Kniha se stala v Polsku bestsellerem.

Graf ukazuje to, zda obyvatelé jednotlivých zemí během jednoho roku zakoupili aspoň jednu knihu, a to bez ohledu na motiv, který je k tomu vedl. Např. v kanadském průzkumu se zkoumalo i to, zda knihy kupujeme pro sebe, nebo jako dárek pro jiné. Poměr byl 3:1 ve prospěch první motivace.

- V české, slovenské a britské populaci představuje nakupování knih výrazně větší aktivitu; v populaci německé nejde o aktivitu ani většinou, ani menšinou; v populaci polské jde o aktivitu výrazně menšinou.
- Čísla jsou informací spíše o celkové čtenářské kultuře v té které zemi než o jejím knižním trhu (o jeho nabídce, cenách knih ve vztahu ke kupní síle obyvatelstva). Celkově se ukazuje, že tam, kde lidé chtějí číst, nepředstavuje cena knihy rozhodující bariéru.

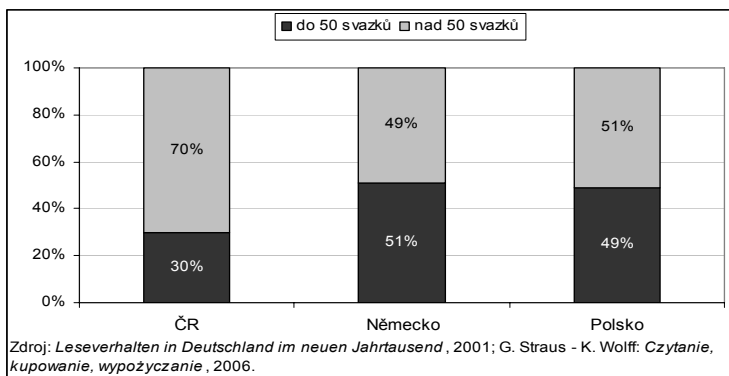
GRAF 8: ČR A KANADA: POČET KOUPEŇÝCH KNIH ZA ROK

Graf ukazuje souvislost mezi deklarovanými čtenáři, resp. nečtenáři, a deklarovanými nakupovateli knih.

- Výkonově vzato, vykazuje Kanada oproti ČR jen o něco větší procento čtenářů; přesto se v ní za rok nakupuje v průměru téměř dvakrát více knih než v ČR.
- Je velký rozdíl v tom, jak nakupují kanadští čtenáři a nečtenáři: nečtenář nakupuje necelou pětinu toho co čtenář; v české populaci nečtenář nakupuje polovinu toho co čtenář.
- Z hlediska čtení (ale i jiných proměnných) vládnu na českém knižním trhu daleko menší rozdíly než na kanadském. Coby ti, kdo nakupují knihy, vycházíme jako daleko homogennější populace než Kanadáné. Přitom skrytým důvodem tohoto rozdílu bude asi vzdělání a přes ně ekonomická situace: pro obě populace platí, že čtení je výrazně taženo vzděláním; kanadští čtenáři se však ve světle toho, kolik knih nakupují, ukazují jako finančně lépe situovaní. Lze tedy usuzovat na to, že vzdělání v Kanadě daleko více koreluje s ekonomickou situací než v ČR.

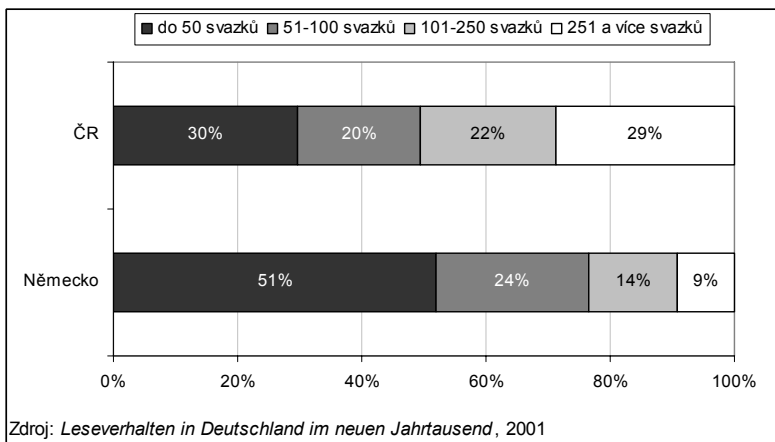
GRAF 9: ČR, NĚMECKO, POLSKO: VELIKOST DOMÁCÍCH KNIHOVEN

Údaje z grafu vyjadřují složení knihoven v populaci co do jejich velikosti.

- Největší domácí knihovny ze tří srovnávaných zemí deklarují obyvatelé ČR nad 15 let; více než dvě třetiny mají knihovnu větší než 50 svazků; přičemž 50 svazků odpovídá asi dvěma regálům o délce 60 centimetrů.
- Němci a Poláci mají zhruba stejné knihovny, třebaže knižní chování (čtení-nakupování-knihovny) Němců je o něco vyšší než Poláků. Důvodem může být fakt, že v Polsku – stejně jako u nás – domácí knihovny dlouho fungovaly jako alternativa ke knižnímu trhu i knihovnám veřejným. Teprve až nejmladší generace Čechů a Poláků vstoupily do prostředí, kde knižní trh a knihovny fungují normálně, tj. sice s omezeními technickými, ale nikoli ideologickými.

GRAF 10: ČR, NĚMECKO: VELIKOST DOMÁCÍCH KNIHOVEN

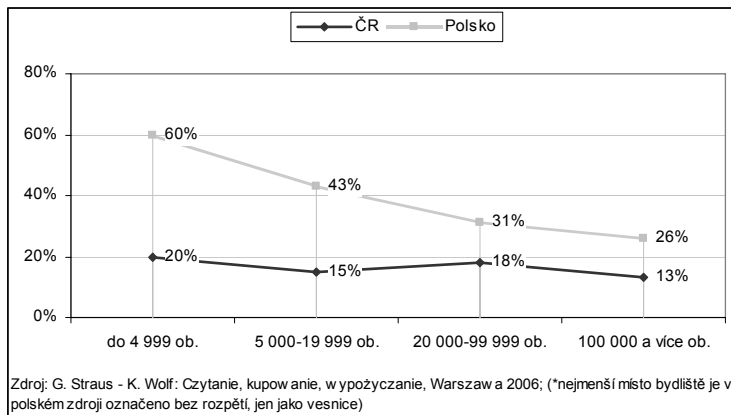
Údaje z grafu ukazují v detailnějším pohledu složení knihoven co do jejich velikosti.

- Polovina německé populace se vejde do kategorie těch, kdo mají ve svých domácnostech do 50 svazků, u populace české to není ani třetina; tři čtvrtiny německé populace mají ve svých domácnostech do 100 svazků knih, u české populace (necelé) tři čtvrtiny mají ve svých domácnostech do 250 svazků.
- Více než čtvrtina české populace má ve svých domácnostech 251 svazků a více, u populace německé to je o něco méně než desetina.
- Nejvíce knih v domácí knihovně vykazuje u německé populace věková skupina 50–59 let, u české pak populace ve věku 60 a více let; nejmenší knihovny má v německé populaci věková skupina 60 a více let, u české populace skupina 30–39 let.
- I zde hraje u obou populací nejdůležitější rozlišovací roli úroveň dosaženého vzdělání.

Z hlediska socio-demografických proměnných

Tato srovnání slouží k tomu, abychom zjistili, čím je česká populace specifická. Pro interpretaci jejího vztahu ke knize jsou tato srovnání důležitější než srovnání tzv. výkonová.

GRAF 11: ČR, POLSKO: NEČTENÁŘI A VELIKOST BYDLIŠTĚ

Údaje grafu ukazují, kolik procent obyvatel toho kterého sídla se deklarovalo jako nečtenáři (ani jedna přečtená kniha za rok).

- Polsko vykazuje naprosto jasnou urbanizační tendenci: čím větší sídlo, tím více čtenářů (méně nečtenářů). ČR tuto tendenci vykazuje daleko méně a navíc i nejednoznačně (z trendu vybočují malá města). Absolutní rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou v Polsku je 34 % (rozdíl poměrný je 57 %), v ČR je to 7 % (poměrný 35 %).
- Největší rozdíl je mezi českým a polským venkovem; čím větší sídlo, tím se rozdíly zmenšují.

- Ze srovnání vyplývá, že míra urbanizace je i mírou čtení a zároveň silnější míra urbanizace homogenizuje rozdílné kultury; rozdíly přetrvávají na venkově, ve městech se, Češi i Poláci, chováme podobně.

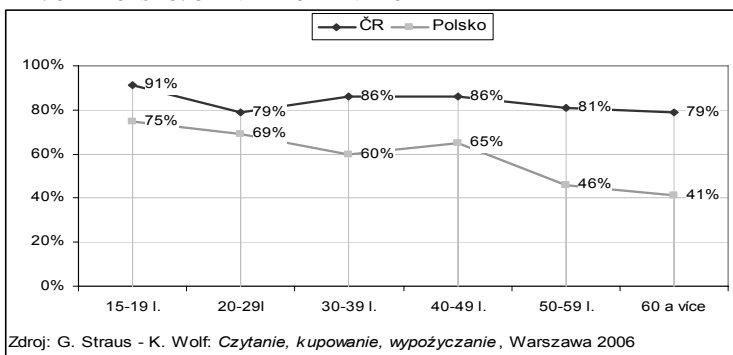
	ČR	USA
15–24 let	18 %	5 %
25–34 let	20 %	11 %
35–44 let	18 %	17 %
45–54 let	19 %	23 %
55–64 let	11 %	21 %
65 a více let	14 %	23 %
Součet	100 %	100 %

Zdroj: *To Read or Not to Read*, 2007

Údaje z tabulky ukazují, jak je věkově složen počet těch, kdo nakupují knihy, tj. jakou procentní částí se jednotlivé kohorty na celku 100 % podílejí. V úvahu jsou vzaty dva údaje: (1) kolik ta která věková kohorta vykazuje těch, kdo během roku nakoupili aspoň jednu knihu; (2) jak velkým procentním dílem je daná kohorta obsažena v celku těch, kdo nakupují během roku knihy.

- Tahounem knižního trhu je u české populace střední generace, resp. starší mladší a střední generace, u americké generace starší, resp. starší střední a starší.
- Největší rozdíly mezi ČR a USA jsou v nejmladší věkové kohortě (13,2 %).
- Rozdíly mezi nejvyšším a nejnižším údajem jsou u české populace 8,2 %, u americké 17,7 %. Česká populace je daleko homogennější. Americká data vykazují spíše kumulativní charakter: mladší věk: nakupuje málo, střední věk: středně, starší věk: mnoho. Proti tomu česká křivka vykazuje daleko větší závislost na ekonomické aktivitě: nejvíce nakupujeme ve středním věku, kdy jsme na vrcholu své ekonomické dráhy, méně ve věku nejmladším a nejméně ve věku starším, kdy jsme období ekonomické aktivity ukončili.
- Souborně by bylo možné konstatovat, že v tom, zda nakupujeme knihy či nikoli, hraje v ČR věk daleko menší roli než v USA.

GRAF 12: ČR A POLSKO: ČTENÁŘI PODLE VĚKU

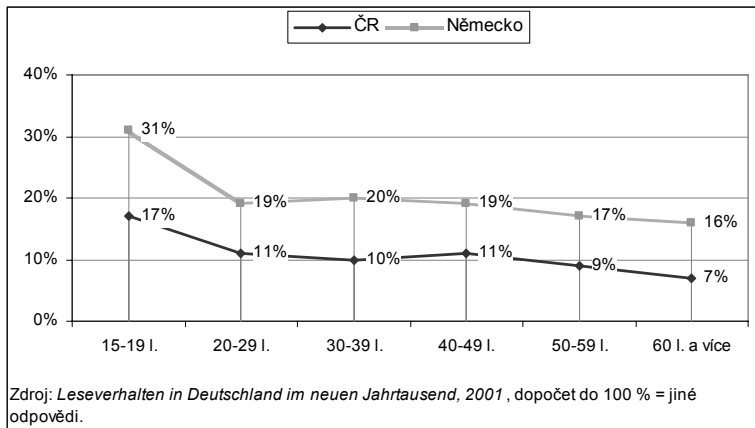
Údaje v grafu vyjadřují, kolik procent té které věkové skupiny se počítá mezi čtenáře, tj. kolik lidí daného věku splnilo kritérium jedné přečtené knihy za rok.

- Polská křivka vykazuje jednoznačný sestup od věku mladšího, přes střední až k staršímu (této tendenci se vymyká věková kohorta 40–49 let); česká křivka vykazuje daleko menší sestup a navíc daleko méně jednoznačný (tendenci se vymyká věková skupina 20–29 let). V polské populaci je absolutní rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou 34 % (poměrný rozdíl je 45 %), v české populaci to je 12 % (poměrný 13 %).

- Nejvíce se k sobě česká a polská křivka přibližují ve věku 20–29 let (šíře: ve věku mladším), nejvíce se oddalují ve věku starším.

- Je zjevné, že tento graf souvisí s grafem 10 (nečtenáři a velikost bydliště), přičemž tato souvislost je daleko více patrná z polské křivky než z křivky české. Nejméně se čte na venkově, který také v rámci své populace vykazuje největší procento starších lidí. Ve velkoměstech, kde žije daleko větší procento mladší generace, se čte nejvíce. Klíčovou roli hraje samozřejmě i vzdělání: na venkově žije podstatně méně lidí s maturitou a vysokoškolským diplomem než ve velkoměstech.

GRAF 13: ČR, NĚMECKO: „OBCAS PŘESKAKUJI, ČTU JEN TO ZAJÍMAVÉ“

Respondenti se měli vyjádřit k tomu, jakým způsobem čtou. Z jejich odpovědí vybíráme jednu možnost, a sice tu, jež ukazuje míru čtenářské trpělivosti. Údaje ukazují, kolik procent té které věkové skupiny se k dané odpovědi přihlásilo.

- Obě křivky vykazují stejný průběh: nejméně trpělivými čtenáři jsme, Češi i Němci, v nejmladším věku; jak stárneme, naši trpělivosti přibývá. V německé populaci je absolutní rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou 15 % (rozdíl poměrný je 48 %), v české je absolutní rozdíl 10 % (poměrný je 58 %), což značí, že čeští čtenáři jsou

celkově trpělivější než čtenáři němečtí, jakkoli poměrně jsou u nich rozdíly mezi nejmladší a nejstarší generací o něco větší.

• Největší rozdíl mezi českou a německou populací je ve věkové skupině 15–19 let, poté už je rozdíl až do konce konstantní (8–10 %).

C. Výklad/interpretace

Evropská polarizace sever–jih ve smyslu silné čtení – slabé čtení nepřekvapuje, i když to, co možná překvapuje, je míra, již tato polarizace vykazuje (viz graf 1). Pouze jeden z pěti Švédů deklaroval, že za rok nepřečetl ani jednu knihu (jakoukoli a k jakémukoli účelu), a na druhém konci totéž deklarovalo téměř sedm z deseti Portugalců. Důvody lze spatřovat v tom, že na severu už zcela vymizela negramotnost, kdežto např. v Portugalsku se v polovině 90. let dvacátého století podle statistik UNESCO uvádělo ještě více než 10 % těch, kdo neumějí číst (z toho 13 % žen a 7,5 % mužů). Portugalsko vykazuje zcela jinou strukturu vzdělání než severské země: na počátku 21. století mělo v populaci jen 7 % vysokoškolsky vzdělaných, proti 22 % ve Švédsku; a z druhé strany: 81 % portugalské populace mělo jen základní vzdělání – oproti 26 % u populace švédské. Tato rozdílná struktura vzdělanosti samozřejmě odpovídá i rozdílné životní úrovni: Portugalsko vykazuje jen o něco více než polovinu hrubého národního produktu na hlavu v přepočtu kupní síly (68,9) než Švédsko (116,1).⁵ Jsou zde však i historické důvody: ve Švédsku začalo v 17. století platit právo luteránské církve, že dospělí, kteří chtějí vstoupit v manželský svazek, musí být schopni nahlas číst před místním pastorem, a to nejenom proto, aby potvrdili, že jsou gramotní, ale aby se vědělo, že jsou schopni správně přijímat Boží slovo. – Ne nepodstatné je i to, co zjistila italská ekonomka Luisa Corrado(vá), která od roku 2002 zkoumala, jak se cítí být obyvatelé patnácti evropských zemí (EU-15) šťastní. Svá zkoumání každé dva roky opakovala. Vyšlo jí, že nejvyšší index štěstí (*happiness score*) mají Dánové (8,3 z 10 možných), následují je Finové, Irové a Švédové, na opačném konci evropského žebříčku se nacházejí Řekové a Portugalci (5,7).⁶ Corrado(vá) zkoumala i to, s čím náš pocit štěstí souvisí především, přičemž se neprokázala jeho přímá vazba na bohatství (životní úroveň), neprokázala se ani přímá vazba na úroveň dosaženého vzdělání, ba ani na co největší uspokojování osobních tužeb a potěšení. Nejšťastnější nejsou ti nejbohatší, ani ti nejvzdělanější, ba ani ti, co si chtějí v životě co nejvíce užít (hédonikové). Za šťastnější se v průměru

⁵ Viz http://ec.europa.eu/consumers/cons_info/cons_diary2007-2008/cp_cz.pdf (Česká republika vykazuje HDP na hlavu ve výši 76,9.) Údaje z roku 2006.

⁶ Viz KIRK, Tom: „Happy Danes are here again“; online: <http://209.85.129.104/search?q=cache:TwpeXVMu0nQJ:www.admin.cam.ac.uk/news/press/dpp/2007041601+happiness+Denmark+Greece+Corrado&hl=cs&ct=clnk&cd=2&gl=cz>; HŇÍKOVÁ, Eva: „Pocit štěstí souvisí s důvěrou“. *Lidové noviny* 5. dubna 2008, příl. Věda, s. VII.

považují více ženy než muži a spíše mladší a starší generace než generace střední; méně šťastní se cítí i lidé, kteří odešli do nějaké cizí země. A které faktory přispívají k pocitu štěstí především? Jsou to důvěra ve státní aparát (ve fungující veřejnou správu), proto jsou šťastnější lidé ze zemí, kde panuje nejnižší korupce. Dalším faktorem je míra toho, jak silně věříme ve spojení jedince a společnosti, resp. jedince a institucí. Jde o schopnost mít přátele a vůbec spolehlivě fungující sociální vazby; obecně: být začleněn do svazků s jinými (*social inclusion*).

Není asi náhodou, že země, jejichž obyvatelé se cítí být v Evropě nejšťastnější, mají také nejlepší výsledky ve čtenářské gramotnosti a jsou také na čelných místech ve čtenářských výkonových statistikách (přečetl – nepřečetl knihu; kolik přečetl). Podle všeho existuje silný průnik mezi těmito třemi ukazateli: (1) tím, že je člověk společensky začleněn (hlavní indikátor pocitu štěstí), (2) funkčním porozuměním textu a (3) pravidelným čtením. Čteme, protože jsme vybaveni k tomu, abychom čtenému rozuměli, což nás činí šťastnými. Toto příčinné vysvětlení se nabízí samo od sebe. Ale nabízí se i jiné, a ne již tak mechanické: čím více čteme, tím více se podílíme na účasti s jinými, nejenom s těmi, jejichž texty čteme, nebo s těmi, o nichž v těchto dílech čteme, nýbrž i s těmi, kdo také čtou, ergo: jsme šťastní. Z jiné strany: je-li štěstí stavem důvěry a je-li hlavní podobou důvěry sociální inkluze (být začleněn do svazků s jinými), pak čtení funguje jako výrazný prostředek této inkluze. Čtení je aktem důvěry – jejím uskutečňováním i hledáním. Zjednodušeně řečeno: čteme, protože jsme šťastní; protože čteme, jsme šťastní. Tento socializační či socializačně-komunikační rozměr čtení namnoze oponuje názoru, že čtení je únikem od reality, a tedy i ze společnosti. Upozorňuje na to – ve zcela odlišné souvislosti – i maďarský prozaik Sándor Márai:

V knihovně. Ty dvě tři hodiny navečer v některé newyorské knihovně nahrazují to, čím byl před sto lety společenský život. Jako v klubu večerní návštěvník hledá křeslo, aby si pokládal s jiným členem klubu, tak „si povídá“ návštěvník, navečer, v newyorské knihovně nazdařbůh s nějakým nahodilým partnerem, se Saint-Simonem, Nietzschem anebo Simonem... To není „čtení“, ale společenský život.⁷

A jak je tomu v české populaci? Čteme silně, třebaže výsledky v rámci testů čtenářské gramotnosti (PISA)⁸ nás v každém dalším šetření (2000, 2003, 2006) posouvají níže a níže: z mírného nadprůměru do podprůměru. A i co se týče (ne)důvěry občanů v instituce a míry pociťované korupce, jsme na tom – podle organizace Transparency International – v mezinárodních srovnáních silně nad průměrem. Např. v přiznání, zda dáváme úplatky, abychom

⁷ MÁRAI, Sándor: *Deníky. Svazek I. (1943–1967)*. Přel. Estera Sládková a Dana Gálová. Praha: Academia, 2008 [1998–2000], s. 487.

⁸ Testy se týkají patnáctiletých.

dosáhli žádoucích služeb, převyšujeme s 13 % více než dvakrát průměr EU (5 %).⁹ Nemáme důvěru ve spojení jedince a společnosti, jedince a instituce (nejhůře jsme na tom se vztahem k policii), nejsme na tom nijak dobře v testech ukazujících naše porozumění textu, a přesto ve výkonových parametrech čtení vykazujeme tak dobré výsledky. Jinými slovy: nejsme šťastni, a přesto tolik čteme. Čím to? Snad setrvačností, snad tradicí, snad společenskou soudržností naší populace. Přitom zejména poslední faktor je schopen zajistit, aby základní standardy čtenářské kultury pronikly do všech oblastí – především demografických a věkových. Možná jsme svědky toho, že v dalších fázích se tato tři kritéria seskupí nějak organičtěji; ať už tak, že čtení knih z hlediska výkonových parametrů bude v naší populaci upadat, nebo se naopak zvedne funkční gramotnost a současně opadne vysoce nadprůměrné procento korupce. První varianta by nás zařadila k evropskému severu, druhá k evropskému jihu. Jiné vysvětlení je, že nelichotivé výsledky v čtenářské gramotnosti u patnáctiletých se projeví v poklesu výkonových hodnot čtení až v budoucnosti. A pokud nemáme důvěru ve veřejné instituce, pak by to mohlo být dílem kvůli tradičně zakořeněné nedůvěře občanů v cokoliv, co má nějakou souvislost se státem; současně však platí, že veřejné instituce si zatím naši důvěru po roce 1989 nezískaly.

Podstatnější pro interpretaci toho, jací jsou čeští čtenáři, tj. v čem spočívá jejich specifikum, jsou spíše ukazatele socio-demografické než výkonové. Srovnávali jsme s Polskem počet čtenářů a nečtenářů z hlediska velikosti bydliště, přičemž polská křivka se ukázala jako velmi strmá (čím menší sídlo, tím slabší čtení), zatímco česká byla daleko mírnější a zdaleka ne tak pravidelná. O čem to svědčí? O velmi silné urbanizační bariéře v Polsku a o velmi slabé v ČR, dokonce by se tento stav dal interpretovat, že urbanizační bariéra v ČR téměř zmizela. Musíme si totiž uvědomit, že čím menší sídlo, tím menší počet lidí s maturitou a s vysokoškolským vzděláním a více lidí vyučených nebo lidí se základním vzděláním. Takže kdybychom do velikosti bydliště započítali tyto výsledky, dalo by se říct, že samotná velikost sídla v českém prostředí nediferencuje. Pokud jde o demografické charakteristiky a její vazby na čtení, ukazuje se, že česká populace je – na rozdíl od polské – velmi soudržná. Právě toto je jeden z rozhodujících faktorů toho, proč je výkonový ukazatel českého čtení knih tak vysoký. Je jedno, kde bydlíme, vysoký kvantitativní standard (počet čtenářů) je možné v ČR nalézt všude. Obdobně je tomu ve srovnání ČR a USA z hlediska toho, jak je každá věková kohorta zastoupena na celkovém počtu těch, kdo za rok koupili aspoň jednu knihu. Americká čísla vykazují daleko větší rozdíly než čísla česká. Česká populace se z hlediska svého věkového složení jeví jako velmi soudržná. Tento trend se potvrzuje i ve srovnání ČR a Polska z hlediska toho, kolik se v té které věkové kohortě nachází čtenářů. U pol-

---

⁹ Viz http://www.transparency.cz/pdf/GCB_2007_Report_en_27-11-2007.pdf.

ské křivky lze nalézt poměrně silný úbytek od mladého věku přes střední až k věku staršímu, česká křivka vykazuje stejnou tendenci, ale v daleko mírnější podobě. Navíc velkou výpovědní hodnotu má i to, jak se rozdíl mezi polskou a českou populací zvětšuje s věkem. Čeští senioři mají k „plnění“ čtenářského standardu daleko blíže než senioři polští. Starší generace a venkov – v těchto dvou položkách jsou si česká a polská populace nejméně podobny. Čím víc postupujeme od staršího věku k mladému a zároveň od malého sídla k většímu, tím jsme si, Češi a Poláci, čtenářsky podobnější. Jinak řečeno: polská populace odpovídá dlouhodobým trendům ve čtení (míra čtení jde s mírou urbanizace; čím starší věk, tím slabší čtení) daleko více než populace česká. Ta se jim sice také tak úplně nevzpírá, ale velice silně je oslabuje.

JAK STUDENTI ČTOU? VÝZKUM ČTENÁŘŮ JAKO UŽIVATELŮ INFORMAČNÍCH INSTITUCÍ SE ZAMĚŘENÍM NA STUDENTY S PREFERENCÍ ODBORNÝCH TEXTŮ

Irena Prázová, Středisko vědeckých informací FSV UK Praha

V tomto příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu zaměřeného na čtenářské chování studentů a na jejich práci s informačními zdroji. Tento výzkum čtenářství vznikl na základě teoretické analýzy publika tištěných médií od roku 2002. Samotný výzkum započal v lednu v roce 2006 a především se snažil analyzovat strukturované publikum, vymezené lokalitou, institucí a typem médií. Kombinoval dva přístupy k publiku, a sice mediální a knihovnicko-informační a sestával se z kvalitativního a kvantitativního šetření.

Výzkum se zaměřil na rozdílnost v používání vybraných mediálních typů. Vycházel z principů mediální teorie užití a uspokojení, analyzoval čtenářskou aktivitu recipientů a rovněž zkoumal recepci odborných textů ve vybraných, především tištěných, typech médií. Snažila jsem se o komplexitu tohoto problému od kvantitativních proměnných, přes metodiku čtení textu až po kvalitativní okruhy zkoumání (např. názorové ukazatele na tištěná a elektronická média, jejich relevanci, současnou pozici a budoucnost).

Cílem výzkumu nebylo primárně zkoumat knihovny a informační instituce, ale uživatele, jež tyto instituce navštěvují a jaké typy médií v nich (ale nejen v nich) využívají. Charakter institucí víceméně určuje a formuje čtenářský typ a v těchto vybraných institucích je jím především uživatel odborného textu. Jednotlivé okruhy zkoumání se vztahují především ke specifické cílové skupině, a to k vysokoškolským studentům ve věku od 20 do 25 let. Ti jsou chápáni jako extenzivní čtenáři odborného textu, vykazující specifické čtenářské návyky.

Základní část výzkumu byla cíleně prováděna ve vybraných akademických a vědeckých informačních institucích formou dotazníkového šetření, které probíhalo od 1. 5. do 30. 6. 2006 (bylo osloveno celkem 303 respondentů v kvantitativním šetření, 10 respondentů v šetření kvalitativním). Cílovou skupinou výzkumu byli uživatelé informačních institucí v roli čtenářů knih, novin a časopisů a v rolích uživatelů internetu.

Vybranými typy médií byly: vědecké publikace, vědecké časopisy, doplňkově elektronická média – elektronické databáze, elektronické verze tiskovin a internet obecně. V kvantitativní části výzkumu byly zkoumány sociodemografické, kvantitativní a frekvenční, preferenční, metodické a názorové ukazatele.

V kvalitativní části výzkumu se jednalo o strukturovaný, hloubkový rozhovor s otevřenými otázkami, který probíhal s respondenty vybranými na základě vzorku kvantitativního výzkumu. Tento typ rozhovoru se snažil vzít v úvahu individuální rozdíly respondentů vzhledem k jejich zkušenostem, vzdělání a věku. Okruh zkoumání byl zaměřen převážně na metodiku práce s odborným textem (např. aktivní práce s odborným textem, kritéria výběru odborného textu, srozumitelnost a kritičnost k odbornému textu, důvěryhodnost a ověřitelnost zdroje atd.).

Protože byl tento výzkum velice rozsáhlý a věnoval se mnoha aspektům čtenářského chování, budou v tomto příspěvku uvedeny pouze dílčí a vybrané výsledky zaměřené na studenty a na recepci odborného textu.

Stěžejní otázky kvantitativní části výzkumu:

- Sociodemografické ukazatele (pohlaví, vzdělání, věk, typ instituce, zaměstnání) ve vztahu ke zkoumaným proměnným.
- Čtenost odborných textů (kvantita a frekvence četby, jak často čtete...), preference tištěných či elektronických verzí novin a časopisů (preferujete spíše...), konkrétních zdrojů, tj. vědeckých časopisů, internetu obecně a elektronických databází.
- Názory na efektivnost jednotlivých informačních zdrojů, názory na budoucnost tištěných a elektronických médií.
- Rozdíly v použití jednotlivých typů dokumentů podle vybraných sociodemografických ukazatelů.
- Vědecké časopisy, jejich využívání a role ve vztahu k ostatním typům informačních zdrojů.
- Rozdíly mezi dvěma největšími skupinami respondentů – uživatelé knihovny Společenských věd v Jinonicích v Praze a uživatelé knihovny FSS MU v Brně.
- Rozdíly mezi respondenty humanitního zaměření a respondenty jiných oborů.
- Způsoby práce s odborným textem – metodické ukazatele (např. citování a parafrázování odborných textů jak z pohledu používání typů dokumentů, tak z pohledu metodiky práce s textem, srozumitelnost odborného textu, typologie čtení, metodika čtení, způsob čtení vědeckých časopisů, metodika práce s textem).

Průměrný čtenář výzkumu

Celková skupina respondentů byla ze 72 % tvořena studenty.

Pokud lze vycházet z výzkumného vzorku s největším procentuálním zaměřením, je průměrným čtenářem student ve věku 20–25 let s tradičním přístupem k tištěným médiím. Preferuje odborné publikace, a je u něj největší prioritou využití učebnic a skript. K odborné literatuře obecně přistupuje utilitárně, za konkrétním účelem.

Co se týká budoucnosti tištěných médií věří, že knihy obstojí v konkurenci elektronických médií. Preferuje tištěné verze u novin i časopisů.

Ve vztahu k vědeckým časopisům je spíše příležitostným čtenářem, bere je jako doplňkový informační zdroj. Elektronické databáze používá rovněž jako občasný zdroj svého odborného zájmu. Motivem čtení tohoto uživatele je především splnění konkrétního úkolu ve studiu nebo práci.

Jedná se o tedy o racionální čtenářský typ, který uspokojuje potřebu informovanosti a potřebu získání vědomostí, jehož motivují potvrzovací a instrumentální účinky četby. Knihovnu navštěvuje 2–3x týdně a k odborné literatuře obecně přistupuje za konkrétním účelem.

Vybrané instituce ve výzkumu

V časovém horizontu dvou měsíců roku 2006 tvořili největší podíl respondenti z Knihovny společenských věd TGM UK, kteří tvořili 33,8 %. Jejími uživateli jsou převážně studenti humanitních oborů z Fakulty sociálních věd, Fakulty humanitních studií a Filozofické fakulty. Fakulta Sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně byla zastoupena 21,5 %, 9,6 % respondentů bylo z obecné studovny Národní knihovny a 7,3 % ze studovny časopisů Národní knihovny. Z Fakulty sociálních věd UK – centrální žurnalistické knihovny odpovědělo 10,6 % z celku. 7 % dotázaných bylo z knihovny Národního muzea. V kategorii „Jiné“ (7 %) byli zastoupeni informační a akademičtí pracovníci. Ti byli osloveni nejen v knihovnách a informačních institucích, ale přímo na pracovištích. Jedná se především o FF UK, FSV UK, Akademii věd a Národní muzeum v Praze. Necelých 72 % z celkového vzorku respondentů tvořili vysokoškolsky studující, necelých 10 % zaměstnanci státní správy, cca 8 % byli akademičtí zaměstnanci a více než 12 % zaměstnanci z komerční sféry. Největší podíl respondentů, tři čtvrtiny dotázaných, byl z humanitních oborů (225 respondentů, tj. 74,5 %).

Otázky na frekvenci a kvantitu

Z výzkumu frekvence čtenosti tištěných médií vyplývá, že nejvíce času, více než hodinu v průměru, věnují respondenti tištěným vědeckým publikacím. Časopisům odborným i neodborným věnují respondenti méně než 20 minut. Ovšem čtvrtina dotázaných věnuje více času vědeckým časopisům,

a to v průměru více než hodinu. Novinám věnuje nejvíce dotázaných denně v průměru 20–30 minut, menší skupina dokonce méně než 20 minut.

Návštěvnost knihoven

Vysokoškolští studenti navštěvují knihovny, informační instituce nebo vědecké ústavy nejčastěji 2–3x týdně (42,4 %). Skupina studentů, kteří je navštěvují 1x týdně (18,4 %), je větší než skupina těch, kteří tak činí denně (17,5 %). Alespoň 1x za 14 dní knihovnu navštíví 13,4 % dotázaných studentů.

Otázky na používání a efektivnost vybraných typů dokumentů

Čtenáři, kteří jsou zároveň uživateli informačních institucí, mají k dispozici různé typy informačních zdrojů. Média sice nabízejí nejrozličnější obsahy, ale samotná práce s nimi je především cílená a konkrétní. Efektivita jednotlivých mediálních obsahů byla zkoumána podle otázek na jednotlivé typy tištěných a elektronických zdrojů.

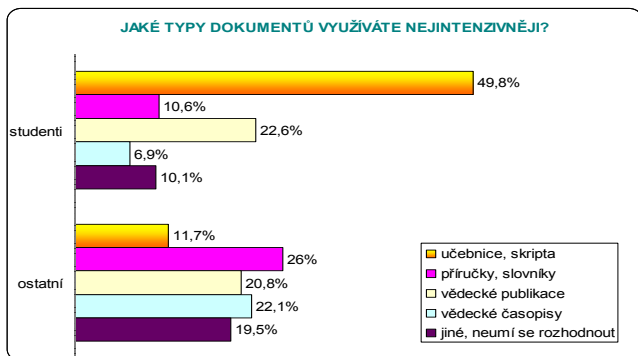
Jako nejefektivnější zdroj pro své studium a práci vyhodnotili respondenti vědecké publikace, na druhém místě v kombinaci s internetem a na třetím místě internet samotný. Pouze malá část uživatelů preferuje jako efektivní zdroj pro svou odbornou práci vědecké časopisy.

Pokud se jedná o intenzitu využívání jednotlivých typů dokumentů u celkového vzorku respondentů, nejvíce používají respondenti učebnice a skripta, následují odborné publikace, poté příručková literatura a na posledním místě se umístily vědecké časopisy.

Využívání typů dokumentů z pohledu věku je u skupiny do 25 let nejvýraznější používání učebnic a skript. U respondentů starších 25 let je procentuálně shodně rozmístěna skupina těch, kteří používají učebnice a skripta a odborné publikace. Další větší skupinu tvoří ti, kteří používají příručkovou literaturu a vědecké časopisy.

Studenti stále nejvíce preferují tištěná média, elektronická používají spíše jako doplňková. U tištěných médií zůstávají na prvním místě zájmu knihy. Při rozhodování o užití odborného textu, čtenáři stále více preferují odbornou literaturu před vědeckými časopisy.

U otázky efektivnosti jednotlivých typů médií tvoří nejvýraznější rozdíl zřetelná preference odborných publikací u studentů humanitních oborů a preference internetu u oborů nehumanitních.

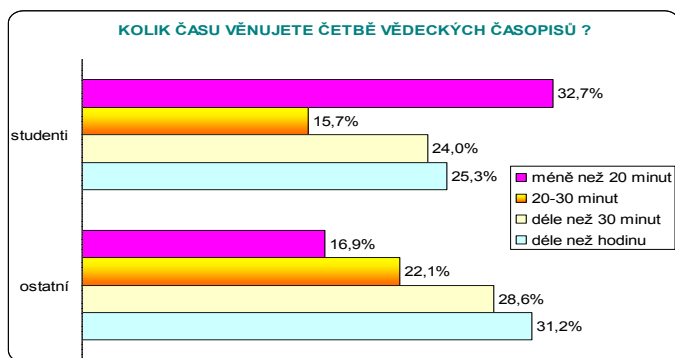

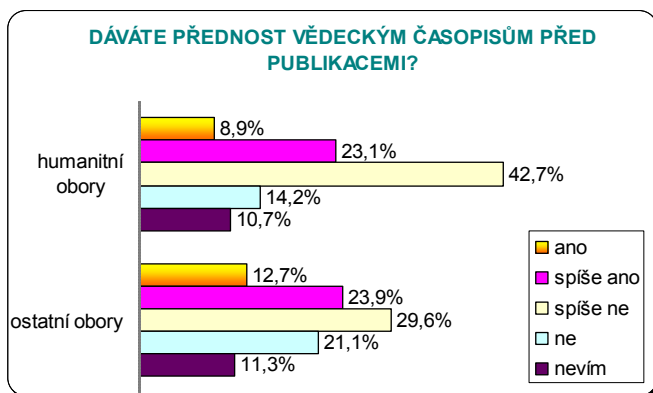
Otázky zaměřující se na vědecké časopisy:

U čtenářů odborných periodik, tj. vědeckých časopisů, je nejčastějším motivem výběru a užití praktická potřeba konkrétní informace z důvodu konkrétního úkolu pro práci nebo studium. Instrumentální užití četby, racionální a utilitární typy čtení jsou podstatou četby odborných obsahů. Nedílnou součástí čtení odborného textu, jež se potvrdilo v kvalitativním výzkumu, jsou potvrzovací účinky čtení (např. potřeba aktuálních informací z oboru).

Vědecké časopisy čtou nejvíce mladí ve věku 20–25 let, méně často než 1x měsíčně, o trochu menší skupinou jsou ti, kteří je čtou 1x měsíčně, následují ti, kteří je čtou 2x měsíčně. Nejmenší skupinou jsou ti, kteří je čtou 1x týdně.

Procentuelně největší skupinou studentů jsou ti, kteří čtou vědecké časopisy méně často, tedy méně než jednou za měsíc, o procento méně tvoří ti, kteří čtou vědecké časopisy 1x měsíčně. Mladí do 25 let používají vědecké časopisy nejčastěji jako doplňkový zdroj svého zájmu.

Otázky vztahující se k elektronickým databázím:

U všech zkoumaných sociodemografických skupin bylo potvrzenočasné využívání elektronických databází. Zajímavé bylo zjištění, že respondenti ve věku 26 let a starší využívají databáze častěji než skupina mladých ve věku 20–25 let. U akademických pracovníků a zaměstnanců ve státní správě je, na rozdíl od VŠ studentů, používání elektronických databází časté.

Nejvíce respondentů hledá v elektronických databázích pouze plné texty. Jen o něco menší procentuální část tvoří ti respondenti, kteří informace vyhledávají v závislosti na řešení konkrétního úkolu (tj. stačí jim např. i abstrakt). Co se týče obsahu elektronických databází, největší procento respondentů tvoří ti, kteří hledají články k určitému tématu.

Kvalitativní část výzkumu byla rozčleněna do tří základních oblastí zkoumání:

- Přístup k médiím** – *tištěná média* a rozdílnost v používání, čtenářské preference, návyky a motivy užití, přístupy, potřeby, subjektivní návyky, *tištěná a elektronická média* a názor na konkurenci elektronických ve vztahu k tištěným médiím, budoucnost tištěných a elektronických médií, *elektronická média* a jejich vlastnosti, použití, názory respondenta na tento typ médií
- Metodika práce s textem** – *práce s odborným textem, interpretace odborného textu, kritičnost k odbornému textu, validita odborných informací* – ověřitelnost zdroje (elektronické vs. tištěné, volně přístupné vs. placené), rozlišovací kritéria kvality odborného textu, odborný vs. vědecký text

3. Čtenářská preference – čtenářská motivace, čtenářská sebereflexe, čtenářská aktivita

Závěr

Čtenářská aktivita je determinována vlastní čtenářskou kompetencí, informační i čtenářskou gramotností, určitou vědomostní úrovní, čtenářskými návyky, typem a mírou okolního vlivu (např. sociální prostředí, instituce atd.) na čtenáře.

Je nutné rozdělovat typy přístupů k odbornému textu, např. čtení studijní, průběžné, nebo víceúrovňové, analytické, zaměřené k dlouhodobějším úkolům.

Ačkoliv výpovědi respondentů v kvalitativním výzkumu potvrdily časté používání internetu a využívání elektronických informačních zdrojů, ve výsledcích kvantitativního šetření stále nejvíce preferují tradiční užívání tištěných médií, především odborných publikací nebo tištěných verzí novin a časopisů.

Vzhledem k názorovým ukazatelům je tištěné médium stále primárním zdrojem využití a je zřejmé, že čtenářské preference tištěných médií vycházejí z tradičního modelu tištěných médií. Ve výzkumu byl potvrzen utilitární přístup a selektivní způsob čtení respondentů odborného textu.

Přístup recipienta ke čtení odborného textu je většinou řízen více faktory. Velký vliv na čtenářskou recepci odborných textů mají veškeré aspekty čtenářské kompetence i řada dalších faktorů. Je dán nároky kladenými na recipienta a na jeho schopnosti se zorientovat v informačních zdrojích, které má k dispozici. V neposlední řadě hraje vliv otázka tradice, zvyku a dosavadních čtenářských návyků získaných na základě zkušeností.

Funkce informační, instrumentální a vzdělávací při recepci odborného textu byly přirozeně v obou typech výzkumu potvrzeny.

Názor respondentů na budoucnost tištěných médií v konkurenci elektronických byl v kvalitativním výzkumu většinový a pozitivní ve vztahu ke knize. V kvalitativní části výzkumu byl potvrzen (mimo odborných časopisů, jež budou především vlivem elektronických časopiseckých databází v budoucnosti pouze v elektronické podobě).

Článek čerpal z dizertační práce autorky:

PRÁZOVÁ, Irena. *Výzkum čtenářů jako uživatelů informačních institucí se zaměřením na studenty s preferencí odborných textů*. Praha : Univerzita Karlova, Fakulta Sociálních věd, Katedra mediálních studií. 2008. 184 s. Školitel disertační práce Prof. PhDr. Aleš Haman. CSc.

KDE A JAK HLEDAJÍ ODBORNÉ INFORMACE VYSOKOŠKOLŠTÍ STUDENTI A VYUČUJÍCÍ

Ludmila Slezáková, Knihovna UP Olomouc

Univerzity a vysoké školy jsou místy, kde se bez odborných informací nelze obejít. Na první pohled se zdá, že v dnešním internetovém světě, kde čas a prostor ztratily svůj původní význam, kde každý může komunikovat s každým a lidé se už ničemu nediví, je otázka dostatku informací zcela banální. Vysokoškolští studenti, pedagogové a vědečtí pracovníci však mají jiné zkušenosti. Zpravidla se věnují určitému úseku lidského vědění a často pro ně není snadné shromáždit nejdůležitější poznatky daného oboru nebo řešeného problému.

Knihovna Univerzity Palackého (dále KUP) vznikla v době, kdy se akademickým a vědeckovýzkumným institucím otevíraly dveře do mezinárodních počítačových sítí (FIDO, EUNET, EARN a od r. 1992 Internet). Internet nabídl uživatelům nástroje pro vyhledávání informací, různé služby, rozcestníky a brány dalších informačních systémů. Knihovny se staly už jen jednou z variant informačních zdrojů, ale i ony šly s dobou a své služby modernizovaly. Od samého počátku se KUP snažila sledovat změny, které postupně nastávaly v informačním chování uživatelů a reagovat na ně.

Tak jako v jiných knihovnách i KUP zaznamenávala a analyzovala abstrakční a prezenční výpůjčky, sledovala statistické přístupy do elektronických informačních zdrojů, odpovídala na dotazy čtenářů, poskytovala individuální konzultace pro dohledávání literatury, pomáhala zajistit potřebné studijní materiály meziknihovní výpůjční službou, organizovala různé vzdělávací akce a těmito cestami si utvářela představu o informačním chování a potřebách uživatelů. Byly to však svým způsobem kusé poznatky. V obdobích, kdy MŠMT vyhlášovalo programy na podporu výzkumu a vývoje a UP se rozhodovala, jaké projekty podporovat, bylo potřeba názory na přístup k informacím ucelit. Knihovně se osvědčilo organizovat celouniverzitní ankety a jejich prostřednictvím přímo oslovit akademickou obec.

První anketa se uskutečnila v roce 2000 na téma „Poskytuje Vám počítač knihovnické informace?“. Odpovědělo 1 131 respondentů. V roce 2003 v další anketě, tentokrát na téma „Využíváte elektronické informační zdroje?“, odpovědělo 1 712 respondentů. V letošním roce připravila KUP pro

studenty, vyučující a vědecké pracovníky anketu na téma „Kde a jak hledáte odborné informace?“ a bylo získáno 2 056 správně vyplněných anketních lístků. Výsledky této ankety budou v další části tohoto příspěvku analyzovány.

Ideální situace je mít všechny ankety tematicky stejně zaměřeny s tím, že by obsahovaly tytéž otázky. Potom by bylo zajímavé vývoj názorů uživatelů porovnávat. Ale právě proto, že se vztah uživatelů k výpočetní technice a k počítačovým sítím rok od roku měnil a vyvíjelo se i samo informační prostředí a technologie, musely být i ankety koncipovány podle aktuální situace. Dnes by bylo podivné, kdyby byl v anketě dotaz, zda čtenáři pracují s emailem. Přitom před osmi lety využívalo email jen 82 % respondentů. Dnes má většina studentů a vyučujících na UP dvě nebo i více emailových adres. Stejně tak by byla v roce 2000 překvapující otázka, zda uživatelé znají YouTube, když v té době přirozeně nic takového neexistovalo. Dokonce i Google nebyl v té době u nás ještě příliš známý, přestože vznikl v roce 1997.

V anketě na téma „Kde a jak hledáte odborné informace“ se některé okruhy otázek částečně prolínaly s předchozími anketami a bylo tedy možné je porovnat, ale celkové zaměření ankety bylo poněkud širší, než v minulých letech.

Anketa se uskutečnila v době od 14. 4. do 18. 4. 2008 na všech fakultách UP. Při koncipování anketního lístku KUP spolupracovala, tak jako v minulých letech, s Katedrou sociologie UP. Výsledky ankety zpracovalo Centrum výpočetní techniky UP pomocí software SPSS.

Základní informace o UP

Univerzita Palackého má sedm fakult – filozofickou, pedagogickou, přírodovědeckou, lékařskou, fakultu tělesné kultury, právnickou a cyrilometodějskou teologickou fakultu (seřazeno dle počtu studentů k 31.12.2007), na nichž je zaregistrováno asi 20 700 studentů všech typů a forem studia a pracuje zde asi 2 700 vyučujících a vědeckých pracovníků.

Knihovna Univerzity Palackého má celouniverzitní působnost. Skládá se z ústřední knihovny (Zbrojnice) a odborně zaměřených knihoven na vybraných fakultách (viz <http://knihovna.upol.cz>).

Účast na anketě

Celkem bylo odevzdáno 2 207 anketních lístků, z toho 2 056 jich bylo správně vyplněno.

Zastoupení respondentů z hlediska vztahu k UP:

Kategorie respondentů	Počet odevzdaných anketních lístků	Celkový počet studentů (prezent. studia), vyučujících a věd. pracovníků (nepřepoč. počet)	% účasti
Studenti	1383	13212	10,46
Vyučující a věd. prac.	521	2677	19,46
Doktorandi	111	512	21,67
Admin. prac.	41		

Podle očekávání nejvíce anketních lístků odevzdali studenti, podstatně méně vyučující a vědeckí pracovníci, nejméně přirozeně doktorandi. Do ankety se zapojilo i 41 administrativních pracovníků. Vzhledem k tomu, že tato skupina nebyla statisticky významná, nebylo sledováno procento její účasti. Na rozdíl od minulých anket byla tentokrát samostatně hodnocena skupina postgraduálních studentů, které KUP považovala za významné progresivní uživatele nových informačních technologií.

Účast na anketě z hlediska fakult:

Fakulta	Počet odevzdaných lístků	Počet studentů (prezenč. studia), doktorandů, vyučujících a věd. pracovníků (nepřepoč. počet)	% účasti
filozofická (FF)	406	4151	9,77
pedagogická (PdF)	216	2857	7,56
přírodovědecká (PřF)	205	3267	6,27
lékařská (LF)	455	2818	16,14
fakulta tělesné kultury (FTK)	262	1508	16,58
právnícká (PF)	421	1884	22,34
teologická (CMTF)	81	673	12,03

Cíle ankety

Cílem ankety bylo dát odpověď na šest okruhů otázek:

1. Jak často jsou využívány vybrané informační zdroje (internetové vyhledávače, elektronické katalogy knihoven, odborné licencované databáze, tištěné monografie, tištěné časopisy)?

2. Ve kterých zdrojích začínají uživatelé odborné informace hledat a jak v hledání postupují v dalších krocích?
3. Které odborné licencované databáze přístupné na UP jsou nejoblíbenější, jak s nimi uživatelé pracují, jak je hodnotí a jaké jsou nejčastější výhrady k tomuto zdroji informací?
4. Proč někteří uživatelé databáze nevyužívají dostatečně nebo je nevyužívají vůbec?
5. Jsou uživatelé informováni o tom, že existuje meziknihovní výpůjční služba a využívají ji?
6. Hledají uživatelé odborné informace i prostřednictvím vybraných služeb webu 2.0 (YouTube, wiki, RSS, blogy, podcasts)?

Analýza výsledků ankety

1. okruh otázek

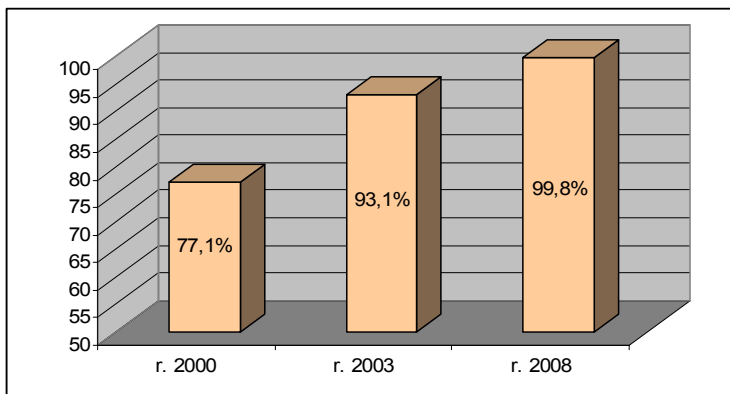
Jak často jsou využívány vybrané informační zdroje?

Bylo vybráno pět základních informačních zdrojů (internetové vyhledávače, elektronické katalogy knihoven, odborné licencované databáze, tištěné monografie, tištěné časopisy), ze kterých uživatelé obvykle čerpají informace pro svou odbornou studijní, pedagogickou nebo vědeckovýzkumnou činnost. Tři z těchto zdrojů, tj. internetové vyhledávače, elektronické katalogy knihoven a odborné databáze, byly sledovány i v minulých anketách a výsledky jejich využívání je možné porovnat. Význam tištěných materiálů (a tím i knihoven) bývá někdy zpochybňován, a proto byly tyto zdroje do letošní ankety zahrnuty.

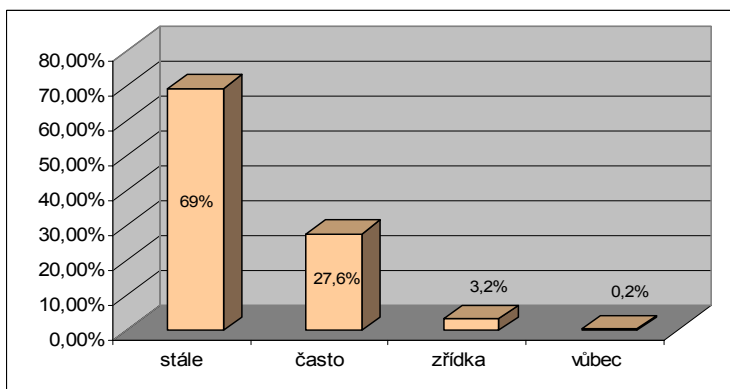
Internetové vyhledávače

O tom, že jsou internetové vyhledávače nejoblíbenějšími a nejčastěji využívanými zdroji informací nebylo pochyb. Dokazují to i mnohé zahraniční průzkumy, např. z rozsáhlého průzkumu OCLC „Perceptions of libraries and information resources“, který byl uskutečněn v roce 2005 v Austrálii, Singapuru, Indii, Kanadě, Velké Británii a USA vyplývá, že z celkového počtu 1 854 respondentů jich 84 % používá internetové vyhledávače jako první zdroj při hledání informací.¹

Také na UP jsou internetové vyhledávače nejčastějším zdrojem informací. Zatímco v roce 2000 je používalo asi 77 % uživatelů, v současné době je stále, často nebo aspoň zřídka využívá 99,8 % respondentů. Už jen 0,2 % uživatelů uvedlo, že s Googlem ani s jinými vyhledávači neparacují.

Využívání internetových vyhledávačů na UP v uplynulých letech

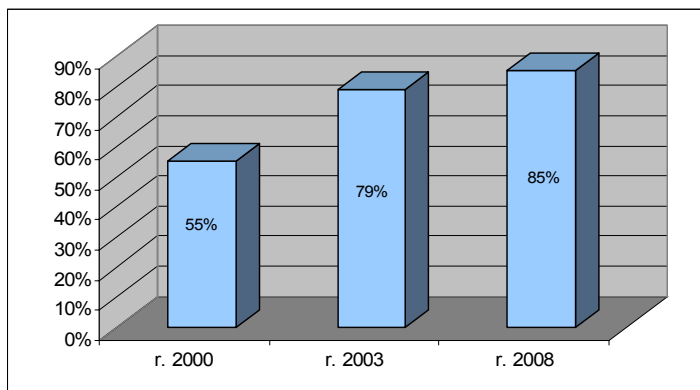

Frekvence využívání internetových vyhledávačů v r. 2008

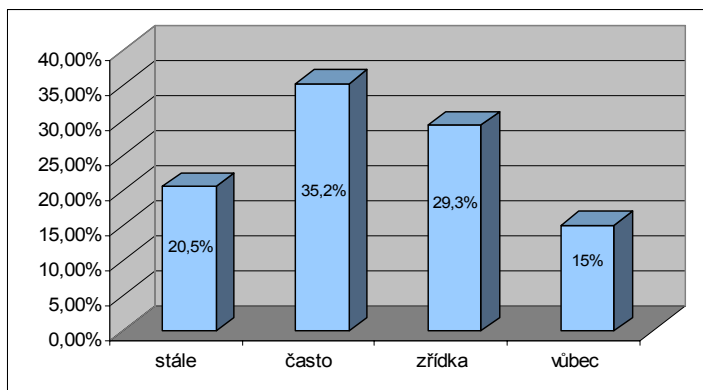
Celosvětový hit 21. století Google přinesl nejen revoluční změnu řazení výsledků vyhledaných odkazů a schopnost vyhledat informace uložené v pdf formátu, ale indexuje i mnohé licencované databáze např. JSTOR, Springer Link aj. Tyto databáze UP nakupuje a uživatelé k nim mají přístup z počítačové sítě UP nebo heslem z domova. Tím, že je Google indexuje, mohou uživatelé otevřít plné texty článků, které jsou v těchto databázích obsaženy, přímo v Googlu a nemusí otvírat JSTOR, Springer Link aj. Není divu, když se mnozí na základě těchto skutečností domnívají, že v Googlu najdou všechno a tento zdroj informací je pro ně zdrojem jediným i pro zpracovávání seminárních a ročníkových prací. Většina respondentů totiž ani neví, že se k plnému textu článku dostali proto, že má univerzita zakoupena licenční práva.

Elektronické katalogy knihoven

Vyhledávání dokumentů v elektronických katalozích knihoven má úzkou spojitost jednak s obsahovou náplní knihovního fondu, ale i s kvalitou katalogizačních záznamů a s komfortem automatizovaných knihovnických systémů. Většina těchto systémů dovoluje vyhledávat dokumenty podle věcného hlediska a zpracovávat si tak kvalitní rešerše, umožňují vyhledané bibliografické záznamy různě řadit a exportovat v mnoha formátech, případně podle různých citačních stylů. Elektronické katalogy knihoven jsou proto významným zdrojem informací, jejichž využívání roste. Nejsou sice používány tak často jako webové vyhledávače, ale vzhledem k tomu, že zatím neposkytují primární dokumenty, je to přirozené.

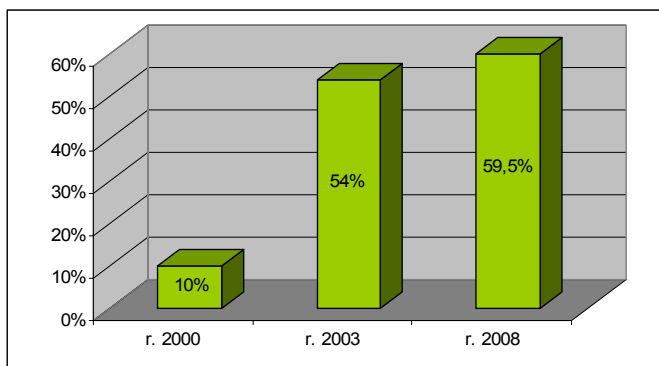
Využívání elektronických katalogů knihoven uživateli UP v minulých letech

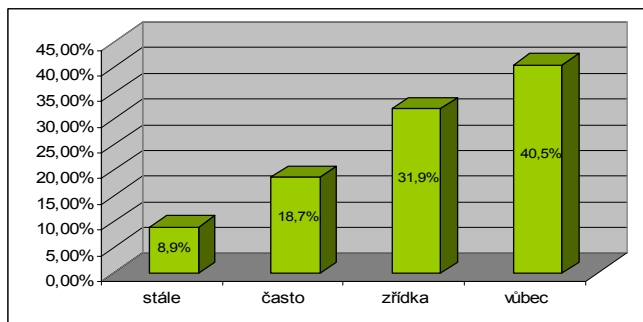
Frekvence využívání elektronických katalogů uživateli UP v roce 2008

Odborné databáze

První zkušenosti s přístupem do online odborných licencovaných databází získala KUP až koncem devadesátých let minulého století (Current Contents Connect, JSTOR, Medline). Tomu odpovídaly i výsledky ankety, která se uskutečnila na jaře roku 2000, kdy s online databázemi pracovalo jen asi 10 % uživatelů. Díky MŠMT, které vyhlásilo program na podporu výzkumu a vývoje, měla KUP možnost získat přístup do mnoha dalších databází, které producenti přizpůsobili pro vyhledávání i laikům. V roce 2003 se zvýšil počet uživatelů, kteří aspoň někdy do databází vstupovali na 54 %. Rozdíl ve využívání těchto informačních zdrojů mezi rokem 2000 a 2003 je zcela výrazný. Ovšem za dalších pět let se zvýšil počet respondentů, kteří pracovali s databázemi, jen o 5,5 % tj. na 59,5 %. Jedním z hlavních důvodů, proč boom, který v tomto směru nastal po roce 2000, nepokračoval i po roce 2003, je pravděpodobně již zmiňované zkvalitňování webových vyhledávačů, zvláště pak Googlu. Svou roli sehrává i to, že vyhledávání v databázích se respondentům jeví jako složité a že nevědí, ve kterých databázích hledat ty informace, které potřebují.

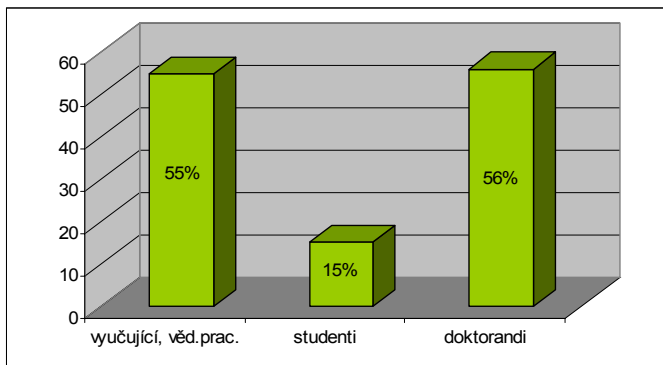

Využívání odborných databází v minulých letech

Frekvence využívání odborných databází v roce 2008

Frekvence využívání databází z hlediska kategorie respondentů

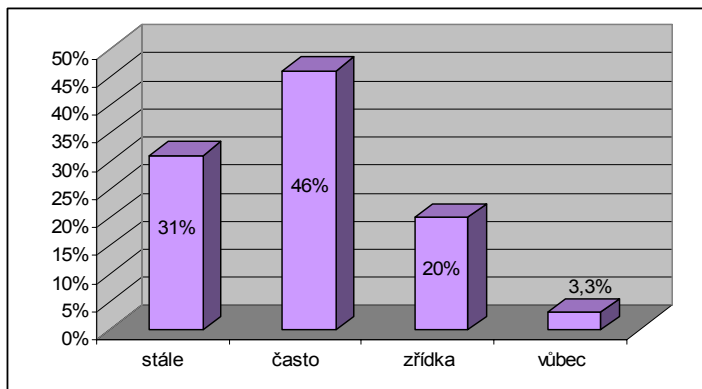
Z výsledků ankety v roce 2003 vyplynulo, že pedagogové pracují s odbornými databázemi soustavněji, než studenti. Bylo to pozitivní zjištění, které napovídalo, že vyučující mají hlubší vztah k odborným informacím, k jejich hledání a zpracování.

Letošní anketa tento trend nejenže potvrdila, ale ukázala, že se rozdíl mezi oběma skupinami výrazně prohloubil. Vyučující, vědeckí pracovníci a doktorandi využívají všech možností, které jim svět informací nabízí a sem patří i odborné databáze. Bez těchto zdrojů informací se nemohou obejít, chtějí-li fundovaně vystupovat na vědeckých konferencích v zahraničí, publikovat odborné práce nebo se zabývat výzkumnou činností. Také Pertti Vakkari, který prováděl průzkum mezi doktorandy, odbornými asistenty, lektory a profesory na 22 finských univerzitách zjistil, že využívání odborných databází má přímý vliv na vědeckou práci a publikační činnost akademiků.²

Odborné knihy (monografie, sborníky, výzkumné zprávy apod.) v tištěné formě

Přestože je internet plný volně přístupných odborných publikací, sborníků, výzkumných zpráv, disertačních prací atd., tradiční tištěné dokumenty jsou stále považovány za nezbytné. Jen 3,3 % respondentů uvedlo, že s tištěnými knihami nepracuje vůbec a pětina čas od času do knih nahlédne, zbývajících asi 77 % s nimi pracuje poměrně intenzivně.

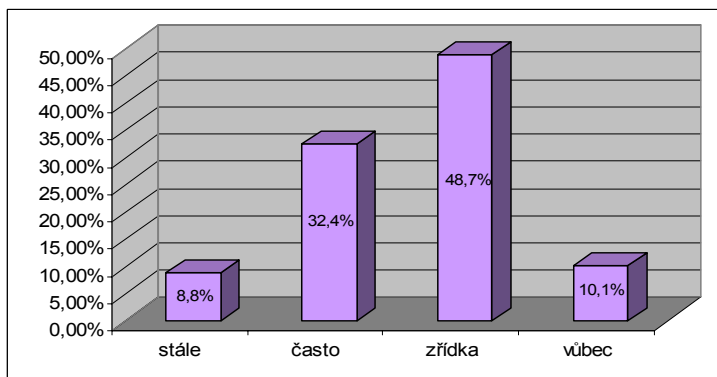
Stále a často pracují s tištěnými dokumenty všechny kategorie uživatelů, nejvíce studenti (téměř 80 %). Je zřejmé, že tištěné materiály jsou pro studium, pedagogickou a vědeckovýzkumnou činnost zatím nezbytné.

Frekvence využívání tištěných knih

Odborné časopisy a další periodika v tištěné formě

Zájem o tištěné časopisy je nižší, než o tištěné knihy. Téměř 60 % (58,8 %) respondentů pracuje s tištěnými časopisy zřídka nebo vůbec. Když ovšem provedeme analýzu využívání odborných časopisů podle kategorie uživatelů, zjistíme, že téměř 70 % vyučujících a vědeckých pracovníků a téměř 50 % doktorandů studuje tištěné časopisy stále nebo často. Jsou to převážně studenti, kteří výrazně snižují průměrné využívání tohoto typu dokumentů.

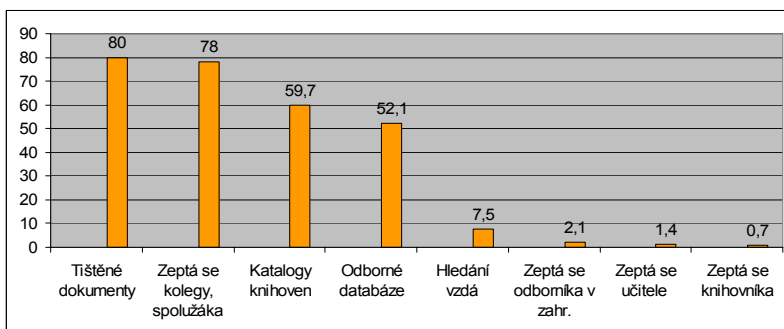
2. okruh otázek

Ve kterých zdrojích začínají uživatelé odborné informace hledat a jak v hledání postupují v dalších krocích?

Anketní otázka byla postavena tak, že spíše evokovala představu rychlého vyhledání nějaké speciální informace, než komplexní přístup k řešení

odborného problému. V tomto směru má většina respondentů, tj. 69,3 %, v oblibě jeden nebo dva informační zdroje, kde odborné informace hledá, 18,3 % hledá ve třech zdrojích. Jejich kombinace je různá, liší se podle jednotlivých fakult, tedy podle odborného zaměření. Velký rozdíl je v tom, ve kterých zdrojích začínají hledat vyučující a doktorandi a ve kterých studenti. Zatímco studenti upřednostňují Google, Seznam, Centrum, Knihovnu UP a Wikipedii, vyučující často již v prvním hledání využívají odborné databáze, např. PubMed, Science Direct, Web of Science nebo hledají na vytypovaných odborných portálech, na stránkách odborných institucí apod.

Následující graf je přehledem možností, jak uživatel postupuje, když nenajde potřebné informace v obvykle používaných zdrojích.

Zatímco v tištěných dokumentech a v katalozích knihoven vyhledávají všechny kategorie přibližně stejně, studenti se více ptají svých spolužáků na radu, než vyučující svých kolegů a dohledávání v odborných databázích je mnohem častější u vyučujících a doktorandů, než u studentů.

Jen 7,5 % uživatelů přiznalo, že nenajde-li informaci hned, tak hledání vzdá. Zajímavé je, že rozbor z hlediska fakult jednoznačně vyhodnotil respondenty z fakulty tělesné kultury jako nejvytrvalejší v hledání odborných informací. Možná, že pojem „vzdát něco“ intuitivně cítili jako prohrané sportovní utkání.

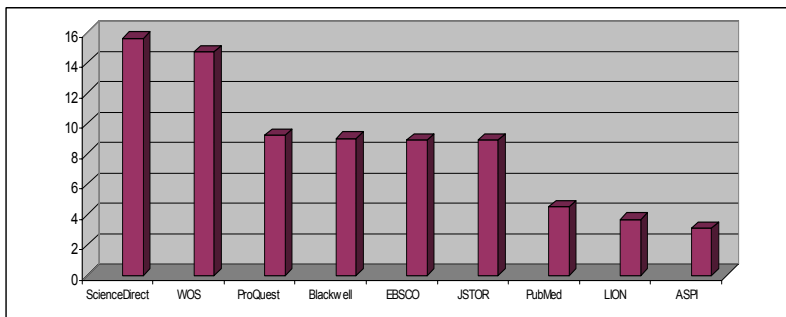
Vyučující a vědečtí pracovníci na anketních lístcích uváděli často jako významný pramen informací kolegy v zahraničí, s nimiž jsou v kontaktu, komunikaci v odborných elektronických konferencích a někdy i speciální komerční portály, které nejsou hrazeny z univerzitních prostředků, ale které si financují z jiných zdrojů.

3. okruh otázek

Které odborné databáze přístupné na UP jsou nejoblíbenější, jak s nimi uživatelé pracují, jak je hodnotí a jaké jsou nejčastější výhrady k tomuto zdroji informací?

UP má v současné době k dispozici více než 50 odborných databází, jejichž využívání je sledováno prostřednictvím statistických výstupů. Tato čísla jsou sice objektivní, ale nevyovídají o tom, jak s databázemi uživatelé pracují, jestli jsou s nimi spokojeni, jaké k nim mají výhrady apod.

Následující graf znázorňuje, které databáze uvedli respondenti jako své oblíbené:

Uživatelé s databázemi pracují na různé úrovni. Většinou vyhledávají záznamy nebo plné texty dokumentů podle tématu, autora nebo názvu (40,5 %), mnozí z nich si vyhledané záznamy exportují (28,3 %) a jen někteří využívají personalizace (3,9 %), tzn., že se v databázi zaregistrují a využívají nadstandardní služby jako je alert, ukládání rešeršních dotazů apod. Přes 17 % respondentů, kteří pracují s databázemi, uvedlo, že si přímo pročítají odborné časopisy. Byli to převážně vyučující a vědečtí pracovníci z lékařské a přírodovědecké fakulty. Tím se vysvětlilo, proč je ve statistikách počet přístupů do některých databází mnohem vyšší, než počet hledání, která byla uskutečněna.

Respondenti byli požádáni, aby odborné databáze označkvali. Na všech fakultách se v tomto směru shodli, převládala známka „velmi dobře“. Databázím mnozí vyčítali, že je vyhledávací prostředí složité a nepřehledné, že mají problémy s přístupem do některých databází, že jsou databáze občas pomalé a nemají české rozhraní.

Další výhrady se týkali rozsahu přístupných časopisů a dostupnosti plných textů starších ročníků. To zajisté není problém samotných databází, ale licenčních podmínek, které přímo souvisejí s finančními možnostmi UP.

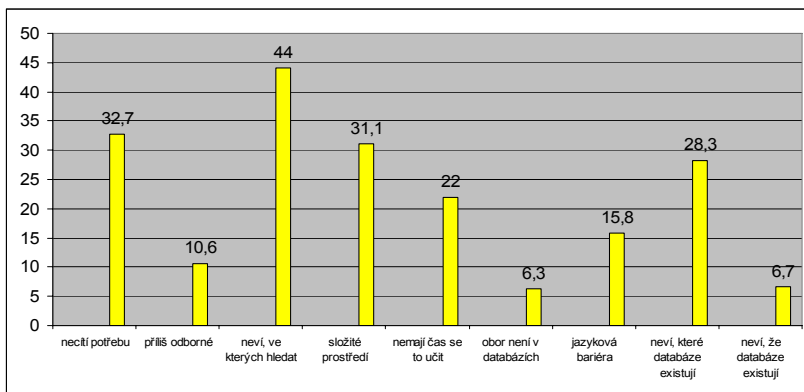
4. okruh otázek

Proč někteří uživatelé odborné databáze nevyužívají dostatečně nebo je nevyužívají vůbec?

Odborné databáze jsou nesmírně cenným zdrojem informací a jsou nepostradatelné zvláště v akademickém prostředí. Přesto asi 40 % respondentů uvedlo, že s databázemi nepracují. Byli to většinou studenti, kterým pro studium a zpracovávání seminárních prací stačí webové vyhledávače případně tradiční zdroje. Jak se někteří vyjádřili „Google mi vždy něco najde“. Tento problém může souviset se sklonem některých studentů k povrchnějšímu zpracovávání zadaných témat.

Častým důvodem, proč uživatelé databáze opomíjejí je, že nevědí, ve kterých hledat, co která databáze obsahuje, neorientují se v nich a také je odrazuje sofistikované prostředí, které považují za složité. Zajímavé je, že to není problém jen u nás, ale i v zahraničí. Např. v průzkumu organizovaném v roce 2007 National Institute of Health, který byl orientován na informační potřeby a vyhledávání informací klinickými specialisty, si respondenti stěžovali, že neví, jaké zdroje jsou dostupné, že se informace obtížně vyhledávají a že nemají čas se hledání učit.³

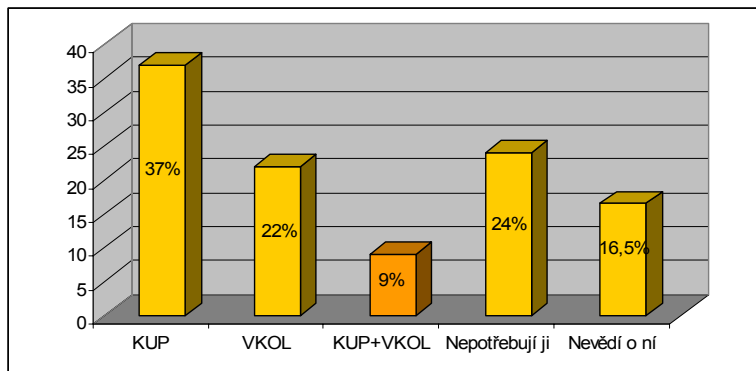
Kromě důvodů, které souvisejí se špatnou informovaností uživatelů na UP, stojí za pozornost i to, že databáze jsou většinou v angličtině a 15,8 % respondentů uvedlo, že pocít'ují jazykovou bariéru.

5. okruh otázek

Jsou uživatelé informováni o tom, že existuje meziknihovní výpůjční služba a využívají tuto možnost získávání primárních dokumentů?

Meziknihovní výpůjční služba (dále MVS) je pro knihovníky již takovou samozřejmostí, že si ani neuvědomují, že někteří čtenáři o její existenci netuší. Cílem ankety bylo nejen zjistit, jaká je v tomto směru informovanost na UP, ale zároveň touto anketní otázkou na MVS upozornit.

Z grafu vyplývá, že 37 % respondentů žádá o MVS v KUP, 22 % podává žádanky na MVS ve Vědecké knihovně v Olomouci (VKOL) a 9 % využívá tuto službu v obou uvedených institucích.

Vzhledem k úrovni informačních technologií očekávají uživatelé maximální komfort při získávání plných textů dokumentů. Chtějí jen kliknout na ikonu a dokument si stáhnout. Jestliže tuto možnost nemají a obrátí se na MVS, dost těžce nesou, že musí na vyřízení služby čekat. Proto mnozí z nich o MVS nemají zájem.

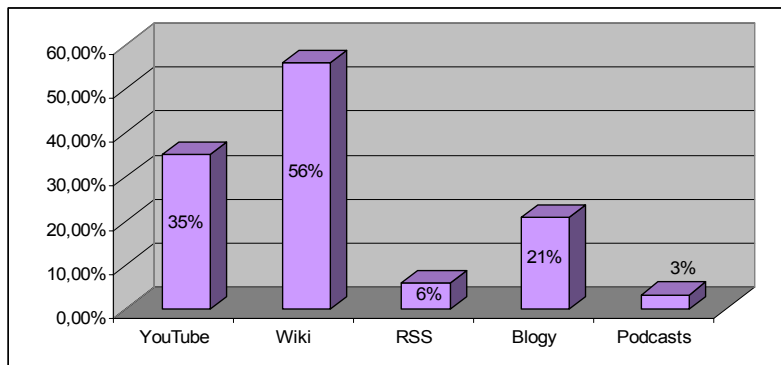
Pro další práci KUP je významné, že 16,5 % uživatelů o existenci MVS vůbec neví. Vzhledem k tomu, že KUP zpřístupňuje uživatelům řadu odborných databází, které obsahují jen bibliografické záznamy, je nezbytné tuto službu více propagovat a informovat o ní.

6. okruh otázek

Hledají uživatelé odborné informace i prostřednictvím vybraných služeb webu 2.0 (YouTube, wiki, RSS, blogy, podcasts)?

V posledních letech se objevily další možnosti práce s informacemi, a tím jsou interaktivní služby, které se zahrnují pod pojem web 2.0. Jsou to např. RSS, YouTube, wiki, podcasts, blogy a mnohé jiné. Jsou to všechny ty prvky webu, které uživatelům umožňují aktivně se zapojovat do diskusí, různých hodnocení, nákupů a prodeje, editace webových stránek, využívání desktopových aplikací umístěných na webu atd.

Výsledky ankety ukázaly, že tyto nové prvky webu nejsou pro uživatele neznámé.

Wikipedie, která je vytvářena formou spolupráce na bázi wiki, získala mezi respondenty největší oblibu. Pracuje s ní asi 56 %, 11 % ji nepotřebuje a 33 % uživatelů o ní neví. Přestože YouTube využívá jen 35 % respondentů, 49 % o ní ví a nepotřebuje ji, jen 16 % respondentů ji nezná. Zatímco o YouTube, wiki a blogy projeví větší zájem studenti, RSS a podcasts využívají převážně vyučující.

Závěry

- 1) Od realizace minulé ankety v roce 2003 se prohloubily rozdíly mezi informačním chováním vyučujících, vědeckých pracovníků a doktorandů na jedné straně a studentů na straně druhé.

Vyučující pracují s odbornými databázemi mnohem soustavněji, prostřednictvím personalizace využívají nadstandardní služby, které databáze nabízejí, pročítají odborné elektronické i tištěné časopisy, problémy konzultují se specialisty v Česku i v zahraničí, kontaktují autory odborných statí, získávají přístupy na speciální webové stránky odborných společností, pečlivě sledují webové stránky institucí, výzkumných ústavů a škol, které se zabývají jejich specializací, a aby nebyli závislí na MVS, někdy si zřizují konta u dodavatelů elektronických dokumentů.

Studenti upřednostňují české zdroje, více pracují s tištěnými knihami než vyučující, ale o odborné časopisy příliš zájem nemají. Studenti také více hledají v elektronických katalozích knihoven a mnohem více než vyučující navštěvují nejen Knihovnu UP a Vědeckou knihovnu v Olomouci, ale velmi často hledají informace i ve veřejných knihovnách v místě svého bydliště. S odbornými databázemi pracují méně a nadstandardní služby databází využívají spíše nárazově. Inklinují k využívání prvků webu 2.0 více než vyučující.

- 2) Z hlediska informačního chování se mezi sebou liší i jednotlivé fakulty. Zatímco internetové vyhledávače se používají v maximální míře na všech fakultách, vyhledávání v odborných databázích je více uplatňováno na přírodovědecké fakultě, lékařské fakultě a fakultě tělesné kultury. S tištěnými knihami, sborníky a dalšími dokumenty pracují více na fakultě filozofické, pedagogické, teologické a právnické. Každá z fakult upřednostňuje odborné databáze podle své specializace.
- 3) Vysoké procento respondentů, kteří neví, ve kterých odborných databázích hledat potřebné informace, které databáze existují a že vůbec existují, nasvědčuje tomu, že by měla být věnována větší pozornost informovanosti uživatelů. V anketních listcích se uživatelé často vyjadřovali k tomu, že by potřebovali školení, studijní materiály, přesnější popisy databází na webových stránkách, přehlednější uspořádání přístupů do databází atd.

Poznámky:

¹ OCLC ONLINE COMPUTER LIBRARY CENTER, INC. *Perceptions of Libraries and Information Resources : A Report to the OCLC Membership* [online]. 1 Dublin, Ohio : OCLC Online Computer Library Center, Inc., 2005 [cit. 2008-07-28]. Dostupný z WWW: http://www.oclc.org/reports/pdfs/Percept_all.pdf. ISBN 1-55653-364-0.

² VAKKARI, Pertti. *Perceived influence of the use of electronic information resources on scholarly work and publication productivity* [online]. 2008 [cit. 2008-07-31]. Dostupný z WWW: http://www.ku.edu.tr/ku/images/LIBER/vakkari_influence_liber.ppt.

³ GREFSHEIM, Suzanne F., RANKIN, Jocelyn A. *Information needs and information seeking in a biomedical research setting: a study of scientists and science administrators*. Journal of Medical Library Association. 2007, vol. 95, is. 4, s. 426–434. Dostupný z WWW: <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=2000785>.

ŠEDESÁT LET ČESKÉHO KNIHOVNICTVÍ NA STRÁNKÁCH ČTENÁŘE

Lenka Šimková – Olga Vašková, Čtenář Kladno

Snahy o vydávání časopisů věnujících se knihovnické problematice mají stejně dlouhou historii jako formování knihovnického oboru. Už v roce 1900 založil Zdeněk Václav Tobolka *České knihovnictví* (po prvním ročníku časopis přestal pro malý zájem odběratelů a finanční těžkosti vycházet). O čtyři roky později vzniká periodikum, které se kromě knihovnictví věnovalo i tzv. lidovému. Založil ho Ladislav Jan Živný a jmenovalo se *Česká osvěta* (vycházelo až do roku 1918). V roce 1919 L. J. Živný zakládá časopis *Knihy* s podnázvem *revue pro knihovnictví a bibliografii* (vyšel pouze jeden ročník) a Z. V. Tobolka s J. Volfem začali v roce 1920 vydávat časopis *Knihy a knihovny* (vyšla čtyři čísla).

I představitelé stavovské organizace Spolku československých knihovníků a jejich přátel, který byl založen v roce 1919, hned od počátku usilovali o vytvoření časopisu, jež by zaznamenával události spojené se vznikem a uplatňováním prvního knihovního zákona. Záměr se jim zdařilo realizovat v roce 1922 a *Časopis československých knihovníků* vycházel až do roku 1944.

Ve druhé polovině třicátých let minulého století vznikají časopisy určené spíše pro čtenáře veřejných knihoven. Měsíčníků či čtvrtletníků vydávaných knihovny na mnoha místech první Československé republiky vycházelo několik. A právě do tohoto společenství patří i náš současný jubilant – *ČTENÁŘ: měsíčník pro knihovny*. Informace o jeho zrodu a vydavatelích se v různých zdrojích lišily, proto jsme se v redakci pustili do „pátrání“, jak to s prvními krůčky *Čtenáře* vlastně bylo.

O vydávání časopisu bylo rozhodnuto na 1. sjezdu českých a slovenských knihovníků, který se konal v květnu 1948 v Brně. Poprvé vyšel jako dvojčíslo 1–2 na přelomu ledna a února 1949 a jeho vydavatelem se stal nakrátko Masarykův lidový ústav v Praze.

V tomto čísle se dovídáme, že *Čtenář: měsíčník pro práci se čtenářem* vychází místo časopisů *Lidová knihovna* a *Čtenář*, který vydávala Ústřední knihovna hl. m.

Prahy. Ovšem o dvacet let později – v prvním čísle z roku 1968 – se k historii časopisu vrací dr. Rudolf Málek. V článku uvádí, že měsíčník

„navázal bezprostředně na čtrnáctideník *Městské knihovny v Praze*. Převzal nejen název, ale i tiskárnu a grafickou úpravu, obrazové přílohy ad... Prvé číslo pražského *Čtenáře* vyšlo 1. září 1948 a poslední – osmé – 15. prosince téhož roku...“

Pozoruhodné však je, že na titulním listě tohoto *Čtenáře* je uváděn IX. ročník! R. Málek k tomu říká, že čtrnáctideník *Čtenář* navázal na čtrnáctideník *Knihy a čtenáři*, jehož VIII. ročník vycházel od 15. ledna 1948 do 1. července 1948, avšak uprostřed tohoto roku změnil tradiční název, „aby více zdůraznil orientaci na službu čtenářům *Městské knihovny*...“ Dál vysvětlil, že název časopisu si Městská knihovna v Praze vypůjčila od třebíčského knihovníka Františka Křest'ana – samozřejmě s jeho svolením, který měsíčník s názvem *Čtenář* vydával od roku 1930.

A jak to tedy bylo s časopisem *Lidová knihovna*, namísto kterého měl „nový“ *Čtenář* vycházet? Zjistili jsme, že v roce 1938 měsíčník s názvem *Lidová knihovna: časopis pro obecní knihovny na venkově* založil a řídil známý berounský knihovník dr. Josef Poche. Nabízí se tedy vysvětlení, že snahou představitelů knihovnického oboru po roce 1948 bylo vydávat celostátní časopis, který by nahradil jednotlivá periodika a snáze dokázal ovlivňovat knihovníky především v lidových knihovnách, ale také postihoval a zaznamenával proměny knihovnické profese.

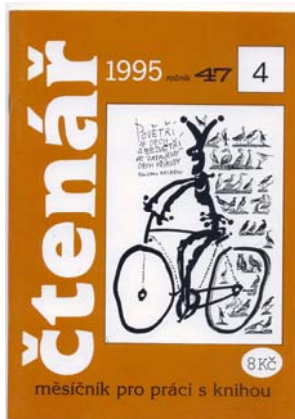
Listovat prvními ročníky *Čtenáře*, kdy byl časopis už podtitulem určen „pro práci se čtenáři“, bylo pro nás v mnoha směrech dobrodružné, ale také deprimující. Především do poloviny padesátých let časopis připomínal spíš politickou brožuru, z níž měli knihovníci čerpat „správné“ informace o tom, jak formovat nového socialistického člověka a jak k tomu využít „správnou“ literaturu. Hodně místa bylo věnováno soutěži Budujeme vzornou lidovou knihovnu a jejím vítězům, soutěži o Fučíkův odznak, knihovníci byli také seznamováni s metodami jak „vyčistit“ fond od nežádoucí literatury atd. Na druhé straně i v této době se na stránkách časopisu objevovaly články odbornějšího charakteru, například o potřebnosti meziknihovní výpůjční služby, o problémech práce s dětskými čtenáři a dospívající mládeží. V roce 1956 se změnil podtitul časopisu na *měsíčník pro práci vesnických knihoven*, což do jisté míry ovlivnilo i jeho obsahovou stránku. Objevuje se například rubrika Jak na to, velký prostor je věnován vzniku Ústřední knihovnické rady a jejím úkolům, II. celostátnímu sjezdu československých knihovníků a přípravě zákona o jednotné soustavě knihoven, a dokonce i zvyšování odborné úrovně školních knihoven.

K další změně v podnázvu *Čtenáře* došlo v roce 1962, kdy se stal *měsíčníkem pro práci knihoven*. Na krátkou dobu byl dokonce celostátním periodikem vycházejícím v české a slovenské verzi. Vydavatelem bylo Ministerstvo školství a kultury ČSR a Maticе slovenská. V odůvodnění tohoto

kroku se dočteme, že „v zájmu dalšího rozvoje knihovnictví v celé republice se jeví nutnost těsnějšího sepětí mezi českými a slovenskými knihovnicí a celostátní výměna jejich zkušeností, jakou dosavadní struktura knihovnického tisku prakticky neumožňovala“. Toto „sepětí“ však vydrželo pouhé tři roky.

Politické a společenské tání, jak se často šedesátá léta označují, se dá vysledovat i z autorského zázemí, vzniku nových rubrik a obsahu příloh *Čtenáře*, který uprostřed roku 1966 opět změnil podnázev na *měsíčník pro práci s knihou*. K stálým rubrikám přibýly například Řízení práce knihoven, Zápisník (z knihoven), Otázky – odpovědi, Poradna, Co nás pálí, Světová kulturní výročí, Ze zahraničí ad.

Určitá část *Čtenáře* byla od počátku jeho vydávání věnovaná literatuře (zpočátku především sovětských autorů), oblíbené byly přílohy portrétů spisovatelů. Ve zmiňovaných šedesátých letech se začínají objevovat přehledy světových literatur, například americké prózy z poválečných let, moderní italské literatury, latinskoamerické literatury, norské literatury poválečných let atd. Jsou otiskovány rozhovory se známými spisovateli (například s Josefem Škvoreckým, Vladimírem Páralem, Jaroslavem Foglarem, Ladislavem Fuksem) nebo je tvorba českých a světových autorů představována formou krátkých ukázek z jejich díla (např. k šedesátce Jana Wericha, k výročí Karla Čapka, F. X. Šaldy, Charlese Baudelaire).

Pestřejší a zajímavější jsou i odborná knihovnická témata: patrný je odklon od dlouhých ideologických úvodníků, objevují se dokonce texty kritizující formalismus a špatnou práci knihovníků, články z návštěv zahraničních (a to i západních) knihoven, mezinárodních sympózií, zasedání IFLA, diskuse kolem vzniku a obsahu stanov Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP). Dokonce v roce 1969 je na stránkách *Čtenáře* otištěno Memorandum Státní knihovny ČSR k výstavbě nové budovy!

Politické klima dalšího desetiletí nemohlo na *Čtenáři* nezanenchat znatelné stopy. Změny se sice objevovaly plíživě, zato kritika „do vlastních řad“ za jednání v minulém období nenechala na sebe dlouho čekat. Změnilo se obsazení redakční rady (odešel J. Cejpek, J. Burgetová, L. Kurka), mnozí autoři přestali publikovat. Časopis se pomalu, ale jistě na určitou dobu „znormalizoval“. V této souvislosti je vhodné připomenout, že všechny politické a společenské změny „ustála“ v čele redakce *Čtenáře* celých třicet šest let Jarmila Houšková. A ještě jedna věc stojí za povšimnutí, že

totiž grafickým zpracovatelem časopisu se od roku 1960 na celých třicet sedm let stal akademický malíř a ilustrátor Miloslav Jágr.

Čtenář si až do roku 1998 ponechával podtitul *měsíčník pro práci s knihou*. V průběhu zmíněného roku došlo ke změně a až do současnosti vychází pod názvem *Čtenář: měsíčník pro knihovny*. Zároveň se mění také jeho grafické zpracování, které zrcadlí nové technologické možnosti, ale také osobu mladé, talentované grafičky Kateřiny Bobkové. Rok nato přichází do redakce kolegyně, která se na časopisu podílí dodnes. Že je časopis určen pro knihovníky, je z jeho obsahu patrné už z předešlých let, přesto je dobře, že je to znovu více zřetelné i z jeho názvu.

Počátek devadesátých let přinesl do časopisu samozřejmě i obsahové změny, na nichž se podílela jeho dlouholetá redaktorka a posléze šéfredaktorka Hana Jirkalová. V roce 1990 vychází ve *Čtenáři* příloha Zvláštní fondy (seznamy, které sloužily k vyřazování knih v padesátých a sedmdesátých letech), objevují se články o samizdatové literatuře apod. Svoji činnost obnovuje SKIP, což zaplňuje několik stránek časopisu. V roce 1992 vzniká také Sdružení knihoven ČR (SDRUK).

V průběhu celých devadesátých let se na stránkách *Čtenáře* hojně diskutuje o transformaci knihoven, o úsilí vytvořit nový knihovní zákon i o současném stavu a úloze knihoven ve společnosti. Stále rozsáhlejším tématem se stává automatizace knihoven, představují se knihovnické systémy a možnosti jejich využití. Rozvoj a přístup k informačním a komunikačním technologiím se odráží v obsahovém zaměření *Čtenáře* taktéž nemalou měrou. Služby a informační zdroje, které někteří z nás považují za samozřejmé, jsou představovány ve svých počátcích. V roce 1998 například začíná Aleš Brožek psát každoroční přehled zaměřený na stav domácích webových stránek knihoven. Objevují se příspěvky zaměřené na management a public relations v knihovnách. Nová témata se prolínají s těmi „věčnými“. Školní knihovny, stejně jako podpora dětského čtenářství, „návštěvy“ jednotlivých knihoven či literárněvědná tematika měly ve *Čtenáři* v průběhu let své stálé místo.

Protože se *Čtenář* i v současné době profiluje zejména jako časopis pro veřejné knihovny, jeho obsahové zaměření výraznými změnami neprošlo. Stále přináší nejnovější odborné poznatky z oboru knihovnictví, z teorie a praxe shromažďování a zprostředkovávání informací čtenářům a uživatelům. Dále otiskuje výměny zkušeností a názorů, repor-

táže ze zahraničí, rozhovory s osobnostmi oboru, informace o využívání moderních informačních technologií v knihovnách, řadu aktuálních zpráv z domova i ze světa, recenze odborných publikací a mnoho dalších zajímavostí.

Jaký je tedy konkrétně ten 60. ročník, který se snažíme letos alespoň trochu oslavit? Malou změnou jsme začali již na jeho obálkách. Zamýšlíme se na nich nad rolí či pojetím knihoven v 21. století. Že je to zamýšlení hodně metaforické a osobní, je nasnadě, přesto (nebo právě proto) se setkáváme s příznivými reakcemi od vás, našich čtenářů. I v letošním roce se snažíme, aby si každá knihovna uvnitř jednotlivých čísel našla pro sebe zajímavý článek, zkušenost či inspiraci.

Březnové číslo jsme několika příspěvků věnovali školním knihovnám. Je to první náznak toho, že bychom rádi navázali užší spolupráci i s nimi a dále například i s knihovnamí muzejními.

Prázdňinové dvojčíslo jsme věnovali historii *Čtenáře*, která, jak se v něm můžete dočíst, je velmi zajímavá. Chtěli jsme připomenout jména jeho tvůrců a proměny, jimiž časopis prošel – ať už se jednalo o změnu názvu, vydavatele, rozsahu, ceny, periodicity ... Změn bylo nemálo, zajímavý je například přehled vydavatelů časopisu. Tím posledním – od roku 1993 – je Středočeská vědecká knihovna v Kladně.

Novinkou je od ledna 2008 elektronická verze *Čtenáře*. Na stránkách <http://ctenar.svkkk.cz> jsou předplatitelům dostupné plné texty aktuálních čísel, které se poté uvolňují po půl roce. Volně přístupný je archiv čísel proza-tím z roku 2005–2007.

Jak už bylo předesláno na začátku, knihovnické časopisy vznikaly, vznikají a zanikají ... *Čtenář* má za sebou šedesát let nepřerušeno vydávání, a to nejen díky jeho vydavatelům a redaktorům, ale také díky autorům a vám čtenářům. Do dalších desetiletí mu proto přejme, aby tato tradice nebyla přerušena.

Inflow a SyDoČe - EXPERIMENTÁLNÍ PROJEKTY NA PODPORU ČTENÁŘSTVÍ

Petr Škyřík, Filozofická fakulta MU Brno

1. Inflow

Časopis Inflow (www.inflow.cz) vznikl v lednu 2008 jako dobrovolná činnost studentů oboru Informační studia a knihovnictví v Brně, kteří cítili potřebu vytvořit studentské periodikum, jehož primární myšlenkou je poskytnout především (ale nejen) studentům tohoto oboru prostor, kde mohou publikovat své odborné práce, glosy, postřehy, ale třeba i autorskou poezii. Časopis vychází s měsíční periodicitou (vždy 7. den v měsíci) a každé číslo přináší řadu odborných článků, zařazených do několika stálých rubrik. Mimo odbornou část informujeme v sekci *Expres čtenáře* formou krátkých zpráv o dění v oboru. Najdete zde aktuality, recenze, pozvánky na akce, reportáže či knižní novinky. Pravidelnou součástí je též příloha časopisu – *Inflow* magazin, jenž vzniká v rámci výuky v KISK. Zájemci mají možnost si také založit blog, jehož prostřednictvím mohou sdílet informace s ostatními čtenáři.

1.1. Konceptuální východiska projektu

Projekt Inflow se snaží rozvíjet klíčové kompetence studentů (schopnost kriticky myslet, číst a psát, dovednost učit se, řešit problémy, komunikovat, spolupracovat). V širším horizontu vytváří předpoklady pro celoživotní učení, buduje bezpečné a inspirativní prostředí pro učení a prostor pro vzájemné sdílení informací.

1.2 Hlavní cíle projektu

- Poskytnutí virtuálního prostoru pro prezentaci studentských prací
- Vytvoření široké čtenářské a autorské komunity, která bude svým působením přispívat k propagaci a rozvoji oboru a bude podněcovat zájem o tento obor
- Podněcení studentů k aktivitě, která přesahuje rámec běžné výuky (např. formou přispívání do blogů, komentování článků, doporučování četby)
- Podpora komunikace na úrovni student-student, student-vyučující, student-lidé z praxe; podpora komunitních aktivit (sociální sítě)

Systém na doporučení četby (SyDoČe)

Projekt SyDoČe (pracovní název) by se měl začít realizovat v Kabinetu informačních studií v Brně od října 2008. Bude se jednat o virtuální seznam doporučené literatury. Při vytváření seznamů vhodné literatury půjde především o rámcovou práci, neboť ke každému výběru musíme přistupovat jak z hlediska individuality čtenáře, tak i individuality literárního díla. Většina z dosud u nás publikovaných seznamů pochází ze 70. a 80. let a je ve velké míře zaměřena biblioterapeuticky. Níže jsou odkazy na několik vybraných seznamů:

- F. Engelsman: Literatura doporučená pro různá psychiatrická onemocnění (in Fungnerová, M. a kol.: *Kniha a nemocný*, SzdN, Praha 1957)
- O. Klímek: *Knihy doporučené ke čtení na protialkoholním oddělení* (Klímek, O.: *Zápisky z Apolináře*, 19, 1970)
- J. Křivohlavý: *Doporučená beletrie pro zdravotně postižené; Doporučená beletrie s tematikou osobního vyrovnání se hrdiny s těžkým zdravotním postižením* (Křivohlavý, J.: *Psychologická rehabilitace zdravotně postižených*. Avicenum, Praha 1985)
- Šretrová: *Seznam vhodné literatury pro nemocniční zařízení* (Fungnerová, M. a kol. *Kniha a nemocný*, SzdN, Praha 1957)

Řada děl v seznamech uváděných je již zastaralá, a proto by bylo žádoucí tyto seznamy aktualizovat a rozšířit. V současné době se o podobnou aktivitu pokouší Krajská knihovna v Pardubicích se svým „Biblioterapeutickým kabinetem“, jehož cílem je shromažďovat a nabízet knihy, které by mohly pomoci léčit. Nevýhodou tohoto seznamu je, že se díla nedají seskupovat podle určitých kategorií (literární žánr, věk čtenáře, ...).

SyDoČe bude zaměřen nejenom na biblioterapeutickou problematiku, ale bude se snažit zpřístupňovat všem milovníkům kvalitní literatury díla světových i českých autorů, jejichž výběr bude vycházet z „odborného hlediska“ i osobních preferencí.

Knihy budou řazeny do různých kategorií tak, aby bylo možné v systému vyhledávat podle více hledisek. Např.:

- Zlatý fond české i světové literatury
- Knihy, které dostaly nějakou literární cenu udělovanou v ČR
- Filtrování podle literárního žánru
- Biblioterapeutické hledisko: Knihy pomáhají a léčí
- „Slavné“ osobnosti doporučují: To je kniha, která mě velmi zasáhla
- Knihy, které se dočkaly úspěšného zfilmování
- atd.

Důraz bude kladen ne na kvantitu, ale kvalitu doporučovaných děl. Sy-DoČe by měl především nečtenářům a občasným čtenářům poskytnout na jednom místě literární prostor, který má jednoduché motto: „Otevřít oči. Nadchnout.“

2. Použitá literatura

Hošková Kateřina; Pazderský Michal; Staničková Lucie; Vaishar Antonín. Elektronický časopis Inflow - Information journal. *Inflow: information journal* [online]. 2008, roč. 1, č. 3 [cit. 2008-08-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/>>. ISSN 1802-9736.

Švandová, Marcela. Biblioterapie – četba v rámci léčebné, rehabilitační a preventivní péče. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra psychologie, 2003. 97 s.

SOUTĚŽ KNIHOVNA ROKU

Marie Mudrová, Městská knihovna Cheb

Původním záměrem bylo zviditelnit knihovny malých obcí, upozornit zřizovatele i uživatele na jejich zajímavou a rozmanitou činnost a hlavně **ukázat samosprávě, že investice do dobře fungující knihovny se vyplatí a že knihovna je důležitou a mnohdy nezaměnitelnou součástí života obce.** Díky změnám, které v poslední době nastaly, bývá knihovna přirozeným kulturním, informačním a komunitní centrem daného místa.

S myšlenkou využít pro tento záměr „soutěž knihoven“ přišel Mgr. Ladislav Zoubek (ředitel Městské knihovny Děčín). Sekce veřejných knihoven SKIP v roce 1999 navázala spolupráci se Spolkem pro obnovu venkova a tak vnikl nápad včlenit hodnocení knihoven do již probíhající soutěže **Vesnice roku**. Stačilo jen doplnit stávající soutěžní podmínky o hodnocení knihoven. Knihovníci se zapojili do činnosti hodnotitelských komisí na regionální i celostátní úrovni. Díky těmto komisařům se podařilo postupně zvýšit prestiž práce knihoven v očích zřizovatelů (samosprávy).

Soutěž **Knihovna roku** je dvoukolová. Krajské kolo probíhá v rámci soutěže **Vesnice roku** – v kraji objíždí přihlášené vesnice regionální komise, která je složena ze zástupců vyhlášovatelů soutěže. Knihovníky do této komise deleguje regionální organizace SKIP a knihovník je garantem pro výběr knihovny, která zvítězí v krajském kole a při slavnostním vyhlášení vítězné vesnice roku přebírá krajské ocenění. Vítězná knihovna v kraji, v případě doporučení knihovnického komisaře, postupuje do ústředního kola. Ústřední kolo je už záležitostí čistě „profesní“, knihovny hodnotí knihovníci.

V letech 2000–2002 oceňoval vítězné knihovny SKIP, slavnostní vyhlášení se od roku 2001 koná v Zrcadlové kapli Klementina.

Od roku 2003 je titul **Knihovna roku** státní cenou, udělovanou Ministerstvem kultury ČR. Ministr kultury jmenuje na 3 roky pětičlennou hodnotitelskou komisi. Ta navštíví všechny nominované knihovny a po zhodnocení jejich činnosti vybere vítěznou knihovnu. Na slavnostním vyhodnocení (konaném každoročně v rámci Týdne knihoven v Zrcadlové kapli v Národní knihovně ČR) získává vítězná knihovna diplom, vyšívanou stuhu a finanční ohodnocení (bylo 50 000,- Kč, v současné době je 70 000 Kč). Zároveň má právo uspořádat další setkání „malých knihoven“ – **Co venkovské knihovny umějí a mohou.**

Paradoxem se stalo, že zavedením oceňování knihoven prostřednictvím „státní ceny“ došlo k jistému narušení základního záměru celé soutěže. Změna pravidel dovoluje nominovat na cenu jakoukoliv knihovnu, aniž by prošla krajským kolem soutěže **Vesnice roku**.

Vzhledem k tomu, že ministerská komise musí za týden objet všechny nominované knihovny, musí být jejich počet pevně stanoven (maximum 13 odpovídá i počtu krajů). Je tedy naprosto nutné zajistit nominaci pouze jedné knihovny za kraj. Na slavnostní vyhlášení vítězné knihovny do Národní knihovny jsou zvány všechny knihovny. Tedy ty, které nominovali krajsí komisaři, i ty, které nominoval kdokoliv jiný (starostové, instituce či jednotlivci). Po letech zkušeností se nyní jako současná předsedkyně ústřední komise obracím na pověřené a krajské knihovny. Velmi bychom přivítali, aby se na výběru knihoven, které navštíví ústřední komise, podílely. Vždyť jsou ze zákona pověřeny regionálních funkcí a pomocí malým knihovnám a mají o svém regionu přehled. V letošním roce už taková situace nastala. V obcích navštívených krajskou komisí žádná knihovna svou činností neodpovídala nárokům na ústřední kolo. A obě krajské knihovny (v Ústeckém a Libereckém kraji) i příslušné pověřené knihovny ve spolupráci se SKIP vybraly a doporučily ústřední komisi knihovny v obcích, které se do soutěže Vesnice roku z různých důvodů nehlásí, ale jejichž knihovny vykazují velmi dobré výsledky. Od příštího roku bude ministrem kultury jmenována nová komise pro celostátní kolo. Obrátí se na krajské knihovny (a knihovny pověřené) s žádostí o spolupráci. Pevně věřím, že nejen zmíněné krajské knihovny, ale i ty ostatní pomoc neodmítnou a s organizováním soutěže Knihovna roku pomohou.

Za dobrý příklad může sloužit i krajská knihovna v Jihočeském kraji, kde se osvědčilo každoroční vydávání informační skládačky, přibližující činnost nejlepší knihovny v kraji. Tento informační materiál vydává Jihočeská vědecká knihovna, která si touto cestou buduje „galerii“ nejlepších venkovských knihoven regionu.

Pro informaci uvádím přehled dosud uskutečněných výběrů a ocenění knihoven.

2000 Brodek u Přerova (knihovnice Věra Hrabalová)

- soutěžní komise byla tříčlenná (Mgr. Milena Kodýmová, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- do ústředního kola bylo nominováno 6 knihoven – Bílý Potok pod Smrkem (okres Liberec), Brodek u Přerova (okres Přerov), Třanovice (okres Frýdek–Místek), Hovězí (okres Vsetín), Chotýšany (okres Benešov), Homole (okres České Budějovice)

- vítězná knihovna byla jediná, která byla napojena na internet a využívala počítačový program Lanius – měla automatizované knihovnické služby, poskytovala rozsáhlou činnost jak pro občany v místě, tak i pro 7 knihoven ve svém metodickém obvodu
- knihovna byla oceněna na celostátním vyhlášení soutěže Vesnice roku v obci Sloup na Blanensku, ocenění předávala Mgr. Milena Kodýmová a nápis na udělené stuze byl napsán ručně

2001 Horní Lideč (knihovnice Věra Povalačová)

- soutěžní komise byla čtyřčlenná (Mgr. Milena Kodýmová, PaedDr. Vladislav Raška, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- do ústředního kola bylo nominováno 9 knihoven – Hroznová Lhota (okres Hodonín), Horní Lideč (okres Vsetín), Proseč (okres Chrudim), Pecka (okres Jičín), Višňová (okres Liberec), Mašťov (okres Chomutov), Tachlovice (okres Praha – západ), Kolinec (okres Klatovy), Brloh (okres Český Krumlov)
- knihovny byly na velmi dobré úrovni, díky grantovým programům byly vybaveny počítačovou technikou a poskytovaly „veřejný internet“ – počítače přestaly být dominantním kritériem hodnocení
- vítězná knihovna měla rozsáhlou kulturně výchovnou činnost, probíhaly zde jazykové kurzy a bylo zde vybudováno Informační centrum pro návštěvníky regionu, připravovala se přeshraniční spolupráce se Slovenskem
- zvláštní ocenění získaly knihovny –Hroznová Lhota, Pecka a Višňová
- cena je poprvé předávána v Klementinu, knihovně byla předána vyšívaná stuha (autorkou je Anděla Tomanová, bývalá ředitelka Městské knihovny Pelhřimov, dnes působí v Obecní knihovně v Želivu)

2002 Sepekov (knihovnice Marie Mikešová)

- soutěžní komise byla čtyřčlenná (Mgr. Milena Kodýmová, PaedDr. Vladislav Raška, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- do ústředního kola bylo nominováno 7 knihoven – Nivnice (okres Uherské Hradiště, Hukvaldy (okres Frýdek-Místek), Grygov (okres Olomouc), Lubná (okres Svitavy), Radnice (okres Chomutov), Břasy (okres Rokycany), Sepekov (okres Písek)
- vítězná knihovna působí jako informační a komunitní centrum obce, slouží k využití volného času dětí i dospělých nejen Sepekova, ale i spádových obcí. Velmi dobrá je spolupráce se zřizovatelem, knihovnice pomáhá vydávat obecní zpravodaj a zpracovává fotodokumentaci o životě obce

- zvláštní ocenění získaly knihovny – Břasy a Grygov
- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo 16. října v Klementinu, ocenění předávala manželka předsedy vlády paní Viktorie Špidlová, knihovna získala vyšívanou stuhu, diplom a finanční odměnu

2003 Jindřichovice pod Smrkem (knihovnice Angelika Čejková)

- soutěž se mění, poprvé je titul udělován jako státní cena Ministerstvem kultury ČR, platí pro ni stejná pravidla jako u ostatních státních cen
- pětičlenná soutěžní komise byla ministrem kultury jmenována na 3 roky (Mgr. Zdeňka Daňková, Mgr. Milena Kodýmová, PaedDr. Vladislav Raška, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- krajské kolo probíhá v rámci soutěže Vesnice roku
- do ústředního kola bylo nominováno 8 knihoven – Radslavice (okres Přerov), Valašská Bystřice (okres Vsetín), Bolatice (okres Opava), Bystré (okres Svitavy), Studnice (okres Náchod), Jindřichovice pod Smrkem (okres Liberec), Dublovice (okres Příbram), Horní Stropnice (okres České Budějovice)
- vítězná knihovna působí jako informační a komunitní centrum obce, velmi dobrá je práce se čtenáři, knihovna má významný podíl na duchovní obnově pohraničí
- zvláštní ocenění získaly knihovny – Horní Stropnice a Valašská Bystřice
- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo v Klementinu, ocenění předával náměstek ministra kultury, knihovně byla předána vyšívaná stuha, diplom a finanční odměna

2004 Kostomlaty pod Milešovkou (knihovnici Hana a Miroslav Bláhovi)

- pětičlenná soutěžní komise (Mgr. Zdeňka Daňková, Mgr. Milena Kodýmová, PaedDr. Vladislav Raška, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- do ústředního kola bylo nominováno 12 knihoven – Babice (okres Uherské Hradiště), Sedlnice (okres Nový Jičín), Grygov (okres Olomouc), Lubná (okres Svitavy), Mladoňovice (okres Třebíč), Mydlovary (okres České Budějovice), Dublovice (okres Příbram), Bezručovice (okres Tachov), Plesná (okres Cheb), Kostomlaty pod Milešovkou (okres Teplice), Heřmanice (okres Liberec), Skřivany (okres Hradec Králové)
- vítězná knihovna je moderním pracovištěm, které nabízí veřejný přístup k internetu, má automatizovaný provoz, hojně získává gran-

ty i sponzorské dary a pro veřejnost připravuje rozmanité kulturní pořady, bohatá je činnost pro děti

- zvláštní ocenění získaly knihovny – Babice a Mydlovary
- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo v Klementinu, ocenění předával náměstek ministra kultury, knihovně byla předána vyššívaná stuha, diplom a finanční odměna

2005 Havlíčkova Borová (knihovnice Jaroslava Hájková)

- naposledy působila pětičlenná soutěžní komise v tomto složení (Mgr. Zdeňka Daňková, Mgr. Milena Kodýmová, PaedDr. Vladislav Raška, Daniela Wimmerová, Mgr. Ladislav Zoubek)
- do ústředního kola bylo nominováno 12 knihoven – Božetice (okres Písek), Strážov (okres Klatovy), Dolní Žandov (okres Cheb), Velké Popovice (okres Praha-východ), Košťálov (okres Semily), Žernov (okres Náchod), Havlíčkova Borová (okres Havlíčkův Brod), Vítějeves (okres Svitavy), Skrbeň (okres Olomouc), Nýdek (okres Frýdek-Místek), Újezd (okres Zlín), Boleradice (okres Břeclav)
- vítězná knihovna je propojena s Památkem Karla Havlíčka Borovského a informačním centrem, byla první plně automatizovanou knihovnou s neprofesionálním knihovníkem v okrese Havlíčkův Brod – knihovnice je také místostarostkou
- zvláštní ocenění získaly knihovny – Božetice a Strážov
- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo v Klementinu, ocenění poprvé předával ministr kultury Vítězslav Jandák, knihovna získala vyššívanou stuhu, diplom a finanční odměnu.

▪

2006 Býšť (knihovnice Vendulka Valečková)

- pětičlenná soutěžní komise v novém složení (Mgr. Marie Mudrová, Zdeňka Buršíková, Eva Jilečková, Jiřina Lapčíková, Marie Pillveinová)
- do ústředního kola bylo nominováno 11 knihoven – Královské Poříčí (okres Sokolov), Libochovany (okres Litoměřice), Besednice (okres Český Krumlov), Myslibořice (okres Třebíč), Lysice (okres Blansko), Studenec (okres Semily), Býšť (okres Pardubice), Záměl (okres Rychnov nad Kněžnou), Radslavice (okres Přerov), Třanovice (okres Frýdek-Místek), Suchá Loz (okres Uherské Hradiště)
- vítězná knihovna má bohatou kulturní činnost pro děti, maminky na mateřské dovolené a seniory, je zde veřejně přístupná internetová stanice, velmi dobrá je spolupráce se zřizovatelem a výjimečná je i osobnost knihovnice, která podporuje pěstování lidových tradic
- zvláštní ocenění získaly knihovny – Myslibořice a Radslavice

- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo v Klementinu, ocenění předával ministr kultury Martin Štěpánek, knihovně byla předána vyšívaná stuha, diplom a finanční odměna

▪

2007 Bory (knihovníci Pavel a Blanka Křížovi)

- druhým rokem pokračovala v práci pětičlenná soutěžní komise (Mgr. Marie Mudrová, Zdeňka Buršíková, Eva Jilečková, Jiřina Lapčíková, Marie Pillveinová)
- do ústředního kola bylo nominováno 12 knihoven : Bory (okres Žďár nad Sázavou), Břasy (okres Rokycany), Horní Podluží (okres Děčín), Jaroměřice (okres Svitavy), Jevišovka (okres Břeclav), Kozojedy (okres Plzeň-sever), Kravaře (okres Česká Lípa), Velichovky (okres Náchod), Vidče (okres Vsetín), Všechovice (okres Přerov), Záhoří (okres Písek), Závišice (okres Nový Jičín)
- vítězná knihovna působí jako komunitní centrum. Založili zde Klub dobré pohody, scházejí se na Čajích o páté a pracuje zde kroužek ochránců přírody. Příkladná je práce s regionální literaturou a oblíbené jsou akce pro seniory.
- zvláštní ocenění získaly knihovny – Všechovice a Vidče
- slavnostní vyhlášení ústředního kola soutěže se uskutečnilo v Klementinu, ocenění předával náměstek ministra kultury JUDr. František Mikeš, knihovně byla předána vyšívaná stuha, diplom a finanční odměna.